

عەلی باپیر

خواپەرستی ئیسلامی

لە بەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا

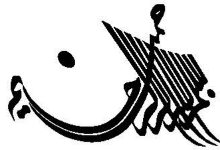
بەرگی یەکەم

خواپەرستی بە گشتی

وردە بابەتە خیلافیەکان

پاك و خاوێنی

خواپەرستی ئیسلامیی لەبەر رۆشنایی قورئان و سوننەت دا

خواپەرستیی بە گشتی

وردە بابەتە خیلافییەکان

پاک و خاوێنی

زنجیـــره دەرسی

خواپەرستی ئیسلامیی
لەبەر ڕۆشـــنایی قورئان و سوننەت دا

بەرگی یەکـــەم

خواپەرسـتـیی بە گشـــتی
وردە بـابەتـە خیلافیـیەکـان
پـــاك و خـــاوێنـی

عەلـی باپیـر

التفسير للنشر والاعلان

بۆ بلاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

(٣)

ناوی کتێب: خواپەرستی ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا - بەرگی یەکەم
نوسەر: عەلی باپیر
بڵاوکەرەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن/ هەولێر
خەت: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمین مخلص
نەخشەسازی ناوەوە: عزالدین محمد
نۆرەو ساڵی چاپ: دووەم ١٤٢٩ک - ٢٠٠٨ز
تیراژ: ١٥٠٠ دانە
سەرپەشتی چاپ: نەهرۆ محمود

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (١٢٦٢) ی ساڵی ٢٠٠٧ دراوەتێ

تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل: ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

چاپكردنی پێشووی كتێبه‌كانی به‌ نۆبه‌ به‌ گوێره‌ی

توانا و هه‌ل و مه‌رجی ئه‌و ڕۆژگاره‌ بوو .

وه‌ له‌ ئێستا به‌ولاوه‌ هیوادارم وا بوو به‌ شێوه‌ی چاپكردنێكی

وایان بۆ بڕه‌خسێ كه‌ مایه‌ی به‌هره‌لێوه‌رگرتنی زیاتری

خوێنه‌رانیان بێ . جا ئێستا سوپاسی خوای به‌خشه‌ر

ده‌كه‌م له‌ خۆ و سینگه‌ی ته‌فسیر به‌و كاره‌ هه‌ڵسێتی .

خوا به‌ره‌كه‌تی بخاته‌ ئیش و كاریانه‌وه‌ و كۆمه‌كیان

بێت ، منیش سوپاسیان ده‌كه‌م .

عه‌لی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وصحبه وآله

بەندە (عەلی باپیر) بە ڕێز ماموستا مخلص و نووسینگەی تەفسیرم تەخویل کرد بۆ چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم، خوا بەرەکەت و خێر زیاتر بخاتە ئیش و کاریانەوە.

وە جگە لەوان هیچ کەس و لایەک مافی چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نییە.

ع

عەلی باپیر

١١ ربيع الثاني ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ ﴾

(الذاريات –٥٦)

پێشکەش بێ

بە بەندە ڕاستو ڕەسەنەکانی خوای تاكو بێوێنەو بێهاوەڵو پاك، کە بە مانای ڕاستەقینەو فراوانی پەرستن. خوا دەپەرستنو، لە پەرستنیدا گیرۆدەی شیركو لە شێوەی پەرستنیدا دووچاری بیدعەت نابن، واتە: تەنها ئەو دەپەرستنو تەنیا هەر بەو شێوەیەش دەپیەرستن کە خۆی دیاری کردوە.

بەرایی

ئەم کتێبە(خواپەرستیی ئیسلامیی) بەهەر چوار بەرگەکەیەوە – کە چاپی یەکەمی لە دوو بەرگ دابوو– لەم چاپەدا کت‌ومت وەك خۆی هێڵراوەتەوەو بێجگە لە ڕاستکردنەوەی چەند وردە هەڵەیەکی چاپی، هیچ جۆرە دەستکارییەك نەکراوە.

شایانی باسیشە کە ئەم کتێبە بە سەرجەم بەرگەکانی یەوە هەموو ئەو بابەتانە دەتوێژێتەوە کە لە زاراوی شەرعزانان دا بە (فقه العبادات) تەعبیریان لێکراوەو هەوڵیشمان داوە کە تەنیا پەیوەست بین بە بەڵگەی بەهێزترەوە، بەبێ هیچ جۆرە لایەنگیریی‌و دەمارگیری (الإنحیاز والتعصُّب) بۆ هیچکەس‌و هیچ مەزهەب‌و ڕایەك.

ئاشکراشە کەلەپوورو بەرهەمی شەرعزانان (فقهاء) لە بواری فیقهی خواپەرستییەکان دا دەریایەکی زۆر قووڵ‌و فراوانەو مەلە تێداکردنی‌و تێدا گەڕان‌و سووڕانی بۆ دەرهێنانی گەوهەرو مرواریی یەکانی کارێکی ئاسان نیەو منیش هەوڵم داوە، پاش یارمەتی‌و هیدایەتی خوای بەخشەر – کە وزەو توانای خۆم بخەمە گەڕ لەویارەوە، جا نازانم تا چ ڕاددەیەك سەرکەوتوو بووم.

گرنگ ئەوەیە بە قەناعەتی خۆم لە گەیشتن بە ڕای ڕاستترو پشت ئەستوور بە بەڵگەی بەهێزتردا درێغیم نەکردوەو، هەر کاتێکیش کەسێك بە بەڵگە ئیقناعم بکات لە مەسەلەیەکدا نەمپێکاوەو ڕایەکی چاکترو بەهێزتر لەوەی کە من پەسندم کردوە هەیە، خوا یاریێ دان بە هەقدا هێنانم پێ وەك ئاو خواردنەوە وایە .

٩ ی ربیع الثاني ١٤٢٨
٢٦ نیسانی ٢٠٠٧
هەولێر

پێشەكی

الحمد لله كما ينبغي لجلال وجهه وعظيم سلطانه، والصلاة والسلام على محمد أحسن عباده وأكرم أنبيائه وأعظم برهانه، وآله أجمعين من الصحب والأزواج والقرابة والتابعين لهم إلى يوم الدين:

ئەم بوون (وجود)ە بەبینراو و نەبینراو و دوورو نزیكو وردو درشتو تاریكو ڕوونو ژیاندارو بێ ژیان و.. هتدەوە هەر لە گەردیلەیەكەوە تا كەهكەشانێكو هەر لە پەڕە مریشكێكەوە تا ئاسمانێك و هەر لە دەنكە تۆوێكەوە تا ئینسانێك، تێكڕاو وێكڕا چارو ناچار، ملكەچو فەرمانبەری خوانو توانای لادانو سەرپێچییان نیە، وەك خوای زاناو پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (آل عمران -٨٣)، واتە: جا ئایا جگە لە بەرنامەی خوا بەرنامەیەكی دیكە دەخوازن لە حاڵێكدا هەر كەسێك كە لە ئاسمانەكانو زەویدا هەیە چارو ناچار ملكەچی ویە، وەهەر بۆلای ویش دەگێڕرێنەوە؟

بەڵێ هەموو دروستكراوەكان گەردن كەچو پابەندی ئەم سیستەم (نظام)ەن كە خوای بەدیهێنەرو پەروەردگاریان بۆی داناون، بەڵام لەنێو هەموو دروستكراوەكاندا خوای كاربەجێ ئینسانو جندی هەڵبژاردوون كە بە مەبەستی تاقیكردنەوەیان یەكی تا ئەندازەیەك ویستی ئازادیان پێبەخشێ، كە بایی چاكەكاریی‌و خراپەكاریی‌و (ڕاست ڕۆیشتن) یان (چەوت ڕۆیشتن)یان بكات، تاكو بۆ تاقیكردنەوە بشێن، بەڵام بێگومان ئەوانیش وەك باقی كائینات لە لایەنەكانی دیكەی ژیانو گوزەرانیاندا هەر ملكەچو فەرمانبەری ئەو سیستەمە گشتی یەن كە خوای

باڵادەست بۆ سەرلەبەری بوون (وجود)ی داناوەو ئەگەر لە لایەنە جوزئیەکەی ژیانو گوزەرانیاندا - کە ئیمانو کوفرو چاکەکاریی‌و خراپەکاریی یە - توانای لادانو سەرەڕۆیی یان هەیەو، دەتوانن لە جیاتی ئیمان کوفرو لەباتی چاکە خراپە هەڵبژێرن، ئەوە لە لایەنە گشتیی‌و فراوانەکەی ژیانیاندا توانای سەرپێچی‌و لاملی یان نیەو چار ناچار، پێیان خۆش بێ یان ترش، دەبێ خوا چۆنی بۆ دیاری کردوون هەر ئاوا بکەن‌و هەر بەوجۆرە بەڕێوەبچن.

ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئینسان بۆخۆی بەتەنیا بەرێیە نازانی‌و ناتوانی بەرەو خوا لە خۆڕازی کردن بەهۆی ئەنجامدانی ئەرکی بەندایەتی یەوە بەبێ دەلیلو ڕێ نیشاندەر سەر دەربکات، چونکە لەلایەکەوە ئەو تواناو وزەیەی کە پێی دراوە بەشی ئەوە ناکات‌و لەلایەکی دیکەشەوە شەیتان‌و دارو دەستەکەی هەر لە رۆژی بەرێ‌وە دوژمنایەتییەکی سامناك‌و جەنگێکی بێ‌ئامانیان لەگەڵیدا بەرپاکردوەو بەردەوام سەرگەرمی فێڵ‌و پیلان‌و نەخشە دارشتنن، بەڵێ لە سۆنگەی ئەوەوە خوای بە بەزەیی‌و کاربەجێ پەیتا پەیتا بە بەندە هەڵبژاردەو دانستەکانی خۆیدا - کە پێغەمبەرانن (عليهم الصلاة والسلام) ئاین‌و بەرنامەی خۆی بۆ هیدایەتی ئینسان‌و رێکخستنی ژیان‌و گوزەرانی، ڕەوانە کردوە تاکو ئینسان‌و جندیش وەك سەرتاپای بوونەوەر لەو بەشە جوزئی یە ئیختیاری یەی ژیانیشیان کە تێیدا ئازاد کراون، هەر ملکەچ‌و پابەندو فەرمانبەری خوا بن‌و، ڕیزپەڕ(شاذ) نەبن‌و نەبنە دەنگێکی بۆڕو نەگونجاو لەنێو کۆڕسی یەك صەدای بووندا! وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾(الإسراء -٤٤)، واتە: هەر حەوت ئاسمانەکان‌و زەوی‌و هەر کەس کە تێیاندا هەیە پاك‌و بێگەردیی بۆ خوا رادەگەیەنن، وە هیچ شتێك نیە کە خوا بەپاك نەگرێ‌و ستایشی نەکات، بەڵام ئێوە لە پاکگرتنەکەیان حاڵی نابن، بێگومان خوا هێدی‌و لێبوردەیە.

هەر بۆیە ئەو ئایینو بەرنامەیە کە خوای زاناو توانا بە پێغەمبەرانی خۆیدا (علیهم الصلاة والسلام) ناردوویەتی، کالآیەکی پڕ بە بالآی ئینسانە و، پەیڕەو (منهج)ی سەرتاپای ژیانو گوزەرانە، بۆ ئەوەی ئینسان تاكو کۆمەڵی بتوانێ لەگەڵ بوونەوەرو دەوروبەریدا بەهەموو کیانو بوونیو بەدەر دەروون (الظاهر والباطن)و ڕووحو جەستەوە، خۆی یەك دەنگ و یەك ڕەنگ بکات: ﴿صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً﴾ (البقرة -١٣٨).

جا بێگومان ئایین و بەرنامەیەك کە بەهەموو پێغەمبەراندا (صلى الله علیهم وسلم) نێرراوە کاکڵو نێوەڕۆکەکەی ئەوەبوو کە گوتمان: (خەڵك کردنە بەندەی خوای تاك لە هەموو بوارو لایەنەکانی ژیانو گوزەرانی تاکیو کۆمەڵایەتییاندا) وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (الأنبياء -٢٥)، واتە وە لە پێش تۆدا هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە مەگەر پێمان ڕاگەیاندوە کەوا بێجگە لە من هیچ پەرستراو نین، دەجا بەس من بپەرستن.

ئنجا بە درێژایی مێژووش پێغەمبەران لە ئادەمەوە هەتا خاتەم، کێشەی بنەڕەتییان لەگەڵ خەڵکیدا ئەوە نەبووە کە خەڵك خوا نەپەرستن! بەڵکو ئەوە بووە کە لە پەرستنیدا هاوبەشو هاوەڵیان بۆ پەیداکردوونو، تەنیا بەشێکی بەندایەتییان بۆ خوا داناوەو بەشەکانی دیکەییان پێشکەش بەو بتو صەنەمو طاغووتو فیرعەونو پەرستراوە ساختانە کردوون کە کردوویانن بە هاوبەشی خوای بێهاوەڵو بێوێنە.

کاری مەزنو سەختی پێغەمبەرانیش (علیهم من الله أفضل الصلواة وأتم التسلیمات) ئەوە بووە کە لە سەرەتاوە دڵو مێشکی خەڵك لە ژەنگو ژاری بت پەرستیو شیرك خاوێن بکەنەوەو خوا بەیەکگرتن (توحید)ی تێدا بچەسپێننو درەختی ئیمانی تێدا بڕوێنن، پاشان واقیعو بارودۆخی هەمە لایەنەی

کۆمەڵگاکەشیان لە حوکمیو طاغووت رژێمی نەفامیی رزگارو بژار بکەنو بیخەنە ژێر سێبەری حوکمی ئایینو بەرنامەی خواوە.

ئەو پرۆسەی گۆڕینو پاککردنەوەی عەقڵو دڵی خەڵكو پاکسازییو چاکسازیی کۆمەڵگایەش کە پێغەمبەرانی پایەبەرزی خوا ﷺ سەر قافڵەی بوون بە گشتی لەگەڵ دوو ئاستەنگدا رووبەڕوو بۆتەوە.

یەکەم: ستەمو زۆرو چەواشەکاری طاغووتەکان، کە زۆرباش لە ڕاستێتی پەیامو بەرنامەی پێغەمبەران دڵنیا بوون، بەڵام بۆ بەرژەوەندی لێ تێك نەچوونو کورسیو تەخت لێ سەرنگووم نەبوون، خەڵکیان چەواشە کردوەو وایان پێشان داوە کە بڕوایان بە بانگەوازی پێغەمبەران نیەو لێی دوودڵو بە گومانن: ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾(النمل -١٤)، و﴿وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾(هود-٦٢)

دووەم: نەزانییو هەڵخەڵەتاوییو چاوبەست کراوییو لاساکردنەوەی کوێرانەی پێشینانی خەڵكو جەماوەر:﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ﴾ (الزخرف-٢٢).

ئنجا طاغووتەکان بە زۆری چاوپێچکی سەرچاوی خەڵكو جەماوەری هەڵخەڵەتاو و چەواشەکراوەکەیان لەو بیروبۆچوونە هەڵەیەو هێناوە کە:

خوا چ هەقی بەسەر ژیانو گوزەرانی خەڵکییەوە هەیە؟!

پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) چۆن دەبێ ئینسان بنو بخۆنو بخۆنەوەو بە بازاڕدا بڕۆنو ..... هتد؟!

وەك خوای پەروەردگار لەسەر زمانی ئەوانە فەرموویەتی: ﴿قَالُواْ يَا شُعَيْبُ أَصَلاَتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاء إِنَّكَ لأَنتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾ (هود-٨٧)، وە: ﴿وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا﴾ (الفرقان-٧).

بەڵێ خوێنەری سەنگینو شیرین:

تەسك كردنەوەی چەمكو واتای پەرستنو بەندایەتی كردن بۆ خوای تاكو بێوێنە، دەردو نەخۆشییەك نیە تەنیا خەڵكی ئەم ڕۆژگارەی ئێمەی پێوە گیرۆدە كرابێو، بانگەشەیەكی بەد نیە كە تەنیا خەڵكی ئەم ڕۆژگارەی پێ چەواشە كرابێ لەلایەن طاغوتو دیكتاتۆرەكانەوە، بەڵكو ئەویش یەكێكە لە فێڵو پیلانە لە مێژینەكانی فیرعەونو نەمروودو ئەبووجەهلەكان!

ئنجا لە ڕاستیدا هەركاتێك ئەو فێڵ پیلانە نەگریسەی طاغووتەكان سەری گرتو بەری گرت، كوێخایەتی بەسەر خەڵكدا كردنو مۆری كۆیلایەتی بەنێو چاوانیانەوە نانو بار خستنە سەرشانیان زۆر سێنا دەبێ، چونكە كاتێك خەڵك وا حاڵی كران كە خواپەرستییو دینداریی لە هەندێك جمو جۆڵو چالاكی ڕوحیو شەخسی بەولاوە هیچی دیكە نیەو، خواپەرستیو مسوڵمانەتی چ كاری بەسەر سیاسەتو ئابووریو جەنگو ئاشتیو...هتدەوە نیەو ئەو مەسەلانە لە دەرەوەی بازنەو جوغزی ئایین دان، ڕێگا بۆ بابای طاغووت ئاچووغ دەبێ كە بڵێ: دەجا خەڵكینە مادام ئایین سیاسەتی تێدانەبێو هەقی بەسەر ژیانو گوزەرانی دنیاتانەوە نەبێو كاری بەوە نەبێ داخوا چی دەكەنو چۆن دەكەن! وەرن با من ڕێتان پیشان بدەمو تێتان بگەیەنم كە دەبێ چی بكەنو چی نەكەن! وەك فیرعەون گوتوویەتی : ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلاَّ مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلاَّ سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (غافر -٢٩).

وە لە ڕاستیدا هەمان دەردی كە گەلانی پێشوو پێیەوە گیرۆدە بوو بوونو سەرئەنجام ڕێگا بۆ فیرعەون نەمروودەكان تەخت بوو بوو كە بە گەلە فریو خواردووو چەواشەكراوو ژێردەستەكانیان بڵێن: ﴿أَنَا أُحْيِـي وَأُمِيتُ!﴾ (البقرة -٢٥٨)، وە پێیان بڵێن ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الأَعْلَى!﴾ (النازعات -٢٤)، ئۆممەتی ئیسلامیش ئێستا كەمو زۆر دووچاری هەمان دەردی بێڕەزاو كوشندە بووەو، لە سۆنگەی

ئەوەوە کە چەمك‌و واتای دینداریی‌و مسولّمانەتی‌و خواپەرستی (عبادە)یان لە دڵ‌و مێشکدا هێندە تەسك‌و گچکە بۆتەوە، کە بەزەحمەت جێگای دروشمەکانی خواپەرستیشی تێدا دەبێتەوە!

بەڵێ لە سۆنگەی ئەوەوە زۆر لە خەڵك‌و جەماوەری سادەو ناحاڵی زۆر لەلای ئاسایی بووەو، طاغووتە جۆراوجۆرەکانیش ڕێیان بۆ هەموار بووە کە بڵێن:

ئیسلامەتی‌و دینداریی تەنیا پەیوەندی نێوان خواو بەندەیەو هیچ حەقی بەسەر خەڵك‌و کۆمەڵگاو گوزەرانیانەوە نیە! نەك هەر ئەوە بگرە هەر کەسێك بەناوی ئیسلامیشەوە باسی سیاسەت‌و حەڵاڵ‌و حەرام‌و .....هتد بکات، ئەوە سنووری بەزاندوەو بوختانی بە ئایینی خواوە کردوەو لەسەر خەڵك‌و جەماوەری مسوڵمان پێویستە کە هەستن‌و دەستی ئەو جۆرە کەسانە بگرن‌و ڕێیان نەدەن ئەو جۆرە قسانە بکەن‌و ئایینەکەیان لێ بشوێنن‌و تێك بدەن[1]!!.

جا خوێنەری بەڕێز:

لەبەرئەوەی طاغووتەکان بەهۆی خەڵکی چەواشەکراو و بەسەهوو براوەوە ئاشیان دەگەڕێ‌و مەداریان ساز دەبێ‌و، هەر ئەوانن کە بەدەستیانەوە دەبنە گورزو کوتەك‌و بۆیان دەبنە چەپەرو پەرژین، ئێمەش وەك شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانی پایەبەرزی خوا (علیهم الصلاة والسلام) پێویستە کردو کۆشی زۆر بکەین بۆ لابردنی چاوپێچکی سەرچاوی خەڵکی لەخشتەبراوو فریودراوو ئیشککردنی ئاوی سەرئاشی ئەو طاغووتانە، بەشکم لە ئەنجامی هۆشیاری خەڵکی‌و بێداربوونەوەیاندا پیلان‌و نەخشەکانیان هەڵبوەشێنەوەو ببنە بڵقی سەر ئاوو ئاشی ئاو لێبڕاوو تەڵەی تەقێندراو!

(١) وەك فیرعەون دەربارەی مووسا (علیه السلام) گوتوویەتی: ﴿إِنِّي أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾ (غافر -٢٦).

ئاشکراشە کە ڕوونکردنەوەی چەمك و واتای وشەو زاراوەکانی ئیسلام کاریگەرترین دەوری هەیە لە بێداریی و هۆشیاری خەڵکیدا، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ﴾ (الرعد -١٩)، واتە: ئایا ئەو کەسەی کە دەزانێ ئەوەی بۆ تۆ نێردراوەتە خوارێ لە لایەن پەروەردگارتەوە، هەق و ڕاستە، وەك ئەو کەسە وایە کە کوێرە! بێگومان بەس خاوەن عەقڵان پەند وەردەگرن و بێدار دەبنەوە.

بەڵێ ئەو کەسە کە پێی وایە دینداریی و خواپەرستی لە نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و حەج دا کورت هەڵاتوەو هەر هێندە لە بەرامبەر ئیسلام دا خۆی بە بەرپرسیار دەزانێ هەتا ئەو شتانە جێبەجێ دەکات، مسوڵمانێتی یەکەی زۆر جیاوازە لە کەسێك، کە دەزانێ و دڵنیایە وەك چۆن بەرپرسیارە بەرانبەر بە جێبەجێکردنی:

أ- ﴿فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ (الحج -٧٨).

ب- ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ (البقرة -١٨٣).

ج- ﴿وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ﴾ (البقرة -١٩٦).

د- ﴿وَاذْكُرُواْ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (الأحزاب -٤١)

بەهەمان شێوەش بەرپرسیارە بەرانبەر بە جێبەجێکردنی:

أ- ﴿فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ﴾ (الجمعة -١٠)، ﴿فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ﴾ (الملك -١٥).

ب-﴿وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ﴾ (الأنفال -٦٠)، ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴾ (البقرة -٢١٦).

ج- (طلب العلم فريضة على كل مسلم)رواه أبن ماجه، ﴿وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾(طه -١١٤).

د- ﴿تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾ (آل عمران -١١٠).

ه- ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ (الشورى -١٣).
و- ﴿فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ﴾ (المائدة -٤٨).
ز- ﴿ وَأَنكِحُوا الْأَيَامَى مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾(النور- ٣٢).
ح- ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾ (البقرة -١٧٨).
ط- ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ﴾ (النور -٣).
ي- ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا جَزَاء بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِّنَ اللّهِ﴾ (المائدة -٣٨).

چونکە دەزانیٚ کە:

أ- بەزەوی خوادا گەڕانو سووڕان بۆ پەیداکردنی ڕۆزی حەڵاڵو بەهرە وەرگرتن لە خێروبێرەکانی سەر زەوی‌و نێو زەوی.

ب- ئامادەکردنو سازکردنی هێزو توانای جەنگی‌و جەنگ کردن بۆ پەرچدانەوەی هێرش‌و پەلاماری دوژمنانو بەرەنگاریی کردنیان.

ج- داواکردنی هەموو جۆرەکانی زانیاری‌و هەوڵدان بۆ زیادکردنو گەشەپێدانی زانست.

د- فەرمانکردن بەسەرجەم چاکەکان لە هەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵگاداو، ڕێگریی کردن لە تێکڕای خراپەکان.

ه- بەرپاکردنی ئایین و بەرنامەی خوا وەك خۆی و تێدا پەرتەوازە نەبوونی.

و- دادوەریی کردن لە نێوان خەڵکیدا بەپێی حوکم و بەرنامەی خوا.

ز- ژن بۆ هێنانی سەرجەم کوڕو بێوەپیاوانی کۆمەڵگاو بەشوودانی سەرجەم ئافرەتانی بیٚمێرد بە کچ‌و بێوەژنەوە.

ح- کوشتنەوەی بابای کوژەر.

ط- جیٚبەجیٚکردنی سزای داوێن پیسی لەسەر ئافرەت‌و پیاوانی داوێن پیس.

ی- بڕینی دەستی پیاو و ئافرەتی دز.

بەڵێ دەزانێ کە ئەم ئەرکانە –کە مستێکن لە خەروارێك- زۆر لەوە گەورەترو قورسترن کە بەتەنیا بۆی بەرێوە بچن‌و حەتمەن دەبێ بۆ جێبەجێ‌کردنیان نەك هەر سەرجەم ئەندامان‌و توێژەکانی کۆمەڵگا هاوکاری یەکتر بکەن‌و دەستبار بۆ یەکتربگرن، بەڵکو وێڕای ئەوە دەبێ دەسەڵاتێکی بالاو چەندین دەزگای جۆراو جۆریش هەبن بۆ ڕاپەڕاندنیان.

ئنجا سەرئەنجام کە تێگەیشتنی لەبارەی ئیسلامەوە ڕاست بۆوە، کەم‌و زۆر شێوەو ئەندازەی پابەندیی‌و کردو کۆشش‌و ڕەنجدانیشی لە مەیدانی بەندایەتی بۆ خواکردن‌و دینداریش دەگۆڕێ‌و، ئەگەر پێشتر پێی وابووبێ دەتوانێ بەندایەتییەکی ڕاست‌و دروست‌و مسوڵمانەتییەکی تێرو تەواو بەس لە جوغزی خودی خۆیداو بەهۆی ئەنجامدانی ئەرکە شەخسیەکانەوە بێنێتە دی، لەمەو دوا دڵنیا دەبێ کە نەخێر وانیە، بەڵکو ئەرکە شەخسییەکان بە پێنج دروشمەکانیشەوە ڕووبەر (مساحة)ێکی زۆر کەم لە ژیان‌و گوزەرانی ئینسان دادەگرن‌و، زۆربەی هەرە زۆری دەستوورو یاساکانی ئیسلام کە سەرجەم لایەنەکانی ژیان‌و گوزەرانی کۆمەڵگا دادەپۆشن، ڕوویان لە کۆمەڵ‌و کۆمەڵگای مسوڵمانەو جێبەجێ‌کردنیان لە وزەی تاکە کەسدا نیە!

ئایا تاکەکەس دەتوانێ ئایینی خوا بەرپا بکات‌و بیکاتە پەیڕەوی ژیان‌و گوزەرانی کۆمەڵگا ؟! ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ﴾ (الشورى –١٣).

وە ئایا تاکە کەس دەتوانێ دادگەریی لە نێوان خەڵکیدا بچەسپێنێ لە هەموو بوارو لایەنەکانی ژیاندا ؟! ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ...﴾ (الحديد –٢٥).

وە ئایا تاکە کەس دەتوانێ هەرچی چاکەیە لە ژیانی کۆمەڵگادا بچەسپێنێ‌و ڕەگ‌و ڕیشەی هەرچی خراپەیە دەربێنێ؟! ((لتأمرونَّ بالمعروف ولتنهونَّ عن المنكر)) (رواه أبو داوود والترمذي).

وە ئایا تاکە کەس توانای ئەوەی هەیە کە کێشەو گیروگرفتەکانی خەڵکی بە پێی شەرعی خوا دادوەریی بکاتو هەق بچەسپێنێو ناهەقو ستەم لاببات؟!
﴿فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنَ الْحَقِّ﴾(المائدة -٤٨).

وە ئایا پارێزگاریی کردن لە دینو ژینو وەچەو ئابڕوو و عەقڵو سامان (الدين والحياة والنسل والعرض والعقل والمال)ی خەڵکی بەتاکە کەس دەکرێ؟! کە ئیسلام بۆ پارێزگاریی لێکردنی ئەم شەشانە -کە بە شەش شتە پێویستەکان (الضروريات الست)ی داناون - شەش جۆرە سزای سەختی دیاری کردوون کە بە کۆمەڵگاو حکومەت نەبێ جێبەجێ ناکرێن، کە بریتین لە سزایەکانی:

١- لە ئایین هەڵگەڕانەوە کە (کوشتن)ـە بە مەرجێك لە جەنگو دژایەتیدا بەرجەستە بێ.

٢- کوشتن، کە (کوشتنەوە)یە ئەگەر کەسوکاری کوژراوەکە بە (خوێن) ڕازی نەبوونو ئامادەیی (لێبوردن)یشیان نەبوو.

٣- داوێن پیسی، کە ئەگەر کچو کوڕ بن سەد قامچیە، ئەگەرنا، کوشتنە بە بەرد باران کردن، لەسەر ڕای زۆربەی زانایان.

٤- بوختان کردن[١] ، کە هەشتا قامچیە.

٥- مەیخۆریی یان هەرجۆرە خۆسەرخۆشکردنێکی دیکە، کە چل یان هەشتا قامچییە.

٦- دزییو ڕێگرییو جەردەیی، کە بۆ (دزیی) دەست بڕینو بۆ ڕێگرییو جەردەییش یەکێکە لەم چوارانە بە گوێرەی سەختییو سوکیی ڕێگرییو

---

(١) وشەی (بوختان) لە زمانی کوردیدا مانای وشەی (قذف)ە لە عەرەبیدا، کە بریتیە لە تۆمەتی داوێن پیسی پاڵدانە لای کەسێکی مسوڵمانی عاقڵو باڵغو ڕەوشت پاك، نەك وشەی (بهتان) کە ماناکەی گشتییەو هەموو جۆرە تۆمەتێك دەگرێتەوە.

جەردەییەکە: کوشتن، هەڵواسین، دەستی ڕاستو پێی چەپ بڕین، دوورخستنەوە (نفي).

ئنجا نەك تەنیا ئەم یاساو دەستوورانە بەبێ هەبوونی کۆمەڵگایەکی تۆکمەو توندو تۆڵو دەستەڵاتو قەوارەیەکی شەرعی بەڕێوە نابرێنو جێبەجێ ناکرێن، بگرە تەنانەت جێبەجێکردنی ئەرکە تایبەتیو شەخسییەکانیش، بەبێ هەبوونی کۆمەڵگاو قەوارەیەکی شەرعی، وەکو پێویست جێبەجێناکرێن! ئایا نوێژی بەکۆمەڵ-کە زۆربەی زانایان بە فەرزی دەزانن کە بەکۆمەڵ بکرێ- بەبێ هەبوونی کۆمەڵو کۆمەڵگاو مزگەوت ئەنجام دەدرێ؟

وە ئایا زەکات –کە ئەرکێکی ماڵییو کۆمەڵایەتیو سیاسیەو دەبێ میری وەری بگرێ –بەبێ هەبوونی قەوارەی شەرعیی، وەك شەرع دیاری کردوە وەردەگیرێو جێبەجێ دەکرێ؟!

وە ئایا ڕۆژووی ڕەمەزانو زەکاتی (فطر)و نوێژی جەژن لەگەڵ مسوڵماناندا نەبێ، وەك خۆیان جێبەجێ دەکرێن؟!

وە ئایا حەجو عومرە دەگونجێ بە تەنیا بکرێنو ئەو نهێنیو حیکمەتانەی تێیاندا دانراونو ڕەچاو کراون، بێنە دی؟!

وە ئایا ئینسانی مسوڵمان، چ نێر چ مێ، چ پیر چ گەنج، بەبێ هاوکاریو هەلومەرج ڕەخساندنی کۆمەڵگا دەتوانێ وەك پێویست ئەو ڕەوشتە بەرزو خووخدە پەسەندانە لە خۆیدا بهێنێتە دی کە شەرع پێویست یان لانی کەم پەسەندی کردوون؟! وە خۆی لە خووخدە بەدەکان بپارێزێو توخنیان نەکەوێو سەلامەت دەربچێ؟!

کەواتە: خواپەرستیو دینداریيو مسوڵمانەتی بریتیە لە فەرمانبەریی بۆ خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ و پابەندیی بە ئاینو بەرنامەکەیەوە، ئەو فەرمانبەرییو پابەندییەش، مەحاڵە بە تەنیاو بە شەخسی بکرێو ئەنجام بدرێ، چونکە تەنیا

کەمێکی پەیوەستە بە تاکە کەسەوەو زۆربەی هەرەزۆری ڕووی لە کۆمەڵگەی مسوڵمانەو بەبێ هەبوونی کۆمەڵگاو قەوارەیەکی ئیسلامی جێبەجێ ناکرێ، مادام وابێ هەر مسوڵمانێك بیەوێ بەهۆی بەندایەتی کردنییەوە بۆ خوا، خوا لە خۆی ڕازی بکاتو بە مانای پڕ بە پێستی وشەی پەرستن (عبادة) خوا بپەرستێ، پێویستە هەم لە زاتی خۆیداو هەم وەك ئەندامێك لە کۆمەڵو کۆمەڵگای ئیسلامی دا، سەرگەرمی جێبەجێ کردنی یاساو دەستوورەکانی بەرنامەی خوا بێتو هەوڵی چەسپاندنیان بدات لە ژیانو گوزەرانی شەخسی خۆیو گشت کۆمەڵگاو دەوروبەرەکەی دا.

جا خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبەی بەردەستت هەوڵو هەنگاوێکە لەو ڕێیەداو خوا پشتیوان بێ ئەگەر بەوردی بیخوێنیەوەو چاك تێی بگەی، بەرچاوت ڕوون دەکاتەوەو شارەزات دەکات کە چۆن چۆنی بەندایەتی بۆ خوای پەروەردگار بکەیو بیپەرستی، تاکو بەهۆی باش پەرستنی خواوە، دووەمین پێکهێنەری بنەڕەتی مسوڵمانەتی لە خۆتدا بهێنیەدیو، سەرئەنجام ببیە ئەو مسوڵمانە تەواوو کامڵەی کە شایستەی ڕەحمەتو ڕەزامەندییو پاداشتو بەخششی خوای بەخشەرو دادگەرە، خواش پشتو پەناو یاریدەدەرو ڕێ نیشاندەرمان بێتو دەرووی خێرو خۆشی دنیاو قیامەتمان لێ بکاتەوە.

١٦ی ڕەجەبی ١٤٢٠ك
١٩٩٩/١٠/٢٥ز
شارەزوور/ هەڵەبجە

ڕێ خۆشکردنێکی گشتی

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست!

وەك چۆن کتێبی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی ...)مان بە هەر شەش بەرگەکەیەوە بۆ توێژینەوەی وردو قووڵ لەبارەی پایەکانی ئیمان و عەقیدەی ئیسلامییەوە تەرخان کردوە، ئەم کتێبەشمان بە هەر چوار بەرگەکەیەوە بۆ ڕوونکردنەوەو توێژینەوەی دووەمین پێکهێنەری کەسایەتی مرۆڤی مسوڵمان کە خواپەرستی (عبادة)ە تەرخان کردوە، ئاشکراشە کە خواپەرست (عابد)بوونی ئینسان بەرهەمو زادەی بڕوادار (مؤمن) بوونیەتی، وەك چۆن ڕەوشت بەرزو جوان بوونیشی، بەرهەمی خواپەرست بوونیەتی.

بەرگو بابەتەکانی ئەم کتێبەش بەجۆرەی خوارێ ڕیز کراون:

بەرگی یەکەم :

ئەم بەرگە بە گشتی لە سێ باسان پێکهاتوە:

باسی یەکەم: خواپەرستی بە گشتی:

ئەمیش ئەم چوار بابەتەی گرتوونە خۆی:

١- چەمكو واتای خواپەرستیی.
٢- گرنگیو پلەو پایەی خواپەرستیی لە ئیسلام دا.
٣- شوێنەوارو بەرهەمە گرنگەکانی خواپەرستیی.
٤- دابەشبوونی خواپەرستیی بەسەر هەموو ئەندامەکانی جەستەدا.

باسی دووەم : بنچینە گرنگەکانی هەڵسوکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکان دا.

لەم باسەشدا چەند بنچینەیەکی گەورەو گرنگی شێوازو چۆنیەتی هەڵسوکەوتکردنی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ ئەو مەسەلە فیقهییە مشتومڕ هەڵگرانەدا، خراونەڕوو، کە خوای کاربەجێ لە ڕووی حیکمەتو بەرژەوەندی زۆرو زەوەندەوە وای هەڵخستوون کە ڕووو چۆنیەتی جیاجیاو جۆراوجۆر هەڵبگرن، بێئەوەی بابای مسوڵمان لە بازنەی فراوانی سوننەت بچێتە دەرێ.

باسی سێیەم : پاکو خاوێنی (الطهارة):

ئەم باسەش لەم حەوت (بەند)ە پێکهاتوە:

١- ئاو و جۆرەکانی.

٢- پیسیو جۆرەکانیو چۆنیەتی لابردنی.

٣- لەشپیسی گەورەو گچکە (الحدث الأكبر والأصغر).

٤- تارەت گرتن.

٥- دەستنوێژ گرتن.

٦- تەیەمموم.

بەرگی دووەم:

بەرگی دووەمیش تەرخان کراوە بە توێژینەوە لەبارەی دروشمی یەکەمی خواپەرستییەوە کە بریتیە لە: نوێژ بەرپاکردن (إقامة الصلاة)و لە سەرەتای بەرگی دووەم دا باسو بابەتەکانی دەخەینەڕوو.

بەرگی سێیەم:

ئەم بەرگەش تایبەت کراوە بە لێکۆڵینەوە لەبارەی دووەمین دروشمی خواپەرستی یەوە کە بریتییە لە: ماڵ بەخشین، خوا پشتیوان بێ لە سەرەتای بەرەگی سێیەم دا ئاماژە بە باس و بابەتەکانی دەکەین.

بەرگی چوارەم:

ئەم بەرگی چوارەمەش تەرخان کراوە بۆ توێژینەوە لەبارەی سێ دروشمی سەرەکی دیکەی خواپەرستییەوە کە بریتین لە :

١- ڕۆژووگرتنو ئیعتیکاف.

٢- حەجو عومرەکردن.

٣- زیکری خوا کردن.

کە لە سەرەتای بەرگی چوارەم دا ئاماژە بە باسو بابەتەکانیان دەکەین.

ئێستاش تۆو بەرگی یەکەمو باسو بابەتەکانی:

بەرگی یەکەم

١- خواپەرستیی بە گشتی
٢- وردە بابەتە خیلافییەکان
٣- پاك و خاوێنی

www.alibapir.com

باسی یەکەم

خواپەرستی بە گشتی

وەك پێشتر گوتمان ئەم باسە ئەم چوار کورتە باسەی گرتوونە خۆی:

١- چەمك‌و واتای خواپەرستیی.
٢- گرنگی‌و پلەوپایەی خواپەرستیی لە ئیسلام دا.
٣- شوێنەوارو بەرهەمە گرنگەکانی خواپەرستیی.
٤- دابەشبوونی خواپەرستیی بەسەر هەموو ئەندامەکانی جەستەدا.

چەمك و واتای خواپەرستیی (العبادة):

وشەی (العبادة)، کە بە هەموو شێوە بەکارهێنانەکانییەوە، (٢٧٥) جار لە قورئانیدا هاتوە، وشەیەکی عەرەبی یەو، پێویستە بۆ زانینی چەمك (مفهوم)و واتاکەشی سەر بە فەرهەنگەکانی زمانی عەرەبی دابگرین‌و، گوێ بۆ زاناو پێشەوایانی عارەبی زان بگرین:

یەکەم: خاوەنی (مختار الصحاح) ئاوا مانای وشەی (عبودیة)و (عبادة)ی کردوە:

(... وأصل العبودیة: الخضوع والذل، والتعبید: التذلیل، یقال: طریق معبّد والتعبید أیضا الأستعباد وهو إتخاذ الشخص عبداً، والعبادة الطاعة والتعبد والتنسك...)[1]، واتە: (عبودیة) لەبنەڕەتدا ژێردەستەیی‌و ملکەچی یە، وە (تعبید) یانی گەردن پێ کەچکردن، دەگوترێ: (طریق معبد- ڕێیەکی تەخت‌و هەموارکراو).

دیسان (تعبید) بە مانای (استعباد)یش دێ، ئەویش بریتیە لە کردنە کۆیلەی کەسێك... دیسان (تعبد)یش هەمان مەبەست دەگەیەنێ، دەگوترێ: (تعبّد) واتە: کردیە کۆیلە، وە (عبادة) یانی: فەرمانبەریی‌و پەرستن‌و قوربانی سەربڕین...

دووەم: (راغب الأصفهاني)یش- توێژەرەوەی زەبر دەستی ماناو مەبەستی وشەو زاراوەکانی قورئانی بەڕێز - لەوبارەیەوە گوتوویەتی:

(العبودیة: إظهار التذلل والعبادة أبلغ منها لأنها غایة التذلل ولا یستحقها إلا من له غایة الأفضال وهو الله تعالى ولهذا قال: (ألا تعبدوا إلا إیّاه)، والعبادة ضربان: عبادة بالتسخیر وعبادة بالأختیار وهي لذوي النطق وهي المأمور بها في نحو قوله: (أعبدوا ربکم)و (وأعبدوا الله)...)[2]، واتە: (عبودیة) پیشاندانی ملکەچی یەو (عبادة) لەوی خەست ترە، چونکە (عبادة) ئەو پەڕی ملکەچی یە وە

(١) بڕوانە (مختار الصحاح)، ص (١١٩، ١٢٠).

(٢) بڕوانە (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص (٣١٩).

شایستەی کەسیش نیە مەگەر کەسێك کە خاوەنی ئەوپەڕی چاکەو بەخششە کە خوای بەرزە. هەر بۆیەش فەرموویەتی: (کە جگە لەوی نەپەرستن)، وە (عبادة)یش دوو جۆرە:- جۆرێکیان (عبادة)ە بەهۆی گەردن پێ کەچکردنەوە.. جۆرێکیشیان (عبادة)ە بە ویستو هەڵبژاردنەوە کە بۆ خاوەن عەقڵانە، کە لەم جۆرە ئایەتانەدا فەرمانی پێکراوە: (پەروەردگارتان بپەرستن) وە (خوا بپەرستن).

پاشان (راغب الأصفهاني) لەسەر پێناسەکردنی (عبودية) و (عبادة) بەردەوام دەبێو دەڵێ: (والعبد يقال على أربعة أضرب):

١- عبد بحكم الشرع وهو الانسان الذي يصح بيعه وابتياعه، (نحو العبد بالعبد)، (عبداً مملوكاً).

٢- عبد بالأيجاد وذلك ليس إلا لله، وإياه قصد بقوله (إن كل من في السموات والأرض إلا آتي الرحمن عبدا)، (وعبد بالعبادة والخدمة والناس في هذا ضربان).

٣- عبد لله مخلصاً وهو المقصود بقوله: (واذكر عبدنا أيوب) (إنَّه كان عبداً شكوراً)، (نزل الفرقان على عبده)... ألخ.

٤- وعبد للدنيا وأعراضها وهو المعتكف على خدمتها ومراعاتها وإيّاه قَصَدَ النبيُّ عليه الصلاة والسلام بقوله: (تعس عبد الدرهم، تعس عبد الدينار). وعلى هذا النحو يصح أن يقال: ليس كل إنسان عبداً لله..

ويقال طريق معبد، أي مذلل بالوطأ وبعير معبد أي مذلل بالقطران وعبّدت فلاناً أي ذللته إذا اتخذته عبداً، قال تعالى: ﴿أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾[1]، واتە: وە وشەی (عبد) بە چوار مەبەستان بەکاردێ:

١- (عبد)ێك كە بەحوكمی شەرع پەیدا بووە[1]، ئەویش ئەو مرۆڤەیە کە دروستە بفرۆشرێو بکڕێ، وەك (کۆیلە بە کۆیلە)، (کۆیلەیەکی خاوەندار).

---

(١) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص (٣٢٠،٣١٩).

٢- (عبد)ێك كە بە هۆی وەدیهێنانەوە بۆتە (عبد)، ئەوەش –واتە ئەو جۆرە بەندایەتی بۆ كرانە- بەس مافی خوایە وە بە فەرموودەی خوا: (هیچ كەس لە ئاسمانەكان و زەویدا نیە كە بە بەندایەتی نەیەتە لای خوای بە بەزەیی) ئەوە مەبەست بووە، وە بەندەیەك كە لە بواری پەرستن‌و خزمەتدا دەردەكەوێ لەوبارەشەوە خەڵك دوو جۆرن:

٣- بەندەیەك كە ساغ هی خوایە، بەم ئایەتانەش ئەم جۆرە بەندەیە مەبەست بووە: (وە یادی بەندەی ئێمە ئەییوب بكەرەوە). ﴿بێگومان ئەو - واتە نوح (علیه السلام)- بەندەیەكی سوپاسگوزار بوو﴾، (جیاكەرەوەی - هەق و باطل- ناردۆتە سەر بەندەكەی)... هتد.

٤- وە (عبد)ێك كە كۆیلەی دنیاو شتەكانێتی، ئەویش كەسێكە كە لەسەر خزمەتكردنی دنیا چاوچڕ دادەگرێ، پێغەمبەریش ﷺ ئەو جۆرە كەسەی مەبەست بووە كە فەرموویەتی: ﴿بەندەی درەم (زیو) لە بەین بچێ، بەندەی دینار (زێڕ) لەنێو بچێ﴾، وە بەگوێرەی ئەم چەمك‌و واتایە راستە بگوترێ، هەموو ئینسانێك بەندەی خوا نیە...

وە دەگوترێ رێیەكی (معبَّد) واتە: بەهۆی پێدا ڕۆشتنەوە گەردنی پێ كەچكراوەو تەخت‌و هەموار بووە، وە حوشترێكی (معبَّد) یانی بە قەترانێ ملكەچ‌و دەستەمۆ كراوە، وە (عبدت فلاناً) ئەگەر ملت پێ كەچ كردبێ، وە ئەگەر كردبێتت بە كۆیلە، خوای بەرز فەرموویەتی: (أن عبدت بنی إسرائیل) لە سۆنگەی ئەوەوە كە وەچەی ئیسرائیلت كردبوو بەژێر دەستەو كۆیلە –ئەی فیرعەون من بەناچاری هاتبوومە ماڵێ تۆو خزمەت دەكرام.

(١) دیارە ئیسلام رژێمی سەیدو كۆیلایەتی دانەهێناوە بەڵكو بەر لە ئیسلام هەربووەو پایەیەكی گرنگی سیستەمی سیاسی‌و ئابووری بووە لە سەرتاسەری دنیاداو، ئیسلامیش بە جددی هەوڵی نەهێشتن‌و بنبڕكردنی ئەو دیاردە دواكەوتوویی‌یەی داوە، وەك لە چەندان دەقی قورئان‌و سوننەتدا دەردەكەوێ‌و لە ڕاستیدا نەمانی ئەو دیاردە دزێوە یەكێكە لە دیارییەكانی ئیسلام بۆ مرۆڤایەتی.

سێیەم: (فیروز آبادی)یش لەبارەی چەمكو واتای وشەی ناوبراوەوە گوتویەتی: (العبدية والعبودية والعبادة: الطاعة)[1]، واتە: (عبدية)و (عبودية)و (عبادة) یانی: فەرمانبەریی‌و گەردن کەچی.

چوارەم: (أبن سيده)ش گوتوویەتی: (يقال تعبد فلان لفلان إذا تذلّل له، وكل خضوع ليس فوقه خضوع فهو عبادة، طاعة كان للمعبود أو غير طاعة، وكل طاعة لله على جهة الخضوع والتذلل فهو عبادة)[2]، واتە: دەگوترێ: (تعبد فلان لفلان) ئەگەر گەردنی بۆ کەچ بکاتو هەموو گەردن کەچی‌یەك کە هیچ گەردن کەچی‌یەکی نەگاتێ ئەوە پەرستنە، جا فەرمانبەریی بێ بۆ پەرستراو یان فەرمانبەریی نەبێ (ڕەنگە مەبەستی ئەوە بێ بە ویستو هەڵبژاردنو ڕەغبەتەوە بێت یان بە پێچەوانەوە). وە هەر فەرمانبەرییەك کە بۆ خودا ئەنجام دەدرێ لەسەر شێوەی ملکەچی‌و خۆ زەبوون کردن ئەوە پەرستنە.

پێنجەم: (ابن منظور)یش لە کتێبی ناوداری خۆی (لسان العرب)دا، دەربارەی وشەی ناوبراو گوتوویەتی:

(وأصل العبودية:- الخضوع والتذلل)[3] ، واتە: وە بنەڕەتی (عبودية) گەردن کەچی‌و سەر نەوی کردنە، هەروەها دەڵێ: (والتعبد: التنسك، والعبادة: الطاعة)[4]، واتە: وە (تعبد) پەرستنو قوربانی سەربڕینە، وە (عبادة) فەرمانبەری یە.

پاشان لە تەفسیری (... و عبد الطاغوت)دا گوتوویەتی: (قال الزجاج و تأويل (عبد الطاغوت) أي أطاعه يعني الشيطان فيما سوّل له وأغواه...)[5]،

(١) بڕوانە: (القاموس المحيط).
(٢) بڕوانە: (المخصص) لأبن سيده، ج (١٣)، ص (٩٦).
(٣) (لسان العرب) ج(٢)، ص (٢٧١).
(٤) سەرچاوەی پێشوو، ج (٢)، ص (٢٧٢).
(٥)

واته: زەججاج گوتوویەتی: وە تفسیری (عبد الطاغوت) یانی: فەرمانبەری طاغوتی کردوە واتە بە قسەی شەیتانی کردوە لە شوێن کەوتنی ئەوەدا کە بۆی جوان کردوەو سەری لێشێواندوە ئنجا گوتوویەتی: (وقومهما لنا عابدون) أي دائنون وكل من دان لملك فهو عابد له وقال أبن الأنباري: (فلان عابد) وهو الخاضع لربه المستسلم المنقاد لأمره وقوله تعالى (أعبدوا ربكم) أي: (أطيعوا ربكم)[1]، واته: (وقومهما لنا عابدون) گەلەکەیان (عابد)ی ئێمەن یانی ملکەچمانن ﴿ئەمە قسەی فیرعەونە دەربارەی مووساو هاڕوونی برای (عليهما السلام) وە گەلەکەیان﴾.

وە هەر کەسێك مل بۆ پادشایەك کەچ بکات ﴿دیارە مەبەست سەرۆك‌و پادشای کافرە﴾ ئەوە پەرستاریەتی، وە (إبن الأنباري) گوتوویەتی: فلانە کەسە عابیدە، کەسێکە گەردن کەچی پەروەردگاریەتی‌و جێبەجێ‌کەری فەرمانیەتی، وە قسەی خوای بەرز: (پەروەردگارتان بپەرستن) یانی: فەرمانبەریی پەروەردگارتان بکەن.

شەشەم: (إبن تيميه) ئاوا پێناسەی (عبادة) دەکات:

(العبادة اسم جامع لكل ما يحبه ويرضاه الله تعالى من الأقوال الظاهرة والباطنة وجماع العبادة: كمال الحب مع كمال الذل، فالظاهرة كالصلاة والزكاة والصيام والحج وصدق الحديث وأداء الأمانة وبر الوالدين وصلة الأرحام والوفاء بالعهود والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر والجهاد للكفار والمنافقين والإحسان الى الجار واليتيم والمسكين وأبن السبيل والبهائم والدعاء والذكر والقراءة، والباطنة كحب الله ورسوله وخشيته والإنابة إليه وإخلاص الدين له والصبر لحكمه والشكر لنعمه والرضا بقضائه والتوكل عليه والرجاء لرحمته والخوف

(١) هەمان سەرچاوە، ج (٢)، ص (٢٧٣، ٢٧٤).

من عذابه)[1]، واته: عیبادەت ناوێکی کۆکەرەوەیە بۆ هەموو ئەو قسەو کردەوە ئاشکراو پەنهانانەی کە خوای بەرز خۆشی دەوێن‌و پەسەندیان دەکات، وە پوختەی مانای (عبادة) بریتیه لە: خۆشویستنی تەواو وێڕای گەردن کەچی تەواو، دیوی ئاشکرای خوا پەرستی وەك: نوێژو زەکات‌و ڕۆژوو گرتن‌و حەج‌و، ڕاست بێژی‌و جێبەجێ‌کردنی ڕاسپاردەو، چاکە لەگەل دایك‌و باوك‌و پاراستنی پەیوەندی خزمایەتی‌و، بەجێهێنانی بەلێن‌و پەیمان‌و، فەرمان بە چاکەکردن‌و ڕێ لە خراپەگرتن‌و جیهادکردن دژی کافرو دەغەلان‌و، چاکەکاریی لەگەل دراوسێ‌و هەتیوو هەژارو ڕێبوارو ئاژەل، وەپاڕانەوەو زیکرو قورئان خوێندن، دیوی پەنهانیشی وەك: خۆشویستنی خواو پێغەمبەرەکەی‌و ترسان لە خواو گەڕانەوە بۆ لای‌و، ساغکردنەوەی گەردنکەچی بۆی‌و، ئارامگریی بۆ حوکم‌و بڕیاری‌و سوپاسکردنی لەسەر نازو نیعمەتەکانی‌و، ڕازی بوون بە قەزاو قەدەری‌و، پشت پێ بەستنی‌و، ئومێد بەبەزەیی‌و بەخشندەیی بوونی‌و، ترس‌و سام لە ئازارو ئەشکەنجەی..

حەوتەم: (أبن قيم الجوزية)ش دەربارەی وشەی (عبادة) گوتوویەتی: وبني (إياك نعبد) على أربع قواعد: التحقق بما يحبه الله ورسوله ويرضاه من قول اللسان والقلب وعمل القلب والجوارح.. فقول القلب: هو اعتقاد ما أخبر الله سبحانه به عن نفسه وعن أسمائه وصفاته وأفعاله وملائكته ولقائه على لسان رسله، وقول اللسان: الأخبار عنه بذلك والدعوة اليه والذب عنه وتبيين بطلان البدع المخالفة له والقيام بذكره وتبليغ أوامره، وعمل القلب، كالمحبة له والتوكل عليه والإنابة إليه والخوف منه والرجاء له وإخلاص الدين له والصبر على أوامره وعن نواهيه وعلى أقداره والرضى به وعنه، والموالاة فيه والمعاداة فيه والذل له والخضوع والإخبات اليه والطمأنينة به وغير ذلك من أعمال القلوب التي

(١) كتێبی (العبودية)ی (إبن التيمية).

فَرْضُها أَفْرَضُ من عمل الجوارح ومستحبها أحب الى الله مِنْ مستحبِّها، وعمل الجوارح بدونها إما عديم المنفعة أو قليل المنفعة وعمل الجوارح كالصلاة والجهاد ونقل الأقدام إلى الجمعة والجماعات ومساعدة العاجز والإحسان إلى الخلق ونحو ذلك..)[1]، واتە: وە (بەس تۆ دەپەرستین-إياك نعبد-) لەسەر چوار پایەن بنیات نراوە، کە بریتین لە جێبەجێکردنو لە خۆداهێنانەدی هەرچی خواو پێغەمبەر خۆشیان دەوێ و پەسەندی دەکەن لە قسەی زمانو دڵو کردەوەی دڵو ئەندامەکان.

١- قسەی دڵ: کە بریتیە لە قەناعەت هەبوونو بڕوا پێبوونی هەرچی خوای پاكو بێوێنە دەربارەی خۆیو ناوەکانیو سیفەتەکانیو کردەوەکانیو فریشتەکانیو بە دیدارگەیشتنی لەسەر زمانی پێغەمبەرانی هەواڵی پێداوە.

٢- قسەی زمانیش بریتیە لە ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستیانەی گوترانو بانگەوازی خەڵك بۆ کردنیانو بەرگری لێکردنیانو ڕوونکردنەوەی پووچی ئەو شتە داهێنراوانەی کە پێچەوانەیانن، وە یادی خوا کردنو ڕاگەیاندنی فەرمانەکانی.

٣- کردەوەی دڵیش خۆشویستنی خواو پشت پێ بەستنیو گەڕانەوەو بۆلا ژیوان (پەشیمان) بوونەوەیو لێترسانیو هیوا پێبوونیو، گەردن کەچی بۆ ساغ کردنەوەیو خۆڕاگری لەسەر جێبەجێکردنی فەرمانەکانیو نەکردنی قەدەغەکراوەکانیو، ئارام گرتن لە بەرامبەر قەزاو قەدەرو بەڵاو گرفتەکاندا وە پێ ڕازی بوونیان و لێ ڕازی بوونی، دۆستایەتیو دوژمنایەتی لە پێناودا کردنیو، خۆ بۆ زەبوونکردنیو گەردنکەچیو تەسلیم بوونیو ئارامپێگرتنیو، غەیری ئەوانەش لە کردەوەکانی دڵان کە فەرزەکانیان لە کردوەی ئەندامەکان پێویست ترنو سوننەتەکانیشیان لەلای خوا لە سوننەتەکانی ئەندامەکان

---

(١) بڕوانە: (مدارج السالكين)، ج (١)، ص (١٠٠، ١٠١).

خۆشەویست ترن، وە لە ڕاستیدا کردەوەی ئەندامەکان بەبێ ئەوان یان هەر بێ سوودن یان کەم سوودن.

٤- کردەوەی ئەندامەکانیش وەك: نوێژو جیهادکردنو هەنگاونان بەرەو ئەنجامدانی نوێژی جومعەو نوێژەکانی بە کۆمەڵو، هاوکاری کردنی خەڵکی دەستەوەستانو چاکەکاریی لەگەڵ خەڵکیداو شێوەی ئەوانە.

ئێستاش دوای ئەوەی چەمكو مەبەستی وشەی (عبادة)مان لە فەرهەنگەکانی زمانداو لە لای زانایانی شەرع زانیش بۆ ڕوون بۆوە، با سەرنج بدەین داخۆ خوای کاربەجێو زانا لە قورئانی بەهێزو پیرۆزدا وشەی ناوبراوی بۆ چ واتاو مەبەستێك بەکارهێناوە:

دوای سەرنج دانو تێوەڕامانی وردو قووڵ لە سەرجەم ئایەتە بەڕێزەکانی قورئانی بەڕێز، بۆمان دەردەکەوێ کە وشەی ناوبراو بۆ سێ مەبەستی سەرەکیو مەزن بەکار هێنراوە بە هەموو ڕێژگە (صیغة)کانی بەکارهێنانیەوە کە ئەمانەن[1]:

١- ملکەچیو بەندایەتیو ژێردەستەیی(الذلة والعبودية والخضوع): بۆ وێنە:

أ- ﴿إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا﴾(مريم -٩٣)

واتە: هیچ کەس لە ئاسمانەکانو زەویدا نیە مەگەر بە بەندایەتی دێتە لای خوای بە بەزەیی.

ب-﴿وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ (الشعراء -٢٢)، واتە: ئەوەش چاکەیەکە کە منەتی پێ لەسەر من دەکەیو لە سۆنگەی ئەوەوەیە کە وەچەی ئیسرائیلت کردبوو بە کۆیلەو ژێردەست.

(١) بۆ نووسینی ئەم باسە سوودم لە کتێبی (المصطلحات الأربعة في القرآن)ی (أبو الأعلى المودودي) وەرگرتوە

ج- ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۞ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ۞ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ﴾ (المؤمنون: ٤٥- ٤٧) ، واته: پاشان مووساو هارپوونی برایمان بە چەندان نیشانەو بەبەڵگەیەکی ئاشکراوە ڕەوانە کرد بۆ لای فیرعەونو دارو دەستەکەی بەڵام ئەوان خۆیان بە زل گرتو پێشتریش گەلێکی خۆ بە بەرزگربوون، گوتیان: ئایا بڕوا بە دوو ئینسانان بهێنین کە وەك خۆمانن‌و گەلەکەشیان بەندایەتیمان دەکەن!!.

٢- فەرمانبەریی‌و پابەندیی بە حوکم‌و بەرنامەوە (الطاعة والألتزام بالحکم والشريعة): بۆ وێنە:

أ- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُواْ لِلّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ (البقرة -١٧٢)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە لەو ڕۆزییە چاك‌و پاكانە بخۆن کە پێمان داون، وە سوپاسی خوا بکەن ئەگەر ئەو دەپەرستن. (واتە بەندایەتی‌و پەرستنتان بۆ خوا بریتییە لە پابەندییتان بە حەڵاڵ‌و حەرامێکەوە کە بۆی دیاری کردوون).

ب- ﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَلِكَ مَثُوبَةً عِندَ اللّهِ مَن لَّعَنَهُ اللّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُوْلَئِكَ شَرٌّ مَّكَاناً وَأَضَلُّ عَن سَوَاء السَّبِيلِ﴾ (المائدة -٦٠) ، واتە: ئایا هەواڵتان پێبدەم بە پاداشتی خراپتر لەوە لەلای خوا! - سزای- کەسێك کە خوا نەفرینی لێ کردوەو لێی تووڕە بووەو گێڕاونی بە مەیموون‌و بەراز، وە طاغوتیان پەرستوە، (دیارە مەبەستیش لە پەرستنی طاغووت لێرەدا فەرمانبەری کردنی جوولەکەکانە بۆ پیاوە ئایینی‌و دەسەڵاتدارەکانیان، چونکە (طاغوت) بریتییە لە هەر شتێك کە لەگەڵ خوا یا لە جیاتی خوا بپەرسترێت).

ج- ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ﴾ (النحل -٦٣)، واتە: وە بێگومان لەنێو هەر کۆمەڵێکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانە کردوە کە خوا بپەرستن‌و لە طاغووت خۆ دوور بگرن!..

٣- ئەنجامدانی دروشمەکان (أداء الشعائر): بۆ وێنە:

أ- ﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِن رَّبِّي ...﴾(غافر -٦٦)، واتە: بڵێ من لێم قەدەغە کراوە ئەوانە بپەرستم کە ئێوە لە جیاتی خوا لێیان دەپاڕێنەوە، دوای ئەوەی لە پەروەردگارمەوە بەڵگەگەلی ئاشکرام بۆ هاتوون..

ب- ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء مَا نَعْبُدُهُمْ إِلا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى...﴾ (الزمر -٣)، واتە: وە ئەوانەی لە جیاتی خوا چەند دۆستێکی دیکەیان گرتوون -دەڵێن تەنیا بۆیە ئەوان دەپەرستین کە لە خوامان نزیک بخەنەوە..

ج- ﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ (الأنعام : ١٦٢-١٦٣)، واتە: بڵێ بێگومان نوێژم‌و قوربانی سەربڕینم‌و ژیانم‌و مردنم بۆ خوای پەروەدگاری جیهانەکانە، هیچ هاوبەشی نین‌و وە هەر بەوەش فەرمانم پێکراوە، وە من یەکەمینی مسوڵمانانم.

بەڵێ مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست!

وەك لەبەر تیشکی ئەو سێ کۆمەڵە ئایەتەدا -کە وەك چەند نموونەیەك هێنامانەوە- دەردەکەوێ، دەبینین کە وشەی (عبودیة)و (عبادة) لە فەرهەنگو زاراوەی قورئانی قسە لەجێو پڕ پیتو پیرۆزو بەڕێزدا سێ واتای گرنگو گەورەو سەرەکی هەن:

١- ملکەچیو بەندایەتیو ژێردەستەیی، کە بێگومان بەم واتایە سەر لەبەری بوونەوەرو تێکڕای خەڵکی بە مسوڵمانو کافرەوە بەندەی خوای پەروەردگارو ملکەچو ژێردەستەینی، زانایانیش بەم جۆرە بەندایەتییە ناچاریەی کائینات دەڵێن: (العبودیة التکوینیة)، کە بێگومان نابێتە مایەی مەدحو زەمو پاداشتو سزا.

٢- فەرمانبەرییو پابەندیی بە حوکمو بەرنامەوە، کە ئەم جۆرە بەندایەتییەش تایبەتە بەوانەوە کە بە ویستو هەڵبژاردنی ئازادی خۆیان خوا دەپەرستنو بەندایەتی بۆ دەکەن، کە ئەم جۆرە بەندایەتییەش پێی دەگوترێ(العبودیة التشریعیة) کە مایەی مەدحو زەمو پاداشتو سزای دنیاو دوارۆژە.

٣- ئەنجامدانی دروشمەکانی پەرستن (الشعائر التعبدیة)، کە لە ڕاستیدا ئەمیش هەر بەشێکە لە جۆری دووەمی بەندایەتی بۆ خوا کردنو پەرستنی، چونکە هەر کاتێك ئینسان خۆی تەسلیمی حوکمو بەرنامەی خودا کردو ڕایگەیاند کە خوای پەروەردگار بە تاقە پەروەردگارو پەرستراوو فەرمانڕەوا (الرب والإلە والحاکم الوحید) دەزانێ، دیارە ڕێی لە خۆی گرتووە کە جگە لە خوای دادگەرو میهرەبان یاساکانی زیندەگی (شرائع الحیاة)و دروشمەکانی بەندایەتی (شعائر التعبد) لە سەرچاوەیەکی دیکە وەربگرێ، شتێکی ئاشکراشە کە دروشمەکانی

بەندایەتیش بەشێکی کەم بەڵام زۆر گرنگی ئەو حوکمو بەرنامە گشتیو گشتگیر (عامو شامل)و هەمەلایەنەن کە ئیسلامە، لە چاو ئەو هەموو یاساو دەستوورانەی دیکە کە پەیوەندییان بە لایەنە زۆرو جۆراو جۆرەکانی ژیانی تاكو کۆمەڵەوە هەیە.

ئێستاش بۆ چاکتر تێگەیشتن لەوەی ڕابرد، لە چەند خاڵێکدا کورتو پوختی دەکەینەوەو تیشکی زیاتریش دەخەینە سەر چەند مەسەلەیەك:

یەکەم: وشەی (عبودية)و (عبادة) لە ئەسڵی زمانی عەرەبیدا بە مانای ملکەچیو فەرمانبەریو ژێردەستەیی دێتو، شەرعیش هەر لەسەر واتە ئەسڵییەکەی خۆی بەکاری هێناوە، ئەوەندە هەیە مەرج (شرط)ی (بەس بۆ خوا بوون)ی خستۆتە سەر، کەواتە وشەی ناوبراو لە زاراوەی شەرعدا بریتییە لە (بەس پەرستنی خوا)و (تەنیا بەندایەتی کردن بۆ خوا).

یەکێك لە زانایانیش ئاوای پێناسە کردوە کە من زۆر پێم پەسەندە (العبادة: هي التذلل لله محبة وتعظيماً بفعل أوامره واجتناب نواهيه على الوجه الذي جاءت به شرائعه)[1]، واتە: (عبادة) بریتییە لە مل بۆ خوا کەچکردن لە ڕووی خۆشویستنو بە مەزن گرتنییەوە، کە ئەمیش لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانیو خۆ دوورگرتن لە قەدەغەکراوەکانیدا بەو پێیەی کە بەرنامەکەی ڕوونی کردۆتەوە، خۆی دەنوێنێ.

ئنجا شایەنی باسیشە کە لە زمانی کوردیدا وشەی (خوا پەرستی) لە جیاتی (عبادة) دانراوە کە پێم وایە زۆر بەجێو پڕ بە پێستە.

---

(١) بڕوانە: (فتاوى العقيدة)، ص (١٢٩)، (ابن عثيمين).

دووەم: وشەی خواپەرستی (عبادة)یش لە بەکارهێنانی شەرع - واتە قورئانو سوننەت-دا تێکڕای جموجۆڵو چالاکیەکانو دەرو دەروون (ظاهر وباطن)ی ئینسانو سەرلەبەری ژیانو گوزەران دەگرێتەوەو، هەروەك چۆن دروشمەکانی بەندایەتی (الشعائر التعبدية) دیاری دەکات وەك: نوێژو ڕۆژوو و زەکاتو حەجو زیکرو دووعاو سەربڕینو ئیعتیکافو تەوافو ... هتد، بەرنامەکانی زیندەگی (الشرائع الحياتية)ش لە هەموو بوارەکانی سیاسیو ئابووریو کۆمەڵایەتیو خێزانیو جەنگو ئاشتیو ... هتددا بەدەست تاكو کۆمەڵەوە دەداتو لە غەیری خواو بەرنامەو ئایینەکەی بێنیازیان دەکات.

سێیەم: ئنجا کە دەبینین لە عورفی گشتیو باوی مسوڵماناندا وشەی عیبادەت زیاتر بۆ دروشمەکانی بەندایەتیو لایەنی شەخصیو مەعنەوی ئینسان بەکاردێو زاناو شەرع زانان (فقهاء)یش لە نێوخۆیاندا یاساو دەستوورەکانی ئیسلامیان بۆ دوو بەش: (العبادات)و (المعاملات) واتە: پەرستنەکانو هەڵسوکەوتەکان، دابەش کردوون، لەگەڵ ئەو ڕاستییەدا کە ئێمە دەربارەی چەمكو واتای ڕاستەقینەی وشەی ناوبراو خستمانە ڕوو تێك ناگیرێ، چونکە، یەکەم: چەمكو واتا عورفیو باوەکانی وشەو زارەوەکان مەگەر لە لای خەڵکی سادەو عەوام ئەگەر نا نابنە هۆی گۆڕانو لاچوونی واتاو چەمکە ئەصلیو حەقیقییەکان، دووەم: زانایانو شەرع زانانیش زیاتر بە مەبەستی ئاسانکاریی تێگەیاندنی خەڵکی، یاساو دەستوورەکانی ئیسلامیان بەو جۆرە دابەش کردوەو، هەمیشەش داکۆکییان لەسەر ئەو ڕاستیە مەزنە کردوە کە عیبادەت هەموو جموجۆڵو کردەوەو قسە پەنهانو ئاشکراکانی ئینسانو سەرجەم بوارو لایەنەکانی ژیانو گوزەرانی تاكو کۆمەڵ دەگرێتەوەو، هێندەی نووکی دەرزی لێ نابوێرێ!.

چوارەم: شتێكی ئاشكراشە كە تەسككرانەوەی چەمك‌و واتای وشەی عیبادەت‌و كورت هەڵهێنانی لە ئەنجامدانی دروشمەكانی بەندایەتیداو، دارنینی واتاو چەمكی بەرنامەدانان‌و فەرمانڕەوایەتی (التشريع والحاكمية) لە وشەی ناوبراو، كاریگەریەكی یەكجار خراپ‌و شوومی لەسەر بیركردنەوەو هەڵس‌وكەوتی مسوڵمانان هەبووە، چونكە مەیدان‌و گۆڕەپانی دینداریی‌و خواپەرستییان یەكجار لێ كەمبەرو تەسك‌و تەنگ بۆتەوەو، بەزۆری تەنیا لەبەردەم دروشمەكانی بەندایەتیدا خۆیان بە بەرپرسیار زانیوە!

بەڵام بێگومان هەركەس سەرنجی ئەم دەقانە بدات كە لوێچێكن لە تەغارێك، دڵنیا دەبێ كە عیبادەت كاكڵ‌و جەوهەرەكەی‌و بڕبڕەی پشتی: خوا بە تاقە بەرنامەدانەرو فەرمانڕەوا زانینەو پەرستراوێتی خوا (ألوهية الله) زیاتر لە بەرنامەدانان‌و فەرمانڕەوابوونی‌دا دەدرەوشێتەوە:

أ- ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ﴾ (يوسف-٤٠)، واتە: فەرمانڕەوایەتی تەنها بۆ خوایە، فەرمانی كردوە كە جگە لەو نەپەرستن، ئەوە دینداریی ڕاست‌و تەواوەوە، بەڵام زۆرینەی خەڵكی نازانن، (لەم ئایەتەدا وەك ڕۆژی ڕوون دیارە كە تەنیا كاتێك خوا بە تەنها دەپەرسترێ كە هەر ئەو بە حاكم‌و فەرمانڕەوا دابنرێ هەر ئەوەش بە دینداریی‌و مسوڵمانەتی ڕاستەقینە حیساب دەكرێ).

ب- ﴿وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى﴾ (الزمر-١٧)، واتە: وە ئەوانەی كە لە پەرستنی طاغووت خۆیان دوورگرتووەو گەڕاونەوە لای خوا موژدەیان -لە لایەن خواوە هەیە-.. (ئاشكراشە كە پەرستنی طاغووت -كە هەر پەرستراوو فەرمانبەریی بۆكراوێكە جگە لە خوا- بریتیە لە بە قسەكردن‌و فەرمانبەریكردنی‌و بە فەرمانڕەوا لە

قەڵەمدانی ئەگەرنا هیچ کەس نوێژو ڕۆژوو و حەج و.. هتد، بۆ غەیری خوا ئەنجام نادات!).

ج- ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۞ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾ (ياسين ٦٠-٦١)، واتە: ئەدی ئەی وەچەی ئادەم پێم ڕانەگەیاندن کە شەیتان نەپەرستن، بێگومان ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە! وە- ئایا پێم ڕانەگەیاندن- کە تەنیا من بپەرستن ئەوەیە ڕێی ڕاست!!

(دیارە پەرستنی شەیتانیش دیسان بریتی نیە لە سوجدەو رکووع بۆ بردنیو نوێژ بۆکردنیو ڕۆژوو بۆ گرتنی، بەڵکو بریتیە لە شوێنکەوتنیو فەرمانبەریی کردنی).

د- ﴿اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُواْ إِلاَّ لِيَعْبُدُواْ إِلَـهًا وَاحِدًا لاَّ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة -٣١)، واتە:- جوولەکەو دیانەکان - حەبرو ڕاهیبەکانی خۆیانیان کردنە فەرمانڕەوا لە جیاتی خوا، هەروەها مەسیحی کوڕی مەریەم، وە فەرمانیشیان پێ نەکرابوو مەگەر بەوە کە یەك پەرستراو بپەرستن، جگە لەوی هیچ پەرستراو نین، پاکی بۆی لەوەی کە دەیکەنە هاویەشی — لە پەرستندا-. (أحمد و ترمذي)[1] گێڕاویانەتەوە کە (عدي بن حاتم الطائي) هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ خاچ (صليب)ێکی زیوی لە مل دابوو، پێغەمبەریش ﷺ ئەم ئایەتەی دەخوێند ﴿اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ﴾ - عدي- دەڵێ گوتم: (إنّهم لم يعبدوهم) ئەوان نەیان

---

(١) بڕوانە تەفسیری (إبن كثير)، ج (٢)، ص (٣٤٩).

دەپەرستن!- پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (بلى إنّهم حرموا عليهم الحلال وأحلوا لهم الحرام فاتَّبعوهم فذلك عبادتهم إياهم) با ئەوان -حەبرو ڕاهیبەكان- حەلاڵیان لێ حەرام دەكردنو حەرامیان بۆ حەلاڵ دەكردنو ئەوانیش - واتە: جوولەكەو دیانەكان- شوێنیان كەوتن، جا ئەوە پەرستنیان بوو بۆیان.

جا لێرەدا ڕوون دەبێتەوە كە ئەو كەسانە چەند سادەو ناتێگەیشوون كە دەڵێن: ئیسلام حوكمو سیاسەتی تێدا نیەو مسوڵمانی صالحو باش ئەو كەسەیە كە ئەوەندەی بۆی بلوێ لە سیاسەتو حیزبایەتیو كاروباری دنیاوە دوور بێو، هەر سەرگەرمی زیكرو فیكرو نوێژو ڕۆژووو مسوڵمانەتی خۆی بێتو، هەقی بەسەر هیچ كەسو هیچ شتێكەوە نەبێ!!

پێنجەم: وەك پێشتریش گوتمان دروشمەكانی پەرستن بەشێكن لە حوكمو بەرنامەی خوای پەروەردگارو دادگەر چونكە بەرنامەو ئایینی خوا (سبحانه وتعالى) بە گشتی دوو بەشە، بەشێكی كە گچكەترە پەیوەندی بە شەخصی مرۆڤەوە هەیە وەك تاك، وە بەشەكەی دیكەش كە زیاترو فراوانترە پەیوەستە بە كۆمەڵگاوە، جا هەرچی دروشمەكانی پەرستن (شعائر التعبد)ن بەزۆری لە جۆری یەكەمنو، بەرنامەكانی زیندەگی (شرائع الحياة)یش بەزۆری لە جۆری دووەمن، دیسان دروشمەكان زیاتر لایەنی روحیو مەعنەوی دەگرنەوەو، بەرنامەكانیش پتر لایەنی سیاسیو ماددی، هەرچەندە لە نێوانیشیاندا پەیوەندیو تێكهەڵكێشییش هەر هەیەو، لەیەكتری دابڕاونین، هەروەك چۆن ڕووحو جەستە لەگەڵ جیاوازی زۆری نێوانیان، پێكەوە پەیوەستو تێهەڵكێشن، هەروەها تاكو كۆمەڵیش بەهەمان شێوە وێڕای جیاوازی نێوانیان پەیوەندیو كارلێكردنی دوو سەرەشیان هەر هەیە.

شایانی باسیشە كە هەندێك لە زانایان زاراوی خواپەرستییە ڕووتەكان (العبادات المحضة)یان بۆ ئەو جۆرە خواپەرستییانە داناوە كە بە درووشمەكانی

پەرستن (شعائر التعبد) تەعبیریان لێ دەکرێت، بۆ ئەوەی جیایان بکەنەوە لە باقی جۆرەکانی دینداریی‌و خواپەرستی کە هەموو چالاکی‌و جموجۆڵەکانی ئینسان بە تاك‌و کۆمەڵەوە، تێکڕای بوارەکانی ژیان‌و گوزەران دەگرنەوە بەبێ هەڵاواردن (إستثناء)ی هیچ شتێك چ ورد بێ چ درشت.

جا مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست!

ئێستا کە زانیت خواپەرستی (عبادة) یانی چی‌و چی‌و چی دەگەیەنێ، لە کاتێکدا کە دەڵێی (إياك نعبد) دەزانی ئەو قسەیەت چ دەگەیەنێ‌و چ پەیمانێك لەگەڵ خوادا دەبەستی‌و چ گفت‌و بەڵێنێك بە خوای پەروەردگارت دەدەی؟! تۆ لە کاتی گوتنی ڕستەی ناوبراودا بەڵێن‌و پەیمانێك لەگەڵ خوای پەوەردگارو تەنیا پەرستراوی خۆتدا دەبەستی کە لەم بڕگانەی خوارێ پێك هاتووەو بە زمانی حاڵت دەڵێی:

١- * ئەی خوای پەروەردگار! بەدەرو دروون (ظاهرو باطن)ەوە بەس خۆم تەسلیمی تۆ دەکەم‌و، هەست‌و نەست‌و دڵ‌و دەروون‌و مۆخ‌و ئێسقان‌و ڕەگ‌و ڕیشەو ڕووح‌و جەستەم، ملکەچ‌و ژێردەست‌و بەر فەرمانی تۆیە!

٢- * خوای بەرزو مەزن! تۆم لە هەموو کەس‌و هەموو شتێك تەنانەت لە خۆشم خۆشتر دەوێ‌و هەرکەس‌و شتێکی دیکەشم خۆش بوێ هەر لەبەر تۆو لە پێناوی تۆداو، بە پێی حوکم‌و بەرنامەی تۆ خۆشم دەوێ.

٣- * خوای بالادەست‌و زاڵ! تەنیا لە تۆو ئازارو ئەشکەنجەی تۆ ترس‌و بیمم هەیەو، ئەو سام‌و هەیبەتەی کە بەرامبەر بە تۆ هەمە بەرامبەر بە هیچ کەسێك‌و هیچ شتێکی دی نیمە.

٤-* خوای بێ نیازو جێی نیاز! ئومێدو هیوام تەنها بە بەزەیی و بەخشندەیی و کەرەم و لوتفی تۆ هەیە بۆ دنیاو قیامەت و، هەرچی چاکەو نیعمەت و خێرو خۆشیە بەس لە تۆی دەزانم و هەر لە تۆ چاوەڕێی دەکەم.

٥-* خوای بەدەنگەوە هاتوو و دەرووکەرەوە! پشتم هەر بە تۆ دەبەستم و دڵم بەس بە تۆ پەیوەستە، دڵنیام کە هیچ خۆشی و نیعمەتێك بە بێ لوتف و بەخششی تۆو هیچ ناخۆشی و بەڵایەك بەبێ ئیزن و مۆڵەت دانی تۆ، ڕوو لە هیچ کەس ناکات.

٦-* ئەی تاقە پەرستراوی ڕاستەقینە! بێجگە لە تۆ هیچ کەس بە شایستەی ئەوە نازانم کە ڕووی نیازو مەبەستەکانی تێبکەم و داوای لێبکەم و لێی بپاڕێمەوە چونکە بەس تۆ خوای و غەیری تۆ هەموو دروستکراو و بەندەو چاو لە دەستی تۆن، هەرچی بن و هەرکەسێك بن.

٧-* ئەی فەرمانڕەوای دادگەرو کاربەجێ! هەر تۆ بە پەروەردگارو پشتیوان و بەرنامەرێژو فەرمانڕەوای خۆم و خەڵکی دەزانم و، بە گوناح و تاوان و بگرە بە شیرك و کوفری دەزانم کە بۆ ڕێکخستنی ژیان و گوزەرانی تاکی و کۆمەڵیم و ڕوحی و ماددیم، بێجگە لە تۆ ڕوو لە هیچ کەس و لایەن و سەرچاوەیەك بکەم و، هیچ حوکم و یاسایەکیان لێ وەربگرم.

٨-* ئەی خوای بێوێنەو بێهاوەڵ! دڵنیاو مسۆگەریشم کە هەروەك چۆن رکووع و سەجدە بۆ غەیری تۆ بردن و قوربانی بۆ غەیری تۆ سەربڕین و پاڕانەوە لە غەیری تۆو، بەرزکردن و نزم کردن و قازانج و زیان گەیاندن و نەخۆش کەوتن و چاك بوونەوەو سەرکەوتن و ژێرکەوتن لە غەیری تۆ زانین، هاوبەش پەیداکردنی گەورە (الشرك الأكبر)ن و، ئینسانیان پێ لە بازنەی ئیسلام و ئیمان دەچێتە دەرێ، بە هەمان شێوەش ڕەدکردنەوەو بەڕاست و تەواو نەزانینی یەك تاکە حوکم و

یاسای ئاییـنو بەرنامەی تۆ، یان پەسەندکردنو وەرگرتنی یەك حوكمو یاسـای پێچەوانەی ئاییـنو بەرنامەی تۆ لە هەر بـوارو لایـەنێکی گـوزەرانی تـاکیو کۆمەڵیو ڕوحیو سیاسیدا، کوفرو شیرکی گەورەیەو، ئـەو سەرچـاوەو کـەسو لایەنە کە ئەوجۆرە حوکمو یاسایانەشی لـێ وەردەگیرێن بە(طاغوت) دادەنرێو، کراوەتە هاوبەشی خوا، لە بەرنامە دانانو فەرمانڕەوایەتییدا کـە گـەورەترینو سەرەکی ترین بەشی پەرستراوێتی (ألوهیە)ی خوای تاكو بێهاوڵە.

٩- * سا خوایە بە لوتفی خۆت یارمەتیم بدە کە بەندەی ساغو یـەکلابووەوەی تـۆ بمو بەشی کەسی دیکەم پێوە نەبێو، هەروەك چۆن جگـە لـە تـۆ هـیچ کـەس دروسـتکەر (خـالق)و پـەروەردگار (رب)و ڕۆزیـدەر (رازق)و ژیێنــەر (محیـي)و مرێنەر (ممیت)و زیندووکەرەوە (باعـث)م نیە، جگە لە تـۆ هـیچ کـەسو هـیچ شتێك نەکەمە پەرستراو (معبـود)ی خـۆمو، سـەرەنجام لـە ژیانمـدا هـەردووك حـوكمی ﴿وَلا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾[1] وە ﴿وَلا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾[2] جێبەجێبکـەمو، نـە هـیچ کـەس لـە فەرمانڕەوایـەتی دا بکەمـە هاوبەشتو، نە لە پەرستنیشدا هاوبەشت بۆ پەیدا بکەم!.

١٠- * وە خـوای بەخـشەری میهرەبـان چـەپاڵەم بـدەیو بمپـارێزی لـە هاوبـەش پەیداکردن (الشرك)، چ گەورە بێت چ گچکەو چ ئاشـکراو چ پـەنهان، چـونکە خۆت فەرمووتە هەموو گوناحو هەڵەیەك ڕێی تێدەچێ ببەخـشیو چاوپۆشـی لـێ بکەی، جگە لە شیرك: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ (النساء -٤٨).

(١) (الكهف -٢٦)، واتە: خوا – هیچ کەس لە حوکمڕانیو فەرمانڕەوایەتی خۆیدا ناکاتە هاوبەش.
(٢) (الكهف -١١٠)، واتە: وە با هیچ کەس لە پەرستنی پەروەردگاریدا نەکاتە هاوبەش.

دیارە تۆش دادگەرو کاربەجێو زانایو شیرك کە بەشدارکردنی غەیری تۆیە لە پەرستراویێتیو پەروەردگاریێتیو ناو و سیفەتە بەرزو بێوێنەکانت دا، هێندە تاوانێکی زلو دزێوو ستەمێکی مەزنە، لەو هەموو ڕەحمەتو بەخشندەییو کەرەمە بێسنوورەی تۆش دا جێگای لێبووردنو چاوپۆشی لێکرانی چنگ نەکەوتوە: ﴿.. إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (لقمان -١٣)، جا خوایە دووبارە دەپاڕێمەوە کە بە لوتفو کەرەمی بێپایانی خۆت لە هەموو جۆرو شێوەکانی شیرك پاکم بکەیتەوەو بمپارێزیو لەوەش کە لە ڕابوردوودا بە نەزانییو بێئاگایی کردوومە پەشیمانمو بمبوورە.

١١-* وە خوای بێوێنەو هاوەڵو تاكو پاك بە ڕەحمەتو چاکەی خۆت یارمەتیم بدەو بمخە سەر خەتو ڕێبازی (ئیبراهیمی خەلیل)و خوا بە -یەکگر (الموحِّد) -عليه الصلاة والسلام- کە ئاوا سەرکۆنەو سەرزەنشتی بابیو گەلی بت پەرستیو هاوبەشپەیداکەر (مشرك)ی خۆی کردوەو ڕاستە شەقامی خوا بەیەکگرتن (التوحيد)ی پیشان داونو فەرموویەتی: ﴿... قَالَ أَفَرَأَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ۞ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الأَقْدَمُونَ ۞ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي إِلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ ۞ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ۞ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ۞ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ۞ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ۞ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ...﴾ (الشعراء: ٧٥-٨٢)، واتە: ئەوانە دەبینن کە دەیانپەرستن، خۆتانو بابو باپیرانی لە مێژینەتان! بێگومان ئەو -بت-انە دوژمنن بۆ من بێجگە لە پەروەردگاری جیهانەکان، ئەو زاتەی کە دروستی کردوومو هەر خۆشی ڕێ ڕوونیم دەکات، وە ئەوەی کە بەس خۆی خۆراكو خواردنەوەم دەداتێ، وە هەر کاتێك نەخۆش کەوتم هەر خۆی چاکم دەکاتەوە. وە ئەوەی کە دەممرێنیو پاشان زیندووم دەکاتەوە، وە ئەو - خوا میهرەبان-ەی کە بە تەمام ڕۆژی سزاو پاداشت لە هەڵەم ببورێ.

١٢-* وە ئەی خوای خاوەن هەموو ناوێکی هەرە پەسەندو چاكو هەموو سیفەتێکی ئەوپەڕی بەرزو پاك! هیدایەتم بدە کە وەك دوایینو گەورەترین پێغەمبەرت محمد ﷺ بە زمانی وتارو کردار (بلسان المقال والحال) بڵێم: ﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا[1] مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۞ قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي[2] وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ (الأنعام ١٦١-١٦٣)، واتە: بێگومان من پەروەردگارم بەرەو ڕێبازێکی ڕاستو ڕێڕوونی کردووم، بەرنامەیەکی نەگۆڕو ڕاگیرکەر-ی ژیانو گوزەران- ە، ڕێو شوێنی ئیبراهیمە -علیه الصلاة والسلام- بێ پەڵەیە، وە من لە هاوبەش - بۆ خوا- دانەران نیم، (بڵێ) بێگومان نوێژو خواپەرستیو ژیانو مەرگم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکانە، هیچ هاوبەش نین، منیش بەوە فەرمانم پێکراوە، وە من یەکەمی مسوڵمانانم. آمین.

(١) (قِيَمْ) کە بە (قَيِّم)یش خوێندراوەتەوە، یانی ڕاگیرکەرو هەڵسووڕێنەری کاروباری ژیان (مقوّم أمور المعاش)، وە دامەزراو نەگۆڕ (ثابت) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن) راغب الأصفهاني ص (٤٣٢)، وە (تفسير مفردات ألفاظ القرآن الكريم) سميح عاطف الزين، ص(٧٢٤).

(٢) (نُسُك) خواپەرستی بە گشتیو بە تایبەت سەربڕین (ذبح) دەگەیەنێ.

گرنگی و پلەوپایەی خواپەرستیی لە ئیسلامدا

دوای ئەوەی لە باسی یەکەمدا پەردەمان لەسەر حەقیقەتو جەوهەری خواپەرستی (عبادة) لاداو، زانیمان چ چەمكو واتایەكی فراوانو مەزنی هەیە، كە وردو درشتی ژیانو گوزەرانی تاكو كۆمەڵ دەگرێتەوەو هیچ شتێكی لێ هەڵناوێرێ، بە پێچەوانەی حاڵی بوونی زۆر كەسەوە كە پێیان وایە تەنیا لایەنی مەعنەویی و ئەنجامدانی پێنج دروشمەكانی خواپەرستی دەگرێتەوە.

خوا پشتیوان بێ لەم باسەشدا تیشك دەخەینە سەر گرنگی و پلەوپایەی خواپەرستی لە ئاییــنو بەرنامەی تێرو تەواوو بێهەڵەی خوای پەروەردگاردا.

خاڵی یەکەم

خواپەرستیی (عبادة) تاقە ئامانجی دروستکرانی مرۆڤە

خوای دادگەرو میهرەبان (تبارك وتعالى) فەرموویەتی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاريات -٥٦)، واتە: وە جندو مرۆڤم تەنیا بۆ ئەوە خوڵقاندوون کە بم پەرستن.

واتە: بۆیە دروستم کردوون کە ئەم ژیانو گوزەرانەی سەرزەوی یان بە شێوەیەك بەڕێ بکەن کە لە هەموو کاروبارو جموجۆڵو چالاکی یەکانیاندا بەندەو ملکەچو فەرمانبەری من بنو پابەندی بەرنامەکەم بن.

وەك دەبینین خوای کاربەجێو زانا، حیکمەتو ئامانجی دروستکردنی ئینسانو جند لە خواپەرستی (عبادة)دا کورت هەڵدێنێ! چونکە بە ڕاشکاوی فەرموویەتی: جندو ئینسانم جگە لە پەرستنی خۆم بۆ هیچی دیکە دروست نەکردوون، کەواتە دەبێ خواپەرستی جندو ئینسان بەشێوەیەك بێت کە دەروونو دەریانو هەموو لایەنەکانی ژیانیانو سەرجەم ساتو کاتەکانی تەمەنیان بە تاكو کۆمەڵەوە بگرێتەوەو هێندەی نووکی دەرزی کەلێنو بۆشایی لە ژیانو تەمەنیاندا نەهێڵنەوەو، بە هەرچی وزەو توانایانە سەرگەرمی چالاکیو کردو کۆششیان بن، چونکە مادام بەس بۆ بەندایەتی کردنی خواو پەرستنی دروست کرابن، ئەگەر خەریکی هەر شتێکی دیکە بن غەیری خواپەرستی، مانای وایە ڕەنج بە خەسار دەبن، ئنجا هەر لێرەشدا دەگەینە ئەو ڕاستی یەی کە بە پێچەوانەی حاڵی بوونی زۆرێك لە مسوڵمانان، خەریك بوونی مسوڵمان بە چاکردنو ڕێکخستنو

بەرەوپێشبردنی ژیانو گوزەرانی ماددی خۆیو کۆمەڵگاکەی لە هەموو ڕووەکانی عیلمیو ئیداریو ئابووریو سیاسیو جەنگییەوە نەك هەر لەگەڵ خواپەرستیی دینداریدا دژ نیەو تێك ناگیرێ، بگرە ئەو هەموو چالاکییانە -لە سنووری شەرعدا- مادام ژیانو گوزەرانی تاکیو کۆمەڵی مسوڵمانان پێویستی پێیان هەبێو پەکی لەسەریان بکەوێ، بە فەرزی عەین یان کیفایە دادەنرێنو بە ئەنجام نەدانو دابین نەکردنی ئەو پێداویستییانە تێکڕای مسوڵمانان گوناحبار دەبن و دووچاری سزاو تۆڵەی خوای دادگەر دەبن.

هەربۆیەش دەبینین خودای زاناو پەنهان بین چاکەی دنیای پێش چاکەی دوارۆژ خستوە:

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾(البقرة-٢٠١)، واتە: پەروەردگارمان لە دنیادا چاکەمان پێ ببەخشەو لە دوارۆژیش دا چاکە، وە لە ئازاری ئاگری - دۆزەخ- بمانپارێزە! ((دیارە چاکە (حسنه)ش لە دنیادا هەموو شتێکی باش کە ژیانی ئینسان پێویستی پێیەتی دەگرێتەوە وەك: (أبو جعفر الطبري) گوتوویەتی: وە چاکەی دوارۆژیش ڕەزامەندی خواو بەهەشتی رازاوەو نەبڕاوەیە)).

هەروەها بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاش چاکبوونی دینداریی داوای چاکبوونی ژیانو گوزەرانی دنیای لە خوای بەخشەر کردوە:

((اللهم أصلح لي ديني الذي هو عصمة أمري، وأصلح لي دنياي التي فيها معاشي، وأصلح لي آخرتي التي فيها معادي...)) رواه مسلم، واتە: ئەی خوایە ئەو دینداریيەمم[1] بۆ چاك بكەی کە ماوەی ڕاوەستانی کاروبارمە، وە ئەو دنیایەم

(١) (دين) لێرەدا مەبەست پێی (تدين) و طاعەتە نەك خودی (دين)، کە خوا رایگەیاندوە کە کاملو تەواوە (..اليوم أكملت لكم دينكم..) بەڵام دەبێ داوای دینداریی کردنی چاك لە خوا بکرێ.

بۆ چاك بكە كە ژیانو گوزەرانی تێدایە، وە ئەو دوارۆژەمم بۆ چاك بكە كـە بـۆی دەگەڕێمەوە...

جێی سەرنجیشە كە پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ پاش چاك بوونی دنیـا ئـەوجار داوای چاك بوونی دوارۆژی لە خوا كردوە! چونكە هەرچەندە دنیـا لـە چـاو دوارۆژ هیچ نیەو شتێكی زۆر گچكەو نابووتە، بەڵام بەو ئیعتبارە كـە دەروازەی دوارۆژەو كێڵگەیەتیو چی لێرە بچێنرێ هەر ئەوەش لەوێ دەدورێتەوە، مانای ئەوەیە ئـەوەی لێرە شتێكی دەست نەكەوێو ڕەنجێك نەدات، لەوێش دەست بەتاڵ دەبێو گـەنجێك نابات، ئنجا بێگومان بەبێ چاكبوونی ژیانو گوزەرانی دنیاش كـە پـاش ئیمـانو دینداریی لە: لەشی ساغو سەلامەتو هاوسەرو خێزانی صالحدا خـۆی دەنوێنـێ، ئینسان ناتوانێ دینداریەكی چاك ئەنجام بدات.

بەڵام لێرەدا دەبێ وریا بینو لە مەسەلەیەكی یەكجار گرنگدا بەهەڵەدا نەچـین، ئەویش ئەوەیە كە ئێمە دەڵێین: تاقـە ئامـانجی دروسـتكرانی ئینـسان بەندایـەتی كردنیەتی بۆ خوا- هەروەها جندیش- مانای ئەوە نیە كە خوای بێنیاز پێویـستی بەوە هەبووە ئینسان بیپەرستێ بۆیە دروستی كردوە! - پاكی بۆ خوا كە پێویـستی بە یەكێك لە دروستكراوەكانی بێت! — بەڵكو مەبەست ئەوەیە كە خوای كاربەجێ ئینسانی خوڵقاندوەو بەندایەتیكردنیو پەرستنی خـۆی لەسـەر پێویـست كـردوەو كردوویەتی بە ئامانجی خوڵقێنرانی، واتە حیكمەتو ئامانجێك كـە ئینـسان دەبـێ وەدەستی بێنێ، چونكە بەبێ هێنانە جێی ئەو ئامانجە ئینسان لەسـەر ئـەم ژیانـە دنیاییەی قەرزدار دەبێتەوەو ژیـانو گوزەرانەكـەی دەبێتـە گەمـەو یـارییـەكی منداڵانە، وەك خوای پەروەردگار لەبارەی ژیانو گوزەرانی ئەو جـۆرە ئینـسانانەوە فەرموویەتی: ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ..﴾ (الحديد - ٢٠)، كـە بێگومان مەبەست لە ژیانی دنیا لێرەدا ژیانی دنیـای كەسانێكە كـە وەك ئـاژەڵ

ژیان دەبەنەسەرو نازانن لە کوێوە هاتوونو بۆچی هاتوونو دەبێ چی بکەنو بۆ کوێ دەچن؟!

کەواتە: بەڵێ خواپەرستی ئامانجو مەبەستی خولْقێنرانی ئینسانە، بەڵام ئامانجو مەبەستی خودی ئینسانە نەك هی خوای بێ وێنەو بێنیاز، ئنجا ئەگەر یەکێك بپرسێ:

ئەی بۆچی خوا پەرسترانی خۆی لەسەر ئینسان پێویست کردوەو بە مافی خۆی لەسەر بەندەکانی ناوی بردوە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((.. یا معاذ أتدري ما حق الله على العباد؟! قلت الله ورسوله أعلم، قال: حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا)) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی ئەی موعاذ دەزانی مافی خوا بەسەر بەندەکانییەوە چی یە؟! گوتم: خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن، فەرمووی: هەقی خوا لەسەر بەندەکان ئەوەیە کە بیپەرستنو هیچ شتێك نەکەنە هاوبەشی - لە پەرستندا -؟! لە وەڵامدا دەڵێین:

خوای پەروەردگارو کاربەجێ لەبەر ئەوە خواپەرستی لەسەر بەندەکانی پێویست نەکردوە کە خۆی پێویستی پێ بێ! بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە:

یەکەم: مادام خوا بەدیهێنەرو بەخێوکەرو پەروەردگاریانە خاوەنی نازو نیعمەتو چاکەی بێ ئەژمارە بەسەریانەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَةَ اللهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ اللّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (النحل -١٨)، بەڵێ لەبەر ئەوە خوای تاكو بێوێنە شایستەی پەرستنەو هەقی خۆیەتی کە بەندەکانی بیپەرستنو بەندایەتی بۆ بکەنو، سوپاسگوزاری بنو سپڵە دەرنەچنو، هەمیشە یادی بکەنو فەرامۆشی نەکەن.

دووەم: خوای بە بەزەیی لەبەر زێدە بەزەییو میهرەبانی لەگەڵ بەندەکانیدا پەرستنی خۆی لەسەر پێویست کردوون، چونکە دەزانێ کە بەبێ ئەو بەندایەتیو پەرستنەیان بۆ خوا لە ئینسان دەشۆڕینو دەچنەوە ڕیزی ئاژەڵ بگرە خراپتریش،

جا بۆ ئەوەی بەندەکان ئەو ئامانجە بەرزەی ژیانیانو ئەو ئەرکە مەزنەی سەرشانیانو ئەو مافە ڕەوایەی خوای میهرەبان نەفەوتێنن، لەسەری پێویست کردوون، هەروەك چۆن باوکێکی داناو بەڕەحمو دڵسۆزو بە پەرۆش، خوێندنو کۆشش کردنو خۆ پاكو خاوێن ڕاگرتن و خۆ لە ڕەوشتی بەدو ناشیرین پاراستن، لەسەر ڕۆڵەکانی پێویست دەکات، چونکە دەزانێ بەبێ ئەو شتانە دووچاری پەڵەو هەڵەو پەشیمانی و ماڵ وێرانی دەبن. ولله المثل الأعلى.

پوختەی قسان:

خوای زاناو کاربەجێ بۆیە بەندایەتیو پەرستنی خۆی لەسەر بەندەکانی فەرز کردوە، چونکە مادام خوا پەروەردگاریانە هەقو مافی پەرستانو بەندایەتی بۆکرانی بەسەریانەوە هەیەو، بەبێ ئەو بەندایەتییەش ئەو حیکمەتو ئامانجەش کە بۆی خولقێنراون نایەتەدیو سەرەنجام گیرۆدەی دۆڕانو پەشیمانی دەبنو لە دنیاو دوارۆژدا سەرشۆڕو شەرمەزار دەبن.

خاڵی دووەم:

بەبێ بەندایەتی و خواپەرستی ئینسان لە ئینسانەتی دەشۆرێ

خوای زاناو تواناو کاربەجێ لە چەندان ئایەتی قورئانی بەهێزو پیرۆزدا ئەو ڕاستییەی خستۆتە ڕوو کە ئاسمانەکانو زەوی و ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە بەگاڵتەو گۆترەو هەوەنتەو بێحیکمەت نەخولقاندوون، بەڵکو لەسەر بناغەی هەق و بۆ چەسپاندنی هەق دروستی کردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاء وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلاً ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا...﴾(ص - ٢٧)، واتە: وە ئاسمانو زەوی و ئەوەی نێوانیانمان بە هەوەنتە دروست نەخولقاندوون ئەوە گومانی ئەوانەیە کە بڕوایان نەهێناوە..

بەڵی بوونەوەر- ئەو ئەندازەیەی هەتا ئێستا ئینسان لە ئاسمانەکانو زەویدا پەی پێ بردوە-و ئەوەش کە هەتا ئێستا ئینسان پەی پێ نەبردوە لە ئاسمانەکانو زەوی بە گشتی، بە هەق و حیکمەت دروست کراوەو، تاك تاکی دروستکراوەکانی نێو بوونەوەریش هەر کامێکیان ئەرك (وظیفة)ێکی بۆ دیاری کراوەو ڕێگای بەڕێوەچوونیشی پیشان دراوە، وەك خوای پەروەردگار لەسەر زمانی (مووسا) - علیه الصلاة والسلام- لە وەڵامی فیرعەوندا فەرموویەتی: ﴿.. رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ (طه - ٥٠)، واتە: پەروەردگارمان ئەو زاتەیە کە بوونی بە هەموو شتێك بەخشیوەو پاشان ڕێگای - بەڕێوەچوونیشی- پیشان داوە.

ئاشکراشە کە هەر کام لە دروستکراوەکان، بوونو کەسایەتی خۆی لە ئەنجامدانی ئەو ئەرك و کارەدا دەنوێنێ و دەسەلمێنێ کە بۆی دیاری کراوەو پێی

سپێرراوەو، بەبێ جێبەجێكردنی ئەو ئەركو كارە تایبەتی یەی خۆی جەوهەری بوونو حەقیقەتی كەسایەتی خۆی لەدەست دەدات، بۆ وێنە: (خۆر) كە لە كاتێكی دیاری كراودا هەڵدێو ئاوا دەبێو بەخێرایی یەكی تایبەت لەگەڵ كۆمەڵەكەی سەرگەرمی خولانەوەو سووڕانەوەیەو، ئەندازەیەكی دیاری كراو تیشكو گەرمیمان بۆ دابین دەكاتو... هتد ئەگەر ڕۆژێك لە ڕۆژان بەم شێوەو چۆنێتی یەی ئێستا نەماو ئەو ئەركو كارانەی خۆی ئەنجام نەدا، بێگومان هەقیقەتو ماهیەتو پاشان ناو و ناوونیشانی خۆشی لەدەست دەداتو، (خۆر) نامێنێو ناوێكیشی لێدەنرێ كە لەگەڵ حەقیقەتو وەزعی ئەوسای دا بگونجێ.

ئنجا ئینسانیش كە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە شاگوڵی باغی كائیناتو جێنیشینی خوای پەروەردگارە[١]، خوای كاربەجێ بۆیە ئەو ڕێزو حورمەتەی لێناوە كە سپاردە (أمانة)ی ئەو هەڵبگرێ[٢] و بەرنامەكەی لە ژیانیدا بەرپا[٣] بكاتو سەر زەمین ئاوەدان[٤] بكاتەوەو، بە هۆی پابەندی بە بەرنامەی خواوە لە تاقیكردنەوەی ژیانی سەرزەوی دەربچێو سەربەرزو سەرفرازی ئێرەو ئەولا بێو، بە كورتی بەندەی سوپاسگوزارو بە ئەمەكو ملكەچی خوای (تبارك و تعالى) بێ، جا دیارە هەركاتێك ئینسانی ڕێز لێگیراو و بە جێنشین ڕۆنراو سپاردەی خوای

---

(١) (قرطبی) لە تەفسیرەكەی خۆیدا لە لێكدانەوەی ئایەتی ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً..﴾دا گوتوویەتی: (والمعني بالخليفة هنا في قول ابن مسعود وابن عباس وجميع أهل التأويل (آدم) -عليه السلام- وهو خليفة الله في إمضاء أحكامه وأوامره..) بڕوانە ج١ ص٢٦٣، واتە: وە مەبەست لە (خەلیفە) لێرەدا لە لای عەبدوڵلای كوڕی مەسعوودو عەبدوڵلای كوڕی عەبباسو تێكڕای توێژەرەوان (ئادەم)ە - علیه السلام -، چونكە ئادەم جێنشینی خوا بووە لە جێبەجێ كردنی یاساو فەرمانەكانیدا...

(٢) خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ...﴾ (الأحزاب -٧٢).

(٣) وەك خوای بێوێنە فەرموویەتی: ﴿أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ...﴾ (الشورى -١٣).

(٤) وەك خوای كاربەجێ فەرموویەتی: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا ..﴾ (هود -٦١)، واتە: ئەو — خوا - ئێوەی لە زەویدا پێگەیاندووەو ئاوەدان كردنەوەشی عایدی ئێوە كردووە.

نەپاراستو ئەو ئەركو كارانەی خۆی جێبەجێ نەكرد، واتە خوای پەروەردگاری نەپەرستو بەندایەتی بۆ نەكرد، مانای وایە ڕێزو حورمەتو پایەو مەقامی خۆی لە دەست داوەو بگرە لە ئینسانیش شۆڕاوەو چۆتە ڕیزی ئاژەڵو بگرە نزمتریش، ئەمەش چەند دەقێكی قورئانی بەڕێز لەوبارەوە:

* ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۞ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۞ إِلا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ (التين ٤-٦)، واتە: بەڕاستی مرۆڤمان لە چاكترین شێوە پێكهاتنندا، دروست كرد. پاشان گێڕامانەوە بۆ -پلە-ی نزمترین لە هەموو نزمان، بێجگە لەوانەی بڕوایان هێناوەو كردەوە باشەكانیان ئەنجام داوە بێگومان ئەوان پاداشتێكی نەبڕاوەیان هەیە.

* ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لاَ يَعْقِلُونَ﴾ (الانفال-٥٠)، واتە: بەڕاستی خراپترین گیاندار -مالات- لە لای خوا ئەوانەن كە كافر بوون چونكە بڕوا ناهێنن.

* ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ بِهَا أُوْلَـئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ (الاعراف -١٧٩)، واتە: وە بێگومان زۆرێك لە جندو ئینسانمان بۆ دۆزەخ خولقاندوە، كە دڵیان هەن پێیان تێناگەن، وە چاویان هەن پێیان نابینن، وە گوێیان هەن پێیان نابیستن ئەوانە وەك ئاژەڵن بەڵكو گومراتریشن، ئەوانەن بێ ئاگایان.

بەڵێ ئینسان ئەگەر لە خۆی تێك نەدات، بەدیهێنەرو پەروەردگاری بە بەزەییو بەخشەری ڕێزو حورمەتێكی زۆری لێناوەو، لە نێو دروستكراوەكانی دا پلەو پایەیەكی پێداوە كە وەك لە قورئانی پڕ پیتو پیرۆزدا دەبینرێت، ئەو پلەو پایەیە بە هیچ كام لە دروستكراوەكانی دیكەی خوا ڕەوا نەبینراوە، مەگەر خوای گەورە و مەزن بێ پێچو پەنا نەی فەرمووە؟!:

﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً ﴾ (الاسراء-٧٠)، واتە: وە بەڕاستی ڕێزمان لە وەچەی ئادەم گرتووەو لە ئیشکانیو دەریادا - بە هۆی چەند ئامرازێکەوە- هەڵمان گرتونو لە خواردنو خۆراکی چاکو پاك بژێومان داونێ، وە بەسەر زۆر لەوانەدا کە دروستمان کردوون پایەمان بەرز کردونەتەوە.

(زۆر لە توێژەرەوان دەڵێن: مەبەست لە (کثیر- زۆر) لەم ئایەتەدا (کل - هەموو)یەو لە زمانی عەرەبیشدا(کثیر) بە مانای (کل) بەکاردێ هەروەك چۆن (ظن - گومان) بە مانای (علم - زانیاری)و (یقین) بەکاردێ.

وە مەگەر خوای پەنهان بین فەرمانی بە تێکڕای فریشتە پاكو بێ هەڵەکانی نەکرد کە کڕنووشی ڕێزگرتن بۆ (ئادەم)- علیه السلام - ببەن؟!

وەك فەرموویەتی: **﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ۞ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ ۞ فَسَجَدَ الْمَلآئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾** (الحجر ٢٨-٣٠)، واتە: وەکاتێك پەروەدگارت بە فریشتەکانی فەرموو: من ئینسانێك لە قوڕێکی وشك هەڵاتووی ڕەش هەڵگەڕاوی گۆڕاو دروست دەکەم. جا کاتێك ڕێکم خستو لە ڕوحی خۆم فووم بە بەرەدا کرد یەکسەر کڕنووشی بۆ بەرن، فریشتەکانیش تێکڕاو هەموویان یەکسەر کڕنووشیان برد.

جا دەبێ ڕێزو حورمەتو پلەو پایە لەوە مەزنترو بەرزتر چی بێت لەنێو کائینات دا، کە خوای زاناو کاربەجێو پەنهان بین یەکێك لە دروستکراوەکانی بکاتە جێنشینی خۆیو، سپاردەیەکی پێ بسپێرێ کە ئاسمانەکانو زەویو چیایەکان نەیانتوانیوە وەئەستۆی بگرنو هەڵی بگرن [1]، وە زانیاریەکی فێربکات

(١) وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ ...﴾ (الأحزاب -٧٢).

کە فریشتەکانی نەیانزانیوەو[(١)]، هەموو ئەو شتانەی کە لە ئاسمانەکان‌و زەویدا هەن بۆی مەیسەرو دەستەمۆ بکاتو[(٢)] ئیرادەیەکی ئازادی وای بداتێ کە بتوانێ هەرچی دەیەوێ لە خێرو شەڕ پێی هەڵبژێرێ‌و ئەنجامی بداتو[(٣)]... هتد!! بەڵام بێگومان مەرجی پاریزرانی ئەو ڕێزو حورمەت‌و پلەو پایەو کەسایەتی یە تایبەتی‌و[(٤)] ناوازەیەی ئینسان، بریتیە لە سوپاسگوزاری‌و وەفاداری بەرانبەر بە

---

(١) وەك خـوای پەنهان بین فەرموویـەتی: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاء كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاء هَؤُلاء إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۞ قَالُواْ سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا ...﴾ (البقرة ٣١- ٣٢).

(٢) وەك خوای بەخشەر فەرموویەتی: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ...﴾ (الجاثية -١٣).

(٣) وەك خوای بالآدەست فەرموویەتی: ﴿فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيَكْفُرْ ...﴾ (الكهف -٢٩).

(٤) **لا باسێك دەربارەی خەلیفەی خوا بوونی ئینسان لەسەر زەوی:**

بەپێویستی دەزانم لێرەدا تیشك بخەمە سەر مەسەلەی خەلیفەو جێنشین بوونی ئینسان بۆ خوای بەرزو مەزن و بێوێنە چونکە هەندێك کەس بەبێ لێکۆڵینەوەو وردبوونەوە ئەو جۆرە تەفسیرو لێکدانەوەیە بۆ ئایەتی: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً..﴾ ڕەد دەکەنەوە، تەنانەت زانای بەڕێز (شیخ عبدالرحمن حسن حنبكه الميداني) نامیلکەیەکی تایبەتی لە بارەوە نووسیوە بە ناونیشانی: (لا يصح أن يقال: الإنسان خليفة عن الله في أرضه، فهي مقولة باطلة)!!

جا ئەوە بەندە بە کورتی‌و گوشراوی وەڵامی نوسەری ئەو نامیلکەیەو ئەو جۆرە کەسانەش کە ڕایان وایە لە چەند خاڵێکدا دەدەمەوە:

١- نووسەری نامیلکەی ناوبراو و ئەوانەش کە لە گەڵی هاوڕان کە یەکێکیان زانای ناودار (ابن تیمیة)یە بە حسابی خۆیان لەبەر دوو ئیشکال دەڵێن: مەبەست لە خەلیفە بوونی ئادەم و وەچەکەی لە ئایەتی ژمارە(٣٠)ی (البقرة)و هەر شوێنێکی دیکەی قورئانیش دا، خەلیفە بوونیان نیە بۆ خوای پەروەردگار:

أ- چونکە ئەگەر بڵێین ئادەم و وەچەکەی خەلیفەی خوان لەسەر زەوی ڕێ بۆ خەڵکی بێدینی وەك قادیانیەکان خۆش دەبێ کە بڵێین ولاتە زل هێزو ئیمپریالیستەکان پێویستە خاوەن دەسەڵات بن‌و گوێڕایەڵیان بۆ بکرێ، چونکە خەریکی ئاوەدانکردنەوەی سەرزەوی‌و پەرەپێدانی شارستانیەتن ﴿بڕوانە: (لايصح ان يقال: الانسان خليفة عن اله في ارضه) ص (٢٨)﴾، هەروەها ئەو (متصوف)ە لادەرانەی بڕوایان بە (وحدة الوجود) هەیە، ئەو مەسەلەیە دەکەنە بیانو بۆ بیروبۆچونی هەڵەو کافرانەیان ﴿بڕوانە: (منهاج السنة) ابن تيمية، ج (٤)، ص (٩٥،٩٤)﴾.

ب- خەليفە كەسێكە كە لە جێى كەسێكى ناديار و ناتامادە دانيشتبێ، بەڵام خوا هەميشە ئامادەيەو مشورى كاروبارى بونەوەر دەخواتو سەرپەرشتى دەكات.

٢- ئێمەش لە وەڵامى ئيشكالى يەكەمدا دەڵێين: مادام دەقى قورئان بە ڕاشكاوى بفەرمووێ خوا ئينسانى – ئادەم و وەچەكەى – كردووە بە خەليفەى خۆى لەسەر زەوى، لەبەر ئەوەى كە قاديانيەكان يان (متصوف)ە بوون بە يەكزانەكان (موحدى الوجود)، كەڵكى خراپى لێ وەردەگرن ناكرێ لەبەر ئەوە دەستبەردارى ئەو ڕاستيە بين، چونكە هيچ ڕاستيەك نيە كە لە لايەن خەڵكێكى خراپەوە هەوڵى سوودى خراپ لێوەرگرتن (سوء الاستغلال)ى لەگەڵ نەدرێ و ئەوەش نابێتە پاساوى دەست لێهەڵگرتنيان. ئيشكالى دووەميش لە خاڵى چوارەمدا وەڵام دەدەينەوە.

٣- وە ئەوە كە دەڵێن: ناكرێ كافرو خراپە كارەكان جێنشينى خوا بن، توێژەرەوانى قورئان وەك (طبري)و (قرطبي) وەڵاميان داوەتەوە كە پێشتر قسەكەى (قرطبي)مان هێناو (طبري)ش گوتويەتى: (فكان تأويل الآية على هذا: أني جاعل في الارض خليفة مني يخلفني في الحكم بالعدل بين خلقي وان ذلك الخليفة هو آدم ومن قام مقامه في طاعة الله والحكم بالعدل ببين خلقه، واما الافساد وسفك الدماء بغير حقها فمن غير خلفائه) بڕوانە: (مختصر تفسير الطبري)، ج (١) ص (١٨)، و بڕوانە: (تفسير القرطبي)، ج (١)، ص (٢٦٣)، وە بڕوانە: (الاساس في التفسير)، ج (١) ص (١١٥, ١١٦).

٤- ئينجا ئەگەر ئينسان خەليفەى خوا نەبێت، ئەى دەبێ مەبەست لە (خليفە) لە ئايەتى ناوبراودا خەليفەى كێ بێ ئەگەر بڵێين هى (جن)ە نابێ، چونكە جندەكان سەرزەويان بەجێ نەهێشتووە تاكوو بگونجێ ئينسانەكان لە جێيان دانيشن، ئينجا ئەوە كە ئەوان وەك ئيشكالێك دەڵێن: ئەگەر بگوترێ ئينسان خەليفەى خوايە، ئەوە ناگونجێ، چونكە خوا هەميشە ئامادەيەو مشورگێڕى بوونەوەرە، دەڵێين: ئەوە بۆ(جن) ڕەوايە بگوترێ، چونكە لەسەر زەوى بوونى هەردووكيان بۆ تەكليفو ئەمرو نەهىو تاقيكردنەوەيە، بۆيە ئەگەر ئينسان خەليفەى (جن) بێت، دەبوايە (جن) سەرزەويان چۆڵ بكردايە كە بێگومان وانيە، بەڵام خاوەن بوونى خوا بۆ سەر زەوىو سەرجەم بوون (وجود)يش لەگەڵ ئەوەدا تێك ناگيرێو دژ ناوەستێ كە ئاوەدانكردنەوەى زەوىو بەڕێوەبردنى حەواڵەى ئينسان بكات، وەك فەرموويەتى: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا ..﴾ (هود -٦١)، هەروەك چۆن ئەوە كە خواى بالادەست زۆر لە كاروبارەكانى بوونەوەرانى بە فريشتەكانى سپاردووە، ئەوەى لێوەرناگيرێ كە خوا بەديهێنەرو هەڵسووڕێنەرى ئەو كاروبارانە نەبێ، بۆ وێنە: جوبرائيل وەحىو پەيامى خوا بۆ پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) دێنێو(وەك خواى مەزن فەرموويەتى: ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأَمِينُ ۞ عَلَى قَلْبِكَ ..﴾ (الشعراء ١٩٣-١٩٤)، ﴿قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ..﴾ (البقرة -٩٧)، عيزرائيل (ملك الموت) گيان كێشانى پێ سپێرراوەو، وەك خواى بالادەست فەرموويەتى: ﴿ قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ..﴾ (السجدة -١١)، (ميكائيل) باران و ڕۆزى پێ سپێردراوە، وەك لەم فەرموودەيەدا هاتووە: عن ابن عباس رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال لجبريل: (على أي شيء ميكائيل؟! قال: على النبات والقطر) رواه الطبراني، بڕوانە: (معارج القبول)، ج(٢)، ص(٦٥٩)، تأليف

الشيخ الحافظ احمد الحكمي. چونکە ئەو کارو چالاکیانەش کە فریشتەکان ئەنجامیان دەدەن هەر بە پێی نەخشەو بەرنامەڕێژی خواو لەژێر چاودێری خۆی دایە.

شتێکی ڕوونو ئاشکراشە کە خوای کاربەجێ بە کردەوەو واقیع ئینسانی کردۆتە هەمە کارەو باڵادەست لەسەر زەوی، جا چ خێرو بێرەکانی لێ دەربهێنێو ئاوەدانی بکاتەوە، چ بە پێچەوانەوە خراپەو پەشێویو ئاشووبی تێدا پەیدا بکات، گرنگ ئەوەیە تێیدا تاقی دەکرێتەوە، جا ئەگەر بە هۆی بەندایەتی کردنیەوە بۆ خوا بە چاکەکاریو دادگەری زەوی ئاوەدان بکاتەوە، ئەوە دیارە خەلیفەی خوا بووەو چی ئەو پێی ڕازی بووە وایکردووە، ئەگەر نا –واتە ئەگەر خراپەو خراپەکاریو ستەم بکاتە پیشە- ئەو جێنشینایەتی ئیبلیسی کردووەو لە جیاتی وی خەریکی خراپەو تاوانو ئاشووب بووە، زۆریش لەوە نزمترە پێی بگوترێ خەلیفەی خوا، هەرچەندە لە ئەسڵدا بۆ ئەوە لەسەر زەوی دانراوە، وەك چۆن هەر کەسێك بە هۆی دینداریەوە بەندایەتی بۆ خوا نەکات، هەرچەندە لە ئەسلیشدا سەرجەم ئینسانەکان بۆ بەندایەتی کردن بۆ خوا دروست کراون، ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاريات-٥٦).

٥- مادام فریشتەکانیش حەزیان کردووە خۆیان ئەو پلەو پایەیە وەربگرنو بەڵگەشیان لەسەر ئەو داواکردنە هێناوەتەوە: ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾ (البقرة –٣٠)، دەبێ ئەو ئەرکو پلەو پایەیە لە بوونە خەلیفەی (جن) بەرزتر بێ، کە ئاشکرایە (جن) لە خوار مرۆڤەوەن.

٦- ئینجا ئەوە کە ئینسان ببێتە خەلیفەی (جن) شتێکی نەگونجاوە، چونکە دەستوور وایە کە خەلیفە نزمتر بێت لەوەی لە جێی دادەنیشی، بەڵام بێگومان ئینسان لە سەرووی (جن)ەوەن بەگەلێك بەڵگە کە لێرەدا دەرفەتی خستنە ڕوویان نیە، وە ئەوە کە لە هەندێك فەرموودەدا هاتووە کە خوا خەلیفەی ئینسانی مسوڵمانانە لە ماڵ و خێزانیدا: (اللهم أنت الصاحب في السفر والخليفة في الأهل) رواه مسلم، ئەوە بێگومان وەك چۆن ئینسان دەبێتە خەلیفەی خوا، ماناکەی جیایە لەوەی کە ببێتە خەلیفەی دروستکراوێك، بەهەمان شێوە خەلیفە بوونی خواش بۆ ئینسانی مسوڵمان ماناکەی جیایە، دیارە خوای پەروەردگاریش کە زاتی وەك زاتی هیچ شتێكو هیچ کەسێك نیە، سیفەتەکانیشی هەروان: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ (الشورى –١١).

٧- بێجگە لە ئایەتی ژمارە (٣٠) سورەتی (البقرة) لە چەندان دەقی دیکەی قورئانو سوننەتیش دا خەلیفە بوونی ئینسان بۆ خوای پاك و تاك باسکراوە بۆ وێنە:

أ- ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى..﴾(ص-٢٦)، واتە: ئەی داوود ئێمە تۆمان لە زەوی دا کردوە بە جێنشین جا بە شێوەیەکی هەق، دادوەری لە نێو خەڵکیدا بکە، وە بەدوای ئارەزوو و عاتیفە مەکەوە.

ب- ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ..﴾ (الحديد –٧)، واتە: بڕوا بە خواو پێغەمبەرەکەی بێننو وە لەو – ماڵو سامان-ەدا کە ئێوەی تێدا کردۆتە جێنشین خەرج بکەن –لە ڕێی خوادا-.

خواو خاوەنی بێوێنەو تاكو پاكو هەموو سیفەتێكی بەرزو چاك كە ئەو سوپاسگوزاریەش لە بەندایەتیو خواپەرستی (العبودیة والعبادة)ی دا بۆ خوای پەروەردگار خۆی دەنوێنێ، وەك فەرمویەتی: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ۞ إِنَّا خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۞ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾(الدهر ١-٣).

ج- ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (الأنعام -١٦٥)، واتە: خوا - ئەو زاتەیە كە ئێوەی كردۆتە جێنشینی زەوی، وە هەندێكتانی- لە ڕووی ڕۆزی ژیانو گوزەرانەوە- چەندان پلە بەسەر هەندێكتاندا بەرز كردۆتەوە، بۆ ئەوەی لەوەدا كە پێی بەخشیون تاقیتان بكاتەوە، بێگومان پەروەردگارەكەتان سزادانەكەی خێرایەو بە تەئكید ئەو لێبوردەو میهرەبانیشە.

د- ((الدنيا حلوة خضرة وإن الله مستخلفكم فيها فينظر كيف تعملون)) (رواه مسلم)، واتە: ژیانی دنیا شیرینو سەوزە، وە بێگومان خوا ئێوەی تێدا كردۆتە خەلیفە، جا تەماشاتان دەكات، داخوا چۆن ڕەفتار دەكەن!

پێشم وایە كە هیچ پاساوێك نیە بۆ تەئویل كردنو لە مانای ڕواڵەتیو ئاشكرا لادانی ئەو هەموو دەقانە كە زۆر بە ڕاشكاوی ئەو ڕاستیە دەخەنە ڕوو كە خوا ئینسانەكانی كردۆتە خەلیفەی خۆی لەسەر زەوی، ئینجا ئەم ڕاستیەش وەك نووسەری نامیلكەی ناوبراو گوتوویەتی قسەو ڕایەكی ڕیزپەڕ نیە، بەڵكو وەك (قرطبي) گوتوویەتی: (والمعنى بالخليفة هنا في قول ابن مسعود وابن عباس وجميع اهل التأويل، آدم عليه السلام، وهو خليفة الله في امضاء احكامه واوامره....)، ج(١)، ص(٢٦٣)، قسەو ڕای سەرجەم توێژەرەوانی قورئانە!.

پێشم وایە كە ئەوەی ئەو زانایانەی وا لێكردووە كە خەلیفەی خوا بوونی ئینسان ڕەدبكەنەوە دوو شتە:
<u>یەكەم</u>: سوودی خراپ لێوەرگرتن (سوء الاستفادة)ی خەڵكی لادەرو نیاز خراپ لەو مەسەلەیە، كە پێشتر گوتمان ئەوە پاساو (مبرر)ێكی بەجێو ماقوڵ نیە.
<u>دووەم</u>: قیاس كردنە سەریەكو لێ تێكەڵ بوونی سیفەتەكانی خواو ئینسان، چونكە پێیان وا بووە هەمان ئەو ئیشكالانەی كە لە جێنشینایەتی كردنی دروستكراوەكان بۆ یەكتر پەیدا دەبن لە جێنشینایەتی كردنی ئینسانیش بۆ خوا سەرهەڵدەدەن، بەڵام وەك ڕوونمان كردەوە وانیەو چاوگی ئەو بیروبۆچوونەش قیاسكردنی خوایە لە ئینسان، لەگەڵ ڕێزی زۆریشم دا بۆ ئەو زانایانەی كە ئەو ڕایەیان هەڵبژاردووە، بە تایبەت (ابن تيمية) كە لە چەندان كتێبو فەتواش دا داكۆكی كردووە لەسەر تێكەڵ نەكردنو قیاس نەكردنە سەریەكی سیفەتەكانی خوای پەروەردگارو ئینسان، بەڵام وەك گوتراوە: (لكل جواد كبوة ولكل حسام نبوة).

خاڵی سێیەم

تێکڕای پێغەمبەرانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) بۆ ئەوە نێرراون خەڵکی فێری بەندایەتی و خواپەرستی بکەن

پێغەمبەرانی پایە بەرزی خوا (عليهم افضل الصلوات واتم التسليمات) بە بێ جیاوازی بە مەبەستی ئەوە بە پەیام و بەرنامەی خواوە ڕەوانەکراون، کە بە زمانی وتارو کردار خەڵکی فێری بەندایەتی بۆ خواکردن و خواپەرستی بکەن، وە هەمووشیان بە چاکترین شێوە بەو ئەرك و کارە بەرزو مەزنەیەیان هەڵساون و درێغی یان نەکردوە، بۆ وێنە خوای خاوەن عەرشی مەزن لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ...﴾ (النمل-٣٦).

واتە: وە بێگومان لەنێو هەر کۆمەڵێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە کە پێیان بڵێ خوا بپەرستن و خۆتان لە طاغووت دوور بگرن...

هەروەها فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾(الأنبياء -٢٥)، واتە: وە لەپێش تۆدا، ئەی -موحەممەد- هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە کە پێمان ڕانەگەیاندبێ — بە بەندەکانم بڵێ- کە جگە لە من هیچ پەرستراوێك نیە بم پەرستن. (واتە: پەرستراو (معبود، اله)ی ڕاستەقینە بەس پەروەردگارە، ئەگەرنا پەرستراوان (معبودات، آلهـە)ی ساختەو ناڕاست هەن و زۆریشن).

دیسان خوای پەروەردگار لە کاتی گێڕانەوەی بەسەرهاتی هەر کام لە (نوح، هود، صالح، شوعەیب)(صەلات و سەلامی خوایان لێ بێ)، ئەو ڕاستیە لەسەر

زمانی هەموویان بەیەك جۆرە تەعبیرو دەربڕین ڕادەگەیەنێ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾ (الأعراف -٥٩) ﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُوداً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ...﴾ (الأعراف -٦٥). ﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾ (الأعراف -٧٣)، ﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ...﴾ (الأعراف -٨٥).

بەڵێ خوێنەری بەڕێز: (ئەی گەلەكەم خوا بپەرستن، جگە لەو پەرستراوێكی دیكەتان نیە).

ئەمە پەیامو بانگەوازو ویردی سەرزمانی سەرجەم پێغەمبەرانی هەڵبژاردەی خوای دادگەرو بەخشەر بووە لەگەڵ گەلو كۆمەڵگاكانیاندا، هەر لە ئادەمەوە هەتا خاتەم (علیهم الصلوات والتسلیمات من الله تعالى).

ئنجا هەر لێرەشدا ئەو ڕاستیە مەزنەمان بۆ ڕوونترو مسۆگەرتر دەبێ، كە لە باسی یەكەمدا خستمانە ڕوو دەربارەی چەمكو واتای وشەی (عبادة)، كە گوتمان مەبەست لە (عبادة) تەنیا ئەنجامدانی دروشمو نیشانەكانی خواپەرستی نیە، وەك نوێژو ڕۆژوو و زەكاتو حەجو زیكرو دوعاو... هتد، چونكە (عبادة)یێك هێندە گرنگو گەورە بێت جندو مرۆڤی بۆ دروست كرابنو مەرجی ئینسانەتی ئینسانو بناغەی پەیامو بانگەوازی تێكڕای پێغەمبەران بێ، ناگونجێو ماقووڵ نیە لە جێبەجێكردنی چەند دروشمێك كورت هەڵبێ!!

هەرچەندە وەك دواتر -خوا پشتیوان بێ- لە كاتی توێژینەوەی پێنج دروشمە سەرەكیەكانی خواپەرستی (عبادة)دا دەخەینە ڕوو، ئەو دروشمانەش یەكجار گرنگو مەزننو هەركەسێك بە ڕاستی ئەو دروشمانە ئەنجام بدات، ناچاری دەكەنو وای لێ دەكەن، كە بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نەپەرستێ و بێجگە لە ئیسلام، هیچ

شتێکی تر بە بەرنامەی ژیانو گوزەرانیان نەزانێو بێجگە لە موحەممەدو جێنشینانی ڕاستەقینەی هیچ کەسی دیکە بەرابەرو سەرمەشقو سەرکردە قبووڵ نەکات.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا - واتە لەگەڵ گرنگیو مەزنی دروشمەکاندا- بەندایەتی بۆکردنو پەرستنی خوا (تبارك وتعالى) زۆر لەوە مەزنترو فراوانترە کە لە ئەنجامدانی دروشمەکان کورت بێتەوە، وە لە ڕاستیدا دژایەتی کردنی سەرجەم طاغووتەکانی مێژوو بۆ پێغەمبەرانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) بەرلەوەی لەسەر نوێژو ڕۆژوو زیکرو دوعا بووبێ، لەسەر فەرمانڕەوایەتیو فەرمانکردنو نەهێشتن (الحاكمية والأمر والنهي)و یاسادانانو حەڵاڵو حەرامو چاکەو خراپەو ڕاستو چەوت دیاری کردن بووە، بگرە ئەگەر بە وردی سەرنج لە ژیانی پێغەمبەران بدەینو لە ڕەگو ڕیشەی کێشەی نێوان ئەوانو طاغووتەکانی وەك: (نەمروودو فیرعەونو ئەبو جەهل) بکۆڵینەوە، زۆر چاك دڵنیا دەبین کە ڕیشەو بنەمای ئەو تێکگیرانو دووبەرەکیە بریتیە لەوەی ئایا کێ یاسادانان حوکمڕانی (التشريع والحاكمية)ی بەدەستە، ئایا خوای پەروەردگار یان غەیری ئەو؟!

وە لە ڕاستیدا ئەگەر طاغووتە خۆ بەزل گرو یاخی یەکان زانیبایان پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) هەر بەوەندە وازدێنن کە بەندەکان نوێژو ڕۆژوو و باقی دروشمەکان جێبەجێبکەنو هەقیان بەسەر لایەنەکانی دیکەی ژیانو گوزەرانی خەڵکەوە نیەو گوێ نادەنە ئەوە داخوا کێ حوکمڕانیی دەکاتو ئەمرو نەهی بەدەستە! ئەوە بێگومان ئەوانیش هەقیان بەسەر پێغەمبەرانەوە نەدەبوو، بگرە ڕەنگە هاوکاریشیان کردبانو پارەو پوولیشیان خەرج کردبایە بۆ دروستکردنی پەرستگاو ئەو شوێنانەی کە دروشمەکانی تێدا ئەنجام دەدەن، هەروەك چۆن ئێستاش لە ڕۆژگاری خۆماندا دەبینین کە هیچ طاغووتو دیکتاتۆرێك - ئەگەر دڵنیابێ خەڵکی مسوڵمان هەر نوێژو ڕۆژوو و زیکرو فیکرێکی ڕووتو دوور لە حوکمو سیاسەتیان هەیە- بەوجۆرە چالاکیانە سەغڵەت نابێو خۆی مشەوەش ناکات بگرە

زۆرجاران خۆشیان مزگەوتو تەکیەو خاناقایانیش دروست دەکەنو هاموشۆیان دەکەنو خەڵکیشیان بۆ هاندەدەن!! چونکە بە دەردی کابرا گوتی: (مادام زیانی بۆ پەزەکان نەبێ قەیدێ ناکات)[1]!

ئێستاش با سەرنجی چەند دەقێکی قورئان بدەین تاکو دڵنیا بین کە بنكو بنەمای کێشەو مشتومڕی نێوان پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) وە ناحەزانیان مەسەلەی حوکمڕانیو یاسادانانە بەر لە هەر شتێکی دیکە، دیارە یاسادانانو حوکمڕانیو ئەمرو نەهی بەدەستبوونیش تایبەتیترینو سەرەکیترین تایبەتمەندییەکانی پەرستراوێتی خوای پەروەردگارە، دروشمەکانیش هەر بەشێکن لەو یاسایانەی کە خوای یاسادانەرو فەرمانڕەوا دیاری کردوون بۆ هیدایەتی بەندەکانو ڕێکخستنی ژیانیان:

١-* ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلا تَتَّقُونَ ۞ فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لأَنزَلَ مَلائِكَةً...﴾(المؤمنون ٢٣-٢٤)، واتە: وە بێگومان (نووح)مان بۆ لای گەلەکەی ڕەوانە کرد پێی گووتن: ئەی گەلەکەم خوا بپەرستن بێجگە لەوی پەرستراوی ترتان نیە، بۆچی پارێز ناکەن!زلەزلانی بێبڕوا لەگەلەکەی گووتیان: ئەمە -واتە نووح- بەس مرۆڤێکی وەك خۆتانە، دەیەوێ خۆیتان بەسەرەوە بکاتە گەورە ئەگەر خوا ویستبای -پێغەمبەرێك بنێرێ- فریشتەیەکی دەنارده خوار..

(وەك دەبینین ئەوەی زلەزلانی بێبڕوای گەلی نووح لێی ترساونو کردوویانە بە بیانووی بەرپەرچدانەوەی پەیامەکەیو دژایەتیکردنی ئەوە بووە کە

(١) دەگێڕنەوە جارێکیان ناوچەیەك کە پێشتر مەلایان نەبوو، مەلایەك دەچێتە نێویانو لە دەمی بیستنی بانگدا یەکێك لە ڕیش سپیەکانیان بانگی ئەویتر دەکات: ئەو دەنگە دەنگە چیە! ئەویش دەڵێ: مەلایە بانگ دەدات، دەڵێ زەرەری بۆ پەزەکان نیە؟! دەڵێ: نەخێر، دەڵێ: دە لێی گەرێ با بیڵێ.

گووتویانە: نووح دەیەوێ گەورایەتیو سەرۆکایەتیتان بەسەردا بکات! چونکە زانیویانە پەیامو بەرنامەی نووح بە کەمتر لە حاکمیەتو باڵادەستیو ئەمرو نەهی بەدەست بوون ڕازی نابێ).

٢-* ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَآجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رِبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾(البقرة -٢٥٨)، واتە: سەرنجی ئەو کەسە نادەیت کە دەربارەی پەروەردگاری ئیبراهیم مشتومڕی لەگەڵ ئیبراهیم دا کرد، کە خوا دەسەڵاتی پێدا بوو، کاتێك ئیبراهیم گووتی: پەروەردگار- و پەرستراوو سەروەر-ی من ئەو زاتەیە کە دەژیێنێو دەمرێنێو، (نەمرودیش) گووتی: منیش دەژیێنمو دەمرێنم، - مەبەستی کوشتنو ئازادکردنی خەڵکی بوو- ئیبراهیم گووتی: بێگومان خوا خۆر لە ڕۆژهەڵاتەوە هەڵدێنێ، -ئەگەر ڕاستە تۆش مافی پەرستراوت هەیە- دەتۆش لە ڕۆژئاواوە بیهێنە! جا ئەوی کافر بوو سەرسام -و دەستەوەستان- بوو. وە خوا ڕێپرونی کۆمەڵی ستەمکاران ناکات.

(وەك دەبینین کێشەی نێوان ئیبراهیم (علیه الصلاة والسلام)و نەمرودیش هەر لەسەر ئەوەیە، داخوا کێ مافی پەروەردگاریتیو مشورخۆریتیو سەروەریتی بەسەر خەڵکەوە هەیە، جا لە سەرەتاوە ئیبراهیم (علیه الصلاة والسلام) مەسەلەی ژیانو مردن بەدەست خوای پەروەردگار بوون دەکاتە بەڵگەی ئەوە کە دەبێ ئەوەی ژیانو مردنی خەڵکی بەدەستە هەر ئەویش ئەمرو نەهیو هەڵسوڕاندنی ژیانو گوزەرانی خەڵکی بە دەست بێ، بەڵام لەبەرئەوەی نەمرود بە سەفسەطەو چەواشەکاری ویستویەتی ئەو بەڵگەیەی ئیبراهیم هەڵبوەشێنێتەوە ئەویش لافی ژیانو مەرگی خەڵك بەدەست بوون لێدەداتو بۆ ئیسپاتی قسەکەش کەسێکی دیل ڕزگار دەکاتو یەکێکی

بێخەتاش دەکوژێت! جا هەرچەندە ئەو ڕەفتارەی نەمرود بەڵگەی ئیبراهیمی پێ هەڵناوەشێتەوە، بەڵام ئیبراهیم بۆ ڕێگا کورتکردنەوەی دەمکوتکردنی نەمرود، یەکسەر بەڵگەیێکی دیکەی بۆ دێنێتەوە کە هەڵ هێنانو ئاواکردنی خۆرەو لەبەردەم ئەو بەڵگەیەش‌دا نەمرود قسەی پێ نامێنێو دەمکوت دەبێ، چونکە وەك بەڵگەی پێشوو ئەمیان ڕێگای ملەجیڕەو سەفسەطەی تێدا نیە).

٣-* (موسا)ش -علیه السلام- کە بە پەیامو بانگەوازی خوابەیەگکرتن (التوحید)ەوە لەگەڵ فیرعەوندا بەرەنگار بۆتەوە دیسان ریشەی کێشەو ململانێی نێوانیان هەر ئەوە بووە کە خوای پەروەردگار یاسادانەرو فەرمانڕەوا بێت یان فیرعەون! جا دیارە موسا (علیه‌الصلاة والسلام) دەیگوت: خوا، فیرعەونیش دەیگوت: من، با سەرنجی ئەم چەند دەقە بدەین:

أ- ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الأَعْلَى﴾ (النازعات -٢٤)، واتە: -فیرعەون- گوتی: من پەروەردگاری هەرە بەرزتانم.

ب- ﴿قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ﴾ (الشعراء -٢٩)، واتە: فیرعەون لە وەڵامی موسادا: گوتی: ئەگەر جگە لە من پەرستراوێکی دیکە بگری ڕەگەڵ گیراوانت دەخەم.

ج- ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾ (غافر -٢٦)، واتە: وە فیرعەون گوتی: لێم گەڕێن با مووسا بکوژمو با ئەویش هاواری پەروەردگاری بکات، من دەترسم بەرنامەکەتان بگۆڕێ، یان خراپە لە زەوی -وڵات- دا ئاشکرا بکات.

ئاشکرایە کە مەبەستی فیرعەون لە وشەی (ربکم الأعلى) لە ئایەتی برگە (أ)و وشەی (إلها غیری) لە ئایەتی بڕگە (ب) پەروەردگارو پەرستراوێك نیە کە نوێژو ڕۆژووی بۆ بگرێو سوجدەو ركوعی بۆ ببردرێ، بەڵكو مەبەستی پێ ئەوەیە کە دەبێ هەر خۆی فەرمانبەری بۆ بکرێو ئەمرو نەهی بەدەست بێتو

فەرمانڕەوای خەڵکی بێت، هەروەها لە ئایەتی بڕگە (ج)یشدا مەبەستی لە (دینکم) ئاینێکی خوایی نیە، بەڵکو ئەو بەرنامەوپەیڕەوەی مەبەستە کە خۆی بۆی داناونو پێوەی پابەندی کردوون[1].

٤- *(عیسای کوڕی مەریەم)یش علیه الصلاة والسلام ئەگەر ئەوەی نەصرانیە سەرگەردانەکان بەدەمیەوە هەڵیان بەستووە ڕاست بوایە کە گوایە گوتوویەتی: (دع ما لقیصر لقیصر وما لله لله) واتە: (ئەوەی ئی قەیسەرە بۆ قەیسەری لێگەڕێنو ئەوەی ئی خواشە بۆ خوا لێی گەڕێن) بەڵێ ئەگەر ئەم بوختانە ڕاست بوایەو (عیسا) -علیه السلام- ڕازی بوایە بەوەی کە کاروباری حوکمو سیاسەتو دنیاداری بۆ قەیسەری ڕۆمو داروودەستەکەی لێگەڕێو ئاینی پانو پۆڕو هەمەلایەنی خوا لە لایەنی ڕوحیو ئەخلاقی شەخصیدا کورت هەڵێنێ. بێگومان قەیسەری طاغووتو دامودەزگایەکەی وەك چۆن دەستی قەشەو پاپایە لادەرو ساختەچیەکانی کڵێسایان ماچ کرد، حەوتجار دەستی ئەویشیان ماچ دەکردو، دووچاری ئەو هەموو گرفتاریو ناڕەحەتیو خۆحەشاردانە نەدەبوو، کە سەرەنجام خوای بە بەزەییو باڵادەست قوتاری کردو بە کڵاوڕۆژنەی ژوورەدا کە خۆی تێدا حەشاردابوو هەڵی کێشاو بەرزی کردەوە، هەرچەندە نەصرانییەکان بە هەڵەو هەڵخەڵەتاندن بە قسەو پڕوپاگەندەی جوولەکەکان وادەزانن گیراوەو لە سێدارە دراوە!![2]

---

(١) بۆ چاك گەیشتن لە چەمكو واتای هەركام لە وشەی (الإلە)و (الرّب)و (العبادة)و (الدین) سەرنجی نامیلکەی بە پێزی (المصطلحات الأربعة في القرآن الكريم)ی أبو الأعلى المودودي بدە.

(٢) خوای پەنهان بین بە ڕاشکاوی ئەو قسەیە بەدرۆ دەخاتەوە کە فەرموویەتی: ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُواْ فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۞ بَل رَّفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾(النساء ١٥٧،١٥٨)، واتە: وە -جوولەکەکان نە عیسایان کوشتووە نە لە سێدارەیان داوە بەڵکو وێنەی ئەویان لێبرابووە سەر یەکێکی تر -ئەویان کوشتو هەڵواسی- وە ئەوانەی کە لەبارەیەوە ڕای جیاجیایان هەیە تێیدا لە گوماندان و جگە لە گومان هیچ زانیاریەکیان لەبارەیەوە نیەو بە تەئکید نەیان کوشتوە بەڵکو خوا بۆ لای خۆی بەرزی کردەوە، وە خوای باڵادەستو کاربەجێیە.

ئێستاش با گوێ لە (عیسا) -علیه السلام- بگرین داخوا چۆن چۆنی خۆیو پەیامو بەرنامەکەی دەناسێنێ. ﴿إِنَّ اللّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَـذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۞ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللّهِ آمَنَّا بِاللّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ۞ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلَتْ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ۞ وَمَكَرُواْ وَمَكَرَ اللّهُ وَاللّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ۞ إِذْ قَالَ اللّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُواْ..﴾(آل عمران ٥١-٥٥)،
واتە: عیسای کوڕی مەریەم بە گەلەکەی خۆی گوت: بێگومان خوا پەروەردگاری منیشو ئێوەشە دەجا بیپەرستن، ئەوەیە ڕێگای ڕاست، جا کاتێك عیسا کوفری لێ بەدی کردن گوتی: کێ پشتیوانمە بەرەو ڕەزامەندی خوا؟
حەواری یەکان گوتیان: ئێمە پشتیوانی - پێغەمبەرو ڕێبازی- خواین، بڕوامان بەخوا هێناو تۆش شایەت بە کە ئێمە مسوڵمانین. پەروەردگارمان، بڕوامان بەوە هێناوە کە ناردووتەتە خوارو شوێن پێغەمبەرەکەت کەوتووین جا لەگەڵ شایەتمەندان دا بماننوسە، وە جوولەکەکانو دەسەڵاتدارانی ڕۆم پیلانیان گێڕاو خواش تەگبیری کرد. خواش باشترین تەگبیرکەرە.
کاتێك خوا فەرمووی: ئەی عیسا من وەرتدەگرم بە ڕوحو جەستەوەو بۆ لای خۆم بەرزت دەکەمەوەو پاکت دەکەمەوەو قوتارت دەکەم لەوانەی کە بێبڕوان.
(بەڵێ عیساش وەك هەموو پێغەمبەرانی دیکەی خوا گەلەکەی خۆی بۆ بەندایەتیو پەرستنی خوای تاكو پاك بانگ کردوە، پێشی گوتوون کە هەر ئەوە ڕاستە شەقامی ژیانو گوزەرانەو ئاینی خواشی وەك خۆی بە بێکەمو زیادو دەستکاری خستۆتەڕوو، وە عیسای کوڕی مەریەم کە یەکێکە لە پێنج پێغەمبەرە (أولو العزم) ناسراوەکانە، زۆر لەوە بەرزترو نەلەخشاوتر بووە کە بۆ ڕازیکردنی ڕۆمەکانو لە ترسی ئازارو جەزرەبەیان ئایینو بەرنامەی هەمەلایەنی خوایان بۆ کەچو کرووچ بکات!).

٥- * پێغەمبەری کۆتایی‌و سەروەری پێغەمبەرانیش ﷺ و تێکگیرانی لەگەڵ سەرانی شیرك لە مەککەو نیمچە دوورگەی عارەبی‌و سەرانی نیفاق لە مەدینەو سەرانی کوفری جیهانی ئەوسا (کیسرا)و (هیرقل)و باقی سەران‌و حوکمڕانانی ئەو رۆژگارە زۆر ئاشکرایە کە بە پلەی یەکەم دژایەتی‌و دوژمنایەتییەکیان بۆ خۆی‌و هاوەڵ‌و جێنیشینە ڕاشیدەکان - خوا لێیان ڕازی بێ- لەو ڕووەوە بووە کە دڵنیا بوو ون بە چەسپان‌و سەقامگیربوونی ئەو پەیام‌و بانگەوازەی کە پێیانە لە دڵ‌و دەروون‌و پاشان ژیان‌و گوزەران‌و دنیای واقیعدا، ئەوان گلۆڵەیان دەکەوێتە لێژی‌و لەمەودوا هیچ کەس دەستیان بۆ ناخاتە سەر سینگ‌و بەڵێ قوربانیان بۆ نابێژێ.

جا دیارە قورئانی بەڕێز پڕە لە بەڵگەو نموونە بۆ ئیسپاتی ئەوەی گوتمان بەڵام ئێمە یەکێکیان لێ بە نموونە دێنینەوە:

﴿وَعَجِبُوا أَن جَاءهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ۞ أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۞ وَانطَلَقَ الْمَلأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ﴾(ص ٤-٦)، واتە: وە — هاوبەش دانەران بۆ خوا- پێیان سەیر بوو ورياکەرەوەیەکیان لە خۆیان بۆ هات، وە کافرەکان گوتیان: ئەمە جادوگەرێکی درۆزنە[١]، ئایا هەموو پەرستراوەکانی کردنە یەك پەرستراو! بێگومان ئەمە شتێکی سەرسوڕێنەرە!.

وە زلەزلەکانیان بە خێرایی دەستبەکار بوون - بۆ دژایەتی پێغەمبەرو پەیامەکەی‌و فەرمانیان کردو گوتیان بەردەوام بن لەسەر ڕێ‌وشوێنی خۆتان‌و لەسەر پەرستراوەکانتان خۆڕاگربن، بێگومان ئەمە -ئەم ئایین‌و بەرنامەی محەممەد هێناویەتی- شتێکە مەبەست پێی نەخشەو پیلانە- دژی ئێمەو ڕێ‌وشوێن‌و پەرستراوەکانمان-.

(١) (کاذب) درۆکەر بەڵام (کذاب) درۆزنە چونکە وشەی (درۆزن) بۆ کەسێك بەکاردێنن کە درۆکەرێکی کارامە بێت‌و زۆر درۆ بکات.

(وەك دەبینن ئەوەی كە بۆ هاوبەش‌دانەران‌و كافرەكان لە پێغەمبەرﷺ و پەیام‌و ئایینەكەدا جێی تێبینی بووە ئەوە بووە كە مەترسی تێدایە بۆ بەرژەوەندی‌یەكانیان‌و گۆڕینی حاڵ‌و وەزعی كۆمەڵگاكەیان لە ڕووی ئابووری‌و سیاسی‌و كۆمەڵایەتیەوە.

(قرطبي) لە تەفسیرەكەی خۆیدا لە لێكدانەوەی ڕستەی (إن هذا لشيء يراد)دا، گوتوویەتی: (كلمة تحذير أي أنما يريد محمد بما يقول الأنقياد له ليعلو علينا، ونكون له أتباعا فيتحكم فينا بما يريد فأحذروا أن تطيعوه)[1]، واتە: ئەم قسەیە بۆ ئاگاداركردنەوەیە یانی موحەممەد بەوەی دەیڵێ تەنیا مەبەستی ئەوەیە كە ملكەچی بین بۆ ئەوەی بەسەرمانەوە دەسەڵاتدار بێ، وە ئێمە شوێنكەوتووی بین‌و بە كەیفی خۆی حوكمڕانیمان بكات، جا ئاگادار بن كە بە قسەی بكەن!.

جا خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست ئێستا!

پاش سەرنج دان لە چەند دەقێكی قورئانی بەپێز سەبارەت بە هەركام لە پێنج پێغەمبەرە مەزنەكان (نووح، ئیبراهیم، عیسا، مووسا، محەممەد) -عليهم الصلاة والسلام- كە لەنێو زانایانی ئیسلام دا بە (أولو العزم) ناسراون، وەك ڕۆژی ڕوون بۆمان دەركەوت، كە هۆی ململانێ‌و تێكگیرانی پێغەمبەرانی خواو (طاغووتە) خۆبەزلگرو سەركەش‌و یاخیەكان چی بووەو چۆن بووە، ڕوون بۆوە كە هۆكاری بنەڕەتی دروستبوونی ئەو ناكۆكی‌و دووبەرەكیە ئەوە بووە، كە پێغەمبەرانی پایەبەرزی خوای تاك‌و پاك بانگی خەڵكیان كردوە بۆ بەندایەتی كردن‌و پەرستنی خوا بە مەعنای ڕاستەقینەو فراوانی بەندایەتی‌و پەرستن، كە وەك پێشتر خستمانە ڕوو و وردو درشتی ژیان‌و دەرودەروونی ئینسان‌و هەموو جموجۆڵ‌و چالاكییەكان‌و تێكڕای بارو مەیدانەكان بە مزگەوت‌و بازاڕو كێڵگەو كارگەو دوانگەو فەرمانگە (المنبر والدائرة)و... هتدەوە دەگرێتەوە، وە لە ڕاستیدا وەك لە پێشدا گوتمان ئەگەر طاغووت‌و

(١) بڕوانە: (الجامع الأحكام القرآن)، ج (١٥)، ص (١٥٢).

زلەزلەکان زانیبایان کە پەیامو بانگەوازی پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام) تەنیا بریتیە لە جێبەجێکردنی هەندێك درووشمو چالاکی شەخصیو رووحیو، هەقیان بەسەر حوکمو سیاسەتو ژیانو گوزەرانو بەڕێوەچوونی خەڵكییەوە نیە - وەك زۆربەی مسوڵمانان لەم ڕۆژگارەدا واگومان دەبەن - ئەوە هیچ خۆیان سەغڵەت نەدەکردو ئەو دوژمنایەتیو بەربەرەکانی سەختو دژوارو بێ ئامانەیان لە دژی پێغەمبەران بەرپا نەدەکرد!

بەڵێ بەندایەتیو پەرستنی خوای پەروەردگار بەبێ قبوولکردنی حاکمیەتی خواو سەروەریو باڵادەستی بەرنامەو حوکمەکەی لە ژیانی تاكو کۆمەڵدا نایەتەدی، هەر بۆیەش هەمیشەو بە درێژایی مێژوو ئەوانەی دوژمنو ناحەزی سەرسەختی پێغەمبەرانو بانگەوازەکەیان بوون ئەوانە بوون کە خاوەنی کورسیو دەسەڵاتو موڵكو سامان بوونو سەرگەرمی عەیشو نۆشو ڕابواردنو خۆشگوزەرانی بوون، لەسەر حیسابی خەڵکی چەوساوەو ستەمدیدە، وە بە زۆری شوێنکەوتوانیشیان خەڵکی سادەو ڕەشو ڕووتو ماندوو و ڕەنجدەر بوون، بۆ وێنە خوای باڵادەستو میهرەبان لەوبارەیەوە فەرموویەتی:

* ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ﴾ (السبأ -٣٤)، واتە: وە هیچ وریاکەرەوەیەکمان لە هیچ ئاوەدانی یەکدا ڕەوانە نەکردوە کە دەسەڵاتدارە خۆشگوزەرانەکانی نەیانگوتبێ: ئێمە بەوەی کە ئێوەی پێ ڕەوانەکراون کافرین.
* ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ﴾ (ابراهیم -١٣)، واتە: وە ئەوانەی بێبڕوا بوون بە پێغەمبەرانی خۆیانیان گوت بێگومان لەسەر زەمینی خۆمان وەدەرتان دەنێین یان دەبی بگەڕێنەوە سەر ئایینو بەرنامەکەمان،

ئنجا پەروەردگاریان وەحی بۆ ناردن کە بە تەئکید -دەستەڵاتدارو کافرو-ستەمکارەکان دەفەوتێنین.

* ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۞ أَن لاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ اللّهَ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ۞ فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قِوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ...﴾ (هود ٢٥- ٢٧)، واتە: وە بێگومان نووحمان بۆ لای گەلەکەی ڕەوانەکرد - پێی گوتن:- من بۆ ئێوە ئاگادارکەرەوەیەکی ئاشکرام، کە جگە لە خوا نەپەرستن، بەڕاستی من مەترسی ڕۆژێکی بە ئێشو ژانتان لێدەکەم، زلەزلانی بێبڕوای گەلەکەشی گووتیان: تۆ بەس مرۆڤێکی وەك ئێمەیو ناشبینین جگە لەوانەمان کە هەرچیو پەرچیو نەفامن هیچ کەسی دیکە شوێنت کەوتبێ.

دیارە هۆی ئەمەش ئاشکرایە کە بۆچی دوژمنو ناحەزانی سەرخەتی پێغەمبەرانو پەیامو بەرنامەکەیان دەستەڵاتدارانی بە زەبرو زۆرو خۆشگوزەرانو هەموویان زۆرینەی شوێنکەوتوانیشیان خەڵکی سادەو کەم دەستو ڕەشوڕووت بوون، ئەویش ئەوەیە هەرچی خاوەن کورسیو دەسەڵاتو موڵكو سامانەکانی وەك نەمروودو فیرعەون قاروونو هامانو قەیسەرو کیسراو ئەبوجەهلو ئەبوسوفیان[1] هاووێنانیان بوون، زانیویانە کە پەیامو بانگەوازی ڕەببانیانەی دژی کوفرو نەفامیو ستەمو چینایەتی پێغەمبەران مایەی سەرنگوون بوونی کورسی حوکمو دەستەڵاتی ناشەرعیانەو طاغووتیانەیانو نەمانی کۆشكو تەلاری نەخشینو سفرەو خوانی ڕازاوەو ڕەنگینیانە، بەڵام خەڵکی زەلیلو دیلو چەوساوەو مافخوراوەکان زانیویانە کە ئەو پەیامو بانگەوازە خواییە زەنگو جاڕی بەسەرچوونی چاخی چەوسانەوەو بێدادیو هاتنی قۆناغی بەختەوەریو ئازادی ڕاستەقینە بە گوێی

---

(١) دیارە پاشان (ئەبو سوفیان) مسوڵمان بووە، بەڵام لێرەدا مەبەست لە کاتی پێش مسوڵمان بوونیەتی.

خەڵکیدا دەدات‌و، وێڕای هەق‌و ڕاستی‌و چاکی‌و پاکی لەسەر کردنەوەو ڕزگاری‌و سەرفرازیشیان لەو پەیام‌و بانگەوازەدا بینیوە، بۆیە ئامادەبوون سەرو ماڵی لە ڕێدا بەخت بکەن‌و بە خوێن‌و ئارەق‌و شەونخوونی‌و ئاوارەیی ڕێی بۆ خۆش‌و تەخت بکەن‌و، مەردانەو جوامێرانە هەستن‌و پشتیان بە خوا ببەستن‌و گورج‌و گۆڵ‌و چالاك بن‌و لە طاغووتان بێباك بن‌و تەنیا بەندەو پەرستاری خوای بەرزو بێنیازو تاك بن.

خاڵی چوارەم

بەبێ خواپەرستی و بەندایەتی بۆ خوا شەیتان زەفەرمان پێ دەبات و پێی ناوێرین

- خوێنەری بەڕێزو خۆشەویست:

شتێکی ئاشکرایە کە ئیبلیسی نەگریس (لەعنەتی خوای لێ بێ) سەرسەخترین و بێ ڕەزاترین دوژمن و ناحەزی ئینسانەو بە خوێنی سەری تینوویەو دایم و دەرەم بۆی لە بۆسەدایەو خۆی بۆ مەڵاسداوە کە دەرفەتی لێ ببینێ و لە کەلێنێکدا گورزی گرچووبڕی تێبسرەوێنێ و دەستی ڕەشی لێ بوەشێنێ و خەڵتانی خوێنی بکات و لە خۆڵێدا بگەوزێنێ، جا مەترسی ئەو دوژمنە سەرسەخت و بەدبەختەیش زیاتر لەوە دایە کە شاراوەو پەنهانەو هیچ شوێنێکیشی لەبەر عاسێ نابێ، چونکە دەتوانێ بەنێو ڕەگ و خوێنی مرۆڤدا بگەڕێ و بسووڕێ![(١)].

جا بۆ ئەوەی زۆرباش لە ماهیەت و ڕیشەو سەرگوزشتەی ئەو دوژمنایەتی و دووبەرەکێیەی نێوان شەیتان و ئینسان حاڵی بین و، بزانین چۆن ئیبلیس جاڕی ئەو دوژمنکارییە بێئامان و خوێناوییەی لە دژی ئینسانەکان داوە، با سەرنجی ئەم چەند ئایەتە بەهێزو پیرۆزەی قورئانی قسە لەجێ بدەین:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ۞ وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ۞ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ

(١) وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((إن الشيطان يجري من ابن آدم مجرى الدم...)) متفق عليه، واتە: بێگومان شەیتان لە جەستەی ئادەمیزاددا بە جێگای خوێندا دەڕوات.

﴿مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ۞ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ ۞ فَسَجَدَ الْمَلآئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ۞ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى أَن يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ۞ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلاَّ تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ۞ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ۞ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ۞ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ۞ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۞ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ۞ إِلَى يَومِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ۞ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي لأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الأَرْضِ وَلأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۞ إِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ۞ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ۞ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلاَّ مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ۞ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ۞ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ۞ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۞ ادْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ آمِنِينَ﴾ (الحجر ٢٦-٤٦)، واتە: وە بێگومان ئینسانمان لە قوڕێکی ڕەشداگەڕاوو گۆڕاو و ڕەقهەڵگەڕاو دروست کردوە، وە لەپێش ئەوەشیدا -بابی- جندمان لە گڕو کڵپەی ئاگر دروست کردبوو، وە یادی ئەو کاتە بکەوە کە پەروەردگارت بە فریشتەکانی گوت من مرۆڤێك لە قوڕێکی ڕەش داگەڕاوی گۆڕاوی ڕەقهەڵاتوو دەخوڵقێنم، جا هەر کاتێك ڕێکم خستو لە ڕووحی خۆم فووم پێدا کرد یەکسەر کڕنووشی ڕێزگرتنی بۆ بەرن، هەموو فریشتەکانیش تێکڕا بە زوویی کڕنووشیان برد، جگە لە ئیبلیس ڕازی نەبوو لەگەڵ کڕنووش برواندا بێت - خوا- فەرمووی ئەوە چی - پێش گیر- تە ئەی ئیبلیس کە لەگەڵ کڕنووش برواندا بی؟!.

ئیبلیس - گوتی: نالویَ کڕنووش بۆ مرۆڤێك بەرم کە لە قوڕێکی ڕەشهەڵگەڕاوی گۆڕاوی ئیشك بوو دروستت کردوە!

خوا- فەرمووی: دەمادام وایە لێی بچۆ دەریَ چونکە بیَگومان تۆ نەفرەت لیَکراوی، وە هەتا ڕۆژی سزاو پاداشت نەفرینت لیَبیَ.

ئیبلیس- گوتی: پەروەردگارم هەتا تێیدا زیندوو دەکرێینەوە مۆڵەتم بدە.

خوا- فەرمووی: بە تەئکید تۆ لە مۆڵەت دراوانی، تاکو ڕۆژی کاتی دیاریکراو-ی قیامەت- .

(ئیبلیس) گوتی: پەروەردگارم چونکە گومڕات کردم -هەرچی خراپەیە- لە زەویدا بۆیان دەڕازێنمەوە وە هەموویان سەرگەردان دەکەم بێجگە لە بەندە هەڵبژاردەکانت لە نێویاندا.

خوا- فەرمووی: ئەمە ڕێیەکی ڕاستە بۆ من -کە بەگوێرەی ئەوە ڕەفتار لەگەڵ بەندەکاندا دەکەم ئەویش ئەوەیە کە: بێگومان بەندە -ڕاستەقینە-کانی من تۆ دەستەڵاتت بەسەردا ناشکێن ئەوانەیان کە شوێنت دەکەون لەسەر لێشێواوان وە بێگومان -ئەوانیش- تێکڕا دۆزەخ بەڵێنگەیانە. کە حەوت دەروازەی هەن هەر دەروازەیەك ئەندازەیەکی بەشکراوی لەو -کافر-انە بۆ تەرخان کراوە، بێگومان پارێزکاران لەنێو چەندان باغ و سەرچاوەدان - پێیان دەگوترێ-: بچنە نێویان بە سەلامەتیو دڵنیاییەوە.

جا ئێستا با سەرنج بدەین: بێگومان بەلای کەمەوە ئەم (٧) ڕاستییە لەم چەند ئایەتە بەپێزە کە چۆنیەتی دروست بوونی شەیتانو ئادەمو سەرهەڵدانی دوژمنایەتیو ناکۆکی نێوانیانو سروشتو ماهیەتی ئەو ناکۆکیو کێشەیەو سەرەنجامەکەی باس دەکەن، دەفامرێنەوە:

١- ئینسان - مەبەست ئادەمە کە بابی ئینسانەکانە- لە قوڕی ڕەشی گۆڕاوی[١] پەیکەر ئاسای ئیشکهەڵاتوو دروست بووەو، جند - مەبەست ئیبلیسە کە بابی جندانە - ئەویش لەوەو پێش لە گڕو بڵێسەی ئاگر دروستکراوە، کەواتە (جند پێش مرۆڤ دروست بوونو ئەو ماددەو توخمی لێشی دروست بوون لە ماددەو توخمی مرۆڤ جیایە، ئایەتی (٢٦ و ٢٧).

(١) چونکە وشەی (مسنون) وێڕای واتای (گۆڕاو - متغیر) مانای (پەیکەر-مصور)یش دەگەیەنێ، بڕوانە تەفسیری (قرطبي)، ج (١٠)، ص (٢٢، ٢٣).

٢- خواى پەروەردگارو كاربەجێ لەبەر چەند حیكمەتێك بەر لەوەى ئادەم (علیە السلام) بخوڵقێنێ فریشتەكانى ئاگادار كردۆتەوەو پێش وەختیش پێى ڕاگەیاندون كە هەركاتێك خوڵقێنرانى ئادەم لە ڕووى ڕواڵەت و نیوەڕۆك واتە جەستەو گیانەوە تەواو بوو دەبێ هەموویان بەبێ هەڵاواردن (أستثناء) كڕنووشى سڵاولێكردنو ڕێزلێگرتنى بۆ ببەن دیارە مەبەستیش لەو كڕنووش بردنەى فریشتە پاكو چاكەكان دەرخستنى پلەو پایەو ڕێزو حورمەتى ئادەمو وەچەكەى بووە، ئایەتى (٢٨ و ٢٩).

٣- فریشتە پاكو بێهەڵەو پەڵەكان دەستو بردو بەبێ هەڵاواردن تێكڕا كڕنووشیان بۆ ئادەم (علیە السلام) بردووەو فەرمانى خواى كاربەجێیان بەجێ هێناوە، بەڵام ئیبلیسى پیسو نەگریس لەبەر نەزانىو خۆ بەزل گرى فەرمانى خواى باڵادەستى شكاندوەو ئامادە نەبووە كڕنووشى ڕێز لێنان بۆ ئادەم ببات، كاتێكیش خواى پاكو تاك - هەرچەندە هیچ شتێكى لێ پەنهانو ون نیە- لێى پرسیوە كە هۆى سەرپێچییەكەىو كڕنووش نەبردنى چیە؟! زۆر بێئەدەبانەو خۆپەسندانەو بە سووك سەیركەرانە گووتویەتى ناكرێو ناگونجێ من كڕنووش بۆ مرۆڤێكى لە قوڕى ڕەشى گۆڕاوى ئیشك هەڵاتوو ببەم، واتە هەم فەرمانى خواى شكاندوەو هەم خۆى بە زل گرتوەو هەم بە سووكیش سەیرى ئادەمى كردوە!! ئایەتى (٣٠ و ٣١ و ٣٢ و ٣٣).

٤- خواى كاربەجێو دادگەریش نەفرینى لە ئیبلیسى كردو لە بەهەشتیش وەدەرى نا، كەچى ئیبلیسى یاخىو سەرگەردان لەجیاتى پەشیمانىو عوزر هێنانەوەو گەڕانەوە بۆ لاى خوا بێشەرمانەو بێباكانە داوا لە خواى پەروەدگار دەكات كە هەتا ڕۆژى زیندووبوونەوەى ئینسانەكان مۆڵەتى بداتو بیهێڵێتەوە تاكو چى لە دەست دێ لەگەڵ ئادەمو وەچەكەى بیكات! دیارە خواى كاربەجێش ئەو داواكارییەى ئیبلیس جێبەجێدەكات، تاكو هەم خۆى ڕیسواترو ماڵوێرانتر

بێ‌و هەم پاك‌و پیسی ئـادەمی‌و ئیبلیسیەکانیـشی پـێ لەیـەك هـەڵباوێرێ‌و جیایان وەکات، ئایەتی (٣٤ و ٣٥ و ٣٦ و ٣٧ و ٣٨).

٥- پاشان ئیبلیسی نەفرین لێکراوو تووڕدراو و دۆڕاو دیسان بەوپەڕی بێئەدەبیەوە گلەیی لە خوای پەروەردگاری دادگەر دەکات‌و گومڕابوون‌و دۆڕانەکەی خۆی لە خوا دەزانێ‌و بیانوو بەقەزاو قەدەری خـوا دەگـرێ‌و، ئنجـا زیـاتریش شـوولی لێهەڵدەکێشێ‌و شـیرو تـیر لـە ئـادەم‌و وەچـەکەی دەسـوێ‌و تیغـی ڕێگـری‌و جەردەیی‌و سەرلێشێواندن لە بەندەکانی خوا هەڵدەکێشێ‌و دەست دەکـات بـە هەڕەشەو گوڕەشەو خۆڕاپسکاندن کـە هـەموو بەنـدەکانی خـوای بـە بـەزەیی سەرگەردان بکات‌و بەمـەرەد خـۆی ببـات، بـەهۆی ڕازاندنـەوەو جـوانکردن‌و شـیرینکردنی گونـاح‌و خراپـەو سەرپێـچی بۆیـان، بـەڵام بـۆ ئـەوەی بـەدرۆ نەکەوێتەوە هەر زوو هەڕەشەکانی بەدرۆو فیشاڵ لەسەر سـاغ نەبنـەوە بەنـدە چاك‌و چاکەکارو پاك‌و وەفادارە هەڵبژاردەکانی خوا هەڵداوێرێ‌و جوغزو بازنەی هەڕەشەو گوڕەشەکانی دەریان داوێ! ئایەتی (٣٩ و ٤٠).

٦- ئەوجار خـوای زانـاو بەخـشەر وەك بنـچینەیەکی گـشتی ڕایدەگەیـەنێ‌و بـە ئیبلیس دەفەرموێ کە بە تەئکید بەندە ڕەسـەن‌و ڕاسـتەقینەکانی مـن ، تـۆ توانات بەسەردا ناشکێن‌و لـەژێر کاریگـەری‌و ڕکێفـی تـۆدا نـین‌و خوتخوتـەو دنەدانی شەیتانانەی تۆ ئەو هێزە کێشندەیەی نیە کـە بتوانـێ بـەرەو خراپـەو تاوان پەلکیش‌و کەمەندکێشیان بکات، جا چۆن دەنگونجـێ کەسـانێك لەگـەڵ خوا بن‌و خوا لە پشتیان بێ‌و ڕێسمانی خوا لە مشتیان بێ، ئیبلیسی سـیس‌و پیس زەفەریان پێ بەرێ‌و پێیان بوێرێ!!

بەڵـێ شەیتان تەنیا دەتوانێ ئەوانـە بـە تەڵـەو داوی خۆیـەوە بکـات‌و لـە (تەپکە)ی فێڵبازانەی خۆی بخات کە ڕێی بەندایەتی کردن بۆ خـواو ڕێی خـوا پەرستی بزر دەکەن‌و لە ئاکامی ئەوەشدا ئیبلـیس سـەریان لـێ تێکـدەدات‌و بەرەو هەڵدێرو تاوانیان دەبات.

چونکە فێڵو پیلانی ئیبلیس چەندە زل بێ، پشتوانی خوا بۆ دۆستانی مەزنترو مەزنترەو مەحاڵە دوژمنانی خواش بە دۆستانی بوێرن، ئەگەر بەڕاستی دۆستی خواو بەندەی ڕەسەنو بەوەفا بن ﴿فَقَاتِلُواْ أَوْلِيَاء الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (النساء -٧٦)، واتە: جا جەنگ بکەن دژی دۆستانی شەیتان بێگومان فێڵی شەیتان لە بەرامبەر تەگبیری خواو ئیمانداراندا -لاوازە-. ئایەتی -٤١ و ٤٢).

٧- وە لە کۆتاییدا خوای دادگەرو بەخشەر سەرەنجامو ئاکامی هەرکام لە پێڕی شەیتانو شوێنکەوتوانیو، کۆمەڵی خواو بەندە وەفادارو پارێزکارەکانی ڕادەگەیەنێو دەیخاتە ڕوو کە دۆزەخی نێڵدارو بەتین ئەو شوێنو بەڵێنەیە کە سەرجەم یاخی بوانی سەر بە ئیبلیسی تێدا خڕدەکرێنەوەو، دۆزەخیش حەوت دەروازەی هەنو لە هەر دەروازەیەکییەوە ژمارەیەکی دیاریکراوی پێڕو تاقمەکانی شەیتانی لێوە دەچنە ژووری، پاشان سەرەنجامی بەندە چاكو پاكەكانی کە بە پارێزکاران ناویان دەبات لە چەندان باغو باغاتو کانیو سەرچاوە لە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەو پانو بەریندا دەخاتە ڕوو کە تێیاندا نیشتەجێ دەبنو موژدەی ساغو سەلامەتیو بێدەردو بەڵاییو هێمنیو ئاسایشو ئارامیو دڵنیاییان پێ دەدرێ، ئایەتی (٤٥، ٤٦).

بەڵێ خوێنەری خۆشەویست:

ئەوە بوو ماهیەتو چۆنیەتیو سەرگوزشتەی دوژمنایەتیو کێشەی نێوان ئادەمو وەچەکەیو ئیبلیسو داروودەستەکەی، ئێستاش لەبەر تیشکی چەند ئایەتێکی دیکەی قورئانی پڕ پیتو پێزدا سەرنج بدەین داخوا شەیتان چۆن چۆنیو لە چ ڕێگەیەکەوە بۆ ئینسان دێو پەلاماری دەداتو ئینسانیش چۆن دەتوانێ بەرهەڵستی ئەو هێرشو پەلامارانەی ئیبلیس بکاتو بە چ شێوازێك دەتوانێ بەرگری لە خۆی بکات.

خوای زاناو کاربەجێ لەوبارەوە لە سورەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ:

﴿قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ ثُمَّ لآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ وَلاَ تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ۞ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ۞ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلاَ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَـذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۞ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَـذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ۞ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ۞ فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَآنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۞ قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (الأعراف ١٦- ٢٣)، واتە: ئیبلیس گوتی: چونکە ڕێت لێ هەڵە کردم -منیش- بە مەبەستی لە ڕێگا لادانی بەندەکانت- لەسەر ڕاستە شەقامی تۆ بۆیان دادەنیشم پاشان لە پێشیانەوەو لە پشتیانەوە، وە لەلای ڕاستیانەوەو لەلای چەپیانەوە بۆیان دەچم، وە زۆربەیان نابینی سوپاسگوزار بن.

خوا- فەرمووی: بە زەبوونیو دەرکراوی لێی بچۆ دەرێ، بە تەئکید هەر کەسێك لەوان شوێنت بکەوێ ئەوە دۆزەختان لێ پڕ دەکەم، وە -خوا- فەرمووی: ئەی ئادەم خۆتو هاوسەرەکەت لە بەهەشتێ نیشتەجێ بنو وە لە هەر شوێنێك حەز دەکەن بخۆن، بەڵام نزیکی ئەم درەختە مەکەون ئەگەر نا لە ستەمکاران دەبن، ئنجا شەیتان خوتخوتەی بۆ کردن بۆ ئەوەی ئەو عەوڕەتەی کە لێیان شێرراوەتەوە بۆیان دەربخاتو گوتی: پەروەردگارتان تەنیا لەبەر ئەوە ئەم درەختەی لێ قەدەغە کردوون کە هەردووکتان نەبنە فریشتە یان هەر ماوین - لە بەهەشتێ دا- وە شەیتان- سوێندی بۆ خواردن کە من ئامۆژگارێکی دڵسۆزتانم، سەرەنجام بە فرتو

فیلّ هێنانیه خوار، کاتێك له درەختەکەیان خوارد عەورەت (پاش‌و پێش)ەکانیان لێ دەرکەوتن، وه دەستیان کرد بە خۆوه چەسپاندنی گەڵای -درەختەکانی- بەهەشت، وه پەروەردگاریان بانگی کردن، ئەدی ئەو درەختەم لێتان قەدەغە نەکردبوو، وه پێم نەگوتن که شەیتان بۆ ئێوه دوژمنێکی ئاشکرایه!! - ئادەم‌و حەووا- گوتیان: پەروەردگارمان ستەممان له خۆمان کرد وه ئەگەر لێمان نەبووری‌و بەزەییت پێماندا نەیەتەوه بێگومان له زیان باران دەبین.

وه له سوورەتی (طه)دا فەرموویەتی:

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ۞ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلا إِبْلِيسَ أَبَى ۞ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۞ إِنَّ لَكَ أَلا تَجُوعَ فِيهَا وَلا تَعْرَى ۞ وَأَنَّكَ لا تَظْمَأُ فِيهَا وَلا تَضْحَى ۞ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لا يَبْلَى ۞ فَأَكَلا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ۞ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ۞ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلا يَضِلُّ وَلا يَشْقَى ۞ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى ...﴾ (طه ١١٥-١٢٥)، واته: وه بێگومان لەوەبەر ئادەممان ڕاسپاردبوو -که بە قسەی شەیتان فریو نەخوات- بەڵام له بیری چووەوه‌و دڵقایمان پێوه نەبینی، وه - یادی ئەوکاته بکەوه- که بە فریشتەکانمان گوت: کڕنووش بۆ ئادەم ببەن‌و جگه له ئیبلیس هەموویان کڕنووشی - ڕێزگرتن- یان برد، ئەو سەرپێچی کرد، بۆیه گوتمان ئەی ئادەم بێگومان ئەم - شەیتان-ە دوژمنی خۆت‌و هاوسەرەکەته، وریا بە له بەهەشتێ وەدەرتان نەنێ دەنا گرفتار دەبی: -لەم بەهەشتەدا- بۆت هەیه که نه تێیدا برسی بی‌و نه ڕووت، وه نه تێیدا

تینووت دەبیٚو نە گەرمات دەبیٚ، جا - شەیتان- خوتخوتەی بۆ لا کردو گوتی: ئەی ئادەم درەختی هەرمانو مولْکیٚکی بیٚ فەوتانت پیشان بدەم؟ سەرەنجام هەردووکیان لیٚیان خواردو عەورەتەکانیانیان لیٚ دەرکەوتنو دەستیان کرد بە خۆداپۆشین بە گەلاٚی بەهەشت، وە ئادەم سەرپیٚچی پەروەردگاری کردو ڕیٚی لیٚ هەلّە بوو، پاشان پەروەردگاری هەلْبژاردو لیٚی خۆش بوو و ڕیٚڕوونی کرد.

خوا- فەرمووی: هەردووکتان ویٚکڕا بچنە خوار هەندیٚکتان دوژمنی هەندیٚکتان دەبن، جا هەرکاتیٚك ڕیٚڕوونی لە منەوە بۆ هات ئەوە هەر کەسیٚك شویٚنی هیدایەتی من بکەویٚ سەرگەردانو گرفتار نابیٚ، وە هەر کەسیٚك ڕوو لە یادی من وەربگیٚڕیٚ ئەوە بیٚگومان ژیانو گوزەرانیٚکی تەنگو تالّی دەبیٚ وە لە ڕۆژی دواییش بە کویٚری حەشری دەکەین.

ئیٚستاش با لە چەند خالیٚکدا کە لەبەر تیشکی ئەو دوو کۆمەلّە ئایەتەی هەردووك سورەتی (الأعراف)و (طـه) وەریان دەگرین هەم چۆنیەتیو ڕیٚگای پەلاماردانو زەفەربردنی شەیتان بە ئادەمو وەچەکەیو هەم چۆنیەتیو ڕیٚی بەرهەلْستیو بەرەنگاربوونەوە بۆ هیٚرشو پەلامارەکانی شەیتانو وەچەکەی بخەینە ڕوو:

أ- چۆنیەتیو شیٚوازی پەلاماری شەیتان بۆ لە ڕیٚ لادانو سەرگەردان کردنی ئادەمو وەچەکەی:

١- شەیتان لەسەر چەقی ڕیٚبازی خوا بۆ ئینسان دانیشتووەو خۆی مەلاٚس داوە بۆ ڕیٚگاگرتنو بەستن لە هەر ڕیٚبواریٚك کە دەیەویٚ بە هۆی ئەنجامدانی چالاکیەکی بەندایەتیو کاریٚکی خیٚرو باش لە خوا نزیك بکەویٚتەوە، ئایەتی (١٦)ی (الأعراف).

پیٚغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((إن الشيطان قعد لأبن آدم بطرقه، فقعد له بطريق الإسلام فقال: أتسلم وتذر دينك و دين آبائك؟ قال:

فعصاه وأسلم، قال: وقعد له بطريق الهجرة فقال: أتهاجر وتدع أرضك وسماءك وأنما مثل المهاجر كالفرس في الطول ! فعصاه وهاجر، ثم قعد له بطريق الجهاد وهو جهاد النفس والمال، فقال: تقاتل فتقتل فتنكح المرأة ويقسم المال؟ قال فعصاه وجاهد...) (رواه الإمام أحمد عن سبرة بن أبي الفاكة).

٢- وە شەیتان لەهەر چوار لاوە ئینسانی ئابلۆقە داوەو پەلاماری دەدات لە پێشەوەو لە دواوە، وە لە لای ڕاستەوەو لە لای چەپەوە، جا هەندێك لە زانایان فەرموویانە: مەبەست لە لای پێشەوە واتە لە لایەنی دنیاو بەرژەوەندیو ئارەزووەکانیەوە، وە مەبەست لە پشتیانەوە، واتە لە لایەن دوارۆژەوە بیانخاتە گومانو دوودڵیەوە یان سستو تەمبەڵیان بکات لەمەڕ خۆ ئامادەکردن بۆ سەفەری بەرزەخو قیامەت، وە مەبەست لەلای ڕاستیان، واتە لە لای کردەووە چاکەکانیانەوە کە هەر نەیانکەن یان بە ناتەواویو نیوەچڵی بیانکەن، وە مەبەست لەلای چەپیان واتە لە لایەنی کردەوە خراپەکانیانە کە بۆیان برازێنێتەوەو لەبەرچاویان سیرینی بکات هەتا تووشیان دەکات، ئایەتی (١٧)ی الأعراف.

٣- وە شەیتان تەنیا بە شێوازی (وەسوەسە) خەریکی لەخشتەبردنو فریودانی ئینسان دەبێ، ئەویش بریتیە لە خوتخوتەو دنەدانو هاندانو دڵجولاندنی ئینسانو پەلکێش کردنی بەرەو خراپەو سەرپێچی، ئایەتی (٢٠)ی الأعراف، کەواتە شەیتان بێجگە لە بیرو خولیاو خەیاڵو نیازو مەبەستی خراپ خستنە دڵی ئینسانەوەو هاندانیو جولاندنی بۆ خراپە تواناو دەستەلاتێکی دیکەی بەسەر ئینسانەندا نیەو هیچی دیکەی لە دەست نایەت! بۆیەش خوای زاناو پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (النساء -٧٦)، واتە: (بێگومان فێڵو پلانی شەیتان بێ هێزە).

٤- وە شەیتان لە فێڵ‌و فەرەج‌و خراپەکاریدا یەکجار زەبر دەست‌و زۆرزانەو هەموو هەوڵ‌و توانای خۆی بۆ ئەو کارە بەدە تەرخان کردوەو بێگومان پسپۆڕی‌و شارەزاییەکی تێدا پەیداکردوەو ئەزموونەکانی تەمەنی دوورو درێژو بێفەڕی خۆی لەو بوارەدا خڕکردۆتەوەو کەڵەکە کردوە، مەرج نیە هەموو جارێك بۆ ئینسان بێت، بەڵکو لەلاڕا بۆی دێ‌و هەوڵ دەدات لە کەلێن‌و خاڵە لاوازەکانیەوە زەفەر بێنێ، ئەوەتا کە لەگەڵ یەکەمین ئینسان‌و هاوسەرەکەی (علیهما السلام) کە ئادەم‌و حەووان ڕووبەڕوو بۆتەوە، لە قاڵبی ئامۆژگارێکی دڵسۆزو بە پەرۆش‌و شارەزا دواندونی‌و پاساوی وەدەست هێنانی ژیان‌و گوزەرانێکی هەمیشەیی‌و موڵك‌و داراییەکی لەبن نەهاتووی خستۆتە بەرچاویان چونکە زانیویەتی هەردوك غەریزەو هەستی مانەوەو موڵکی بێکۆتایی (الخلود والملك الباقي) دوو داخوازی ڕیشەدارو سروشت‌و فیترەتی ئینسانن! ئایەتی (٢٠ و ٢١)ی الأعراف‌ء ئایەتی (١٢٠)ی سورەتی (طه).

٥- دیارە ئامانجی شەیتانیش لەو خوتخوتەیەی کە خستییە دڵی ئادەم‌و حەوواوە کە لەو درەختە قەدەغەکراوە بخۆن کە خوای کاربەجێ بۆی دیاری کردبوون ئەوەبوو کە لە ئاکامی خواردنیان لەو درەختە قەدەغەکراوە سەرپێچی کردنیان لە دووچاری بەرگ‌و پۆشاك لێ داڕنران عەیب‌و عەورەت دەرکەوتن‌و پاشانیش لە بەهەشت وەدەرێ نران‌و بەرەو سەرزەوی دابەزێنران بن، کەوا دیارە ئەو بەرگ‌و پۆشاکەی کە لەبەر ئادەم‌و حەووای هاوسەری دابووە بەرگ‌و پۆشاکێکی تایبەتی بووەو بە گوناح‌و لادان‌و سەرپێچی لەبەریان داڕنراوەو عەورەت‌و عەیبیان کەوتۆتە گۆڕێ بۆیە لەوکاتەدا کە ئادەم‌و حەووا عەورەت - پاش‌و پێش- یان دەرکەوتووە ناچار بوون بە گەڵای درەختەکانی بەهەشت خۆیان داپۆشن، ئایەتی (٢٢ی الأعراف)، و ئایەتی (١٢١ی طه).

بەڵێ لە ئەنجامی کەوتنە ژێر ڕکێفی خوتخوتەی شەیتانو کەوتنە تەڵەو داویەوە ئینسان هەم جەستەی و هەم ڕووحیشی لە بەرگو پۆشاك ڕووت دەبێتەوەو عەیبو عەورەتەکانی دەکەونە گۆڕێو سەرەنجامیش دەبێ لە دنیاو قیامەتدا ئارەقی شەرمەزاری لێ بچۆڕێ!

ئێستاش با بچینە سەر برگەی دووەمو بزانین ڕێگاو شێوازو چۆنیەتی بەرهەڵستی ئینسان لە بەرامبەر شەیتانداو بەرگری لە خۆکردنو خۆپاراستنی چۆنە.

ب- ڕێگاو چۆنیەتی بەرهەڵستی کردنی ئینسان بۆ شەیتانو خوتخوتەو فێڵو پلانەکانیو شێوازی خۆپاراستنو بەرگری لە خۆکردنی:-

١) دەرك کردنی ئەو ڕاستییە مەزنە کە ئیبلیس دوژمنی سەرسەختو بەخوێن تینوومانەو لە سۆنگەی ئەوەوە کە لەبەر کڕنووش نەبردنی بۆ ئادەمو ڕێزو حورمەت نەگرتنیو شکاندنی فەرمانەکانی خوا نەفرینی لێ کراوەو لە ئاسمان دەرکراوە، ڕقو قینو بوغزو غەرەزێکی گەورەو بێ ڕەزای لە دڵدایە لە بەرامبەر ئینسانداو هەوڵی ڕۆژوو شەوی نەپساوەی بۆ ئەوەیە کە هەرچی زیاتر ئینسانەکان لە بەندایەتی خوا لابداتو بە مەردی خۆیان بیباتو گیرۆدەی دۆزەخیان بکات، ئایەتی (١١ و ١٢ی الأعراف)و ئایەتی (١١٧ی طه)، وە ئایەتی (٥ و ٦)ی فاطر.

٢) دڵنیابوون لەوە کە خوای بەخشەرو کاربەجێ هەرچی کە ژیانو گوزەرانی ئینسان لەسەر زەوی پێویستی پێیەتیو بۆی حەڵاڵ موباح کردوەو پەکی لەسەر شتی حەڕامو پیس نەکەوتووە.

وە شەیتانی خاوەن فێڵو پیلان هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدایە کە ئینسان بە هۆی شوێنکەوتنی هەنگاوەکانییەوە دووچاری چوونە نێو بازنەی قەدەغەکراوەکان بکاتو تووشی سەرپێچیو بێفەرمانی خوای پەروەردگاری

بکات، ئایەتی (١٩ی الأعراف)و ئایەتی (٣٥ی البقرة)، وە خوای دادگەرو بەخشەر دەربارەی شوێن پێ‌هەڵنەگرتنی شەیتان فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي الأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۞ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاء وَأَن تَقُولُواْ عَلَى اللّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾ (البقرة ١٦٨، ١٦٩)، واتە: ئەی خەڵکینە لە هەرچی حەڵاڵو پاكو چاكە لە زەوی دا بیخۆن بەڵام بەدوای هەنگاوەكانی شەیتان نەكەون چونكە ئەو دوژمنێكی ئاشكرای ئێوەیە، بێگومان ئەو تەنیا فەرمانتان بە خراپەو شتی ناشیرین پێ‌دەكات، وە بەوە كە شتێك بەناوی خواوە بڵێن كە زانیاریتان دەربارەی نیە.

٣) هەروەك چۆن ئەوانەی دەیانەوێ دزی لە خەڵكی بكەنو ماڵیان ببەن لە تاریكی شەو و بێ‌ئاگایی خاوەن ماڵ دەرفەت وەردەگرن، شەیتانی بەدفەڕو ترسنۆكیش بێ‌ئاگایی ئینسان لە یاد (ذكر)ی خواو تاریكی دڵو دەروونی بەهۆی كزبوون یان خامۆش بوونی چرای ئیمان بە هەڵو دەرفەت دەزانێ بۆ پاریز بۆ هێنانو زەفەر پێبردنی، كەواتە كاریگەرترین چەكی بەرهەڵستی شەیتانو بەرەنگاربوونەوەی فێڵو پیلانەكانی كە لە خوتخوتەو دنەدانی خراپەكارانەدا كورت دەبنەوە بریتیە لە هۆشیاریو دڵ بێداری بەهۆی پەیوەندی پتەوی بەندایەتی لەگەڵ خواداو زۆر یادكردنیو لێ‌غافڵ نەبوونی، هەر بۆیەش خوای زاناو پەنهان بین لە كاتێكدا باسی چۆنیەتی كارتێكردنو زەفەر پێبردنی شەیتان دەكات بۆ ئادەم (علیه السلام) دەفەرموێ: ﴿..قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً﴾ واتە: ئادەم -ئەوەی پێمان گوتبوو- لەبیری چوو وە دڵقایمیو پتەویمان پێوە نەدی!

بەڵێ چاری وەسوەسەی شەیتان بریتیە لە وریاییو هۆشیاری بەردەوام بە هۆی یادی خواوە، وە ئیرادەی مەحكەمو دڵو دەروونی قایمو پتەو و

نەلەخشاو، وە بێگومان بە ئەندازەی هۆشیاریو دڵ بێداری، ئینسان توانای بەرهەڵستیو بەرگری خۆکردنی لە بەرامبەر شەیتاندا زۆر دەبێ، خوای پەنهان بین لەوبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَواْ إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ﴾ (الأعراف- ٢٠١)، واتە: بێگومان ئەوانەی پارێز - لە خوا- دەکەن هەرکات لە شەیطانەوە خوتخوتەیەکیان پێگەیشت یادی خوا دەکەنەوەو یەکسەر بەرچاویان ڕۆشن دەبێ(و پیلان و فێڵی شەیطان) دەبینین پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەیەوە فەرموویەتی: ((إن الشيطان واضع خطمه على قلب أبن آدم فإن ذكر الله خنس، وإن نسي ألتقم قلبه فذلك الوسواس الخناس) (رواه الحافظ أبو علي الموصلي)، واتە: بێگومان شەیطان لووتی خستۆتە سەر دڵی ئادەمیزاد، جا ئەگەر یادی خوای کرد خۆی پەنهان دەکات وە ئەگەر -خوای- لە بیرچوو قەپ بە دڵی دا دەکات. ئەوەیە خوتخوتەکەری خۆ پەنهانکەر، هەروەها فەرموویەتی: إن الشيطان يجري من أبن آدم مجرى الدم) (متفق عليه)، واتە: بێگومان شەیتان بەنێو ڕەگو خوێنی ئادەمیزاددا دەڕوات[1].

بەڵێ ئەگەر فێڵ و پیلانەکانی شەیتان لە خوتخوتەو دنەداندا بەرەو خراپە، کورت دەبنەوە، شێوازو چۆنیەتی بەرهەڵستی کردنو بەرەنگاربوونەوەیشی لە پارێزکاریو بێداریو هەمیشە خوا لە یادبووندا کورت دەبێتەوەو مەحاڵە شەیتان زەفەر بە دڵێك ببات کە بە چرای ئیمانو خواپەرستی ڕۆشنو بە یادی خوا ئاوەدانە!.

٤) شەیتانی دۆڕاو و نەفرین لێکراو: وەك لە خاڵی دووەمی بڕگەی (أ)دا باسمان کرد- لە چوار لاوە پەلاماری ئینسان دەدات کە لە پێشەوەو دواوەو و ڕاستو

---

(١) بڕوانە: (تفسير القاسمي المسمى: محاسن التأويل، محمد جمال الدين القاسمي)، ج (١٧)، ص (٣٠٧-٣١٢) باسێکی دەربارەی (وەسوەسە)و چۆنیەتی چارەسەری کردووە.

چەپن، کەواتە ئینسان دوو لای سەرێ‌و خوارێ بەدەستەوە ماون‌و لێی نەگیراون، کەواتە ئەگەر ئیبلیسی نەگریس‌و پیس سەنگەرەکانی هێرش‌و پەلاماری خۆی لەو چوار لایەدا لێدەدات، ئینسانیش بۆ بەرگری‌و دژە هێرش لای سەرێ‌و خوارێی بەدەستەوە هەن هەر بۆیەش دەبینین پاڕانەوەو کڕنووش (الدعاء والسجدة) لە دینداری‌و خواپەرستیدا پلەو پایەیەکی هێندە گرنگ‌و تایبەتییان هەیە کە لە چەندان دەقی قورئان‌و سوننەتدا باس کراون، چونکە لە ڕاستیدا پاڕانەوەو داوا کردن لە خوا - جل و علا- بەرزی‌و مەزنی‌و بەخشندەیی خوا دەگەیەنێ‌و کڕنووش بۆ خوا بردن‌و سەرخستنە سەر خاکیش بۆ خوا بەندایەتی‌و ملکەچی‌و فەرمانبەری ئینسان دەگەیەنێ، جا بێگومان باشترین‌و کاریگەرترین چەك بۆ بەرهەڵستی شەیتان‌و بەرپەرچدانەوەی فێڵ‌و پیلانەکانی ئەوەیە کە ئینسان هەمیشە ئاگای لە پەروەردگارێتی‌و بەستراوێتی خواو بەندایەتی‌و گچکەیی‌و ملکەچی خۆی بێت، ئێستاش با چەند دەقێك بە نموونە بێنینەوە لەسەر گرنگی‌و پلەو پایەی پاڕانەوەو کڕنوش:

یەك/ دەربارەی پاڕانەوە: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لِي وَلْيُؤْمِنُواْ بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ (البقرة -١٨٦)، واتە: وە هەر کاتێك بەندەکانم دەربارەی من - ئەی موحەممەد- پرسیاریان لێ‌کردی ئەوە - با بزانن کە من نزیکم- وەڵامی داوای داواکەر دەدەمەوە هەر کاتێك لێم بپاڕێتەوە دەبا ئەوانیش بەدەنگمەوە بێن و با ئیمانم پێ بێنن بۆ ئەوەی سەر ڕاست بن‌و ڕێی ڕاست بگرن.

دوو/ پێغەمبەری خوایش ﷺ فەرموویەتی: (الدعاء هو العبادة) (رواه أصحاب السنن). کە لێرەدا مەبەست ئەوەیە بەشێکی گرنگ‌و مەزنی خواپەرستیی پاڕانەوەیە.

دەربارەی کڕنوش بردن:

یەك: ﴿كَلا لا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ (العلق -١٩)، واتە: نەخێر ئەی موحەممەد بەقسەی ئەو کافرە مەکە، وە کڕنووش بەرەو لەخوا نزیك ببەوە.

بەڵێ کەسێك بیەوێ بەرهەڵستی شەیتانو تاغووتەکان بکاتو نەکەوێتە ژێر ڕکێفیانەوە پێویستە پەیوەندی بەندایەتی خۆی لەگەڵ خوا پتەو بکاتو لێی نزیك بکەوێتەوە کە بێگومان چاکترین هۆکاری ئەوەش سوجدە بۆ خوا بردنو سەرخستنە سەر خاکە بۆی.

دوو: پێغەمبەری پێشەوامان لەوبارەوە فەرموویەتی: ((أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد فأكثروا الدعاء)) (رواه مسلم وأبو داوود والنسائي)، واتە: بەندە لە کاتی سوجدە برندا لە هەموو حاڵان لە پەروەردگاری نزیکترە. جا ئێوە -لە کاتی سوجدە برندا- زۆر بپاڕێنەوە.

بەڵێ مسوڵمانی سەنگینو شیرین!

بەهۆی خواپەرستیو بەندایەتیەوە بە شەیتان دەوێرینو شەیتان خۆی دانی پێدا هێناوە کە دەسەڵاتی بەندە هەڵبژاردەکانی خوای نیە، دەجا بێگومان ئەوەندەی پاڕانەوەو سوجدە بردنو بەندایەتیو پەرستنو ملکەچیو فەرمانبەری ئینسانیان تێدا دەردەکەوێو لە هیچ شتێکی دیکەدا ئەو بەندایەتیو ملکەچیە نابینرێ.

٥) شەیتانی بەد ئامانجی لەپێ خواردنی ئادەمو حەووا (سەلامی خوایان لێ بێ) لە درەختە قەدەغەکراوەکەی نێو بەهەشت وەك خوای پەنهان بین فەرموویەتی ﴿لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَاتِهِمَا...﴾ ئەوە بووە

کە لە ئەنجامی قەدەغە شکاندنی خوای پەروەردگاریاندا بەرگو پۆشاکی ڕێزو حورمەتیان لێدابڕنیو عەیبو عەورەتیان دەربکەویو ئاشکرا بی، جا مادام ئیبلیسو دارو دەستەکەی داکۆکی لەسەر ڕووت کردنەوەی ئینسانو لیدارنینی بەرگو پۆشاکی بۆ ئەوەی شەرمو شکۆی لا نەمینیو عەورەتی دەربکەوی، ئەوە لە لایەكو لە لایەکی دیکەشەوە شەیتان تەنیا کاتێك زەفەر بە ئینسان دەبات کە بەرگو پۆشاکی لێدابڕنیو حەیاو حورمەتی بشکێنیو قەدەغەو سنورەکانی خوای پی پێشێل بکاتو ببەزێنی، کە پێشتر لە دەروونەوە دەرفەتی لیهێنابیو بەرگو پۆشاکی پارێزکاری (لباس التقوی)ی لێی دڕاندبی! کەوابی بۆ ڕاوەستانو نەچەمان لە بەرامبەر شەیتاندا بەڵکو بەزاندنیو ڕەتاندنی دەبی ئینسانیش داکۆکی لەسەر خۆداپۆشینو خۆپۆشتەو پەرداخ کردن بکات، جەستەی بەرگو پۆشاکی ڕواڵەتی شەرعیانەو ڕووحی بە پۆشاكو زریو قەڵغانی پارێزکاری. وەك خوای زاناو دەسەڵاتدار دەربارەی هەردووك جۆرەکانی پۆشاك فەرموویەتی: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْءَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىَ ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ (الأعراف -٢٦)، واتە: ئەی وەچەی ئادەم ئەوە پۆشاکمان بۆ ڕەخساندوون کە عەورەتەکانتان دادەپۆشی، هەروەها چەند شتێك بۆ جوانیو ڕازاندنەوەو پۆشاکی پارێزکاری ئەوە چاك ترە بۆ پاراستنو داپۆشینی عەیبوعارتان ئەو بەرگو پۆشاك دابین کردنەیش لە نیشانەکانی خوایە بۆ ئەوەی پەند وەربگرن.

ئنجا ئەگەر لەم ڕۆژگارەدا سەرنجێکی وورد لەو کارخانانەو دامودەزگایانە بدەین کە لە پشت مۆدێلاتی جۆراو جۆری جلو بەرگەوەن بە تایبەتی بەرگو پۆشاكو کەلوپەلی ئافرەتانە کە هەموو هەوڵو کۆششیان ئەوەیە هەرچی زیاتر میینایەتی ئافرەتو جوانی جەستەیی دەربخەن بۆ ورووژاندنی

غەریزەی جنسی پیاوان، بۆمان دەردەکەوێ کە حەیاو حورمەتو پارێزکاری دەروونی (لباس التقوى) وە شەرمو شکۆو بەرگو پۆشاکی ڕواڵەتی، چەند پەرژینێکی باشو زرێو قەڵغانێکی مەحکەمن لە بەرامبەر هەوڵو تەقەلاو کردو کۆشی شەیتانو پیرو تاقمەکەیدا!.

٦) لە خاڵی چوارەمی بڕگەی (أ)دا گوتمان: شەیتان بە جولاندنی دوو هەستو غەریزەی هەرمانەوە (الخلود)و مولکی لەبن نەهاتوو (الملك الباقي) دنەی ئادەمو حەووای هاوسەریدا، جا لێرە ئێمەش هەر وەچەی ئەو بابو دایکەینو ڕوومان لەوان وەرنەگێڕاوەو هەستو نەست غەریزانەی لەواندا هەبوون لە ئێمەشدا هەن، بێ کەمو زیاد کەواتە ئەگەر ئێمەیش وریا نەبینو لە بەرامبەر ئەو هەستو غەریزەیەماندا بێدار نەبین ئەوە بێگومان شەیتانی تووڕدراو و دۆڕاو لەو دوو کەلێنو دەروازەیەوە لێمان دێتە ژوور بە ژیانی زوو تێپەری دنیاو رابواردنی کەمو کورتی فریومان دەداتو بێ ئاگامان دەکات. هەر بۆیەش خوای خاوەن لوتفو بەزەیی لە چەندان ئایەتدا لەوبارەوە ئاگاداری کردووینەوە. وەك فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ﴾ (فاطر -٥)، واتە: ئەی خەڵکینە: بێگومان بەڵێنی خوا ڕاستە - و ڕۆژی سزاو پاداشت دێ- جا وریابن ژیانی دنیا فریوتان نەداتو شەیتانی فریودەر نەتاخەڵەتێنێ!

ئنجا گومانیشی تێدا نیە کە چاکترین دەرمانو چارەسەری هەستو غەریزەی هەرمانەوە (الخلود) یادی مەرگو گۆڕو ژینی بەرزخو قیامەت کردنەو، بە ئومێد بوونو دڵ خۆش کردنەو دڵ پەیوەست کردنە بە ژیانی دوارۆژەوە کە لە راستیدا هەر ئەوێ ژیانی ڕاستەقینەیەو هەر بەهەشتیش جێگای تێدا تێربوونی هەستو نەستو غەریزەی هەرمانەوەیە، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ

﴿الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (العنكبوت -٦٤) واتە: وە ئەم ژیانە دنیاییە – لە لایەنە ماددیەکەیەوە- تەنیا خۆ خافڵاندنو یاریو گاڵتەیە، وە بێگومان ژیانی دوارۆژ ژیان و گوزەرانی ڕاستەقینەیە ئەگەر زانیبایان. وە باشترین چارەسەری دەردی تەماعو گوریس لەبن باری دنیا ڕاخستنو زیاد لە ئەندازەی پێویست گرنگیو بایەخ دان بە موڵكو سامانو شت هەبوون بریتیە لە دنیا بە کەمگرتن (الزهد في الدنيا)[1] دیارە هەرکاتێکیش ئینسان لەبەر تیشکی ئایەتەکانی قورئانو فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خودا ﷺ تەماشای ژیانو گوزەرانی ژیانی دنیای کردو لەگەڵ ژیانی بەهەشت دا بەراوردی کرد، ئەگەر لەگەڵ خۆی ڕاست بکاتو فێڵ لە خۆی نەکاتو بەڕاستیش بڕوای بە ئایەتەکانی خواو فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەبێ، ئەوە بێ سێو دوو هەر کام لە دنیاو دوارۆژ وەك خۆیان تەماشا دەکاتو سەرەنجام دنیا بەکەم دەگرێو دوارۆژی بەسەردا هەڵدەبژێرێ.

بەڵێ خوێنەری خۆشەویست!

یادی مردنو ژیانی بەرزەخو قیامەتو دڵ خۆشکردن بە ژیانی نەبڕاوەی بەهەشتو، دنیا بەکەم گرتنو دوارۆژ هەڵبژاردن، کە پێچەوانەی (طول الأمل)و (حرص وطمع)ن چاکترین دەرمانو چارەسەرن بۆ ئەو دوو هەستو

---

(١) (الزهد) کە من بە (دنیا بە کەم گرتن) مەعنام کردوە کە پێم وایە مانای واقیعیو پڕ بە پێستیەتی نەك (دنیا نەویستی) کە لە ڕووی شەرعیشو زمانەوانیشەوە هەڵەیە، هەندێك لە زانایان ئاوایان پێناسە کردوە کە من بە چاکترین پێناسەی دەزانم: (ليس الزهد أن لا تملك شيئاً، بل هو أن لا يملكك شيء) واتە: زوهد ئەوە نیە کە هیچ شتێکت نەبێ، بەڵکو ئەوەیە کە هیچ شتێك تۆی نەبێ، واتە تۆ نەبی بە موڵکی هیچ شتێكو کۆیلەی، نەك هیچ شتێك نەبێتە موڵکی تۆ! کەوا بێ زوهد لەگەڵ دەوڵەمەندیو موڵکداریێتیدا دژ نیە!!.

غەریزەیەی کە شەیتانی زۆرزانو فێڵباز دەیانکاتە پاساوی هەڵخەڵەتاندنو فریودانی ئینسان.

٧) دوای ئەوەی شەیتان توانی ئادەمو حەووا (علیهما السلام) بە درۆو دەلەسەو فڕوفێڵ فریو بداتو گرفتاری سەرپێچی خوایان بکات، ئادەمو حەووا بە پێچەوانەی عادەتی ئیبلیسەوە لە جیاتی ئەوەی دان بە هەڵەو سەرپێچیەکاندا بهێننو پاساوی بۆ بهێننەوەو پەشیمان نەبنەوەو داوای لێبوردن نەکەنو خەتای خوا -سبحانه وتعالى- بگرنو بێهیوا بن، کە ئەمانە هەر شەشیان خەسڵەتی شەیتان بوون لەکاتی تاوانو لادانەکەیدا، بەڵێ لە جیاتی ئەوە:

یەك: دانیان بەهەڵەیاندا هێنا ﴿قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا﴾ (الأعرف -٢٣).

دوو: پاساو (مبرر)یان بۆ نەهێناوە، وەك شەیتان کە گوتی: ﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ﴾ (الأعراف -١٢)، یان: ﴿أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا !!﴾ (الإسراء ٦١)، واتە: ئایا کڕنووش بۆ کەسێك بەرم کە لە قوڕێ دروستت کردوە!!.

سێ: لە هەڵەکەیان پەشیمان بوونەوە: ﴿وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (الأعراف -٢٣). دیارە هەموو کەسێکیش لە زیان باریو زەرەرکردن پەشیمانە.

چوار: داوای لێبوردنو بەزەییان لە خوا کرد: ﴿وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا﴾ یان ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (البقرة -٣٧)، واتە: ئادەم ئنجا چەند وشەیەکی کە پێیان لە خوا پاڕایەوە بۆ داوای لێبوردن کردن وە - خواش- لێی خۆش بوو بێگومان هەر ئەو تاوان پۆشو بە بەزەییە.

<u>پێنج:</u> خەتاو هەڵەکەیان پاڵدایە لای خۆیان (ظلمنا أنفسنا) نەك وەك شەیتانی پیس و بێئەدەب کە ویستی تاوان و خراپەکەی بەوە پینە بکات کە خوا پێی کردوە - سبحانه وتعالى عما يقول الظالمون علوا كبيرا- کە گوتی: ﴿فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي﴾ (الأعراف -١٦) واتە: لەبەر ئەوەی ڕێت لێ هەڵە کردم!! کە بێگومان ئەمە بێئەدەبیەکی گەورەیە لەگەڵ خوادا، چونکە بەڵێ هەموو شتێك بە ویستی موتڵەقی خودایە، بەڵام ئینسان و جندیش ئیرادەیەکی جوزئیان هەیە کە بایی ئەوە دەکات چاکە یان خراپەی پێ ئەنجام بدەن و سەرئەنجامیش پاداشت یان سزای لەسەر وەربگرنەوە. ئنجا شایەنی باسە کە هەندێك لەوانەی لە مەسەلەی قەزاو قەدەردا بەلای (جبر)دا دەشکێنەوە گوتوویانە: ئەم قسەیەی شەیتان ڕاستەو خوا شەیتانی لە ڕێ لاداوە!! بەڵام کردنی ئەم قسەیە ئاوا بە موتڵەقی هەڵەیە چونکە شەیتان ئەو قسەیە دەکاتە بیانووی هەڵەو لادان و سەرپێچییەکەی و بێگومان بیانوو گرتنیش بە ئیرادەی موتڵەقی خواو قەزاو قەدەری خوا لە بواری گوناح و سەرپێچییەکەی و لادان دا هەڵەیەو عادەتی شەیتان و هاوبەشدانەران (مشركين)یشەو خوا لەسەر ئەوە جۆرە بیروڕاو هەڵوێستەش بە توندی بەرپەرچی موشریکەکانی داوەتەوە، دیارە ئەگەر قسەکەیان ڕاست بوایە لە جیاتی بەرپەرچدانەوەو بەدرۆخستنەوە پشتگیری دەکردن وەك خوای دادگەر دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَاء اللّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلا آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبِينُ﴾ (النحل -٣٥)، واتە: ئەوانەی هاوبەشیان - بۆ خوا- داناوە گوتیان: ئەگەر خوا ویستبای جگە لەو هیچ شتێکمان نەدەپەرست نە ئێمەو نە باب و باپیرانمان، وە بەبێ ئیزنی ئەو هیچ شتێکمان حەرام نەدەکرد: - خوا دەفەرموێ- ئەوانەی بەر لەوانیش

هەر وایان کرد، ئایا پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بێجگە لە ڕاگەیاندنی ئاشکرا چی دیکەیان لەسەرە!!

وە لە سوورەتی (الأنعام)یشدا هەر لەوبارەیەوە فەرموویەتی: **﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَاء اللّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلاَ آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم حَتَّى ذَاقُواْ بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِن تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلاَّ تَخْرُصُونَ ۞ قُلْ فَلِلّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاء لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾** (الأنعام ١٤٨-١٤٩)، واتە: ئەوانەی هاوبەشیان بۆ خوا داناوە دەڵێن: ئەگەر خوا ویستبای نە ئێمەو نە باب‌وباپیرانمان هاوبەشمان -بۆ خوا- دانەدەنا، وە هیچ شتێکمان حەرام نەدەکرد! هەرئاوا ئەوانەی کە لەپێش ئەوان بوون ئایینی خوایان بەدرۆ زانی هەتا - ئازاری- تۆڵەی ئێمەیان چێژت: بڵێ: ئایا - لەوبارەوە- هیچ زانیاریتان هەیە بۆمان دەربخەن! بێگومان ئێوە بەس شوێن گومان دەکەون وە ئێوەبەس درۆ دەکەن. بڵێ خوا بەڵگەی تەواوی -لەسەرتان- هەیە کە ئەگەر ویستبای هەمووتانی دەخستە سەر ڕێی ڕاست.

وەك دەبینن خوای کاربەجێ‌و دادگەر ئەو جۆرە قسانەی شەیتان‌و شوێنکەوتوەکانی لە هاوبەشدانەرو بێدینەکان (بەدرۆزانین)و (شایستەی تۆڵە)و (قسەی بێبەڵگەو ناعیلمی)و (شوێنکەوتنی گومان)و (درۆکردن) لە قەڵەم دەدات.

شەش: وە لە کۆتاییدا ئادەم حەووای باب‌و دایکمان (صەلات‌و سەلامی خوایان لێ بێت) بە شەرمەزاری‌و گریەو زاری بەڵام بە دڵی پڕ هیواو ئومێدەوە بە ڕەحمەت‌و لێبوردن‌و بەخشش‌و کەرەمی خوای بەخشەرو دادگەر دەستیان کردوە بە پاڕانەوەو تکاو ڕەجا کە لێیان ببورێ‌و لێیان خۆش بێ‌و بەزەیی پێیاندا بێتەوە: **﴿قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا**

﴿لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾، جا دیارە هەرکاتێکیش بەندە ژیوان بۆوە گەڕایەوە لای خوا ئەوە هەرچەندە خەتاو گوناحی گەورەی کردبێ لەچاو ڕەحمەتو لێبوردنی بێسنووری خوا هیچ نیەو بە ئاوی ڕەحمەتو بەخششی خۆی چڵكو چەپەری ئەو گوناحو خراپەیەی لێ دەشواتو لای دەبات وەك، فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ (البقرة -٢٢٢)، واتە: بە ڕاستی خوا تۆبەکەرانی خۆش دەوێ، وە خۆپاکەرەوان خۆش دەوێ، وەك دەبینین (المتطهرين)ی لە دوای (التوابين)ەوە باس کردوە تاکو بزانین کە بە هۆی تۆبەو پەشیمانیو گەڕانەوە لای خواوە لە چڵكو ژەنگی گوناحو تاوان پاك دەبینەوەو خاوێن دەبینەوە.

وە لە کۆتایی ئەم باسەدا دەڵێم:

ئەگەر دەتەوێ ڕێگاو چۆنیەتیو شێوازی بەرهەڵستیکردنی شەیتانو بەرەنگاربوونەوەی فێڵو پیلانەکانی لەیەك وشەدا بزانی ئەوە بریتیە لە شوێنکەوتنی هیدایەتی خواو پەیڕەویکردنو پیادەکردنی حوکمو بەرنامەکەی لە ژیانو گوزەران دا، وەك خوای دادگەرو میهرەبان فەرموویەتی: ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلا يَضِلُّ وَلا يَشْقَى﴾ (طه -١٢٣)، واتە: جا هەر کەسێك شوێن ڕێ ڕوونی من بکەوێ ئەوە نە سەرگەردان دەبێو نە ژینتاڵ، دیارە ڕێ ڕوونی خواش ئەو ئاینو بەرنامەیەتی کە بە پێغەمبەرانیدا (عليهم الصلاة والسلام) ناردوویەتی کە دیارە بۆ ئێمەی ئوممەتی موحەممەد ﷺ بریتیە لە قورئانو سوننەت. شایانی باسە لە سوڕەتی (البقرة)شدا لە کۆتایی بەسەرهاتی ئادەم (سەلامی خوای لێ بێ)و شەیتان (لەعنەتی خوای لێ بێ)دا هەمان مەبەست بە تەعبیرێکی جیاواز هاتووە: ﴿... فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (البقرة -٣٨)،

واتە: جا هەر کەسێك شوێن ڕێ ڕوونی من بەکەوێ ئەوە نە ترسیان لەسەر دەبێ — لەداهاتوودا- و نەغەمو پەژارەیان دەبێ- دەربارەی رابوردوو.

ئیدی خوا بە لوتفو کەرەمی خۆی لەوانمان بگێڕێ کە بە هۆی بەندایەتی بۆ خوا کردنو خواپەرستیەکی ڕاستەقینە شایستەی ئەوەیان دەبێ کە هێندە لە خوا نزیكو بۆ خوا صولّحاو بن کە شەیتان نەك هەر پێیان نەوێرێ بەڵکو زات نەکات هەر توخنیشیان بکەوێ.

شوێنەوارو بەرهەمە گرنگەکانی خواپەرستی

پاش ئەوەی لە باسی یەکەمو دووەمدا زانیمان خواپەرستی (عبادة) یانی چیو گرنگیی‌و پلەو پایەی لە ئیسلامدا چۆنەو چەندە، خواش پشتیوان بێ لەم باسەشدا لە چەند خاڵێکدا بەرهەمو شوێنەوارە گرنگەکانی لە ژیانی تاكو كۆمەڵدا دەخەینە ڕوو:

* خاڵی یەکەم: خواپەرستی خۆراك‌و بژێوی دڵ و گیانە

بێگومان ئەگەر ئینسان لەم جەستە بەرهەست‌و ڕواڵەتییە پێکهاتبایە، ئەوە بۆ تێرکردن‌و بەڕێوەچوونی خواردن‌و خواردنەوە بەس بوو، بەڵام یەکێك لە شتە ئاشکراو بەڵگەنەویستەکانی ئیسلام - هەروەها ئایینە ئاسمانییەکانی دیکەو زۆربەی هەرەزۆری خەڵکی سەرزەوی بە هەموو ڕێچکەو بیردۆزەکانیانەوە - ئەوەیە کە ئینسان لە جەستەیەکی ماددی‌و ڕوحێکی مەعنەوی‌و نابەرهەست (غیر محسوس) پێکهاتووە، جا هەرچی جەستە (بدن)یە ئەوە هەر لە توخم‌و ڕەگەزەکانی (خاك) پێکهاتووە، کە زانایان‌و پسپۆڕانی توێکاری (تشریح)و کار ئەندامزانی (فسیۆلۆژیا) زۆر وردەکارانە توانیویانە سەر لەبەری جەستە لە تاقیگا (مختبر)کانیاندا شی بکەنەوەو هەموو پێکهێنەرەکانی بەبێ هەڵاواردن بگێڕنەوە بۆ توخم‌و ڕەگەزەکانی خاکی زەوی، کەواتە شتێکی ئاسایی‌و سروشتییە کە ئەو خۆراك‌و بژێوی کە جەستەش پێی دەژی‌و پێی بەڕێوە دەچێ! هەر بگەڕێتەوە بۆ زەوی‌و لەوێوە پەیدا بێت، وەك خوای زاناو شارەزا فەرموویەتی: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ (طه -٥٥)، کە بێگومان لێرە مەبەست جەستەی ئینسانە کە لە خاك دروست بووەو دوای مردنیش دەبێتەوە بە خاك‌و ڕۆژی قیامەتیش هەر لەو خاك‌و زەوییەوە دروست دەکرێتەوەو سەر هەڵدەداوەتەوە بەجۆرێك کە هەر خوای پەروەردگار پێی زانایە. بەڵام گیان (روح) کە هیچ پەیوەندیەکی بە خاك‌و زەوییەوە نیەو دیاردەیەکی نامادی (ظاهرة غیر مادیة)یەو پەیوەندیەکی تایبەتی تر لە ماددەی بە خواوە هەیە[1] و بێجگە لە

(١) دیارە دروستکراوەکان (مخلوقات) لەوەدا کە دروستکراوی خوان‌و بەس خودا دروستکەرو وەدیهێنەریانە یەکسان‌و وەك یەکن، بەڵام لە ڕووی خەوهەرو ماهیەت‌و چۆنیەتی دروست بوونەوە، ڕووح جیایە.

خواش هيچ كەس پەى بە ماهيەتو چۆنيەتى (الماهية والكيفية) نەبردوەو نابـاتو هيچ كەس سەرەدەرى تەواوى لىٚ ناكات وەك خواى زاناو پەنهان بين فەرموويـەتى: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّن الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً﴾ (الإسـراء -٨٥)، واتە: وە دەربارەى گيان -ئەى موحەممەد- پرسيارت لـىٚ دەكـەن، بلّىٚ: گيان لە كارى - تايبەتى- پەروەردگارمە، وە كەميٚكيش نەبىٚ زانياريتان پىٚ نەدراوە - بە گشتىو دەربارەى گيانيش بە تايبەتى.

جا ديارە بەو زانيارييە كەمەش ماهيەتى گيان دەرك ناكرىٚو پەى پىٚ نابردرىٚ، وە لەوبارەوە كە هەم ئادەمو هەم وەچەكەيشى جەستەكەيان لە خـاكو ئـاوى زەوى دروست بووەو گيانەكەشيان دروسـتكراوێكى تايبـەتىو نابەرهەسـتى خـوايىيـە، خواى بەديهێنەرو پەروەردگار (تبـارك و تعـالى) فەرموويـەتى: ﴿إِذْ قَـالَ رَبُّـكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ ۞ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ (ص:٧١-٧٢) ، واتە: يادى ئەو كاتە بكەوە - كە پـەروەردگارت بە فريشتەكانى فەرموو: من ئينـسانێك لـە قـورِىٚ دروسـت دەكـەم، جـا كاتێـك جەستەكەيم رِێكخست، وە لە گيانى خۆم فووم بەبـەردا كـرد كرِنووشـى - سـلاّوو رِێزى- بۆ ببەن.

ئـەوە دەربـارەى ئـادەم (سـەلامى خـواى لىٚ بـىٚ)، دەربـارەى وەچەكەشـى فەرموويەتى: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاء مَّهِينٍ ۞ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلاً مَّا تَشْكُرُونَ﴾ (السجدة ٧-٩)، واتە: -خوا- ئەو زاتەيە كە هەموو شتێكى زۆر بە چاكى- و وردەكارىيـانە- دروسـت كـردوە، وە دروستكردنى ئينسان - ى يەكەم-ى لە قورِەوە دەست پىٚكرد، پاشان وەچەكەيـشى لە پوختە ئاوێكى قێزەون - كە تۆو (منى)ى پياوو ژنە - دروستكرد. ئنجـا -لـە نێو منداڵداندا- جەستەكەى رِێكخـست-و ئەندامـەكانى بـۆ خولّقانـدن - وە لـە

گیانی خۆی فووی بە بەرداکرد. وە - ئەی وەچەی ئادەم! خوای میهرەبان - بیستن و بینایی یەکانو دڵەکانی بۆ ڕەخساندوون —بەڵام کەمتـر سوپاسگوزاری دەکەن.

کەواتە، هەم ئادەمو هەم ڕۆڵەکانیشی هەر کامێکیان لـە جەسـتەیەکی خـاکی ڕێكو پێکخراوو گیانێکی مەعنەوی بە فووی خوا بـە بـەرداکراو دروسـت بـوون، بەبێ جیاوازی لە نێوان بابو ڕۆڵەکانی دا، جگە لەوە کە جەستەی ئادەم ڕاستەوخۆ لە خاكو ئاوی تێك هەڵشێدراو (قوڕ)ی ئیشكو ڕەق هەڵاتوو دروست بـووە، بـەڵام جەستەی ڕۆڵەکانی بە شێوەیەکی دیکە کە پەروەردەبوونێکی پلەپلـەیی یـە لـەنێو منداڵانی دایکیاندا، بەڵـێ جا وەك پێشتر گوتمان شتێکی ئاسایی و سروشتییە کـە خۆراكو بژێوی جەستەیی مرۆڤـ لە خاكو ئاوی زەویدا پەیدابێو بڕەخسێ، چـونکە هەر لە ئەسڵدا لە خاکەوە هاتووەو سەری هەڵداوەو تاروپۆ (ڕایـەڵو تێـوەدان) بـە گەردو گەردیلەکانی وە چنراون، بەڵام (گیان) کە هیچ پەیوەندییـەکی بـە زەویـەوە نیەو لە چەندان دەقی ئاشکرای قورئاندا بە دروستکراوێکی دانسقەو تایبەتی خواو نهێنیەکی نەزانراو پێناسە کراوە، دیارە خۆراكو بژێویەکەیشی دەبێ هەر لە توخمو ڕەگەزی خۆی بێو لە خواوە دیاری کرابێ!

بەڵێ جەستە خۆی لە خاكو ئاوی زەوی پەیدا بووەو خۆراكو بژێویەکەشی هـەر لە ڕەگەزی خۆیەتیو لە سەرچاوەی پەیدابوونی خۆیەوەیەتی، گیان (روح)یـش کـە دروستکراوێکی تایبەتی خوایەو یەکسەر لـە خـواوە بەرجەسـتەی مرۆڤـدا کـراوە (ونفخ فيه من روحه) دیارە دەبێ بژێویەکەیشی وەك خۆی بێو لـەو سەرچـاوەیەوە بێت کە خۆی لێیەوە هاتوە! جا بێگومـان ئەو بژێویو خۆراکەی گیانیش بریتیە لـە بەندایەتی کردنو پەرستنی خوای خاوەن و پەروەردگاری، وە هەموو ئینـسانێکیش بە مەرجێك خاوەنی فیترەتو سروشتێکی ساغو سەلامەت بـێو بـەهۆی تـاوان و لادانەوە میزاجی دڵو دەروونی تێك نەچووبێ، لە ناخو قوڵایی دڵـەوە هەسـت بـە تینوێتیو عەوداڵیی دەکات بۆ لای خواو یـادکردنی پەرسـتنیو، بـەبێ پەرسـتنو

یادکردنی دڵو دەروونی دانامرکێو هەست بە ئارامیو ئۆخژنو ئاسوودەیی ناکات، وەك خوای بەخشەرو پەرستراوی ڕاستەقینە فەرموویەتی: ﴿الَّذِينَ آمَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (الرعد -٢٨)، واتە: ئەوانەی بڕوایان هێناوە دڵیان بەناوی خوا ئارام دەگرێ، بزانن کە تەنیا بە یادی خوا دڵان ئارام دەگرن.

(راغب الأصفهاني) دەربارەی وشەی (الطمأنينة)دا گوتوویەتی: (الطمأنينة والأطمئنان: السكون بعد الأنزعاج، ﴿وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ﴾ (الأنفال -١٠) ﴿وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾(البقرة -٢٦٠) ﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾(الفجر -١٣)، وهي أن لا تصير أمارة بالسوء، وقال تعالى: ﴿أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (الرعد- ٢٨) تنبيها أن بمعرفته تعالى والإكثار من عبادته يكتسب أطمئنان النفس)[1].

واتە: (الطمأنينة)و (الأطمئنان) یانی: ئارامیو ئۆخژن پاش هەڵپەو ناڕەحەتی، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: (وە بۆ ئەوەی دڵتان ئارام بگرێ) -وە- (بەڵکو بۆ ئەوەی دڵم ئارام بگرێو دڵنیا بم)-وە- (ئەی نەفسی ئارامگرتوو) ئەمیش - واتە ئارام گرتنی نەفس- ئەوەیە کە نەفس نەبێتە فەرمانکەر بە خراپەکاری، وە خوای بەرز فەرموویەتی: (بزانن کە بەس بەیادی خوا دڵان ئارام دەگرن) -ئەمەش- ئاگادار کردنەوەیە بۆ ئەوە کە بە ناسینی خوای بەرزو پەرستنی ئارام گرتنی نەفس وەدەست دێ.

بەڵێ، دڵو دەروونی ئینسان بێجگە لە یادی خوا، بە هیچ شتێکی دیکە تینوایەتی ناشکێو ئارامو ئاسوودە نابێ، وە ئینسان جگە لە خواپەرستیو بەندایەتی کردن بۆ خوا، هیچ شتێکی دیکە تەسەللای نادات و ئۆخژنی بۆ ناهێنێ،

---

(١) (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص (٣١٧).

هۆی ئەمەش ئەوەیە کە ئینسان وادروست کراوە لە ناخی فیترەت و کەسایەتیەوە خواو خاوەنی خۆی دەناسیو پێی ئاشنایە، جا لە کاتێکدا هەست بکات بە هۆی بەندایەتیو فەرمانبەریو پەرستنیەوە خوا لەگەڵی دۆستەو لێی رازییەو پەیوەندیەکی ڕاستو دروستی لەگەڵ ئەو تاقە پەروەردگارو پەرستراوەی خۆیدا هەیە، ئەوە لە بێزاریو ڕاڕاییو هەڵپەهەڵپ قوتاری دەبێو، دەبێتە خاوەنی دڵێکی ئارامو دەروونێکی ئاسوودەو کەسایەتیەکی سەقامگیرو دامەزراو و نەلەخشاو، وەك خوای پەنهان بێ فەرموویەتی: ﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۞ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۞ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۞ وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ (الفجر ٢٧-٣٠)، واتە: ئەی نەفسی ئارامگرتوو: بگەڕێوە لای پەروەردگارت تۆش لەو ڕازیو ئەویش لە تۆ ڕازییە، وە بچۆ نێو بەندە -چاکەکارو وەفادارە-کانم، وە بچۆ نێو بەهەشتەکەمەوە. هەروەها فەرموویەتی: ﴿أَلا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ ۞ الَّذِينَ آمَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ۞ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ﴾ (يونس ٦٢-٦٤)، واتە: ئاگادار بن، بێگومان دۆستەکانی خوا نە ترسیان لەسەرە -بۆ داهاتوو- وە نە خەمبار دەبن -بۆ ڕابردوو-. -دۆستانی خواش- ئەوانەن کە ئیمانیان هێناوەو پارێزکاریشیان دەکرد. ئەو -بەندە ڕەسەنو وەفادار-انە لە ژیانی دنیاو لە دوارۆژدا موژدەیان پێ دەدرێ- بەوە کە لەسەر ڕێی ڕاستو دروستنو خوا لێیان ڕازییە-.

پێغەمبەری خواش ﷺ دەربارەی نوێژ کە بەرزترینو مەزنترین جۆرو شێوەکانی بەندایەتیو خواپەرستییەو ئەوپەڕی ملکەچیو زەلیلی بۆ خوا تێدایە فەرموویەتی: ((... وجعلت قرة عيني في الصلاة)) (رواه أحمد والنسائي والحاكم والبيهقي)، واتە: ... وە ڕۆشنایی چاو و فێنکی هەناوم لە نوێژدایە!

هەروەها کاتێك کە وەختی بانگو نوێژ دەهات فەرمانی بە (بلال)ی حەبەشی (خوا لێی ڕازی بێ) دەکردو دەیفەرموو: (أرحنا بها يا بلال) (رواه أبو داوود)،

واتە: ئەی بیلال - بانگەکەت بڵێو- بەهۆی نوێژەوە ئاسوودەمان بکەو بمانحەسێنەوە! ئنجا ئاشکرایە کە لە نێوان (بە نوێژ ئاسودە بوونو حەسانەوە) کە عادەتی پێغەمبەری خواو مسوڵمانە شوێنکەوتووەکانیەتیو، (لە نوێژ قوتار بوونو حەسانەوە)ش کە عادەتی مسوڵمانانی کرچو کاڵە، جیاوازی هێندەی ئاسمانو ڕیسمان هەیە! ئێستاش با سەرنجی قسەو بیروڕای هەندێك لە زانایانی هۆشیارو دڵ بێدارمان بدەین داخوا لەوبارەوە چی دەڵێن:

(إبن تيمية) -خوا لێی خۆش بێ- لەوبارەوە فەرموویەتی: ((دڵ (القلب) لە دوو لاوە پێویستی بە خوایە، لە لایەنی بەندایەتیو پەرستنەوە، وە لە لایەنی یارمەتی لێ وەرگرتنو پشت پێ بەستنەوە، چونکە (دڵ) بەس بە پەرستنو خۆشویستنو ڕووکردنە پەروەردگاری چاكو سەرفرازو بەختەوەر دەبێو هەست بە تامو چێژو خۆشی دەکاتو ئۆخژنی بۆ دێو دادەمرکێ، وە بە پێچەوانەوە ئەگەر هەرچی شتی هەیە وەدەستی بێنێ، بەبێ خودا ناگاتە پلەی ئارامیو ئۆخژن بوون، چونکە ئاتاج بوونی ئینسان بە خوا، شتێکی بنەڕەتیو سروشتییە لە سۆنگەی ئەوەوە کە تەنیا خوا پەرستراو خۆشەویستو مەبەستیەتی... ئنجا ئەوەش بۆ ئینسان مەیسەر نابێ مەگەر خوا یارمەتی بدات، جا بۆیە ئینسان هەمیشە پێویستی بەو ڕاستییەیە کە لە (إياك نعبد وإياك نستعين)دا شێرراوەتەوە))[1].

(أبن قيم الجوزية)ش -خوا لێی خۆش بێ- لەوبارەوە گوتوویەتی:

(بێگومان هیچ شتێك لەلای دڵان (قلوب) لە بەدیهێنەرو پەروەردگاریان خۆشەویست تر نیە، چونکە هەر ئەو خواو پەرستراویانە، وە دۆستو پشتیوانیانە، وە پەروەردگارو مشوورگێڕیانە، وە ڕۆزی دەرو مرێنەرو ژیێنەریانە، بۆیە خۆشویستنی وی نازو نیعمەتی هەناوانو زیندەگی گیانانو دەروونانو بژێوی دڵانو ڕووناکی بیرو هۆشانو ڕۆشنایی چاوانو ئاوەدانی نێوەوەی ئینسانە!

---

١) بڕوانە کتێبی (العبودية) ص ١٠٨-١٠٩، وە (العبادة في الإسلام) د. يوسف القرضاوي ص٩٨.

جا لە لای دڵ ساغەکانو ڕووح پاکەکانو عەقڵە تەواوەکان هیچ شتێك شیرین ترو بەتام ترو خۆشترو دڵخۆشکەرترو چاکتر نیە لە خۆشەویستنییو هۆگربوونییو شەیدا بوونیی وە ئەو شیرینایەتیی یەی کە ئیماندار لەوبارەوە لە دڵو دەروونی خۆیدا هەستی پێ دەکات، لە سەرووی هەموو جۆرە شیرینایەتی یەکی دیکەوەیەو، ئەو نازو نیعمەتەی کە لەو ڕێیەوە وەدەستی دێنێ لە هەموو نیعمەتێك تەواو ترەو، ئەو خۆشیەی کە بەو هۆیەوە پێی دەبڕێ لە هەموو خۆشیەك بەرزترە، وەك یەکێك لەو خاون دڵانە دەربارەی حاڵو باڵی خۆی گوتوویەتی: (هەندێك حاڵم بەسەر دڵدا دێن لەبارەیانەوە دەڵێم: ئەگەر خەڵکی بەهەشتیش هەموویان لەم جۆرە حاڵانەدا بن بێگومان لە ژیانێکی خۆش دان)!! ... هەروەها یەکی دیکە لەو جۆرە کەسانە گوتوویەتی: (لەخوا بێخەبەران بەستەزمانن! لە دنیا دەردەچن بەر لەوەی لە خۆشترین شتی بتامێنن) پێی گوترا: ئەو شتە چی بوو؟! گوتی خۆشویستنی خواو هۆگربوونیەتی، یەکی دیکەیان گوتوویەتی: (خۆشترین شتی دنیا ناسینو خۆشویستنیەتی، وە خۆشترین شتی دوارۆژیش دیتنیەتیو بیستنی فەرموودەیەتی بەبێ پەردەو هۆ)!، وە یەکی تر لە خواناسو خواپەرستان گوتوویەتی: (لو علم الملوك وأبناء الملوك ما نحن فيه لجالدونا عليه بالسيوف) واتە: ئەگەر پادشاو پادشازاکان بەو حاڵەی ئێمەیان زانیبایە کە تێیداین بۆ ئەستاندنی ئەو حاڵە شەڕە شیریان لەگەڵ دەکردین)[1].

(١) بڕوانە: (إغاثة اللهفان) ج (٢)، ص(١٩٧)، أبن القيم الجوزية، وە (العبادة في الإسلام)، ص(٩٨، ٩٩).

خاڵی دووەم:

خواپەرستی
تاقە ڕێگای ئازادیی ڕاستەقینەو
پچڕاندنی کۆتو زنجیری دیلیو کۆیلایەتی یە

بەڵێ خوێنەری بەڕێز:

خواپەرستی (عبادة)ی ڕاستو ساغ تاقە ڕێیەکە کە ئینسان بتوانێ ئازادی ڕاستەقینەی پێ وەدەست بهێنێو کۆتو زنجیری هەموو جۆرە دیلیو کۆیلایەتیەکی پێ لە دەستو گەردنی خۆی بپسێنێو تیری هەر تاغووتو ستەمکارێکی پێ لەسەر شانی خۆی لابداتو خۆی لە خەمو پەژارەی دنیاو قیامەتان بڕەخسێنێ.

چونکە ئینسان لە سۆنگەی ئەوە کە لە زاتی خۆیدا حەوجێو پەککەوتەیەو ئەگەر بە هۆی خۆ لێ گۆڕانو لە خۆبایی بوونەوە پەردەی ڕەشی بەسەر دڵو مێشکان هەڵنەکشابێ، زۆر بە ڕوونیو لە قوڵایی دڵو ناخی دەروونیەوە هەست بەو بێهێزیو کلۆڵیو ئاتاجییەی دەکاتو، دەزانێ کە حەتمەن دەبێ پشتیوانێکی هەبێ پشتی بگرێو پەنایەکی هەبێ سەری پێ بێنێو لە چاڵی ئاتاجیو بێدەرەتانیو بێ پەنایە دەری بێنێو دەستی بگرێو بەرەو سێبەری دڵ ئارامیو ئۆخژنو دڵنیایی بیهێنێ.

جا ئاشکرایە -بۆ هەموو خاوەن عەقڵو ویژدانێکی ساغ- کە جگە لە خوای پەروەردگارو بێوێنە، هیچ کەسو هیچ شتێك لەوە ناوەشێتەوە، کە مرۆڤ بیپەرستێو پشتی پێ ببەستێ، وە ئەگەر گریمان هەندێك کەس بە هەڵە غەیری خوایان کردە

پەرستراوو پشتو پەنای خۆیان، ئەوە لە ئەنجامی بزرکردنی پەرستراوی ڕاستەقینەدا، سەرەڕای ئەوەی کە بە مەرەدی ئەو کەسە دەچن کە تراویلکە (سراب)ی بە ئاو حیساب کردوەو دوایی نەزانیو بەهەڵە داچوونی خۆی بۆ دەرکەوتووە، گیرۆدەی چەندان دەردو نەخۆشی سامناکیش دەبن کە پیسترینیان دڵ بڵاوبوونو کەسایەتی لەت بوون (أنفصام الشخصية)ە، وەك خوای زاناو شارەزا بە نهێنی یەکان فەرموویەتی:

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ﴾ (الزمر-٢٩)، واتە: خوا وێنەی هێناوەتەوە — بۆ جیاوازی نێوان خوا بەیەکگرتنو هاوبەش بۆ خوا پەیداکردن —بە پیاوێك-ی کۆیلە- کە چەند شەریکێکی پێکەوە ناکۆك تێیدا بەشدارن- و دەبێ خزمەتی هەموویان بکات! وە بە پیاوێك —ی کۆیلە-ی دیکە کە بۆ خزمەتی- پیاوێك یەکلا بۆتەوە، ئایا حاڵیان وەك یەکە؟: سوپاس بۆ خوا - لەسەر دەرکەوتنی هەق کە خوا بەیەکگرتنەو پووچانەوەی (باطل) کە هاوبەشی بۆ خوا دانانە —بەڵام زۆربەیان نازانن- و نافامن کە شیرك چەندە حاڵێکی ناڕەحەتو گرانە-.

بەڵێ مرۆڤ وا دروست کراوەو هەڵخراوە کە نەتوانێ بەبێ خواو پەرستراو بێت، جا ئەگەر خواو پەرستراوی ڕاستەقینەی پەرست ئەوە بەمراد گەیشتووەو لە خەم ڕەخسیوە، ئەگەر نا وەنەبێ بە هۆی پشت لە خوا کردن لە پەرستنو بەندایەتی ڕزگار بووبێ، بەڵکو حەتمەن دەبێ شتێك هەر بپەرستێ لە جیاتی خوا جا ئەو شتە هەرچی هەیە با ببێ، شەیتان، تاغووت، خۆرو مانگو ئەستێرە، فریشتە، شێخو پیاوچاك، دارو بەرد، هەواو ئارەزوو پارەو سامان... هتد، بەڵام بێگومان ئینسان بە پەرستنی غەیری خوا نەك هەر هەست بە ئارامیو دڵنیایی ئاسوودەیی ناکات

بەڵکو دووچاری حاڵەتێکی یەکجار سەختو دژوار دەبێ، کە تێیدا دەبێتە نێچیری چەندان دەردو نەخۆشی کوشندەو بێرەزا!

ئایا ئەو کەسەی تینوایەتی تینی بۆ دێنێو شپرزەی دەکاتو لە جیاتی ئاوی شیرین ئاوی تاڵو سوێری دەریا دەخواتەوە، لەجیاتی تینوایەتی شکانو تەسەللا هاتنو فێنکایەتی لە دڵ گەڕان، بە پێچەوانەوە پتر لە تینوان شپرزە نابێو دڵو هەناوی سەرتاپای جەستەی بە ئاگری تینوێتی هەڵناقرچێ؟!

خوای دادگەرو بەخشەر لەوبارەیەوە کە بە هۆی ئیمانو پارێزکاریو بەندایەتی کردن بۆ خوای بەدیهێنەرو شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەری پێشەواو سەروەر ﷺ ئینسان دەبێتە ئەهلی کردەوەی چاکو ڕۆزی پاکو بەشمشێری خوا بە یەکگرتن (التوحید) سەری تاغووت دەپەڕێنێو کۆتو زنجیری کۆیلایەتیو دیلی لە دەستو پێو گەردنی خۆی دەپسێنێو ئازادیو سەرفرازی ڕاستەقینەی دنیاو دوارۆژ وەدەست دێنێ فەرموویەتی: ﴿...وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۞ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (الأعراف -١٥٦، ١٥٧)، واتە: -خوا فەرمووی- وە بەزەیی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە، بەڵام بەس بۆ ئەوانەی تۆمار دەکەم کە پارێزکاری دەکەنو خۆیان تەزکیە دەکەن[١]، وە ئەوانەی کە بڕوا بە ئایەتەکانمان دێنن. ئەوانە کە شوێن ڕەوانەکراوی پێغەمبەری نەخوێندەوار دەکەون، کە لە تەوراتو ئینجیلی لای خۆیاندا دەیبینن - ناووشۆرەتی-

(١) دیارە بە کردەوە خۆ تەزکیەکردن شتێکی فەرزەو خەسڵەتێکی زۆر بەرزو پەسەندە، بەڵام بە پێچەوانەوە بە قسەو زمان تەزکیەی خۆکردن حەرامەو شتێکی نزمو پەستە.

نووسراوە، فەرمانیان پێ دەکات بە هەرچی چاکەیەو هەرچی خراپەیە قەدەغەیان لێ دەکات، وە هەرچی ڕۆزیو شتی پاكو چاکە بۆیان حەڵاڵ دەکاتو، هەرچی پیسیو زیان بەخشە لێیان حەرام دەکات، وە ئەو قورسایی‌یەی[1] کە لەسەر شانیان بووەو ئەو کۆتو زنجیرانەی کە پێیانەوە گرفتار بوون لێیان لادەبات، جا ئەوانەی بڕوایان پێ هێناوەو ڕێزو حورمەتیان گرتووەو پشتیوانیان کردوەو شوێن ئەو ڕووناکی‌یە کەوتوون کە لەگەڵی نێرراوەتە خوارێ ئا ئەوانەن سەرکەوتوانو بە مراد گەیشتوان[2].

بەڵێ بەندایەتی کردن بۆ خوا رزگاریو سەرفرازی دنیاو دواڕۆژ بۆ مرۆڤ مسۆگەر دەکاتو، هەموو جۆرە تۆقو کۆتو زنجیرەکانی دڵو مێشكو گەردنو دەستو پێیان دەپسێنێو لە زیندانی دیلیو کۆیلایەتی دروست کراوەکان دەری

---

(١) وشەی (إصر) لە ئەصلی زماندا بە مانای بەڵێنو پەیمانی پتەو، وە بە مانای گرێ دانو بەستنەوەی شت دێ، لێرەشدا مەبەست ئەو شتانەن کە لە جوولەکەکان حەرام یان لەسەریان پێویست کرابوو لەبەر سەرەخەریو بەدفەڕی خۆیان کە بۆیان وەك کۆڵێکی قورس وابوو. بڕوانە (تفسير مفردات ألفاظ القرآن الكريم)، ص (٧٨)، سميح عاطف الزين.

(٢) راغب الأصفهاني دەربارەی چەمكو واتای (فلاح) گوتوویەتی: (الفلح: الشق، وقيل الحديد بالحديد يفلح أي يشق، والفلاّح: الأكار لذلك، والفلاح: الظفر وإدراك البغية وذلك ضربان دنيوي وأخروي، فالدنيوي: الظفر بالسعادات التي تطيب بها حياة الدنيا وهو البقاء والغنى والعز... وفلاح أخروي وذلك أربعة أشياء: بقاء بلا فناء، وغنى بلا فقر، وعلو بلا ذل، وعلم بلا جهل...) بڕوانە: (معجم مفردات ألفاظ القرآن)، ص(٣٩٩)، واتە: (فلح: دڕین و لەت کردنە، وەگوتراوە: ئاسن بە ئاسن شەق دەکرێ، فلاّح- جووتیار)یش ئەو کەسەیە کە ئەو کارە ئەنجام دەدات، (فلاح)یش سەرکەوتن و بە مراد گەیشتنە، ئەویش دوو جۆرە دنیایی و دوارۆژیی، دنیایی یەکە بریتییە لە دەستگیرکردنی ئەو بەختەوەری یانەی کە ژیانی دنیایان پێ خۆش دەبێ کە بریتین لە: مانەوەو دەوڵەمەندی و دەسەڵات.. وە سەرفرازی دوارۆژ کە ئەویش بە چوار شتان دەبێ:

١- مانەوەی بە بێ لە بەین چوون.
٢- دەوڵەمەندیو بێ‌نیازی بە بێ هەژاری و نەداری.
٣- دەسەلاتێك کە ژێر دەستەیی و زەبوونی رەگەڵ نەکەوێ و بەدوای دا نەیەت.
٤- زانیاریەك کە نەزانیو نەفامی تێکەڵ نەبێ.

دێنێ، پێغەمبەری پێشەواشمان ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((من جعل الهموم هما واحدا، هم المعاد، كفاه الله هم دنياه، ومن تشعب به الهموم في أحوال الدنيا، لم يبال الله في أي أودية هلك)) (رواه أبن ماجه والحاكم)[1].

واتە: هەركەسێك مەبەستو خەمەكانی بكاتە یەك، كە مەبەستو خەمی دوارۆژە - واتە گەیشتن بە ڕەزامەندی خواو بەهەشتی بەرین- خوا خەمی دنیای لە كۆڵ دەخاتو كاروباری ژیانی بۆ سێنا دەكات، بەڵام هەر كەسێك خەمو خولیایەكانی بە شیوو دۆڵەكانی حاڵو باڵی دنیادا لێ پرژو بڵاو بن، ئەوە خوا بایەخی پێنادات داخوا لە چ دۆڵو شیوێكدا دەفەوتێ.

(١) بڕوانە: (جدد حياتك) محمد الغزالي، ص(٣٦)، وة (تاريخ التصوف الاسلامي) عبدالرحمن بدوي، ص(١١٣)، ط(٢).

خاڵی سێیەم:

خواپەرستی
دەروونی مرۆڤ دەشوات و چڵك و
چەپەری گوناح و خراپە لادەبات

یەکی دیکە لە بەرهەم و شوێنەوارە گرنگ و مەزنەکانی خوا پەرستی لە ژیانی ئینساندا –واتە ئینسانی خواپەرست- بریتییە لە شۆران و خاوێن بوونەوەی دڵ و دەروونی و لاچوونی ئەو ژەنگ و ژارو چڵك و چەپەری کە لە ئەنجامی خوتخوتەی شەیطان و تاوان و سەرپێچی یەکانییەوە لەسەری پەیدا دەبێت و جاری وایە ڕەش دادەگیرێ و بگرە کەمرِەشی لەسەر دەبەستێ!

خوای پەروەردگار دەربارەی چۆنیەتی ژەنگ هێنانی دڵ و دەروونی ئینسان و ڕەش داگەڕانی بە هۆی گوناح و تاوان و خراپە فەرموویەتی:

﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۞ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۞ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلاَّ كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۞ إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ ۞ كَلا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۞ كَلاَّ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ۞ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ﴾(المطففين ١٠-١٦)، واتە: سزای سەخت لەو ڕۆژەدا بۆ بە درۆزانان، ئەوانەی ڕۆژی سزاو پاداشت بە درۆ دەزانن، جگە لە هەر لادەرێکی گوناحباریش کەس بە درۆی نازانێ –ئەو لادەرە گوناحبارەی- کاتێك ئایەتەکانی ئێمەی بەسەردا بخوێنرێتەوە دەڵێ: ئەفسانەکانی پێشینانن! نەخێر بەڵکو ئەو –کردەوە خراپان-ەی دەیانکەن دڵیان داپۆشیون، نەخێر - ڕاست ناکەن- بێگومان ئەوانە ڕۆژی دوایی لە دیداری پەروەردگاریان پەنهان و پەردە پۆش دەکرێن، پاشان ئەوانە دەچنە نێو کڵپەی دۆزەخەوە.

وەك دەبینین گوناحباریو خراپەکاری دەبێتە هۆی ڕەشداگەڕانو ژەنگ هەڵێنانی دڵو دەروونو لە ئەنجامی ئەو ژەنگو ژارو کەمڕە بەستنو گوناحو تاوان کەڵەکە بوونەشدا، ئەوانە شایستەیی ئەوە لە دەست دەدەن کە لە ڕۆژی دوایی‌دا بچنە بەهەشتو بە دیداری بەرزی خوای پەروەردگاریان شاد ببن وە سەرەنجام گیرۆدەی دۆزەخی بێ‌ئامان دەبنو لەگەڵ مەرگدا دەستەودامان دەبن؟

بەڵێ جگە لە پاکانو چاکان هیچ کەس لەوە ناوەشێتەوە کە بچێتە بەهەشتەکانی خوای دادگەرو بەخشەرەوە، چونکە خوا کاربەجێیەو هەرکەس لە جێگاو ڕێگاو شوێنی شیاوی خۆیدا دادەنێ، وەك خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ (الزمر -٧٣)، واتە: (وە ئەوانەی پارێزکاری‌یان لە بەرامبەر پەروەردگاریان دەکرد کۆمەڵ کۆمەڵ بەرەو بەهەشتێ بەڕێ کران، هەتا کاتێك هاتنە لای -بەهەشتێ- وە دەرگاکانی کرانەوە، دەرگاوانەکانی - بەهەشتێ- پێیان گوتن: سەلامتان لێ بێ پاكو چاکن مادام وایە بچنە نێویەوە بە هەمیشەیی -تێدا نیشتەجێ بن-.

کەواتە: جگە لەوانەی پاكو چاکن هیچ کەس شایستەی چوونە بەهەشت نیە وە تەنیا ڕێگای چاك بوونو چاکبوونەوەش خواپەرستی و چاکەکاری یە، وەك خوای تاك و پاك فەرموویەتی: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ (هود -١١٤)، واتە: وە ئەملاو لای ڕۆژگارو چەند بەشێك لە شەوگار نوێژ بەرپا بکە، بێگومان - کردەوە- باشەکان خراپەکان لادەبەن، ئەوە پەندو ئامۆژگاری‌یە بۆ پەند وەرگران.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرموودەی زۆرن بۆ وێنە: ((إتق الله حيثما ما كنت وأتبع السيئة الحسنة تمحها وخالقِ الناس بخلق حسن)) (رواه الترمذي

وحسنه))، واته: پارێزكاری له خوا بكه له هەموو حاڵێكدا، وه بەدوای خراپەدا چاكه بكه دەیسڕێتەوه، وه بەڕەوشتی جوان لەگەڵ خەڵكیدا ڕەفتار بكه.

هەروەها فەرموویەتی: ((الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفّرات لما بينهن ما أجتنبت الكبائر)) (رواه مسلم)، واته: پێنج نوێژه —فەرزەكان- وه نوێژی جومعه هەتا جومعەی دواییو -ڕۆژووی مانگی- ڕەمەزان هەتا ڕەمەزانی دوایی، ئەو خراپەو گوناحانەی دەكەونە نێوانیانەوه دەیانسڕنەوه به مەرجێك دووری له گوناحه زلەكان كرابێ.

هەروەها فەرموویەتی: ((ما من مسلم يذنب ذنباً فيتوضأ ويصلي ركعتين إلا غفر له)) (رواه أحمد عن أبي بكر الصديق) (رضي الله عنه)، واته هەر مسوڵمانێك گوناحێك بكات پاشان دەستونوێژ بگرێو - به مەبەستی پەشیمان بوونەوه- دوو ڕكات نوێژ بكات حەتمەن گوناحەكەی دەپۆشرێ.

دیسان فەرموویەتی: ((أرأيتم لو أن نهراً بباب أحدكم يغتسل منه كل يوم خمس مرات هل يبقى من درنه شيء؟! قالوا لا يبقى من درنه شيء، قال: فذلك مثل الصلوات الخمس يمحوا الله بهن الخطايا))(متفق عليه)، واته: ئایا ئەگەر بێتو ڕووبارێك بەبەر دەرگای- ماڵی- یەكێكتاندا بڕواتو هەموو ڕۆژێ پێنج كەڕەتان خۆی لێ بشوات ئایا هیچ چڵكی پێوه دەمێنێ؟! هاوەڵه بەڕێزەكانی (خوا لێیان رازی بێت)گوتیان:هیچ چڵكی پێوه نامێنێ،فەرمووی: ده ئەوه وەك پێنج نوێژه —فەرزه-كان وایه خوا هەڵەكانیان دەسڕێتەوه.

وه دەربارەی چۆنێتی ڕەش داگەڕانو كەمڕه هەڵێنانی دڵ بەهۆی خراپەو سەرپێچی یەكانەوه پاشان سپیو ساف بوونەوەو پاكبوونەوەی به هۆی گەڕانەوه لای خواو داوای لێبوردن كردنەوه كه یەكەمین هەنگاوی دینداریو خواپەرستی ئینسانی خواپەرسته فەرموویەتی: ((إن العبد إذا أذنب ذنباً كانت نكتة سوداء في قلبه، فإن تاب منها صقل قلبه، فإن عاد زيد فيها حتى تعلو قلبه فهو الران الذي

قال الله تعالى: كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون)) (رواه الترمذي بإسناد حسن عن أبو هريرة).

واتە: بێگومان بەندە هەر کاتێك گوناحێکی کرد دەبێتە خاڵێکی ڕەش لە دڵی دا، جا ئەگەر لێی پەشیمان بۆوە دڵی سپی‌و ڕوون دەبێتەوە، بەڵام ئەگەر گەڕایەوە سەری ئەوە ڕەشی‌یەکەی دڵی زیاد دەبێ هەتا دەکەوێتە سەر هەموو دڵی —و دایدەپۆشێ- وە ئەوە ئەو ژەنگەیە[1] کە خوای بەرز باسی کردوە: (نەخێر وانیە وەك ئەوان گومان دەبەن بەڵکو ئەو کردەوە —خراپانە-ی دیکەن ژەنگی لەسەر دڵەکانیان پەیدا کردوە).

ئنجا پێویستە ئەوە بگوترێ کە ئەو تاعەت‌و چاکەو جۆرە خوا پەرستیانە هەر کامێکیان بەس لەقەدەر خۆی‌و بە ئەندازەی خۆی دەتوانێ چڵك‌و چەپەرو ژەنگ‌و ژاری گوناح‌و خراپەکان لابەرێ‌و بیسرێتەوە، نەك بە موتڵەقی، هەر وەك چۆن لە شتی ماددیدا جاری وایە بۆ پاککردنەوەی شتی پیس‌و چڵکن تەنیا ئاوی ئاسایی کافی یە، بەڵام جاری وایە پێویستە ئاوەکەی گەرم بکرێت، ئەگەرنا پەڵەو چڵکەکە لانابات، وە جاری واش هەیە وێڕای ئاوی گەرم ماددەیەکی دیکەی وەك صابوون‌و تایت‌و فاس و...هتد یش پێویستە، جاری واش دەبێ ئەو چڵك و چەوری و پەڵەیە ئەسڵەن بە ئاو هەر لاناچێ و خاوێن نابێتەوە ودەبێ پاککەرەوەیەکی بەهێزتر کە توانای بەسەر ئەو چڵك و پیسی‌یەدا بشکێ- وەك بەنزین- بەکاربهێنرێ.

کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودەیەی سەردارمان ﷺ دێنین کە بەهێزترین‌و کاریگەرترین جۆرە خواپەرستی پاککەرەوەی ئینسان‌و لابەرو سڕەرەوەی هەڵەو پەڵەو سەرپێچی‌یەکان پێشانی ئۆمەتەکەی دەدات‌و دەفەرموێ: ((القتل في سبيل الله يكفر كل شيء الا الدَّيْن)) (رواه مسلم).

---

(١) (راغب الأصفهاني) (رين)ی بە (صدأ) لێکداوەتەوە کە بە کوردی (ژەنگ)ە، بڕوانە (معجم مفردات ألفاظ القرآن) ص ٢١٤.

واتە، لەپێناو خوادا کوژران-شەهیدبوون- بێجگە لە قەرز هەموو شتێك دەسڕێتەوە.

جا خوایە بە لوتفو کەرەمی خۆت پلەو پایەی[1] شەهیدیمان پێ ببەخشیو لە قەرزوقۆلی خەڵکیش بمانپارێزی.

(١) بە قیسمەت بوونی پلە شەهیدی مەرج نیە تەنیا لە ڕێی کوژرانەوە بێ، بەڵکو زیاتر پەیوەستەبە نیازو مەبەستو دڵو دەروونی ئینسانەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (من سأل الله الشهادة بصدق بلغه الله منازل الشهداء وإن مات على فراشه) رواه مسلم. واتە: هەر کەسێك بەڕاستی پلەی شەهیدی لە خوای بەرز داوا بکات، خوا دەیگەیەنێتە پلەو پایەی شەهیدان ئەگەر لەسەر جێگای خۆیشدا بمرێ، هەروەها فەرموویەتی: ((من طلب الشهادة صدقا أعطيها ولو لم تصبه)) ڕاستگۆیانە پلەی شەهیدیی –لە خوا- بخوازێ، ئەگەر شەهیدبوونیشی تووش نەبێ پێی دەبەخشرێ، ئەم ڕوونکردنەوەیەشم بۆ ئەوە بوو کە بزانرێ چۆن دوعای گشتی بۆ مسوڵمانان دەکرێ لەبارەی شەهیدیەوە، چونکە جارێکیان گوێم لە برایەك بوو لە دوعایەکانیدا دەیگوت: خوایە هەموومان لە ڕێی تۆدا شەهید بین! منیش پێم گوت: کاکە گیان ئەو دوعایە بە قڕچوونی مسوڵمانان دەگەیەنێ، وا مەڵێ، بەڵکو بڵێ: خوایە پلەو پایەی شەهیدیمان پێ ببەخشە!

خـاڵی چـوارەم:

خواپەرستی

سەرچاوەی هەموو ڕەوشتێکی بەرزوپەسندە

خوای بەرزومەزنو تاكو پاك (تبارك وتعالى) خاوەنی هەموو سیفەتێکی بەرزو هەموو ناوێکی هەرە چاکە، وە لە هـەموو لەکـەو ناتەواویـەك دوورو پاکـە، وەك پێشتریش لە پێناسەی (عبادة)دا باسمان کرد خواپەرسـتیش بریتیـە لـە (ئەوپـەڕی گەردن کەچیو بەگەورە گرتنی خوا وێرای ئەوپەڕی خۆشویستنی)، کەواتە ئینـسان هەتا بۆ خوا پەرستار (عابد)تر بێت، دیارە چاکترو زیاتر گەردنی بۆ کەچ دەکـاتو بە مەزنی دەگریو پتریش خۆشی دەوێ، ئنجـا ئاشـکرایە کـە لـە ئـەنجامی ئـەو ملکەچیو بەگەورە گرتنو خۆشویستنەدا لێـی نزیـك دەبێـت، وەك فەرموویـەتی: ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ (العلق -١٩)، ئنجا لە ئەنجامی نزیکی بەندەدا لە خـوای بـە بەزەییو بەخشندەش دەکەوێتە ژێر کاریگەری ناوە هەرە چاکەکانیو سیفەتە هەرە بەرزو پەسەندەکانی، چونکە وەك گـوتراوەو بـە ئـەزموونیش سـەلمێنراوە (المجاورة مـؤثرة) -هەڵبەتە مەبەست لە نزیکی لە خوا جل جلالە نزیکـی مەعنـەوییـە-، ئنجا زانایانیش لە لێکدانەوەی واتای فەرموودەی: ((إن لله تسعة وتسعون إسما من أحصاها دخل الجنة وهو وتر يحب الـوتر)) (متفـق عليـه)، واتـە: (بێگومـان خـوا نەوەدو نۆ ناوی هەیە هەر کەسێك بیانـژمێرێ دەچـێتە بەهەشـت، وە ئـەو تاکـەو تاکی خۆش دەوێ)، بەڵێ زانایان لە لێکدانـەوەی (مـن أحـصاها)دا زۆر قـسەیان فەرمووە، بەڵام قسەی بەهێزترو ڕاست تریان ئەوەیە، کە مەبەسـت لـە ژماردنیـان لەبەرکردنو زانینی مەعناو مەبەستیانو کارکردنە بە پێی داخوازی ئەو ناوە هەرە چاك و پەسندانە، بۆ وێنە:

هەر کام لە: زانا (علیم)، بە بەزەیی (رحیم)، کاربەجێ (حکیم)، بەخشەر (کریم)، بە توانا (قدیر)، زاڵ (عزیز)، بەهێز (قوي)، هێمن (حلیم)،...هتد ئینسان هەم بێژە (لفظ)ەکانیان‌و هەم مەعناو مەبەستەکانیان لەبەر بکاو بزانێ، وە لەقەدەر خۆی هەوڵ بدات زانیاری‌و بەزەیی‌و حیکمەت‌و بەخشندەیی‌و توانا‌و دەستەڵات‌و هێزو ئارامی‌و...هتد لە خۆیدا بهێنێتە دی، ئەوە لە لایەکەوە لە لایەکی دیکەشەوە هەمیشەو دایم هەست بە زانیاری‌و بەزەیی‌و حیکمەت‌و کەرەم‌و تواناو دەستەڵات‌و هێزو هێمنی‌و... هتدی، بێسنووری خوای پەروەردگار بکات‌و هیچ کاتێك لەو ناوە چاك‌و سیفەتە پەسندو موتڵەقانەی بێئاگا نەبێت.

بەڵام دەبێ لە دوو مەسەلەی گرنگ وریا بین:

یەکەم: ئەو ناو و سیفەتانەی ئینسان هەر لەقەدەر خۆینی‌و بەشداربوونی ئینسان لە هەندێك لە ناو و سیفەتەکانی خوای بێوێنەدا، ئەوە ناگەیەنێ کە یەکسان‌و وەك یەکن، بەڵکو هەرکامێکیان بە ئەندازەی خۆی، ئینسان بە ئەندازەی بەندایەتی‌و خواش (تبارك وتعالى) لەقەدەر خوایەتی، کە بێگومان باس‌و پێوانەو کێشانە ناکرێن.

دووەم: بەشێك لە ناو و سیفەتەکانی خوا بە هیچ جۆرێك لە بەندە (عبد) ناوەشێنەوەو، کەم‌و زۆریان تایبەتە بە خوای بەدیهێنەرو پەروەردگارەوە بۆ ئینسان ناگونجێن وەك (دروستکەر) (الخالق)، پەروەردگار (الرب)، پەرستراو (الاله)، ناچارکەر (الجبار)، خۆ بە گەورە زان (المتكبر)، گەردن پێکەچکەر (القهار)، ڕۆزی دەر (الرازق)، بێنیازو جێی نیاز (الصمد)...هتد.

بەڵێ خوێنەری بەرێزو خۆشەویست:

لە ئەنجامی چاك پەرستنی خوای پەروەردگارو بەندایەتی بۆ کردنیدا بێگومان بەندە لە خوا نزیکترو پێی ئاشناتر دەبێت، ئنجا لە ئاکامی ئەو نزیکی‌و شارەزایی‌و ئاشناییەش بەندەی پەرستار (عابد) لە سیفەتە جوان‌و ڕەندەکان‌و ناوە

بەرزو پەسندەکانی خوای پەروەردگار بەهرەمەند دەبێت، ئایا ئەگەر دۆستایەتی‌و نزیکی بابای عەتر فرۆش - کە بۆ هاوەڵی باش بە نموونە هێنرراوەتەوە- ببێتە هۆی بۆن خۆش بوون یان لانی کەم بۆنی خۆش بۆ هاتنی ئینسان، پەرستن‌و بەندایەتی‌و نزیکی لە خوای پەروەردگاری سەرچاوەی هەموو بەرزی‌و چاکییەك نابێتە هۆی (بەرزبوونەوە)و (چاکبوون)ی بەندە؟! ئایا ئەگەر دروستراوەکان (المخلوقات) بە هۆی نزیکی یانەوە لە یەکتر کارتێکران‌و کارتێکردن (التأثر والتأثیر) یان لە نێواندا رووبدات دروست کراوو دروستکەر (المخلوق والخالق) حەوجار حەوجار لە نێوانیاندا روونادات؟!.

بێگومان (با)، هەر بۆیەش کە دەبینین بەندە ڕەسەن‌و ڕاستەقینەکانی خوای بەرزو پاك‌و تاك بە ئەندازەی ئیمان‌و تەقوا، واتە بەندایەتی‌یەکەیان، بە سیفەت‌و ڕەوشتە بەرزو پەسندەکان دەڕازێنەوە و، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو دەبنە هۆی پەروەردەبوون‌و ڕازاندنەوەی خەڵکی بن دەست‌و دەوروبەریشیان، ئەوە لە لایەك لە لایەکی دیکەشەوە بەندە پەرستارو چاکەکارەکانی خوا نەك هەر لە خراپەو خوو و خدەی نزم‌و پەست دوورن‌و سەرچاوەی پیسی‌و بەدکاری کە شەیتانی نەگبەت‌و بێ‌خێرە زەفەریان پێ نابات! بەڵکو شەیتان بە شەیتانی خۆی ناوێرێ توخنیان بکەوێ‌و لە ترسانیان ڕادەکات‌و خۆی حەشار دەدات، ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕوو بە عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێ دەفەرموێ: (یا أبن الخطاب! والذي نفسي بیده ما لقیك الشیطان سالکا فجا إلا سلك فجا غیر فجك) رواه البخاري ومسلم وأحمد.

واتە: ئەها ئەی کوڕی خەتتاب! سوێند بەو زاتەی گیانی بەدەستە، هیچ کاتێك شەیتان لە ڕێیەکدا تووشت نەبووە مەگەر ڕێیەکی تری جیا لە ڕێی تۆی گرتۆتە بەر —واتە خۆی لێت لاداوە- کەواتە بە ئەندازەی ئەوە کە بەندە لە خوا نزیك دەبێ و بەندایەتی بۆ دەکات، شەیتان لێی دوور دەکەوێتەوەو توخنی ناکەوێت!!

کۆتایی ئەم باسەش بەم ئایەتە بە پێزە دێنم:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الحج- ٧٧)، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! رکوع -بۆ خوا- بەرنو کڕنووش بەرن، وە پەروەردگارتان بپەرستن وە هەرچی چاکەیە بیکەن بۆ ئەوەی بە مراد بگەنو سەرفراز بن.

وەك دەبینین: خوای کاربەجێ دوای ئەوەی فەرمان بە ئیمانداران دەکات بە ئەنجام دانی بەرزترین و تایبەتی ترین جۆری خوا پەرستی کە نوێژە -چونکە رکووع بردنو کڕنووش بردن وێکڕا بەس لە نوێژدا دەبن- ئەوجار بە گشتی فەرمانیان پێ دەکات بە خواپەرستی، ئنجا دوای ئەوە فەرمانیان پێدەکات بە چاکەکاری، کە دیارە چاکەکاری (فعل الخير) تێکڕای ڕەوشتو خەسڵەتە بەرزو پەسندەکان دەگرێتەوە کە ئینسان هەڵسوکەوتو ڕەفتاریان پێ لەگەڵ خەڵكو کۆمەڵگا دەکات، کە بێگومان ئەمانیش هەر بەشێكو جۆرێکن لە خواپەرستیو بەندایەتی کردن بۆ خوا، بەڵام، بە ئیعتیبارێکی ترو لە ڕوویەکی دیکەوە زادەو بەرهەمو شوێنەواری خواپەرستی (عبادة)ن، چونکە زیاتر پەیوەندیان بە خەڵکەوە هەیە، سا خوایە بە لوتفو کەرەمی بێسنووری خۆت بمانکەیە خواپەرستێك کە هێندە بە تۆ ئاشناو لە تۆ نزیكو بۆ تۆ دۆست بین، کە لە سایەی بەندایەتیمان بۆ تۆ ببینە جێگای تێدا درەوشانەوەو تێدا ڕەنگدانەوەی سیفەتە پەسندەکانو ڕەوشتە ڕەندەکان، وە شەیتانی پیسو نەگریسیش کە ماكو سەرچاوەی هەرچی سیفەتی نزم و خوو خدەی پیس و پەستە، بەهۆی نزیکیمانەوە لە تۆ عومەر ئاسا لێمان دوور بێو ڕێی لە ڕێمان نەکەوێ و هەر توخنمان نەکەوێ.

خاڵی پێنجەم

تاقە رێی لە دۆزەخ قوتاربوون و چوونە بەهەشت خواپەرستیە

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

یەكێك لە شتە ئاشكراو روونەكانی ئیسلام ئەوەیە كە ئەگەر خوای كار بەجێ لە دنیادا بەزەیی و چاكەو نازو نیعمەتەكانی خۆی كردوە بە سایەو سێبەری هەموو بەندەكانی بە كافرو مسوڵمان و بەدكارو چاكەكارەوەو وەك سفرەو خوانێكی رازاوە بۆ هەموو لایەكی بەبێ جیاوازی ڕاخستووەو والا كردوە، بۆ ئەوەی هەموویان وەك یەك و بێ جیاوازی هەل و دەرفەتی تاقیكردنەوەیان بۆ بڕەخسێ و زەمینەی (أبتلاء)یان هەموار بێ و هیچ كەس بواری بیانوو گرتن و پرتەو بۆڵەی بەجێ و بەڵگەداری نەبێ و، دەستی پیسی خۆی بە خەڵكی نەسڕێ، بەڵێ ئەگەر لە دنیادا حاڵ و باڵ ئاوایە، ئەوە لەدوارۆژدا زۆر جیایە، چونكە ئەوێ جێگای ئەنجام وەرگرتنەوەو پاك و پیس لێك هەڵاوردن و چاكەو خراپە كێشان و ژماردنەو بەزەیی و بەخشش و چاكەو نازو نیعمەتە بێسنوورەكانی خوا كە لە بەهەشتدا تەجللا دەكەن تایبەت و تەرخانكراوی دۆستە بڕوادارو پەرستارو چاكەكارو وەفادارو پارێزكارەكانن و، توڕەیی و خەشم و تۆڵەو ئازارو ئەشكەنجەو جەزرەبەی بێئامانیشی ملۆزم و تاپۆی دوژمن و ناحەزە بێ بڕواو لارێ و خراپەكارو سپڵەو تاوان بارەكانن، بەڵێ ئەگەر لە دەمی تاقیكردنەوەدا دادگەری ئەوە بێ كە ئینسانەكان بە چاك و خراپەوە بەیەك چاو سەیر بكرێن و لە بارودۆخ و كەش و هەوایەكی یەكسان دا دابنرێن بۆ ئەوەی بێجگە لە ماهیەتی خۆیان و لە كردارو رەفتاریان بەولاوە هیچ

شتێکی تر کاریگەری نەبێ لەسەر ئەنجام و پەرێزی تاقیکردنەوەکەیان، ئەوە بێگومان لە کاتی بڕوانامە (شهادە) پێدرانەوەو ئەنجامو بەرهەم وەرگرتنەوەدا دادگەریو حیکمەت ئەوە دەخوازێ، کە هەر کەسە وەك لێی دەوەشێتەوە رەفتاری لەگەڵ بکرێو، ((مەڕ بەپێی خۆیو بزن بە پێی خۆی هەڵبواسرێ))و هەر کەسە لە بڕوادارانی چاکەکارو وەفادارو بێبڕوایانی بەدکارو سپڵەولار لە شوێنی شایستەی خۆیاندا دابنرێنو نیشتەجێ بکرێن.

ئێستاش با سەرنجی چەند دەقێکی قورئانی بەرێز بدەین بزانین چۆن ئەو راستیانەی لە سەرێ خستماننە ڕوو باس دەکەین:

یەکەم: دەربارەی دنیاو ئەهلی دنیا بەگشتی:

أ- ﴿اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الأَنْهَارَ ۞ وَسَخَّر لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَينَ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۞ وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ اللّهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ (إبراهيم -٣٢، ٣٣، ٣٤)، واتە: ئەو خوایەی کە ئاسمانەکانو زەوی دروست کردوون وە لە ئاسمانێ ئاوی ناردۆتە خوارێ وە بەو ئاوە میوەجاتی پێ بەرهەم هێناوە کە بژێو بێ بۆتان وە کەشتی بۆ رام کردوون کە بە فەرمانی خوا لە دەریادا دەڕواتو رووبارەکانی بۆ مەیسەر کردوون. وە خۆرو مانگی بۆ دەستەمۆ کردوون کە بەردەوام کاردەکەن، وە شەوو ڕۆژی بۆ مەیسەر کردوون، وە لە هەرچی -بەزمانی حاڵ- داواتان کردوە پێی بەخشیون، وە ئەگەر چاکەکانی خوا سەرژمێر بکەن بۆتان ناژمێردرێن بەراستی ئینسان -ی کافر- زۆر ستەمکارو سپڵەیە.

ب- ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً﴾ (الأسراء -٧٠)، واتە: بێگومان ڕێزو حورمەتمان لە وەچەی ئادەم گرتووەو لە ئیشکانیو دەریادا هەڵمان گرتوونو لە ڕۆزیە چاكو پاكەكان بژێومان داونێ، وە بەسەر زۆر لەوانەدا كە دروستمان كردوون هەڵمان بژاردوون.

ج- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (الأنبياء -١٠٧)، واتە: وە ئەی موحەممەد-تۆمان تەنیا وەك بەزەییەك بۆ تێكڕای جیهانیان ڕەوانەكردوە.

وەك دەبینین بەزەییو بەخششی ماددیو مەعنەوی خوای پەروەدگارو كاربەجێ كە لە: (ئاسمانەكانو زەوی، باران، بەروبوومو میوەجات، كەشتی، ڕووبارەكان، خۆرو مانگ، شەو و ڕۆژ، هەرچی پێداویستی ژیانو گوزەرانی ئینسانە لەسەر زەوی، نازو نیعمەتە لە ژمێر نەهاتووەكان، ڕێزو حورمەت لێگیرانو، ڕەخسان و رامكرانی هۆیەكانی هاتووچۆی ئینسانو بارو سواری لە ئیشكانیو دەریادا، ڕۆزیو بژیوە چاك و پاكەكان، بەرزكرانەوەو هەڵبژێردران بەسەر زۆربە یان تێكڕای دروست كراوەكاندا) تەجەللای كردوە سەرجەم مرۆڤەكانی بە چاكو خراپەوە گرتۆتەوەو هیچ كەس نەبوێراوەو هەڵنەوێردراوە!، كەواتە: ڕاستە كە بەزەییو چاكەو لوتفو كەرەمی خوا لە هەردوو ڕووی ماددیو مەعنەویەوە گشتگیرە بۆ تێكڕای ئینسانەكان لەم ژیانە دنیاییەدا بەبێ جیاوازی.

دووەم: دەربارەی دوارۆژو خەڵكی چاكەكارو بەدكار:

أ- ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۞ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ (الأنفطار ١٣،١٤)، واتە: بێگومان چاكەكاران لە نازو نیعمەت ـی بەهەشت-دان، وە بێگومان تاوان باران لە نێو كڵپە-ی دۆزەخ- دان.

ب- ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ۝قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ۝وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ۝ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاء فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ (الزمر ٧١ -٧٤)، واتە: وە ئەوانەی بێ بڕوان دەستەدەستە بەرەو دۆزەخ بەرێكران هەتا كاتێك گەیشتنە لای، دەرگاكان كرانەوە، وە دەرگەوانەكانی پێیان گوتن: ئەدی چەند پێغەمبەرێكتان لە خۆتان نەهاتبوونە لاتانو ئایەتەكانی پەروەردگارتانیان دا بەسەردا دەخوێندنەوەو لەم دیدارەی ئەمڕۆكەتان ئاگاداریان دەكردنەوە؟! -كافرەكان- گوتیان: با بەڵام فەرمانی -خوا- بە ئەشكەنجە دان لەسەر كافران پێویست بو بوو. -پێیان- گوترا: دەبچنە نێو دەروازەكانی دۆزەخەوەو تێیدا هەمیشەیی بن، خراپترین جێگاش جێگای خۆ بەزل گرانە. وە ئەوانەی پارێزكاریان لە بەرامبەر پەروەردگاریان دا كردبوو كۆمەڵ كۆمەڵ بەرەو بەهەشتێ بەرێ كران. هەتا كاتێك گەیشتنە لای و دەرگاكانیشی ئاوەڵا كرابوونەوە، وە دەرگەوانەكانی پێیان گوتن سەلامتان لێ بێ ئێوە -بەهۆی بەندایەتیو خواپەرستیتانەوە- پاكو چاك بوون دەبچنە نێو بەهەشتەوە وە بەهەمیشەییەوە، -پارێزكارانیش- گوتیان سوپاس بۆ ئەو خوایەی كە بەڵێنی لەگەڵ بردینە سەر وە سەر زەمینی -بەهەشتی- كردە میراتمان لە كوێ حەز بكەین تێیدا نیشتەجێ دەبین.

بەڕاستی ئەم بەهەشت - چاكترین پاداشتی ئیشكەرانە لە پێناوی خوادا-.

ج- ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُوْلَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۞ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۞ جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ (البينة ٦-٨)، واتە: بێگومان ئەوانەی بێبڕوان لە خاوەن کتێبەکانو هاوبەش – بۆ خوا- دانەرەکان بەهەمیشەیی لە ئاگری دۆزەخ دان - چونکە ئەوانە خراپترینی دروستکراوان -ی خوا-ن ، بێگومان ئەوانەی بڕوایان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان ئەنجام داون ئەوانە چاکترینی دروستکراوەکان -ی خوا-ن پاداشتیان لەلای پەروەردگاریان: باغاتێکی بەردەوامنو چەندان ڕووباریان بە ژێردا دەڕۆن هەتا هەتایە تێیان دان بە هەمیشەیی، خوا لەوان رازیەو ئەوانیش لەو رازین ئەو -پاداشت-ەش بۆ کەسێکە کە لە پەروەردگاری ترسو سامی هەبێ.

خوێنەری خۆشەویست!

وەك دیتمان لە رۆژی دواییدا بە پێچەوانەی دنیاوە خوای کاربەجێو بەخشندەو دادگەر ڕەحمەتو بەخششو چاکەو نازو نیعمەتەکانی خۆی تایبەت کردوە بە ئەهلی ئیمانو چاکەوەو ئەهلی کوفرو خراپەی نەك هەر بێبەش کردوە، بەڵکو سزاو جەزرەبەی پڕ بە پێستیشی بۆ داناون و ڕووڕەشو سەر بەهەشی کردوون، ئنجا جێی سەرنج ئەوەیە کە خوای دادگەرو بەخشەر بەزۆری پاداشتی خۆی -کە ڕەزامەندیو بەهەشتە- لەژێر ناو و نیشانی (ئیمان)دا بۆ بەندە دۆستو وەفادارەکانی باسکردوەو، سزاو تۆڵە کەیشی کە توڕەییو دۆزەخە -بە زۆری لەژێر ناوو نیشانی (کوفر)دا بۆ ناحەزو دوژمنە لارێ و بەدکارەکانی باسکردوە، هۆی

ئەمەش ئەوەیە کە (ئیمان) یەکەمینو گەورەترین هەنگاوی بەندایەتیو خواپەرستیەو بەبێ ئیمانێکی ڕاستو دروست ڕەنجی ئینسان بەبایەو هەوڵو تەقەللای بەکەڵك نایە، وە (کوفر)یش گەورەترینو یەکەمین هەنگاوی لاساریو لە خوا یاخی بوون و خۆ لێبایی بوونو ڕێ لێتێکچوونەو بێجگە لە کوفر -کە شیرك یەکێك لە جۆرەکانیەتی- هەر گوناحو هەڵەیەك هەرچەندە زل بێ ڕێی تێدەچێ چاوپۆشی لێ بکرێو هەر چۆن بێ پاش سزاو جەزرەبەو تۆڵە بابای خاوەن ئیمان هەر قوتاری دەبێ! وەك لە چەندان فەرمودەی پێغەمبەردا ﷺ باسکراوەو داکۆکی لەسەر کردوە.

بەڵام دەبێ لەو ڕاستیەش بێئاگا نەبین کە چاکەکاریو پارێزکاری زادەو بەرهەمی ئیمانەو ئیمانیش پێی زیاد دەکاتو گەشە دەکات، وە بەپێچەوانەوە خراپەکاریو تاوانباری پەرێزو بەرهەمی کوفرەو دەشبێتە هۆی زیاتر ڕۆچوونی کوفر لە کافرانداو کزبوونی ئیمانیش لە بڕواداران دا[1].

کۆتایی ئەم باسەش بە هێنانەوەی دوو دەقی قورئانی بەڕێزو تێبینیەك دێنین:

﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (الأعراف -٥٦)، واتە: بێگومان بەزەیی خوا لە چاکەکەرانەوە نزیکە، چەمکی پێچەوانەی (مفهوم المخالفة)ی ئەو ئایەتە بە پێزەش ئەوەیە کە بەزەیی خوا لە خراپەکارانەوە نزیك نیەو دوورە.

---

(١) ئەم رستەیە لە زۆربەی کتێبە عەقائیدیەکانی زانایانی پێشینان دا هاتووە: (الأيمان: قول وعمل قول القلب واللسان، وعمل القلب والجوارح، يزيد بالطاعة وينقص بالمعصية) واتە: ئیمان گوتەو کردەوەیە، گوتەی دڵ -کە بەراست زانین (تصديق)ە -وە گوتەی زمان- کە دان پێدا هێنان (اقرار)ە -وە کردەوەی دڵ- کە ملکەچیو قبووڵ کردنو خۆشویستنە -و کردەوەی ئەندامەکان- کە جێ بەجێ کردنی فەرمانەکان و خۆدوور گرتن لە قەدەغە کراوەکانە -وە ئیمان بە فەرمانبەری (طاعة) زیاد دەکاتو بەسەرپێچی (معصية) کەم دەکات.

بۆ وێنەیەکی کتێبو سەرچاوەکانی زانایانی پێشین (سلف) لەو بارەوە سەرنجی کتێبی: (شرح أصول إعتقاد أهل السنة والجماعة) بدە، بەرگی (٢) کۆتایی بەشی (چوارەم) وە بەرگی (٣) بەشی پێنجەم، دانراوی: الشيخ الحافظ أبي القاسم هبة الله أبن الحسن بن منصور الطبري اللالكائي.

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۞الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ...﴾ (الأعراف ١٥٦، ١٥٧)، واتە: وە بەزەیی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە بەڵام بەس بۆ ئەوانەی تۆمار دەکەم کە پارێز دەکەنو خۆیان تەزکیە دەکەن[1]، وە ئەوانەی بڕوایان بە ئایەتەکانمان هەیە، ئەوانەی شوێن ڕەوانەکراوی نەخوێدەوار دەکەون...

تێبینی:

مەبەست لە نزیکی ڕەحمەتی خواو نووسرانو تۆمارکردنی بۆ بڕواداران هەم دنیاو هەم دوارۆژیش دەگرێتەوە هەرچەندە زیاتر مەبەست دوارۆژە، چونکە ڕەحمەتی گشتی خوای میهرەبانو بەخشندە تەجەللا ماددیو بەرهەستەکەی نازو نیعمەتە ماددی‌یە ئاشکراو پەنهانەکانی خوان کە هەموو پێداویستیەکانی ژیانو گوزەرانی ئینسان دابین دەکات وە تەجەللا مەعنەویەکەشی بریتیە لەو بەرنامەی تێرو تەواوی خوا کە بیر خەرەوەو ڕێرووونی کەرە بۆ سەرجەم ئینسانەکان بە بێ‌بڕواو بڕوادارەوە. وەك فەرموویەتی: ﴿إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ﴾ (التكوير -٢٧)، ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ﴾ (البقرة- ١٨٥)، بەڵام خوای بەخشەرو هیدایەتدەر ڕەحمەتو نیعمەتێکی دیکەی تایبەتی هەیە بۆ بڕواداران کە غەیری ئەوانی تێدا بەشدار نیە، کە بریتیە لەو هیدایەتو بەرچاو ڕوونیو ئارامیو ئۆخژن ڕشتنە نێو دڵو بە دەنگەوە هاتنو مشوور بۆ خواردنو پشتگرتنو بەرگری لێ‌کردن و... هتد کە لە ئەنجامی ئیمانو تەقواکەیانەوە خوای دادگەرو بەخشەر پێیان دەبەخشێ، ئەمەش چەند دەقێك لە قورئانی بەڕێز بۆ هەرکام لەو جۆرە ڕەحمەتو نیعمەتانەی خوای پەروەردگار: ﴿الم ۞ ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى

(١) دیارە لێرەدا مەبەست لە (زکاة) تەزکیەی نەفسە نەك ماڵو سامان، چونکە سورەتەکە مەککیەو زەکات دانیش لە مەدینە فەرز بووە.

﴿لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة -٢،١)، واتە: ئەلیف لام میم، ئەو کتێبە گومانی تێدا نیە ڕێڕوونی کەرە بۆ پارێزکاران، کە دیارە وەك توێژەرەوانی قورئان گوتوویانە، ئەم جۆرە هیدایەتەی کە تایبەت کراوە بە پارێزکارانەوە، جیایە لە هیدایەت بوونی قورئان بۆ تێکڕای خەڵکی، چونکە هیدایەتدانی گشتی بۆ خەلکی ڕێگای ڕاست پیشاندانیانە، بەڵام هی پارێزکاران دەست گرتنیانو دڵ وەرچەرخاندنیانە بەرەو ڕێی ڕاستو ڕەزامەندی خوا.

* ﴿...يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إَن تَتَّقُواْ اللّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَاناً..﴾ (الأنفال -٢٩)، واتە: ئەی بڕوادارینە: ئەگەر پارێزکاری لە بەرامبەر خوادا بکەن ڕۆشنایی‌یەکی جیاکەرەوەتان بۆ دەڕەخسێنێ.

* ﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ...﴾ (الفتح -٤)، واتە: خوا ئەو زاتەیە کە ئارامی ڕشتە نێو دڵی بڕواداران تاکو لەگەڵ ئیمانەکەیان ئیمان زیاد بکەن.

* ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم ...﴾ (الأنفال -٩)، واتە: کاتێك هاوارتان بۆ پەروەردگارتان دەکرد ئەویش وەڵامی دانەوە کە من پشتگیریتان دەکەم...

* ﴿اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ..﴾ (البقرة -٢٥٧)، واتە: خوا مشوور خۆرو دۆستی ئەوانەیە کە بڕوایان هێناوە لە تاریکای‌یەکان بەرەو ڕۆشنانی ڤوتاریان دەکات .

* ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ...﴾ (الزمر -٣٦)، ئایا خوا بەس‌نیە بۆ -پشتیوانی- بەندەکەی؟!.

* ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا..﴾ (الحج -٣٨)، واتە: بێگومان خوا لەسەر ئەوانە دەکاتەوەو بەرگری‌یان لێ دەکات کە بڕوایان هێناوە.

خاڵی شەشەم

ڕۆڵی خواپەرستی لە پێکەوە جۆشدانی ڕیزەکانی کۆمەڵی ئیسلامی و[1]، تۆکمەو توندو تۆڵکردنی توێژەکانی کۆمەڵگای ئیسلامی دا[2].

گرنگترین دەستەبەرکەر (ضامن)ی سەرکەوتن‌و بە ئامانج گەیشتنی کۆمەڵێکی ئیسلامی‌و پاراستنی‌و بەرەوە پێش بردنی کۆمەڵگایەکی ئیسلامی بریتیە لە تۆکەمەیی‌و توندو تۆڵی‌و پێکەوە جۆشراوی ڕیزەکانیان‌و پێکەوە پەیوەستی توێژەکانیان، جا خواپەرستی (عبادة) کاری گەورەترین هۆکارەو گەورەترین ڕۆڵ دەگێڕێ لەو بارەوە، چونکە کۆمەڵێك کە هەموو ئەندامەکانی بە وردو درشتەوە خۆیان بە بەندەی یەك خوای پەرستراوو بەندایەتی بۆکراو دەزانن‌و، هەموویان کڕنۆش بۆ یەك پەرستراو دەبەن‌و ڕووی نیازو مەبەستەکانیان تەنیا لەو دەکەن‌و جگە لەو هیچ کەس‌و هیچ سەرچاوەیەکی تر بە بەرنامەدانەر (شارع)و

(١) مەبەستمان لە کۆمەڵی ئیسلامی یان کۆمەڵی مسوڵمانان (الجماعة الإسلامية والجماعة المسلمة) بوونی مسوڵمانانی تێکۆشەرو هەوڵ دەرە بۆ پیادەکردنی ئیسلام لە واقعی ژیاندا بەر لەوەی حوکم‌و دەسەڵات بگرنە دەست، وە مەبەست لە کۆمەڵگای ئیسلامی یان کۆمەڵگای مسوڵمان (المجتمع الإسلامي، المجتمع المسلم) بوونیانە دوای پێکهێنانی قەوارەو دەسەڵاتی سیاسی.

(٢) مەبەستم لە (توێژەکان) ئەو واتە نیەیە کە شیوعی‌و مارکسیەکان لە نووسینەکانیاندا بەکاری دەهێنن کە چینەکان (طبقات)ی کۆمەڵگایە لە ڕووی ئابووری یەوە، بەڵکو مەبەستم پێکهێنەرەکانی کۆمەڵگایە لە ڕووی کارو چالاکیەکانەوە، وەك جوتیار، کرێکار، بازرگان، کارمەند، قوتابی..هتد. بۆیەش وشەی توێژەکان (شرائح)م بەکار هێنا تاکو لە چینەکان (طبقات) بە چەمك‌و زاراوی شیوعی‌و سۆشیالیستەکان جیای بکەمەوە، چونکە کۆمەڵگای ئیسلامی ڕاست جێگای چینەکانی تێدا نابێت.

فەرمانڕەوا (حاكم)ی خۆیان نازانن‌و بە كورتی: تەنیا ئەو دەپەرستن‌و پشتیان بەس بەو دەبەستن‌و بۆ جێبەجێكردنی (إياك نعبد وإياك نستعين) دەست لەسەر سینگ‌و گیان لەسەر لەپی دەستن، بەڵێ كۆمەڵ‌و كۆمەڵگایەكی ئاوا بێگومان لەسەر بنچینەی مەحكەم‌و دامەزراوی بەندایەتی (العبودية)، بەهێزترین جۆری پێكەوە پەیوەستی‌و یەك هەست‌و نەستی‌و یەك هەڵوێستی‌و برایەتی (الأخوة)یان لەنێودا پەیدا دەبێ كە لە هیچ كۆمەڵ‌و كۆمەڵگایەكی دیكەدا وێنەی نەبێ، وەك حەقیقەت‌و واقیعیەت‌و (مصداقية)ی ئەو جۆرە برایەتی‌یە بە چاكترین‌و تەواوترین شێوەی لە كۆمەڵی یەكەمی مسوڵمانان لە شاری مەككەو پاشان لە كۆمەڵگای یەكەمی مسوڵمانان لە شاری مەدینە، دەبینین كە پێغەمبەری كۆتایی ﷺ لەسەر بناغەی خوا بەیەك گرتن‌و خواپەرستی (التوحيد والعبادة) تێی گەیاندن‌و پێی گەیاندن‌و لەنێو خۆیاندا بوونە چاكترین براو بۆ خەڵكی دیكەش بوونە ڕووناكی‌و چرا، خوا لێیان رازی بێت‌و بە ڕەزامەندی‌و بەخششی خۆی ڕازیان بكات‌و پلەو پایەیان زیاترو چاكتر بەرزو بڵند بكات.

كۆمەڵ‌و كۆمەڵگای مسوڵمان لە سۆنگەی ئەوەوە كە تاك تاكی ئەندامەكانیان لەسەر یەك بناغەی عەقیدەیی‌و لەنێو یەك قاڵب‌و بۆتەی خواپەرستی‌و لە بازنەو جوغزی یەك ڕەوشت‌و ڕەفتاردا، كە عەقیدەی ئیسلامی‌و خواپەرستی ئیسلامیانەو ڕەوشت‌و ڕەفتاری مسوڵمانانەیە كەسایەتیان بنیات نراوەو پەروەردە كراوە، كۆمەڵ‌و كۆمەڵگایەكی پێكەوە گونجاوو جۆش دراوو یەك هەست‌و نەست‌و هەڵوێست لەگەڵ یەك پەیوەستن، وەك چۆن ئەو خشتانەی دیواری خانوویەكیان لێ پێك دێ لە سۆنگەی ئەوەوە كە بەیەك شێوەو لە یەك كەرەسە دروست كراون لە قاڵب‌و بۆتەیەكدا دارێژراون‌و زۆرباش پێكەوە ڕیز دەبن‌و لەگەڵ یەك پەیوەست دەبن.

دیارە پێغەمبەری پێشەواو دانامان ﷺ بە خۆڕایی نیە كە كۆمەڵ‌و كۆمەڵگای بڕواداری بە خشتە پێكەوە جۆشدراوو تێك ترینجاوەكانی دیواری چواندوە:

((المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا)) (متفق عليه)، واتە: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك خانوو وایە هەندێكی هەندێكی مەحكەم دەكات.

هەروەها بۆیە كۆمەڵی مسوڵمانو كۆمەڵگای مسوڵمانی وەك جەستەیەك داناوە كە هەر كام لە ئەندامانی ئەو جەستە بە پەرۆشەو دڵسۆزە بۆ ئەندامەكانی دیكە، وەك فەرموویەتی: ((مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا أشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسَّهَرِ والحُمىّ)) (متفق عليه)، واتە: وێنەی بڕواداران، لە یەكتر خۆشویستنو بەزەیی پێكدا هاتنەوەو پەرۆشیان بۆ یەكتر وەك جەستەیەكە، كە ئەگەر ئەندامێكی ئازاری بوو تێكڕای جەستەكە هاودەردی دەكات بەشەو نخوونییو تا.

بەڵێ هەروەك چۆن یەك رووح هەموو ئەندامانی جەستەیەك پێكەوە دەبەستێتو بەهۆی ئەو ڕووحەوە چاكترین هاوكاریو تەبابیان لە نێواندا هەیە، ئەندامانی كۆمەڵ و كۆمەڵگایەكی ئیسلامیش یەك رووح، كە رووحی ئیمانو خواپەرستیو بەندایەتی كردنە بۆ خوا وەك دەزووی تەسبیحێك پێكیانەوە دەبەستیو ریزیان دەكاتو رێكیان دەخات.

ئێستاش با بۆ نموونە سەرنجی چەند جۆرە خواپەرستیەك بدەین، داخوا چۆن چۆنی دەبنە هۆی پێكەوە جۆشدرانو تۆكمەكردنی كۆمەڵو كۆمەڵگای ئیسلامی:

١- **نوێژ**: نوێژ كە بە گەورەترینو چاكترین جۆرە خواپەرستی شەخسی دادەنرێ، كاریگەرترین دەوریشی هەیە بۆ پێكەوە گرێدانی دڵی بڕوادارانو بەهێزكردنو مەحكەم كردنی ڕیزەكانیان، بە تایبەتیش كە نوێژ لە شەو و ڕۆژدا پێنج كەڕەتان دووبارە دەكرێتەوە، بە جەماعەت كردنی لەلای زۆر لە زانایان فەرزی عەین، یان كیفایەیەو لەلای هەندێكیشیان سوننەتێكی داكۆكی لەسەركراو (مؤكدة)ەو نوێژی بە كۆمەڵی (پێنج) فەرزەكانیش بە (٢٥) یان (٢٧) پلە بە

چاکتر دانراوە لە نوێژی تاك، وە بەهۆی نوێژی بە کۆمەڵەوە مسوڵمانان ناچارن لە شەو و ڕۆژێکدا پێنج کۆبوونەوە بکەن وە لە هەفتەیەکدا لەسەر ئاستی شارو ئاوەدانی بە هۆی نوێژی جومعەوە لەسەریان پێویستە کۆبوونەوەی هەفتانە، وە بەهۆی نوێژی جەژنی رەمەزانو قوربانیشەوە لەسەریان فەرزە، یان لانی کەم سوننەتە دووجار کۆبوونەوەی ساڵانە بکەن، دیسان چۆنیەتی نوێژ کردنەکە وەك دواتر -لە باسی نوێژدا- باسی دەکەین کۆمەڵێك ئادابو رێوڕەسمی هەیە، کە پێویستە نوێژکەران رەچاویان بکەن، ئەمانە هەموویان دەورێکی یەکجار کاریگەر بۆ نوێژ دەرەخسێنن لە بواری پێکەوە بەستنو جۆشدانی مسوڵمانان لە نێو خۆیاندا.

٢- مـاڵ بەخشـین: ئەمیش چ بەجۆری فەرزی عەینی، کە زەکاتە، وە غەیری زەکاتیشە لە هەندێك حاڵەتی نائاساییدا، کە زانایان بە وردی باسیان کردوون، وە چ جۆری فەرزی کیفایەی و، چ جۆری سوننەتی رۆڵێکی یەکجار گرنگ دەگێڕێ لە چەسپاندنی برایەتیو بەهێزکردنی خۆشەویستیو لابردنو نەهێشتنی هۆکارەکانی ناتەباییو ناکۆکی نێوخۆ وەك حەسوودیو بوغزو کینەو...هتد.

٣- ڕۆژوو گرتـن: ڕۆژوو گرتن بە هەموو جۆرەکانی فەرزو سوننەتیەوە دیسان کاریگەریەکی زۆری هەیە لە ڕووی برایەتیو هەست بە دەردو ئازاری یەکتر کردن، بەتەنگ یەکدیەوە بوونو، دەستبار بۆ یەکتر کردن بە تایبەت لە مانگی ڕەمەزان، کە کۆمەڵو کۆمەڵگای ئیسلامی بەتێرو برسیو هەژارو دەوڵەمەند، پادشاو گەداوە لەسەریان فەرزە برسیو تینوو بنو، بەلای کەمەوە لە ساڵێدا مانگێك دەوڵەمەندەکان هاودەردیی لەگەڵ نەدارەکاند بکەنو لە برسێتیو نارەحەتیدا یەکسان بنو هەست بە ئێشو ژانو مەینەتیان بکەن، بۆ

ئەوەی وێڕای حوکمی یاسای ڕواڵەتی[1] هاندەرێکی دەروونیو ویژدانیشیان هەبێت بۆ هاوکاریو دەست گرتنیان.

٤- **حەج کردن:** حەجیش کە وەك هەرکام لە شایەتمانو نوێژو زەکاتو ڕۆژووی ڕەمەزان، یەکێکە لە پێنج پایە بنەڕەتییەکانی ئیسلامو وێڕای لایەنە مەعنەویو ئەخلاقیو فیکریو جیهادیو ئابووری... هتدیەکانی کۆنگرەی سیاسی ساڵانەی ئوممەتی ئیسلامی لەسەر ئاستی هەموو گەلانی ئوممەتی ئیسلامیو نیشتمانی ئیسلامیدا، ئەگەر ڕژێمە تاغووتیەکان لێبگەڕێن، ڕۆڵێکی یەکجار کاریگەر دەگێڕێ بۆ ناساندنی مسوڵمانان بە یەکترو پەیدابوونو بەهێزبوونی شارەزایی لە بارودۆخی یەکترو پتەوبوونی پەیوەندی برایەتیو سەرەنجام هاوکاری پێکەوە کردنو دەستبار بۆ یەکتری گرتنو جێبەجێکردنی ئەرکە مەزنەکانو هێنانەدی ئامانجە بەرزەکان کە پەکیان لەسەر کاری هەرەوەزی سەرجەم مسوڵمانانی دنیا کەوتووە بە هەموو ڕەنگو زمانو ڕەچەڵەكو ڕەگەزەکانیانەوە تەنانەت لەو حاڵانەشدا کە تاغووتو ڕژێمە ناشەرعیەکانیش پەرچو لەمپەری جۆراوجۆر دەخەنە بەردەم وەك پێویست ئەنجام دانی ئەركو کارەکانی حەج، دیسان لە سوودو کەڵکی زۆر هەر خاڵی نیە بۆ چاوکرانەوەی مسوڵمانانو بێداربوونەوە سەبارەت بە حاڵو باڵی یەکتر کە بێگومان ئەمەش هەنگاوی یەکەمو بەردی بناغەی برایەتیو تەباییو هاوکاریو هەرەوەزکاری نێوانیانە.

٥- **زیکری خوا کردن:** ئەمەش کە چەندان دەقی قورئان و سوننەت ئەوە دەگەیەنێ کە وێڕای بە تەنیا و بە تاکی کردنی، بە کۆمەڵ ئەنجام دانیشی

(١) چونکە زۆر لە زانایان کە یەکێکیان (أبن حزم الأندلسي) دەڵێن: لەسەر دەوڵەمەندەکانی ئەو ناوچەیە فەرزە -مادام دەوڵەتی ئیسلامی توانای نەبێ- کە نەدارەکانی دەوروبەریان بژیەننو لەسەر ئەوە ئیجبار دەکرێن لە کاتی کەمتەرخەمی یاندا سزای توندیش دەدرێن، بڕوانە:(المحلى) ج٦، ص١٠٨.

شتێکی پەسەندەو مایەی داباریینی ڕەحمەتی خواو ئارامی و ئۆخژن (سكينة)ە بەسەر دڵی بەشداربووانی کۆڕی زیکرداو، مایەی کۆبوونەوەو دەورەدانی فریشتە چاكو پاکەکانی خوایە لەو کۆڕو کۆمەڵە، دیسان دەورێکی بەهێزو پیێزێکی زۆری هەیە بۆ پێکەوە جۆشدانی دڵەکانو زیادبوونی خۆشەویستیو ڕێزو حورمەت بۆ یەکتر، وە لە ڕاستیدا ئەو خۆشەویستی‌یە بە تینەی کە لە ئەنجامی زیکرو یادی خوادا لەنێو مسوڵمانانداا بەکەم هۆکاری تر وا پەیدا دەبێو، خۆشەویستی خواو زیکری خوا کردن بۆ مسوڵمانان وەك تەزوویەکی کارەبایی وایە کە بە گڵۆپو چرای دڵو دەروونی هەموویاندا تێپەڕ دەبێو دایاندەگیرسێنێ[1].

٦- **فەرمان بە چاکەکردن ڕێ لە خراپە گرتن:** ئەمەش یەکێکە لەو خوا پەرستی (عبادة)یانەی کە کاریگەریەکی زۆری هەیە لە ڕووی توندو تۆڵکردنەوەو بژارکردنەوەو گەشە پێدانی کۆمەڵو کۆمەڵگای ئیسلامی، دیارە دەقی قورئانو سوننەتیش لەم بارەیەوە زۆرن بەڵام ئێمە بەس دوانیان لێ بە نموونە دێنینەوە:

أ- **﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَـئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾** (التوبة -٧)، واتە: وە پیاوانی بڕوادارو ئافرەتانی بڕوادار هەندێکیان پشتیوانی هەندێکیانن، فەرمان بە چاکە دەکەنو ڕێ لە خراپە دەگرنو، وە نوێژ بەرپا دەکەنو زەکاتێ دەدەن، وە فەرمانبەری خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن ئەوانە بێگومان خوا بەزەیيان

(١) هەر کام لە (نوێژ، ماڵبەخشین، ڕۆژوو گرتن، حەج کردن، زیکری خوا کردن) لە باسەکانی دوایی ئەم کتێبەدا قسەیان لەسەر کراوەو توێژراونەوەو ئەو دەقانەی کە پەیوەندییان پێیانەوە هەیە کەمو زۆر هێنرانەوەو لێك درانەوە، بۆیە لێرە بە پێویستمان نەزانی بیانووسین.

پێیاندا دێ بە ڕاستی خوا زاڵو کاریەجێیە. بەڵێ بێگومان لە سۆنگەی ئەوەوە کە بڕواداارانی نێرو مێ دۆستو پشتیوانی یەکترن دەتوانن فەرمان بە چاکەو ڕێگری لە خراپە بکەن، بێگومان لە ئەنجامی ئەو خواپەرستیە مەزنەشدا کە گەورەترینو چاکترین جۆرە خواپەرستیە کە بە تاکیو بە کۆمەڵو لەنێو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا ئەنجام دەدرێ، دۆستایەتیو نزیکیو پشتگیری بڕواداران بۆ یەکتر زیاد دەبێتو ڕیزەکانیان مەحکەم ترو توێژەکانیان پێکەوە پەیوەستر دەبن.

ب- ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران -١٠٤) ، واتە: وە ئێوە ئەی مسوڵمانینە -کۆمەڵێك بن- یان با کۆمەڵێك تان لەنێودا هەبن[1] کە -بانگەواز بۆ چاکە- کە ئیسلامە - دەکەنو فەرمان بەچاکە دەکەنو ڕێ لە خراپە دەگرن وە هەر ئەوانەشن سەرکەوتوو و بە مراد گەیشتوو.

لەم ئایەتە بە پێزەشدا خوای پەروەردگار سەرکەوتنو بە مراد گەیشتنی دنیاو دوارۆژی تایبەت کردوە بەو مسوڵمانانەوە کە کۆمەڵێکن یان کۆمەڵێکی وای لەنێودا هەن، سەرگەرمی بانگەوازی خەڵك بۆ ئیسلامو لەنێو خۆشیاندا فەرمان بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپەن، بەڵێ کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان وەك باغێکە کە خاوەنەکەی بەردەوام سەرگەرمی بژارکردنیەتی لە دڕكو داڵو گژو گیاو جڕو جانەوەری زیانبەخش، وە ناشتنی نەمامی چاكو پاكو بەرداری هەمەجۆر، وە لە ڕاستیدا سەرفرازیو بەختەوەریو ساغو سەلامەتی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان بەندە بە بەردەوام بوونی پرۆسەی بژارکردنو پاککردنەوەی لە هەڵەو پەڵەو ناشەرعیەکانو چاککردنو ڕازاندنەوەو ئاوەدانکردنەوەی بە کردارو ڕەفتارو

(١) (چونکە وەك توێژەرانی قورئان دەڵێن ئەگەر (مِنْ)ی سەر (منكم) بۆ (تبعيض) بێ ئەوە مەعنای دووەم و ئەگەر (بيانية)ش بێت مەعنای یەکەم دەگەیەنێ.

هەڵس‌وكەوتە چاك‌و پاكە شەرعیەكان، خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى﴾[1] (الأعلى -١٤)، جا هەرچەندە لێرەدا مەبەست تاكی مسوڵمانە بەڵام كۆمەڵ‌و كۆمەڵگای مسوڵمانیش هەمان حوكمی هەیە.

٧- **جەنگ‌و جیهاد كردن:** ئەمیش یەكی دیكەیە لەو جۆرە خواپەرستیانەی كە كاریگەرترین فاكتەرە هەم بۆ خۆ توندو تۆڵكردنەوەو هەم بۆ نێوخۆ بژاركردن‌و خۆ پاڵاوتنیش لە خڵتەوخاڵ، چ لەسەر ئاستی تاك تاكی مسوڵمانان‌و چ لەسەر ئاستی سەرجەم كۆمەڵ‌و كۆمەڵگاكانیشیان، دیارە جەنگ‌و جیهادیش مەزنترین‌و بەرزترین جۆرە خواپەرستیە كە مسوڵمان بە هەرەوەزی‌و دژی غەیری خۆیان ئەنجامی دەدەن[2]، ئنجا دەقی قورئانی بەپیرۆز سوننەتی پێغەمبەری بەڕێزیش ﷺ دەربارەی جیهادو جەنگ زۆر زۆرن، بەڵام ئێمە هەر بۆ نموونە سێ لەو دەقە بەپێزانە دێنینەوە:

١- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ﴾ (الصف -٤)، واتە: بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش دەوێ كە لە پێناویدا بە ڕیز دەجەنگن هەر دەڵێی دیوارێكی پێكەوە جۆش دراون.

٢- ﴿وَلاَ تَهِنُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۞ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُواْ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاء وَاللَّهُ لاَ يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۞ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُواْ وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾ (آل عمران ١٣٩-١٤١)، واتە: وە -ئەی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بە هۆی شكستی جەنگی ئوحودەوە -بێ هێزی

---

(١) وشەی (تزكیة) كە هەم واتای پاككردنەوەو بژاركردن‌و هەم مەعنای گەشەپێدان‌و زیادكردنیش دەگەیەنێ كەواتە: وشەی (تزكی) یانی، خۆی پاك‌و چاك كرد، خراپەو هەڵەو پەڵەی لابردو خێرو چاكەی زیاد كرد.

(٢) كەواتە جیاوازی نێوان (فەرمان بە چاكەو نەهی لە خراپە)و (جەنگ‌و جیهاد) ئەوەیە كە یەكەمیان لەنێو مسوڵماناندا ئەنجام دەدرێ‌و دووەمیان لە نێوان مسوڵمانان‌و دوژمنانیاندا لە ئەهلی كوفر.

مەنوێنن‌و دڵ تەنگ مەبن لە حاڵێکدا کە ئەگەر بڕوادار بن هەر ئێوە سەرکەوتووو بەرزترن، ئەگەر برینێکتان تێ‌بووە ئەوە بێگومان کۆمەڵی کافرانیش برینێکی بەهەمان شێوەیان تێبووە- کە لە جەنگی بەدردا شکستیان خوارد- وە ئەو ڕۆژانەش کە سەرکەوتن‌و شکستیان تێدا دەبێ- لەنێو خەڵکیدا دەستاو دەستیان پێ‌دەکەین، وە بۆ ئەوەی کە خوا ئەوانە بزانێ کە بڕوایان هێناوە[1]، وە بۆ ئەوەی چەند شەهیدێکتان لەنێودا هەڵبژێرێ، وە بێگومان خوا ستەمکارانی خۆش ناوێ، وە بۆ ئەوەی خوا بڕواداران بپاڵێوێ‌و لە بێژینگیان بدات‌و کافران نابووت بکات.

٣- ﴿مَّا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىَ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاء فَآمِنُواْ بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَإِن تُؤْمِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (آل عمران-١٧٩)، واتە: ناکرێ‌و ناگونجێ خوا واز لە بڕواداران بێنێ لەسەر ئەو حاڵەتە کە ئێوە لەسەرینی -کە پاك‌و پیس تێکەڵ‌و ئاوێتە بن- (بەڵکو بە جەنگ‌و سەختییەکان تاقی‌یان دەکاتەوە) هەتا پیس لە پاك جیا دەبێتەوە، وە خوا واناکات کە ئێوە پەنهان (غیب) بزانن - تاکو بڕوادارانی پاك‌و موونافیقانی ناپاك لێك هەڵاوێرن - بەڵام خوا لەنێو پێغەمبەرانیدا ئەوانەیان کە حەز بکات هەڵیان دەبژێرێ- بۆ ئەوەی وێڕای هاوەڵانیان لەگەڵ دوژمنانی خوادا بجەنگن تاکو لە ئەنجامی ئەوەدا پاك‌و ناپاك لەیەك جیابنەوە - دەجا بڕوا بە خواو پێغەمبەرانی بێنن، وە ئەگەر بڕوا بێنن‌و پارێزکاری بکەن، پاداشتێکی مەزنتان هەیە.

(١) واتە: بە کردەوەو پەرێزی خۆیان لە دنیای واقیعدا دەربکەون، ئەگەر نا خوا لە ئەزەلەوە پێیان زاناو ئاگادارە.

جا ئێستا با سەرنج بدەین!

لە دەقی یەكەمدا خوای باڵادەست رایدەگەیەنێ كە ئەو بڕوادارانەی خۆش دەوێ كە بە ڕیزێكی پۆڵایینو مەحكەمەوە لە پێناو خوادا دەجەنگن، كەواتە لە سۆنگەی جیهادەوەو لە گەرمەی جەنگو جیهاددا مسوڵمانان دەبنە كۆمەڵو كۆمەڵگایەكی مەحكەمو پتەوو پێكەوە جۆشدراو وە كۆمەڵو كۆمەڵگای مسوڵمان بە بێ پاڵ لێكدانو تێك ترینجان وەك خشتو چینەكانی دیوارێكی قایمو قورڕقوشمی، ناتوانن جەنگو جیهاددا بكەنو لە بەرامبەر دوژمنو ناحەزانی خواو خۆیاندا بوەستن.

وە لە دەقی دووەمدا خوای كاربەجێ بە بۆنەی تێكشكانی مسوڵمانان لە جەنگی ئوحوددا بە هۆی سەرپێچی لە فەرمانو نەخشەی پێغەمبەرەوە ﷺ دڵی هاوەڵانی پێغەمبەر (رضي الله عنهم) دەداتەوەو بۆشیان ڕووندەكاتەوە كە مەسەلەی شكستو سەركەوتن لە جەنگدا یاسایەكی خواییەو شتێكی چاوەڕوان كراوو ئاسایی یە، پاشان پێنج حیكمەتو پەندی گەورەو گرنگیش لەو جەنگو شكستەیاندا دەخاتە ڕوو:

* زانران و ناساندنی بڕوادارانی ڕاستەقینە لە مەیدانی واقیعدا (وليعلم الذين آمنوا).
* هەڵبژاردنو گوڵبژێركردنی بڕواداران بۆ پلەی بەرزی شەهیدیی (ويتخذ منكم شهداء)
* پەردە هەڵماڵین لەسەر ماهیەتی پووچی ئەو زڕە مسوڵمانو بەناو مسوڵمانانەی كە خۆیان خزاندۆتە ریزی موجاهیدانو سوپای پێغەمبەرەوە ﷺ وە خوای دادگەر لەبەر ستەمو خراپەیان خۆشی ناوێن، (والله لا يحب الظالمين).
* لە بێژنگ دانو پاڵاوتنی كۆمەڵو كۆمەڵگای مسوڵمانو لە هەموو ڕوویەكەوە: ئیخلاصو ساغیان بۆ خوا، دنیا بە كەمگرتن و دوارۆژ هەڵبژاردنیان، گوێ

ڕایەڵیو فەرمانبەریان بۆ باڵای خۆیان، فیداکاریو بێباکیان لە مەرگ و... هتد، (وليمحص الله الذين آمنوا).

* لە بەین بردنو نابووتکردنی کافران، کە دیارە بەبێ جەنگی سەختو خوێناویو قوربانی دانو ئێشو ژان، مەیسەر نابێتو(نۆش) بەبێ (ئێش) نابێ!. (ويمحق الكافرين)

ئنجا لێرەدا پێویستە هەڵوێستەیەك بکەین داخوا بۆچی ڕستەی: (ويمحق الكافرين) بەدوای ڕستەی (وليمحص الله الذين آمنوا)دا هاتوە؟

جارێ پێویستە بزانین کە وشەی (يمحق) لە چاوگی (محق)ەوە هاتوە کە بە مانای لە نێوچوون و پووکانەوەی پلەپلەو پەنهان بوونو ون بوون دێ، هەر بۆیەش بە شەوەکانی کۆتایی مانگی (قمري) دەگوترێ (محاق) چونکە لەو شەوانەدا مانگ (قمر) وردە وردە ڕۆشنایی کز دەبێو پاشان پەنهان دەبێ، کەواتە دەبێ بڕوادارانی جەنگاوەرو موجاهیدیش خەیاڵ پڵاوی وانەکەن کە بە ڕۆژو دوو ڕۆژو ساڵو دوو ساڵ یەکسەر هێزی کوفر تەخت بکەنو نەیهێڵن، بەڵکو جەنگی نێوان ئیمانو کوفر درێژخایەنەو پشووی درێژی دەوێ، دیسان هەڵبژاردنی وشەی (يمحق) کە وەك گوتمان مانای نەهێشتنی ڕۆشناییو وردە وردە خەفەکردنو کوژانەوە دەگەیەنێ، ئەوەی لێ دەفامرێتەوە کە جەنگو جیهادی ئیسلامیی نایەوێ نەیارو ناحەزەکانی ئیسلام بنبڕو قەڵاچۆ بکات! بەڵکو گرنگ ئەوەیە حوکمو دەستەڵاتیان نەمێنێو چرای حوکمڕانی یان خەفە بکرێو بکوژێتەوەو خۆری ئیسلام جێگای بگرێتەوە! ئنجا بۆیەش ڕستەی (ويمحق الكافرين) بە دوای رستەی (وليمحص الذين آمنوا)دا هاتوە تاکو مسوڵمانان دڵنیابنو بزانن کە هەتا خۆیان نەبنە کۆمەڵو کۆمەڵگایەکی پوختو پاكو هەڵبژاردەو پاڵاوتە، توانای وڵات پاك کردنەوەیان نابێ، بەڵێ کاتێك مسوڵمانان دەتوانن دەوروبەریان بژارو پاك بکەنەوە لە کوفرو ستەمو خراپە، کە پێشتر خۆیان لەسەر ئاستی تاك تاكو کۆمەڵو

کۆمەڵگاشیان پاڵاوتبێ‌و بژارکردبێ، ئەگەر نا پیس بە پیس لاناچێ‌و ئەهلی ستەم ئەهلی کوفریان پێ لەنێو ناچێ!

وە لە دەقی سێیەمیشدا خوای کاربەجێ‌و پەنهان بین ئەم سێ ڕاستییە مەزنەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە:

١) یاساو سوننەتی خوا وانیە کە واز لە کۆمەڵ‌و کۆمەڵگای مسوڵمانان بێنێ‌و لێیان بگەڕێ کە بڕوادارو مونافیق پاك‌و ناپاك پارێزکارو تاوانبارو ئازا بوێرو ترسنۆك‌و خۆ بوێر تێکەڵ بن‌و لە یەك هەڵناوێررێن، وەك حاڵەتی مسوڵمانانی مەدینەی پێغەمبەر ﷺ پێش جەنگی ئوحود، کە نزیکەی سێ یەکی (٣\١)ی سوپای ئیسلام بە فیتی (عبدالله بن أبي بن سلول) لە ناسکترین‌و دژوارترین کاتدا پشتی پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانانیان بەرداو پاشەکشەیان کرد، بەڵکو خوای کاربەجێ یاسای وایە کە خواپەرستان‌و تاغووت پەرستان لەیەك جیا بکاتەوەو کۆمەڵ‌و ڕیزی بڕواداران لە خڵتەو خاڵ‌و چلك‌و چەپەری دەغەڵ‌و دڵنەخۆشان پاك بکاتەوە.

٢) ڕێگاو چۆنیەتی ئەو پاك‌و پیس لێك هەڵاواردن‌و جیاکردنەوەیەش ئەوە نیە کە خوا مسوڵمانان لە دڵ‌و دەروونی خەڵکی ئاگادار بکات‌و پەنهان بزانن! چونکە بەس خوا نهێنیەکانی دڵان‌و پەنهانی زەوی‌و ئاسمانەکان دەزانێ: ﴿قُل لا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلا اللَّهُ ...﴾ (النمل - ٦٥)، واتە: بڵێ - بێجگە لە خوا هیچ کەس پەنهانی ئاسمانەکان‌و زەوی نازانێ...

٣) بەڵکو ڕێگای لە یەك جیاکردنەوەی پاك‌و ناپاك‌و بێژینگی لێك هەڵاواردنیان بریتیە لە جیهادو بەرەنگاری کە پێغەمبەرانی هەڵبژاردەی خوا ﷺ و شوێنکەوتووانی ڕەسەنیان پێی هەڵدەستن، هەر کاتێك زەمینەی ئەنجامدانی یان بۆ بڕەخسێ، کە ئەو زەمینەیەش بە هۆی ئەوەوە ساز دەبێ هێندەیان

هێزو بڕست هەبێ کە پێی بەگژ باتڵو ئەهلی کوفرو ستەمو خراپەدا بچن، جا دیارە ئێمەو مانانیش ئەگەر بەڕاستی بڕوا بە خواو پێغەمبەرانی (علیهم الصلاه والسلام) بهێنین و پارێزکاریی بکەین، کە بەشێکی گرنگی ئەو پارێزکارییەش خۆ پاراستنە لە دەستەو ئەژنۆ دانیشتنو ملکەچ کردن بۆ تاغووتو ملهوڕان، ئەوە بێگومان پاداشتێکی مەزنمان هەیە لای خوای باڵادەستو دادگەر، وێڕای عیززەتمەندییو سەربەرزیی دنیاش.

٨- **پەیوەندی یە کۆمەڵاتییەکان:** یەکی دیکە لەو جۆرە خواپەرستیو بەندایەتییانەی کە ڕۆڵێکی زۆر گرنگ دەگێڕن لە یەك ڕیزیی و یەك دەنگیو یەك ڕەنگو یەکسەنگی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان دا، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە زۆرو جۆراو جۆرەکانن کە ئیسلام گرنگیو بایەخێکی تایبەتی پێ داون، جا دیارە ئێمە لێرەدا مەوداو دەرفەتی ئەوەمان نیە کە مەسەلەی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان بتوێژینەوە، کە خوا یاربێ لە کتێبی (خووڕەوشتی ئیسلامیی)دا بە تێرو تەسەلی باسیان دەکەین، بەڵام لێرەدا هەروا بە خێرایی ئاماژە بە دە (١٠) لەو پەیوەنیدییە گرنگو سەرەکییانە دەکەین:

یەك: ژن و مێردایەتی (الزوجیة) :

دیارە خێزان (الأسرة) خشتی یەکەمی پێکهێنانی کۆمەڵگایەو پەیوەندی نێوان ژنو مێردو پێکەوە پەیوەست بوونیان لەسەر بناغەی بەرنامەی خواو بە ئیزنو مۆڵەتی خوایە، بۆیە ئەو پەیوەندییە بە پەیوەندیەکی پیرۆز دادەنرێتو لەسەر بنچینەی ڕێزو خۆشەویستیو سۆزو پەرۆش بۆ یەکتر بنیات دەنرێ، وە هەر کام لە ژنو مێرد کۆمەڵێك ئەركو مافیان لەگەڵ یەکتردا هەیەو هەرکامێکیان بە بەرگو پۆشاکی ئەوی دیکە دادەنرێت، جا بێگومان دەقی قورئانو سوننەت سەبارەت بە ئەركو مافەکانی ژنو مێرد بەرامبەر بە یەکترو ئەو ئادابە شەرعییانەی کە دەبێ

پابەند بن و ڕەچاویان بکەن لە هەڵسوکەوتی نێوانیانـدا، زۆر زۆرن‌و ئێمـە لێـرەدا دەرفەتی خستنە ڕوویانمان نیە، بۆیە بە هێنانەوەی ئەم ئایەتە قەناعـەت دەکـەین: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَـةً إِنَّ فِـي ذَلِـكَ لآيَـاتٍ لِّقَـوْمٍ يَتَفَكَّـرُونَ﴾ (الـروم -٢١)، واتـە: وە لـە نیشانەکانی -خوایەتی خوا- ئەوەیە کـە لـە نەفـسی خۆتـان هاوسـەری بـۆ وەدی هێناون تاکو بەهۆیانەوە ئۆخژنتان بۆ بێت، وە خۆشەویستی‌و بەزەیی لە نێوانتانـدا گێڕاوە، بێگومان لەو - پەیوەندی‌و هۆگرییەی ژن‌و مێردایەتی-ەدا نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێك بیر بکەنەوە.

دوو: بــاب و دایك ڕۆڵایــەتی:

پەیوەندی نێوان باب‌و دایك ڕۆڵەکانیشیان وێڕای ئەوەی کە وەك پەیوەندی نێوان ژن‌و مێرد شتێکی خواڕسك‌و فیتـرییە، ئیسلامیش گرنگی‌و بایەخێکی زۆری پــێ داوە، بەڵام جێی سەرنج ئەوەیە کە مەگەر بە دەگمەن دەنا هەر فەرمان بە ڕۆڵەکان - کوڕو کچ- کراوەکە ڕێزی باب‌و داکیان بگرن‌و لەگەڵیان چاك بن‌و بە باب‌و دایك نەگوتراوە! هۆیەکەش ئەوەیە کە چاکیی باب‌و دایك لەگەڵ منداڵەکانیان کە جگەر گۆشەیانن شتێکی خوا ڕسکەو پێویستی بە ئاگادارکردنەوەو ئامۆژگـاری ناکـات، مەگــەر لــە هەنـدێك حاڵەتـدا، جـا دیـارە لـەبارەی پەیوەنـدی بـاب‌و دایـك‌و ڕۆڵەکانیانەوە، دەقی قورئان‌و سوننەت زۆرن بەڵام ئێمە بەس دووانیـان بـە نموونـە دێنینەوە:

١- ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا ۞ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾ (الإسراء ٢٢-٢٤)، واتە: وە پـەروەردگارت بڕیـاری داوە کـە

جگە لەو نەپەرستن وە لەگەڵ دایكو بابتان چاكە بكەن[1]، هەر كات یەكێكیان یان هەردووكیان لەلات بوونو گەیشتنە قۆناغی پیری، نەچی هیچ وشەیەكی هەست ڕووشێنەریان پێ بڵێی، وەدەنگیان مەدەو قسەیەكی پڕ ڕێزو حورمەتیان لەگەڵ بكە، وە لە ئەنجامی بەزەییو پەرۆشدا باڵی گەردن كەچی یان بەسەردا شۆڕبكەوە، وە بڵێ: پەروەردگارم! بەزەییت پێیاندا بێ وەك چۆن ئەوانە منیان بە گچكەیی بەخێوكرد.

ئەمە دەربارەی هەڵوێستی ڕۆڵەكان بەرامبەر دایكو بابیان، دەربارەی هەڵوێستی دایكو بابیش لەگەڵ منداڵەكانیان- بەتایبەتی باب - فەرموویەتی:

٢- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ (التحريم -٦)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە خۆتانو ماڵو خێزانتان لە ئاگرێك بپارێزن كە سووتەمەنییەكەی خەڵكو بەردە، چەند فریشتەیەكی بە زەبرو هێزی لەسەرن هەر شتێك خوا فەرمانیان پێ بكات سەرپێچی ناكەنو چیان فەرمان پێبكرێ ئەنجامی دەدەن.

سێ: خزمایەتی :

بازنەیەكی دیكەی پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكان كە لە بازنەی یەكەمو دووەم فراوانترە، بریتییە لە پەیوەندی خزمایەتی (صلة الرحم) كە لە زۆر دەقی قورئانو سوننەتدا فەرمان بە پاراستنی كراوەو هەڕەشەی توند لە پچڕاندنی كراوە، كە ئێمە لێرە بەس ئاماژە بە سێ لەو دەقە بە هێزو پێزانە دەكەین:

١- ﴿وَأُوْلُو الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ...﴾ (الأحزاب -٦)، واتە: وە لە كتێبی خوادا خزمان لەنێو

(١) سەرنج بدە چۆن خوای دادگەر دوای پەرستنی خۆی فەرمانی بە چاكەكردن لەگەڵ دایكو بابی كردووە!!

خۆیاندا لە یەکتر نزیکترن‌و هەقیان بەسەر یەکەوە زیاترە لە باقی بڕواداران‌و کۆچکەران، وە خوای تۆڵەستێن بە هەڕەشەوە ڕوو لە کەسانێك دەکات کە هەڵوێستی دەغەڵانەیان لە بەرامبەر جیهادو بەرگری کردن لە کۆمەڵگاو قەوارەی ئیسلامی هەیەو پێیان دەفەرموێ:

٢- ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ۞ أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَى أَبْصَارَهُمْ﴾ (محمد -٢٢،٢٣)، واتە: ئایا زۆر نزیك نیە - ئەی دەغەڵان!- کە ئەگەر دەستەڵات بگرنە دەست خراپەکاریی لە زەویدا بکەن‌و خزمایەتیتان بپچڕێنن! ئەوانەی کە ئاوا دەکەن - کەسانێکن خوا نەفرینی لێکردوون بۆیە کەڕی کردوون‌و چاوەکانیانی کوێر کردوون.

٣- ((لا يدخل الجنة قاطع، قال سفيان في روايته: يعني قاطع رحم)) (متفق عليه)، واتە :(پچڕێنەر ناچێتە بەهەشتێ) سوفیان لە کاتی گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەدا گوتوویەتی: یانی پچڕێنەری خزمایەتی.

چوار: دراوسێیەتی :

پەیوەندی دراوسێیەتیش یەکێکی دیکەیە لە بازنە گرنگەکانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی‌و ئیسلام گرنگییەکی زۆری پێداوەو لە زۆر دەقی قورئان‌و سوننەت دا فەرمان بە مسوڵمانان کراوە کە ئەرك‌و مافەکانی دراوسێیەتی لەگەڵ یەکتردا جێبەجێبکەن‌و زۆر وریا بن لە ئازارو زیان بەیەکتر گەیاندن‌و یەکتر ڕەنجاندن، بۆ وێنە خوای بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿وَاعْبُدُواْ اللهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ..﴾ (النساء -٣٦)، واتە: وە خوا بپەرستن‌و هیچ شتێك مەکەنە هاوبەشی، وە لەگەڵ دایك‌و باوکتان

چاکە بکەن وە لەگەڵ خزمانو هەتیوانو نەدارانو دراوسێ نزیکو دراوسێی دوورو هاوەڵی نزیکو ڕێبوارو ئەو -کۆیل-انەی لەبەر دەستانن..

پێغەمبەری سەروەریشمان ﷺ دەربارەی گەورەیی و گرنگی ئەرکو مافی دراوسێ-یەتی فەرموویەتی: ((ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورّثه)) (متفق عليه)، واتە: جوبرائیل ئەوەندە دەربارەی دراوسێ ڕایسپاردمو داکۆکی لێکردم، هەتا گومانم وابوو کە دەیکاتە میراتگر!.

پێنجەم: هاوەڵایەتی (الصداقة) :

پەیوەندی دۆستایەتیو هاوەڵایەتیش یەکی دیکەیە لە جوغزەکانی پەیوەندی کۆمەڵایەتیو پێکەوە گرێدانی ئەندامانو توێژەکانی کۆمەڵگا، ئەوەندە بەسە بۆ گرنگیو بایەخی ئەو جۆرە پەیوەندییە لە ئیسلامدا کە لە ئایەتی ژمارە (٣٦)ی سورەتی (النساء)دا لە ڕیزی چاکە لەگەڵ بابو دایکو خزمانو هەتیوو و هەژارو دراوسێدا باسکراوە، وە لە ئایەتی ژمارە (٦١)ی سورەتی (النور)یش خواردنو خواردنەوە لە ماڵی: دۆستو ڕەفیق بۆ ئینسان موباح کراوە لە ڕیزی ماڵی خۆ، بابو دایک، براو خوشك، مام[1] و پوور، خاڵو پلك، وە ماڵێك کە تێیدا کراوە بە ئەمیندارو وەکیل، وەك دەفەرموێ: ﴿...لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلا عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلا عَلَى أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِن بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ ...﴾.

---

(١) دیارە ((عمات)) کە کۆمەڵو کۆی (عمة)یە، خوشکی بابە، وە (خالات) کۆی (خالة)یە کە خوشکی دایکە، جا لە کوردیدا (پوورو پلك) هەردووکیان بۆ هەرکام لە (عمة) و (خالة) بەکاردین، بەڵام ئەگەر وەك من جیام کردوونەوە جیا بکرێنەوە باشترە.

شەش: ميوانداريتى (الضيافة) :

ئەميش يەكيكە لە پەيوەندييە كۆمەلآيەتييەكانو لە زۆر دەقى قورئانو سوننەتيشدا هەم باسى ئەركى خانەخوييەتىو مافى ميوانو هەم باسى ئەو ئادابو ڕەوشتە بەرزانە كراوە كە دەبێ هەردووكيان ڕەچاويان بكەن، كە ئيمە ليرەدا بەس دووان لەو دەقانە بە نموونە دينينەوە كە يەكيكيان پەيوەندى بە باباى خانەخوێو ئەوى ديشيان پەيوەندى بە ميوانەوە هەيە:

١- ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه...)) (متفق عليه)، واتە: هەر كەسيك بڕواى بە خواو ڕۆژى دوايى هەيە با ڕيزى ميوانەكەى بگرێ، ئنجا شايانى باسە كە ڕيز لە ميوان گرتن تەنيا بە خواردن پيدانى باش تەواو نابێ، بەلكو ويڕاى ئەوە دەبێ لە ڕووى مەعنەوىو ئەخلاقيشەوە ڕيزو حورمەتى بگيرێ، بەلكو ئەميان لە ڕيزگرتنى ماددى گرنگتريشە، وەك كوردەوارى دەلين:(نانت جۆيين بێ خولقت گەنمين بێ).

٢- ((لا يحل لمسلم أن يقيم عند أخيه حتى يؤثمه، قالوا: يا رسول الله وكيف يؤثمه؟: قال: يقيم عنده ولا شيء له يقريه به)) (رواه مسلم)، واتە: هيچ مسولمانيك بۆى نيە كە هيندە لە لاى برايەكەى ميوان بێ تا گوناحبارى دەكات! گوتيان: ئەى پيغەمبەرى خوا جا چۆن گوناحبارى دەكات؟! فەرمووى: ئەو هەر ميوانى دەبيتو خانەخوييەكەشى شتيكى واى لەلا نيە كە ميوانداريتى پێ بكات!

كەواتە: وەك چۆن ليزانىو خولقو خۆى جوانو سەخاوەتو بەرچاو تيرى بۆ باباى خانەخوێ پيويستن، ميوانيش دەبێ ورد بينو بە سەليقەو كارامە بيتو بزانێ ئەگەر مانەوەى گيروگرفتيك دروست بكات مايەى دەردەسەرى خاوەن مالێ بێو پيى ناخۆش بێ، نابێ بمينيتەوە.

حەوت: سەردان و هاموشۆ :

وەك چەندان جار دووبارەمان كردۆتەوە هەموو جموجۆڵو چالاكیەكانی مسوڵمانان ئەگەر بۆ خوا بوونو بە پێی شەرع بوون (الإخلاص والإتباع)یان لەگەڵ بێ بە خواپەرستی لەقەڵەم دەدرێن، جا یەكێكی دی لەو چالاكیانەی نێو كۆمەڵو كۆمەڵگای مسوڵمان كە كاریگەریو شوێنەوارێكی گرنگو بەرچاوی لە تۆكمەو توندو تۆڵ كردنی ڕیزەكانیاندا هەیە، بریتیە لە سەردان (زیارة)و هاموشۆی یەكتر بە مەبەستی بەیەك ئاشنابوونو ئاگا لە یەكتر بوونو چاكو چۆنیو هەواڵ پرسینی یەكتر.. هتد.

ئەمەش چەند دەقێكی سوننەتی پێغەمبەری سەروەر ﷺ لەبارەی سەردانو هامووشۆو هەواڵ پرسینی یەكترو گرنگیو كاریگەری لە بواری لە خوا نزیك بوونەوەو لەیەك نزیك خستنەوەی مسوڵماناندا:

١- (عن النبّي ﷺ أن رجلاً زار أخاً له في قرية أخرى، فأرصد الله له على مدرجته ملكاً فلما أتى عليه قال: أين تريد؟ قال: أريد أخا لي في هذه القرية، قال: هل لك عليه من نعمة تربّها عليه؟! قال: لا، غير أني أحببته في الله تعالى، قال: فأني رسول الله أليك بإن الله قد أحبك كما أحببته فيه) رواه مسلم. واتە: پیاوێك سەردانی برایەكی خۆی كرد لە ئاوەدانییەكی دی، خواش فریشتیەكی لەسەر ڕێگای بۆ بە چاودێر دانا، جا كاتێك گەیشتە لای پێی گوت: بۆ كوێ دەچی؟ گوتی: دەمەوێ سەردانی برایەكم بكەم لەم ئاوەدانییە، گوتی: ئایا هیچ چاكەو بەرژەوەندیەكت لەلای ئەو هەیە، بچی مشووری لێبخۆی؟ گوتی: نەخێر، هەر ئەوەندەیە كە لە پێناوی خوای بەرزدا خۆشم ویستوە، -فریشتەكە- گوتی: دەجا بزانە كە من نێردراوی خوام بۆ لای تۆ كە پێت ڕابگەینم خواش تۆی خۆشویستوە چونكە تۆ ئەوت لەبەر خوا خۆشویستوە.

٢- (ما من مسلم يلتقيان فيتصافحان إلا غفر لهما قبل أن يفترقا) رواه أبو داود، واتە: هیچ کاتێك دوو مسوڵمان ناگەنە یەکترو پێکەوە تۆقە ناکەن، مەگەر لێیان دەبوردرێ بەر لەوەی لێك جیا ببنەوە.

٣- (عن أنس رضي الله عنه قال: يا رسول الله الرجل منا يلقى أخاه أو صديقه أينحني له؟ قال: لا، قال: أفيلتزمه ويُقَبِّلُهُ؟ قال: لا، قال: ويصافحه؟ قال: نعم) رواه الترمذي وقال: حديث حسن، واتە: ئەنەس خوای لێ رازی بێت گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا پیاوێك لە ئێمە بە برایەکی یان هاوەڵەکەی دەگات ئایا بۆی بچەمێتەوە؟ فەرمووی: نەء، گوتی: ئەدی بەخۆیە بگوشێ‌و ماچی بکات؟ فەرمووی: نەء، گوتی: ئەدی تۆقەی لەگەڵ بکات؟ فەرمووی بەڵێ.

٤- (لاَ تَحقِرَنَّ من المعروف شيئاً ولو أن تلقى أخاك بوجهٍ طَليقٍ) رواه مسلم. واتە: هیچ شتێك لە چاکەکردن بە کەم مەگرە، ئەگەر هەر ئەوەندەش بێت کە بە ڕووی کراوەو گەشەوە بگەیە برایەکەت.

هەشت: سەرلێدانی نەخۆش (عيادة المريض) :

یەکی دیکە لەو چالاکی‌و پەیوەندی یە گرنگ‌و کاریگەرانەی نێو کۆمەڵگای مسوڵمان سەر لێدان‌و هەواڵ پرسینی ئینسانی ناساغ‌و پەککەوتەیە، کە بێگومان پێویستی بە دڵدانەوەو قسەی خۆش‌و ئامۆژگاری‌و خەم ڕەواندنەوە وورە بەرزکردنەوە هەیە، دیارە ئەم خواپەرستییەش ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە زیادکردنی خۆشەویستی‌و بەزەیی‌و پەرۆش‌و سەرەنجام پێکەوە توندو تۆڵکردنی چین‌و توێژەکانی کۆمەڵگا، ئەمەش چەند دەقێك لەمبارەوە:

١- (عودوا المريض وأطعموا الجائع وفكوا العاني) رواه البخاري. واتە: سەر لە نەخۆش بدەن‌و خواردن بدەن بە برسی‌و دیل بەرهەڵدا بکەن.

٢- (حق المسلم على المسلم خمس: رد السلام، وعيادة المريض، وإتباع الجنائز، وإجابة الدعوة، وتشميت العاطس) متفق عليه. واتە: مافی مسوڵمان لەسەر مسوڵمان پێنجن: وەڵامدانەوەی سەلام، وە سەرلێدانی نەخۆش، وە شوێنکەوتنی جەنازەکان -بۆ سەر گۆڕستان-، وە وەڵامدانەوەی دەعوەت کران، وە گوتنی (يرحمك الله) بە بابای پژمیو.

٣- (إن الله عز وجل يقول يوم القيامة: يا ابن آدم مرضت فلم تعدني: قال يارب كيف أعودك وأنت رب العالمين؟! قال: أما علمت أن عبدي فلانا مرض فلم تعده؟ أما علمكت أنك لو عدته لوجدتني عنده؟!...) رواه مسلم. واتە: بێگومان خوای باڵادەست‌و شکۆمەند رۆژی قیامەتێ دەفەرموێ: ئەی ئادەمیزاد نەخۆش کەوتم سەرت لێ نەدام! ئەویش دەڵێ: ئەی پەروەردگار چۆن سەرت لێ بدەم کە تۆ پەروەردگاری جیهانەکانی؟! دەفەرموێ: ئەدی نەتزانی کە فلانە بەندەیەم نەخۆش بوو سەرت لێ نەدا؟ ئایا نەتزانی ئەگەر سەردانت کردبایە منت لەلای وی دەبینی؟!

بێگومان مەبەستیش لە (لەلای نەخۆش بوونی خوای بێ وێنە) لەوێ بوون‌و دەستگیربوونی ڕەزامەندی‌و پاداشتەکەیەتی بەهۆی ئەو سەرلێدان‌و هەواڵ پرسینەوە، لەم فەرموودە بە پێزانەی پێغەمبەری پایە بەرزو بەڕێزیشماندا دەبینرێ کە سەر لێدان‌و دڵدانەوەو هەواڵ پرسینی نەخۆش چ خواپەرستییەکی بەرزەو چ کاریگەریەکیشی هەیە لە خوا نزیك خستنەوەو لەیەك نزیککردنەوەی مسوڵمانان‌دا.

نۆ: لەگەڵ جەنازە چوونە سەر گۆڕستانو سەرەخۆشی کردنو دڵدانەوەی خاوەن مردوو :

دیارە ئینسان لە ڕوانگەی ئیسلامەوە چ زیندوو بێت چ مردوو، ڕێزو حورمەتی پارێزراوە، جا یەکێکی دیکە لەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانەی کە تا رادەیەکی زۆر کاریگەری هەیە لە بڵاوکردنەوەی ڕووحی برایەتیو بەتەنگ یەکترەوە بوونو یەکتر خۆشویستن، بریتیە لە لەگەڵ مردوو چوونە سەر قەبرانو سەرەخۆشیو دڵدانەوەی خاوەن مردوو، جا دیارە کە شۆردنو کفن کردنو نوێژی مردوو لەسەر خوێندنو بردنە سەر گۆڕستانو ناشتنی مردوو، فەرزی کیفایەنو لەسەر کۆمەڵگای مسوڵمان پێویستە جێبەجێیان بکات فەرموودەش لەوبارەوە زۆرن، کە ئەمانە چەند نموونەیەکیانن:

١- (من شهد الجنازة حتى يُصلَّى عليها فله قيراط، ومن شهدها حتى تدفن فله قيراطان، قيل: وما القيراطان؟ قال: مثل الجبلين العظيمين)، متفق عليه. واتە: هەر کەسێك ئامادەی جەنازەیەك بوو هەتا نوێژی لەسەر دەکرێ، ئەوە (قیراط)ێکی پاداشت هەیە، وەهەر کەسێك ئامادەی -سەروبەر کردنی- بوو هەتا دەنێژرێ ئەوە ئەندازەی دوو (قیراط)ی پاداشت هەیە، گوترا: دوو (قیراط) چین؟ فەرمووی: هێندەی دوو چیای گەورەن.

٢- (مَنْ عزَّى أخاه المؤمن في مصيبة كساه الله حلل الكرامة يوم القيامة) أخرجه البيهقي. واتە: هەر کەسێك دڵی برایەکی بڕواداری بداتەوە لە بەڵایەك کە بەسەری هاتوە، خوا لە ڕۆژی قیامەتێ بەرگو پۆشاکی ڕێزو حورمەتی دەبەر دەکا.

٣- (من عزّى مصابا فله مثل أجره) أخرجه البيهقي والترمذي وابن ماجه. واتە: هەر کەسێك دڵی لێقەوماوێك بداتەوە، ئەوە هێندەی ئەوپاداشتی هەیە.

دە: بەشداری کردنی شادی و خۆشی یەکتر:

وەك چۆن پێویستە مسوڵمانان لە کاتی تەنگانەو لێقەومان و بەڵاو گرفتاری‌دا بەدەم یەکدییەوە بچن‌و بەخەم یەکترەوە بن و هاوکاری یەکتر بکەن، بە هەمان شێوەش لە کاتی شایی‌و شادی‌و خۆشی‌و بۆنە (مناسبة) شەرعییەکانیشدا پێویستە هاوکاری یەکتر بکەن‌و بەدەم بانگەوازو دەعوەتی یەکترەوە بچن، وەك خوای باڵادەست فەرمویەتی: ﴿...وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ...﴾ (المائدة -٢)، واتە: وە هاوکاری یەکتری بکەن لەسەر چاکەکاریی‌و پارێزکاریی بەڵام لەسەر گوناح‌و دەستدرێژی دەست بار بۆ یەکتر مەگرن...

ئەمەش چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەری رەوشت مەزن ﷺ لەوبارەوە:

١- (إذا دعا أحدكم أخاه فَلْيُجِبْ عِرْساً كان أو نحوه) رواه مسلم وأبو داوود والبغوي، واتە: ئەگەر یەکێکتان برایەکی دەعوەت کرد بۆ -نان خواردن- زەماوەندو شێوەی ئەوە با بچێت.

٢- (إذا دعي أحدكم إلى طعام فليجب، فإن كان مفطراً فليطعم وإن كان صائماً فليصلِّ) رواه مسلم والبيهقي، واتە: هەر کات یەکێکتان بانگهێشت کرا بۆ خواردنێك با بچێ جا ئەگەر بەرۆژوو نەبوو با بخوات‌و ئەگەر بە رۆژووش بوو با دووعا -بۆ خاوەنی خواردنەکە- بکات.

٣- (شر الطعام طعام الوليمة، يدعى الغني ويترك المسكين وهي حق فمن تركها فقد عصى الله ورسوله) متفق عليه، واتە: خراپترین خواردن خواردنی زەماوەندە دەوڵەمەندی بۆ بانگهێشت دەکرێ‌و هەژار فەرامۆش دەکرێ!

بەڵام سازكردنیش هەر پێویستەو هەر كەسێك سازی نەكات ئەوە سەرپێچی خواو پێغەمبەرەكەی كردوە.

دیارە مەبەست لەم فەرموودەیە ئەوەیە كە خواردنێك كە لەكاتی بووك هێنان و شایی و زەماوەنددا ساز دەكرێ، ئەگەر دەوڵەمەندەكانی بۆ بانگهێشت بكرێن‌و نەدارو برسییەكان فەرامۆش بكرێن، ئەوە دەبێتە خراپترین جۆرە دەعوەتكردن، بەڵام چوون‌هەر پێویستە بۆ دڵ ڕاگرتنی بابای خاوەن خواردن، كەواتە لێرەدا دوو خراپە تێك دەگیرێن‌و ئینسان ناچارە یەكیان كە زیانی كەمترە لەوی دی هەڵبژێرێ بە پێی یاسای (إحتمال أخف الضررين) وە (إتقاء أقوى الشرين)، كەدیارە بەرنامەی‌خوا دڵ ڕەنجاندنی بابای خاوەن خواردن‌و كەسوكاری پێ خراپترو زیانبەخش ترە لە خواردنی خواردنێكی ئەوتۆ! ئنجا بێگومان ئەگەر (وليمة)كەش بەو جۆرە نەبێ كە پێغەمبەر ﷺ باسی كردوە، بەڵكو هەژارو دەوڵەمەندی وەك یەك بۆ بانگهێشت بكرێن ئەوە بێگومان ئەو خراپی‌و مەترسییەش نامێنێ، بە مەرجێك لەلایەكی دیكەوە پێچەوانەی شەرع‌و ئادابە شەرعییەكان ڕەفتارو هەڵسوكەوت نەكرێ، ئەگەر نا ئەوكاتە حوكمی چوون‌و نەچوون بە ئەندازەی ئەو ناشەرعیی‌و سەرپێچییانە دەگۆڕێ.

مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست!

پێم وایە دوای ئەم برە توێژینەوەیە دەربارەی دە (١٠) لە پەیوەندی‌و چالاكییە كۆمەڵایەتییەكان، ڕوون بۆوە كە خواپەرستی (العبادة) چ ڕۆڵێك دەگێڕێ لە پێكەوە بەستن‌و هۆنینەوەی مسوڵمانان بەدەزووی بەندایەتی بۆ خوا كردن، كەوەك پێشتریش باسمان كرد یەكەمین‌و گرنگترین هەنگاوی ئەو بەندایەتی‌و خواپەرستیەش (ئیمان)ە‌و، ئیمان بناغەو بنچینەی هەموو جۆرە شێوەتاكی‌و كۆمەڵی‌و ئاشكراو پەنهانەكانی خواپەرستی‌یە، وە لە ڕاستیدا ئەو هەموو جۆرو شێوە زۆرو زەوەندەی

خواپەرستی کە لە هەموو جموجۆڵو چالاکییە مەعنەوی‌و ئەخلاقی‌و کۆمەڵایەتی‌و سیاسییەکاندا خۆیان دەنوێنن، بە میوەو بەرهەمی ئیمان دادەنرێن، هەر بۆیەش پێغەمبەری سەروەری مرۆڤایەتی ﷺ لە پێناسە کردنی ئیماندا فەرموویەتی: (الإيمان بضع وسبعون —أو بضع وستون- شعبة، أفضلها قول: لا إله إلا الله، وأدناها: إماطة الأذى عن الطريق، والحياء شعبة من الإيمان) متفق عليه، واتە: ئیمان حەفتاو ئەوەندە —یان شەستو ئەوەندە- بەشەیە، چاکترینیان گوتنی: (هیچ پەرستراو نین بێجگە لە خوا)یە، وە کەمترینیان لابردنی ئازارە لەسەر رێگا، وە شەرم و شکۆش بەشێکە لە ئیمان)[1].

بەڵام گرنگ ئەوەیە هەر کام لەم جموجۆڵ وچالاکی یە کۆمەڵایەتییانە بۆ خواو بەپێی شەرعیی خوا ئەنجام بدرێن‌و هەردووك مەرجی بنەڕەتی قبووڵ کران: بۆ خوا بوون‌و بەپێی شەرع بەڕێوەچوون (الإخلاص والإتباع)یان تێدا بێنەدی، ئەوجار ئەو شوێنەوارو کاریگەری یەی باسمان کرد دێتە دی، ئەگەر نا زۆر جاران ئەو پەیوەندی‌و چالاکی یە کۆمەڵایەتییانە لەبەر رەچاونەکردنی سنوورەکانی شەرع‌و پابەند نەبوون بە ئادابە بەرزەکانی یەوە، دەبنە سەرچاوەو کانگای گەلێك کێشەو هەراو دەردە سەری‌و ئێش‌و ژانی زۆریان لێ دەکەوێتەوە، چ بۆ تاك‌و چ بۆ خێزان‌و چ بۆ کۆمەڵگاش، بە کۆتایی پێهێنانی ئەم خاڵی شەشەمەش کۆتایی بەم بەشی سێیەمە (شوێنەوارو بەرهەمە گرنگەکانی خواپەرستیی) دێنین‌و دەچینە سەر باسی چوارەم.

---

١) پێویستە بزانین کە هەر کام لە وشەکانی (إيمان)و (إسلام)و (عبادة)و (تقوى) ئەگەر بە جیاجیا باس بکرێن، ئاشکراو پەنهان‌و درشت‌و وردی ئایینی خوا دەگرنەوە، بەڵام ئەگەر پێکەوە بن، ئەوە ئیمان ئەصلی عەقیدەو، ئیسلام پابەندی رواڵەتی‌و، عیبادەت پابەندی بە ئیسلامە لەو رووەوە کە ملکەچی‌و بەندایەتییە بۆ خواو، تەقوا حاڵەتی دڵ‌و دەروونی‌و لایەنی تەزکیە دەگرنەوە.

دابەش بوونی خواپەرستی بەسەر هەموو ئەندامەكانی جەستەدا[1]

دوای ئەوەی لە باسەكانی رابردوودا چەمك‌و واتای خواپەرستی‌و گرنگی‌و پلەو پایەی‌و بەرهەم‌و شوێنەوارەكانیمان تا ڕاددەیەكی باش بۆ ڕوون بۆوە، خوا پشتیوان بێ لەم باسەشدا لەسەر تاپای جەستەی خۆمانەوە ڕادەمێنین داخوا چۆن چۆنی خواپەرستی بەسەر هەموو ئەندامەكانیدا دابەش دەبێت!

جا ئێمە بۆ چۆنێتی دابەشبوونی خواپەرستی بەسەر جەستەی ئینساندا باسی دە (١٠) ئەندامی جەستە دەكەین‌و ڕوونی دەكەینەوە كە چۆن پێنج حوكمە شەرعی‌یەكان كە پێویست بوون‌و حەرام بوون‌و سوننەت بوون‌و ناپەسەند بوون‌و مویاح بوون (الوجوب والحرمة والندب والكراهة والإباحة)ن، بەسەر هەر كام لەو دە (١٠) ئەندامەدا دەچەسپێن، كە كۆی هەموو ئەو حوكمە شەرعییانەو سەرجەمی هەموو ئەو -پلە-انەی خواپەرستی، پەنجا (٥٠) حوكم‌و پەنجا پلەیە، بەم جۆرەی خوارێ:

١- عەقڵ.
٢- دڵ.
٣- زمان.
٤- گوێ.
٥- چاو.
٦- دەست.
٧- لاق.
٨- زار.
٩- لووت.
١٠- تێكڕای جەستە.

---

١) بۆ نووسینی ئەم باسە جگە لە خاڵی یەكەم (عەقڵ)، سوودم لە (مدارج السالكين)ی إبن القيم الجوزية وەگرتوە، بەڵام بە لێ زیادكردن‌و دەستكارییەكی زۆرەوە، بڕوانە ج١ ص١١٠ تا ١٢٢.

ئنجا وەك گوتمان هەركام لەم دە (١٠) ئەندامــە هــەر پێــنج حوكمــە شــەرعی یەكانی بەسەردا دەچەسپێن، واتە هەركامێكیان خوای پەروەردگار هەنــدێك شــتی لەسەر فەرز كردوەو هەندێكی لــێ حەرام كردوەو چەند شــتێكی بــە ســوننەت بــۆ داناوەو هەندێك شتیش بە ناپەسەند(مكروە)و هەندێك شتیش هیچ كــام لــەو پێــنج حوكمانەی نین‌و موباحە، جا ئەگەر بێت‌و ژمارەی ئەندامەكان لە ژمــارەی حوكمــە شەرعی‌یەكانیان بدەین، ئەنجامەكەی ئاوا دەردەچێ:

١٠ ئەندام ×٥ حوكم= پەنجا حوكم، كە بێگومــان هــەركام لــەو پــەنجا حوكمــە شەرعی یە بە پلە (درجة)یەك لە پلەكانی خواپەرستی (درجات العبودیة) دادەنرێ، جا ئێستا با بەوردی سەرنج بدەین داخوا ئەركی بەندایەتی و خواپەرستی هەر كــام لەو دە (١٠) ئەندامەی جەستەمان چی یەو چۆنە! بەڵام پێویستە ئەوە بــزانین كــە ئێمە لێرە نامانەوێ بە تێرو تەسەلــی باسی ئەرك‌و خواپەرستی‌یــەكانی هــیچ كــام لــەو دە (١٠) ئەندامــە بكــەین، چــونكە ئــەوە كــارێكی ئاســان نیــەو بــەم بــڕە توێژینەوەیەی ئێمە تەواو نابێــت، بــەڵكو لێــرە زیــاتر مەبەســتمان ئامــاژەكردن‌و ئاگاداركردنەوەی خوێنەرانی بەڕێزو خۆشەویستمانە بۆ چۆنیەتی خواپەرست (عابد) بوونی ئەندامەكانی جەستە، بۆیە تەنیا ئەو شتانەی كە ســەرەكی‌و بەرچــاون‌و لــە كاتی ئەم نووسینەدا بەبیرو زەینماندا دێن، دەنووســین، بۆیــەش لــە بەراییــدا ئــەم راستیەم خستە ڕوو، تاكو هــیچ كەســێك وانــەزانێ كــە ئــەرك‌و خواپەرســتیەكانی ئەندامەكانی جەستە هەر ئەوانەن كە باسیان دەكەین، وە هیچ كەسێكیش ئەگــەر شتێك یان چەند شتێكی دیكەی بە زەیندا هات نەیكاتە مایەی گلەیی‌و ڕەخنە:

١- عەقڵ، ژیری (العقل):

كە چەق‌و نێوەندی بیركردنــەوەو تێگەیــشتن‌و كۆكردنــەوەی زانیــاری‌و زانــراوە جۆراو جۆرەكانە:

یەك: ئەوەی لەسەری پێویستە: وەك: سەرنجدانو تێوەڕامانی ((خۆ))و بوونەوەرو دەوروبەر کە ئاوێنەی تێدا درەوشانەوەی ناوەچاکەکانو سیفەتە بەرزەکانی خوان، بەمەبەستی ناسینی خوای بەدیهێنەرو پەروەردگار، بۆ ئەوەی وێڕای ناسینی دڵو فیترەت، زانینو تێگەیشتنی عەقڵ و حیکمەتیش پەیدابێو ناسینی خوا (معرفة الله) لە دڵدا دامەزراوتر بێ، وە وەك بیرکردنەوەو تێگەیشتن لە قورئانو سوننەتو ئەو زانیارییانەی پێیانەوە پەیوەستن، بایی ئەوەندە کە ئینسان ئەرکو فەرزەکانی سەرشانی پێ جێبەجێ بکات، چ لە رووی ئیمانو عەقیدەوەو چ لە رووی هەموو لایەنەکانی دیکەی دینداریی‌و مسوڵمانەتی‌یەوە، جا چ فەرزی عەین بن، چ فەرزی کیفایە، کە بێگومان لەنێو فەرزەکانی کیفایەدا حەوجێ نەبوونی مسوڵمانانە بە غەیری خۆیان بۆ هیچ شتێك[1] چونکە وەك زانایان گوتوویانە: (ما لا يتم الواجب إلا به فهو

---

١) (محمد أبو حامد الغزالي) خوا لێی خۆش بێ لەوبارەوە لە کتێبی (إحياء علوم الدين)دا گوتوویەتی: (...فالعلوم التي ليست بشرعية تنقسم إلى ما هو محمود وإلى ما هو مذموم وإلى ما هو مباح. فالمحمود ما يرتبط به مصالح أمور الدنيا كالطب والحساب، وذلك ينقسم إلى ما هو فرض كفاية وإلى ما هو فضيلة وليس بفريضة. أما فرض الكفاية فهو علم ما لا يستغنى عنه في قوام أمور الدنيا كالطب... فلا يتعجب من قولنا إن الطب والحساب من فروض الكفايات، فإن أصول الصناعات أيضا من فروض الكفايات كالفلاحة والحياكة والسياسة بل والحجامة والخياطة...) ج١، ص٢٧. هيئة التأليف والتحقيق والترجمة في دار الهادي ط١/١٩٩٢.

واتە: وە ئەو زانیارییانەی کە شەرعی نین –واتە لە رێی شەرعەوە پەیدا نەکراون- دەبنە سێ بەشەوە:

١- پەسەند کراو.

٢- ناپەسەند .

٣- موباح .

جا هەرچی جۆری پەسەند کراوە ئەوەیە کە بەرژەوەندیەکانی کاروباری دنیایی پێوە پەیوەستە وەك پزیشکی‌و ژمێریاری، ئەویش دوو جۆرە: جۆرێکیان –پەیدا کردنی بە فەرزی کفایە دادەنرێ وە جۆرەکەی دیکەیان بە شتێکی باشو پەسەند بەڵام –فەرز نیە، جا هەرچی فەرزی کیفایەیە بریتیە لە زانینی هەر شتێك کە بەڕێوەچوونی کاروباری ژیانی کۆمەڵگای پێوە پەیوەستە وەك پزیشکی... نابێ کەسیش ئەو

واجب)، وە وەك ناسینو شارەزابوونی دۆستو دوژمنو واقیعو دەوروبەری نزیكو دوور، بایی ئەوەندە كە بتوانێ ئەركی سەرشانی خۆی لە فێڵو پیلانیان، بەو شارەزاییە جێبەجێ بكات.

دوو: ئەوەی بۆ عەقڵ سوننەتە: سەرگەرمكردنی عەقڵو هۆش بە هەر شتێكەوە كە لەسەر مسوڵمانان پێویست نیە، بەڵكو ئەگەر بیكات، یان بیزانێ خێری دەگات بەڵام بە پێچەوانەوە گوناحبار نابێت، جا چ پەیوەندی بە تێوەڕامانی بوونەوەرو دەوروبەرەوە هەبێ، چ بە تێگەیشتنو شارەزابوونی ئایینی خواو، چ زانینی هەر زانیارییەك كە بەرەو پێشبردنو گەشەپێدانی كۆمەڵگای ئیسلامی لە ئەندازەی فەرز بەولاوە پەكی لەسەری كەوتوە، بەڵام ئەگەر بێتو ئەو زانیاریو شارەزاییەیە فەرزێك پەكی لەسەری كەوتبێ بۆ وێنە: بەرگری لە خۆكردنی كۆمەڵگای ئیسلامی یان ڕاگەیاندنی پەیامو بەرنامەی خواو ڕوونكردنەوەی بۆ سەرجەم خەڵكی سەرزەویو بیانوو بڕینیان، ئەوە فەرزە نەك سوننەت!

سێ: ئەوەی بۆ عەقڵ حەرامە: دیارە زانینو پەی بردن هیچ شتێك لە عەقڵ حەرام نیە، بەڵام ئەوەی كە حەرامە ئەوەیە كە عەقڵو هۆش خەریك بكرێ بە بیركردنەوەو نەخشەدانان بۆ شتی خراپو زیانبەخشو پیس، وەك پیلان گێڕان دژی ئیسلامو مسوڵمانان، یان نەخشە كێشان بۆ ئەنجامدانی هەر كارێك كە ناشەرعیی بێت.

قسەیەمانی پێ سەیر بێ كە دەڵێین: پزیشكیو ژمێریاری لە فەرزی كیفایەن: بەڵكو دیسان ئەسڵی فێربوونی پیشەكانیش هەر فەرزی كیفایەیە وەك جووتیاریو جۆلایی (ڕستنو چنین)و سیاسەتمەندیو بگرە كەڵەشاخ گرتنەوەو دروونیش... (بەڵێ مسوڵمانان ئەگەر پەكیان لەسەر دەرزی یەكیش بكەوێو بۆ دروستكردنی ئاتاجی غەیری خۆیان بن، تێكڕا گوناحبار دەبن چونكە فەرزێكی كیفایەیان چواندوە!!).

ئەگەرنا تەنانەت هەوڵدان بۆ پەی بردن بە جادووی جادووگەرانیش نەك حەڕام نیە، بگرە جاری وا هەیە فەرزیشە بۆ ئەوەی بەرپەرچی بدرێتەوە[1]، بەڵام بە مەرجێك بزانرێ کە لە کاتێکدا ئینسان عەقڵ‌و هۆشی بەشێکی نا پەسەندو موباح بگرە بە سوننەتیشەوە خەریك کردبێ، بەڵام لەسەر حسابی زانین‌و تێگەیشتنی شتێکی فەرز بێت ئەوە حەڕامە نەك لەبەر خودی شتە ناپەسەندو موباح‌و سوننەتەکە، بەڵکو لەبەر ئەوەی لەسەر حیسابی شتێکی فەرزەو فەرزێکی بۆ چوێنراوە وەك ئەو کەسەی کە لە پایەکانی ئیمان‌و ئیسلام یا هەر شتێکی دیکە کە لەسەری فەرزە بیزانێ، بێ‌ئاگایە کەچی بیرو هۆشی خۆی خەریك کردووە بە موتالاّی گۆڤارو رۆژنامەیەك یان کتێبێك، یان تەماشاکردنی بەرنامەو فلیمێك، کە بابەتێکی یان چەند بابەتێکی موباح‌و سوننەت و بگرە فەرزیشی تێدایە، چونکە لە نێو فەرزەکانیش دا گرنگ‌و گرنگ تر هەیە، دەبێ مسوڵمان وریابێ لە کاتێکدا فەرزێکی گرنگتر وەستا بێ خەرێکی فەرزێکی گرنگیش نەبێ، چ جای سوننەت‌و موباح!!

چوار: ئەوەی بۆ عەقڵ نا پەسەندە: وەك چۆن زانینی هیچ شتێك لە خودی خۆیدا لە عەقڵ حەڕام نیە، هیچ شتێکیش ناپەسەند (مکروە) نیە، بەڵام وەك لە خاڵی پێشەوە باسمان کرد، سەرگەرم کردن‌و خەریککردنی عەقڵ بە زانین‌و بیرکردنەوە لە دوو خاڵاندا خراپە یان نا پەسەندە:

یەکەم: ئەگەر بە نیازو مەبەستێکی خراپەوە بێت.

دووەم: ئەگەر لەسەر حیسابی شتێکی لە خۆی گرنگترو پێویست تر بێت.

---

[1] دیارە مەبەست شارەزابوونی جادوو مومارەسەکردنی نیە چونکە ئەوە هەر حەڕامە ناسینی جۆرو شێوەکانیەتی، کە بێگومان بە بێ‌ناسین‌و دەرك کردنی جۆرو شێوەکانی ناکرێ بەرپەرچ بدرێتەوە، مەبەستیس لە بەرپەرچ دانەوەو هەڵوەشاندنەوەی جادوو پەنا بردنە بەر جادوو نیە، بەڵکو بەکارهێنانی رێگاو وەسیلە شەرعییەکانە وەك جۆرەکانی دووعا.

جا ئەوەی کە بۆ عەقڵو بیروهۆش ناپەسەندە پێیەوە خەریك بێت، ئەوەیە کە:
یەکەم: سەرگەرمی شتێك بێت کە بەلای کەمەوە زۆربەی زانایان بە ناپەسەندیان زانیوە.
دووەم: لەسەر حیسابی زانینو فێربوونو شتێکی سوننەت سەرگەرمی شتێکی موباح بێت، جا ئەو سوننەتە چ سوننەتێکی عەینی بێت چ کیفائی[1].
پێنج: ئەوەی بۆ عەقڵ موباحە: خەریك بوونی بیر لێکردنەوەو زانینی هەر شتێکە کە نە فەرز نە سوننەت بێو نە حەرامو ناپەسەند، ئنجا وەك پێشتریش تەئکیدمان کردوە لە ئەسڵدا پەی پێبردنو زانینی هەر شتێك کە بۆ عەقڵ موباحەو شەرع هیچ کۆتو بەندێکی نەخستۆتە سەر عەقڵو چالاکیەکانی، بەڵام ئەوەی کە دەبێتە هۆی پاداشت لەسەر وەرگرتنو مەدحکران، یان گوناحبار بوونو زەمکرانی ئینسان، ئەوەیە کە لە حاڵەتی یەکەمدا بەنیازو مەبەستێکی باشەوە عەقڵ و بیرو زەینی ئاراستەی بیر لێکردنەوەو زانینی شتێکی پێویست یان ناپەسەند بکات، وە لەحاڵەتی دووەمدا ئاراستەی شتێکی حەرام یان نا پەسەند بکات، یان بە نیازو مەبەستی خراپەوە بەکاری بهێنێ، با ئەو شتەی خەریکی زانینو بیر لێکردنەوەشیەتی لە خودی خۆیدا حەرامو ناپەسەند نەبێو بگرە فەرزو سوننەتیش بێ وەك ئەو کەسەی کە موتاڵای قورئانو سوننەتو زانستە ئیسلامیەکان دەکات -بە خەیاڵی خاوی خۆی- بە مەبەستی ڕەخنە لێگرتنو توانجو پللار لە ئیسلامو مسوڵمانان گرتن.

---

١) سوننەتی عەینی وەك نوێژو ڕۆژووی سوننەتو سیواك کردن، سوننەتی کیفائیش وەك سەلام کردنی یەکێك لەنێو کۆمەڵێکدا، بەڵام دیارە وەڵامی سەلام کردن فەرزی کیفایەیە.

٢- دڵ (القلب)[1]:

که نێوەندی هەستو نەسته وەك: خۆشویستنو بوغزاندنو کانگای هەڵوێسته وەك ویستنو نەویستنو ئیمانو کوفرو یەقینو گومان:

پلەو حوکمەکانی خواپەرستی (عبادة)ی دڵیش کە لە راستیدا سەرۆكو پادشای وڵاتی جەستەیە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ألا وإن في الجسد لمضغة، إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد الجسد كله ألا وهي القلب) رواه البخاري، واتە: بزانن کە لە جەستەدا پارچەیەك هەیە ئەگەر باش بێ جەستە هەمووی باش دەبێ، وە ئەگەر خراپ بوو هەموو جەستە تێك دەچێ ئەویش دڵە، دیسان هەر بۆیەش جێی سەرنجو لێڕوانینی خوای پەروەردگاریش هەر (دڵ)ە وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (إن الله لا ينظر إلى أجسامكم ولا إلى صوركم ولكن ينظر إلى قلوبكم)رواه مسلم، واتە: بێگومان خوا سەرنجی جەستەو دیمەنەکانتان نادات، بەڵکو سەرنجی دڵەکانتان دەدات، بەڵێ جا خواپەرستی دڵو پلەکانی ئەوخواپەرستیەش بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

یەك: ئەوەی لەسەر دڵ پێویستە: وەك ئیمان بە هەموو پایەکانی یەوە، یەقین ، ئیخلاص، پشت بە خوا بەستن (التوکل)، خۆشویستنی خواو پێغەمبەرەکەیو

---

١) ئەم چوار وشەیە (عقل، قلب، روح، نفس) کە بە (ژیری، دڵ، گیان، دەروون)، لە زمانی کوردیدا مانا کراون، لە راستیدا چوار ناون بۆ یەك ناوبراو (أربعة أسماء لمسمى واحد) کە بریتیە لەو روحەی کە خوا لە رێی فریشتەوە بەبەر جەستەی مرۆڤیدا دەکات، جا لەو رووەوە کە شت دەرك دەکاتو دەزانێ بە هۆی مێشکەوە عەقڵی پێ دەگوترێ، وە بەو ئیعتیبارە کە بە هۆی دڵەوە شت قبوڵ یان رەفز دەکاتو شتی خۆش یان ناخۆش دەوێ دڵی پێدەگوترێ، وە لەبەرئەوەی لەگەڵ جەستەدا تێکەڵو ئاوێتەیە پێداویستییەکانی جێ بەجێ دەکاتو غەریزەکانی تێر دەکات نەفسی پێدەگوترێ، وە لەو رووەوە کە دروستکراوێکی مەعنەویو نابەرهەستی تایبەتی خوایە گیان (روح)ی پێدەگوترێ، بەڵام هەتا ئێستا هیچ کەس بەوردی نازانێ چۆنیەتیو حەقیقەتی پەیوەندی روح لەگەڵ مێشك و دڵ و جەستەدا بە چ شێوەیەکەو تەنیا شوێنەوارو بەرهەمەکانی ئەو پەیوەندی یانە دەزانین.

هەرچی ئەوان فەرمانیان بە خۆشویستنانیان کردوە، ئومێد هەبوون بە خوا، ترسو سامو شەرم بەرامبەر بە خوا، خۆڕاگری (الصبر)، گەڕانەوە (الإنابة) لای خوا، نیازو مەبەست (النية والقصد) بۆ خواپەرستیو کردەوەی خێرو چاکە، ڕازی بوون لە خوا لە بواری قەزاو قەدەردا، هەروەها دڵسۆزیو خۆشەویستیو پەرۆشو خەم خواردنو بەتەنگەوە بوونی ئەهلی ئیمانو، ڕقو بوغزو دوژمنایەتی بۆ ئەهلی کوفرو نیفاقو خراپەی خراپەکاران.

دوو: ئەوەی بۆ دڵ سوننەتە: هەموو ئەو کردەوانەی دڵ (أعمال القلب) کە سەرەکی یەکانیانمان لە خاڵی یەکەمدا باسکرد، بەشێکیان کە ئەسڵو بنەڕەتیانە پێویستەو، کامڵ کردنو تەواو کردنیشیان سوننەتە، کە زانایانی تەزکیەو ئەخلاق بە دوو وشەی: (واجب مستحق)[1] واتە: پێویستییەکی بەهەق دانراو، وە (کمال مستحب) واتە: تەواوییەکی پەسەندکراو، تەعبیریان لێ داونەوە، بۆ وێنە: خۆڕاگری (الصبر) لەسەر ئەو شتانەی، کە فەرزە ئینسان صەبریان لەسەر بگرێ لە هەرسێك بواری: خۆڕاگری بۆ ئەنجام دانی فەرمانبەریی (الصبر على الطاعة)و، خۆڕاگری لەسەر سەرپێچی نەکردن (الصبر على المعصية)و خۆڕاگری لە بەرامبەر قەزاو قەدەردا (الصبر على الأقدار)، پێویستە، بەڵام خۆڕاگری لەسەر ئەنجامدانی سوننەتو دوورە پەرێزی لە شتی ناپەسەند ئەوە سوننەتە، هەروەها باقی خەسڵەتو کردەوە دەروونییەکانی دیکەش بەهەمان شێوە، ئەو ئەندازەیەیان کە بۆ ئەنجامدانی فەرزەکانو دوورە پەرێزی لە حەرامەکان مەرجە، بە پێویست دادەنرێو باقییەکەشیان کە بۆ ئەنجامدانی سوننەتەکانو خۆپاراستن لە ناپەسەندەکان بە مەرج گیراوە سوننەتە.

---

١) یەکێك لەو زانایانە (أبن القيم الجوزية)یە ڕەحمەتی خوای لێ بێ، بڕوانە (مدارج السالكين) ج١ ص١١٠.

سێ: ئەوەی کە لەسەر دڵ حەرامە: پێچەوانەی ئەوەیە کە لەسەری پێویستە، کەواتە هەرکام لە کوفر بە هەموو شێوەکانی یەوە وەك: بڕوا بە هیچ نەبوون (الإلحاد)و شیرك‌و نیفاق‌و، بە درۆزانین (التكذيب)و دان پێدانەهێنان (الجحود)و خۆبەزل گرتن (الإستكبار)و نەزانین (الجهل)و دوو دڵی (الشك)و پشت تێکردن (الإعراض)، وە ڕیابازی و، پشت بە غەیری خوا بەستن‌و، هەبوونی خۆشەویستی‌و، هیواو ئومێدو، ترس‌و سام، شەرم‌و شکۆ وەك بۆ خودا شایستەیە بەرامبەر غەیری خواو، ڕازی نەبوون لە خوا لە بەرامبەر قەزاو قەدەری دا... ئەمانە هەموویان‌و هاووێنەکانیان لەسەر دڵ حەرام‌و قەدەغەن، جا هەیانە بە کوفریش دادەنرێن‌و هەشیانە بەس گوناح‌و تاوانەو پێی کافر نابێ، دیسان حەسەدو خیانەت‌و بوغزو کینەو بێخەمیی‌و بایەخ پێنەدانی ئەهلی ئیمان‌و، دڵسۆزی‌و خۆشویستن‌و دۆستایەتی ئەهلی کوفرو نیفاق‌و بێ هەست‌و نەستی‌و بێهەڵویستی لە ئاقار گوناح‌و خراپەی خراپەکارنداو، خۆپەسەندکردن‌و خۆ بەزلگری‌و فیزو کەشخەو شانازی کردن‌و، لە بەزەیی خوا نائومێد بوون‌و لە سزاو تۆڵەی خوا دڵنیا بوون‌و، دڵخۆش بوون بە زیانی مسوڵمانان‌و دڵ تەنگ بوون بە قازانج سوودیان... ئەمانەش هەموویان لەسەر دڵ حەرامن‌و مایەی گوناحباری‌و شەرمەزاری‌و، بگرە هەندێکیشیان هۆی لە بازنەی ئایین دەرچوون‌و کافر بوونیشن!

چوار: ئەوەی کە بۆ دڵ ناپەسەندە: هەموو ئەو شتانەن کە خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ مسوڵمانانیان لێ ئاگاردار کردوونەوە کە توخنیان نەکەون‌و خۆیانیان لێبپارێزن بێئەوەی لێیان قەدەغە بکەن، جا لە ڕاستیدا زانایان لەسەر سنووری نێوان حەرام‌و ناپەسەند لە زۆربەی شتەکاندا کێشەو ڕا جیاییان زۆرەو گەلێك شت هەیە هەندێکیان بە حەرام‌و هەندێکی دیکەیان بە ناپەسەند (مكروه)ی دادەنێن، بەڵام دەتوانین، وەك بنچینەیەکی گشتی بڵێین، هەروەك چۆن خەسڵەت‌و کردەوە فەڕزەکانی دڵ بریتین لە بەشی بنەڕەتی‌و

سەرەکیانو، بەشی تەواوکەر (مکمل)یشیان سوننەتە، بەشی سەرەکیو پێکهێنەری خەسڵەتو ڕەفتارە پیسو بەدەکانی دڵیش حەڕامەو، لای کەمو پلەی خوارەوەشیان کە ئینسان بە زەحمەت خۆی بۆ لێ دەپارێزێ، وەك کەمێك لە حەسەدو خۆ بەزلگریو ڕیابازیو خۆزگە خواستن بە هەندێك جۆرە گوناحو... هتد ئەوە شتێکی ناپەسەندە! بەڵام بێگومان جۆرەکانی کوفر لەم بنچینەیە بەدەرن.

چونکە بێگومان بە تێوەڕامانی فەرمان پێکراو و نەهی لێکراوەکان بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە خوای میهرەبانو کاربەجێ هەرشتێك سوودو قازانجێکی هەبێ کە بە نەبوونی، ئینسان زیانی لێ بکەوێو کەلێنی تێ ببێ ئەوە فەرزی کردوە، بەڵام هەرشتێك باش بێ بەڵام ئەوەندە گرنگو پێویست نەبێ هەموو کەسیش پێی نەکرێ ئەوە بەس بە سوننەتی داناوە، وە بە پێچەوانەوە هەر شتێك هێندە خراپو زیان بەخش بێت کە حاڵ و باڵی ئینسان لە دنیاو قیامەتدا یان لە یەکێکیان[1] دا تێك بدات ئەوە حەڕامی کردوەو، ئەگەر هێندەش زیانەکەی کاریگەر نەبێو هەموو کەسیش توانای خۆ لێ پاراستنی نەبێ ئەوە بە ناپەسەندی داناوە! کەواتە جیاوازی نێوان کردەوەو خەسڵەتە سوننەتو کردەوەو خەسڵەتە ناپەسەندەکانی دڵ دا ئەوەیە، کە هەرچی سوننەتەکانن ئەو ئەندازەیەن کە کردەوەو خەسڵەتە باشە فەرزەکانی دڵیان پێ تەواوو کامڵ دەبن، بەڵام ناپەسەندەکان ئەو ئەندازەیەن کە هێندە نینو بایی ئەوە ناکەن کە کردەوەو خەسڵەتە خراپە حەڕامەکانی دڵیان پێ بێنە دیو بنیات بنرێن، کەواتە سوننەتەکان لە کۆتایی فەرزەکانەوە دێن بۆ تەواوکردنو کامڵ کردنیان، بەڵام ناپەسەندەکان لە سەرەتاو سەرهەڵدانی قەدەغە

١) مەگەر بە دەگمەن دەنا هیچ شتێك نیە خوا لە ئینسانی قەدەغە کردبێو وێرای دنیا زیانی قیامەتو وێڕای قیامەت زیانی دنیاشی تێدا نەبێ.

کراوەکانەوە دێن بۆ هێنانەدیو بنیات نانیان، بەڵام هەتا پێ هەلاتر نەچنو پێ نەنێنە قۆناغێکی دیکەوە بایی سەرهەڵدانو پێکهێنانیان ناکەن، بۆیە کردنیان چاوپۆشی لێکراوەو گوناح نیە، بەڵام خۆ لێ پاراستنیان خێرەو پاداشتی هەیە.

پێنج: ئەوەی کە بۆ دڵ رەواو موباحە: بریتیە لە هەڵسوکەوتی دڵ بەباری ئیجابیو سەلبیدا لەگەڵ ئەو شتانەو ئەو حاڵو خەیاڵانەدا کە هیچ کام لە چوار حوکمەکان (فەرزو سوننەتو حەرامو ناپەسەند)یان بەسەردا ناچەسپن، بۆ وێنە خۆشویستنی گوڵو رەیحانو بوغزاندنی مارو دووپشك!

٣- زمان (اللسان):

کە ئامرازی[1] دەربڕینو روون کردنەوەو ڕاگەیاندنی مەبەستو دان پێداهێنان (الإقرار)و پێ لێنان (الإعتراف)ە:

ئەرکو خواپەرستییەکانی زمانیش بە پێی پێنج حوکمە شەرعییەکان بەم شێوەی خوارەوەن:

یەك: ئەوەی لەسەر زمان پێویستە: وەك بێژتنو دەربڕینی دوو شایەتمانەکان (التلفظ والنطق بالشهادتين) وە خوێندنی ئەو ئەندازەیەی کە لەسەری پێویستە بۆ دروستبوونی نوێژەکەی (ما تتوقف عليه صحة صلاته) لە قورئان، وە خوێندنی ئەو زیکرانەی کە فەرزە لە نوێژدا بگوترێن، وەك زیکرەکانی رکووعو کڕنووشو تەحیات خوێندن و...هتد وە وەڵامدانەوەی سەلامو، فەرمان بە چاکەو نەهی لە خراپە، وە فێرکردنی نەزان لە فەرزەکانی ئایینو شایەدی دانێك کە بۆتە فەرزی عەینو راستگۆییو بەرگری کردن لە ئایینو

---

[1] زمان ئامرازی چێشتنی (ذوق)یشە بەڵام لە باسی زار (فم)دا باسم کردوە.

بەرپەرچدانەوەی تیرو توانجی ناحەزان لە کاتێکدا بوویێتە فەرزی عەین...هتد.

دوو: ئەوەی بۆ زمان سوننەتە: وەك بەردەوام یادی خوا کردنو قورئان خوێندنو دەرس گوتنەوەو باسو خواسی زانستەکان کە جێبەجێکردنی فەرزێك پەکی لەسەریان نەکەوتوە، وە بانگەوازو ئامۆژگاریکردنی خەڵك لە هەر بوارێکدا کە پێی سوودمەند بن، وە لەسەر کردنەوەی ئیسلامو بەرگری لێکردنی لە کاتێکدا خەڵکی دیکەش هەیە بەو کارە هەستێو نەبۆتە فەرزی عەین.

سێ: ئەوەی لە زمان حەرامو قەدەغەیە: هەر شتێك کە خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ پێیان ناخۆش بێت بیێژرێ، وەك جۆرەکانی کوفرو شیركو بیدعەتو بوختان کردنو قسە هێنانو بردن (النميمة)و جادووکردن و خۆهەڵکێشانو نهێنی درکاندنو جنێودانو گاڵتەکردن بە مسوڵمانانو ناو ناتۆرە لێ هەڵدانو زەمو غەیبەتیان –هەروەها نامسوڵمانانیش مەگەر لە حاڵەتی جەنگداو بە پێی پێویستو لە سنووری شەرعو ئادەباکانیدا- وە درۆو دەلەسەو، شایەدی دانی بەدرۆ (شهادة الزور)و بە ناوی خواو ئایینی خواوە قسەکردن بەبێ زانیاری، وە لە کاتی جەنگدا بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەو قسەو قسەڵۆکی وا کە ترسو دڵەراوکێ لەنێو مسوڵماناندا پەیدا بکات کە ئەمە عادەتی مونافیقەکان بوو لەسەردەمی پێغەمبەر ﷺ... هتد.

چوار: ئەوەی بۆ زمان ناپەسەندە بیڵێ: هەر قسەو دەربڕینێکە کە واز لێهێنانو نەگوتنی باشتر بێت لە بیژتنی، هەرچەندە سزاو تۆڵەی لەسەر نیەو خاوەنەکەی گوناح بار نابێ، ئنجا وەك پێشتریش گوتمان سنوورو نێوانی حەرامو ناپەسەند لە زۆربەی شتاندا یەکجار وردەو بە هەموو کەس نادۆزرێتەوە، بەتایبەت جموجۆڵی زمانیش کە بەراستی زۆر مەترسی دارەو وریاییەکی تەواوی پێویستە.

پێنج: ئەوەی کە بۆ زمان موباحە: بێژتنی هەموو قسەو وشەیەکە کە هیچ کام لە حوکمەکان (فەرز، سوننەت، حەرام، ناپەسەند) پەیوەندییان پێوە نیە، وەك هەموو ئەو قسەو باسە ئاساییانەی کە خەڵك لە ژیانی رۆژنەیاندا پێکەوە دەیانکەن، هەرچەندە خەڵك لەو قسەو باسە ئاسایی‌یانەشیاندا مەگەر چۆن دەنا بەهۆی رەچاو نەکردنی سنوورو ئادابەکانی شەرعەوە، خۆیان دووچاری چەندان جۆرە گوناح‌و تاوانی زل‌و گچکە دەکەن.

ئێستاش با چەند فەرمودەیەکی پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ دەربارەی گرنگی‌و مەترسی بەکارهێنانی زمان‌و لێ وریا بوونی بهێنینەوە:

أ- (..من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت) متفق عليه. واتە: هەر کەسێك بڕوای بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە با چاکە بڵێت یان بێ دەنگ بێت.

ب- (من يضمن لي ما بين لحييه وما بين رجليه أضمن له الجنة) متفق عليه. واتە: (هەر کەسێك ئەوەی نێوان ریش‌و سمێڵی‌و ئەوەی نێوان دوو لاقەکانی بۆ من -لە خراپە- بپارێزێ دەستەبەری بەهەشتی دەبم). (دیارە مەبەست زمان‌و داوێنە).

ج- (إن العبد ليتكلم بالكلمة من رضوان الله تعالى ما يلقي لها بالاً يرفعه الله بها درجات، وان العبد ليتكلم بالكلمة من سخط الله تعالى لا يلقي لها بالا يهوي بها في جهنم) رواه البخاري. واتە: جاری وا هەیە بەندە قسەیەك لە رەزامەندی خوای بەرزدا دەکات‌و پێی گرنگ نیە بەڵام خوا چەندان پلە بەو قسەیە بەرزی دەکاتەوە، جاری واش هەیە بەندە قسەیەك لە تووڕەیی‌و ناڕەزایی خوای بەرزدا دەکات ئەمیەتی پێ نادات، بەڵام پێی سەرەو ژێر دەبێتە نێو دۆزەخەوە.

٤- گوێ (السمع):

كە تۆڕو شەداوی گرتن‌و كۆكردنەوەی دەنگە بیستراوەكان (المسموعات)ە بە هەموو شێوەكانیەوە:

یەك: ئەوەی لەسەر گوێ پێویستە بیبیستێ: وەك هەر شتێك كە خوای بێ وێنەو پێغەمبەری بەڕێز ﷺ پێویستیان كردوە گوێی بۆ بگیرێ، وەك پایەو بنچینەكانی ئیسلام و ئیمان، وە گوێ گرتن بۆ قورئان خوێندنی ئیمامی نوێژ لە نوێژە دەنگ تێدا بەرزكراوەكان (الصلوات الجهرية)دا، وە گوێ هەڵخستن بۆ وتاری نوێژی جومعەو جەژنەكانی ڕەمەزان‌و قوربان چونكە خواپەرستی سوننەتیش كە دەستت پێ‌كرد پێویستە تەواوی بكەی‌و ئاداب‌و سوننەتەكانی ڕەچاو بكەی، وە گوێ گرتن بۆ ئامۆژگاری دڵسۆزان‌و قسەی هەق‌و ڕەخنەو پێشنیاری بەجێ‌و شەرعییانە، چونكە مادام هەق وەر نەگرتن‌و نەبیستنی‌و ڕەتكردنەوەی خەسڵەتی خۆ بەزل گران بێ‌و حەرام بێ، دەبێ وەرگرتن‌و بیستنی پێویست بێ تاكو گیرۆدەی ئەو حەرام‌و گوناحە نەبێ، دیارە پێغەمبەریش ﷺ لە پێناسەی خۆ بەزلگرییدا فەرموویەتی: (الكبر بطر الحق وغمط الناس) رواه البخاري، واتە: خۆ بەزل گرتن ڕەتكردنەوەی هەق‌و بەكەم سەیركردنی خەڵكە.

دوو: ئەوەی بۆ گوێ بیستنی سوننەتە: وەك بیستنی خوێنرانی قورئان لە حاڵێكدا بە بیستنی یان ئەنجامدانی خواپەرستی‌یەكی دیكەی وەك خۆی یان گەورەترەوە خەریك نەبێ، وە بیستنی زانیاریەك كە فەرز نیە، وە گوێ ڕاگرتن لە زیكری خوا، وە گوێ‌گرتن لە هەر شتێكی دی كە خوای میهرەبان ڕەزامەندی لەسەرە بەڵام فەرزی نەكردوەو...هتد.

سێ: ئەوەی کە بیستنی لەسەر گوێ حەڕامـە: دیـارە هەرچـی بیـستنی لەسـەر ئینسان پێویستە پێچەوانەکەی حەڕامە مەگەر بە مەبەسـتی زانـینو لێحـاڵی بوونیو پاشان بەرپەرچ دانەوەو هەڵوەشاندنەوەی گـوێی لـێ بگـرێ، دیـسان هەموو ئەو گۆرانیانەی کە وشەو تەعبیری ناشەرعییو بێ نەزاکەتیان تێدایە، یان بە جۆرێکی حەڕام باسی ئافرەت بە گشتی یـان بەهـەر شـێوەیەك باسـی ئافرەتێکی دیاری کراو دەکەن یان باسی شـتی پـیسو حـەڕام وەك شـەڕابو قومارو...هتد دەکەن، هەروەها ئەوجۆرە ئاوازو مۆسـیقایانەی کـە غـەریزەی شەڕو خراپە لە مرۆڤدا دەجـووڵێننو بـەرەو گونـاحو لادان پـەلکێشو بگـرە سەرخۆشی دەکەن، هەروەها ئەو سروودو قەسیدانەی بەجۆرێك بەشێخێك یـان هەر کەسی دیکە هەڵدەڵێن کە دەچێتە ریزی هاوبەش بۆ خوا دانـان، بـەهۆی زێدە ڕۆیی کردن لە بە گەورەگرتنو مەدحو پێدا هەڵگوتندا.

چوار: ئەوەی کە بیستنی بۆ گوێ ناپەسەندە: کە بریتیە لە بیـستنی هـەر قـسەو دەنگو سەدایەك کە شەرع حەزی پێ ناکاتو پەسەندی ناکات بەڵام حەز پـێ نەکردنەکەشی بە ئەندازەیەك نیە حەرامی کردبێ و تۆڵەو سزای بۆ دانابێ.

پێنج: ئەوەی کە بۆ گوێ —موباح- ڕەوایە بیبیستێ: کە بریتیە لە هـەموو ئـەو شتانەی بە بەڵگەیەکی شەرعی روونو بـێ چـەندو چـوون نەچـوونەتە خانـەی فەڕزو سوننەتەوە هەتا پاداشتیان هەبێو، لە ڕیزی حەڕامو ناپەسەندیشدا نـین تاکو سزاو هەڕەشە یان گلەییو خێر لەدەست چوونیان بە دواوە بێـت.

٥- چاو (البصر):

کە تۆڕو داوی ڕاوکردنو کۆکردنەوەی وێنە بینراوەکـان (الـصور المرئیـة)ە بـە گشت شێوەو دیمەنو قەبارەکانیەوە:

یەك: ئەوەی پێویستە چاو تەماشای بکاتو سەرنجی بدات: وەك لێڕوانینو سەرنج دانی قورئانو سوننەتو کتێبو سەرچاوەکانی ئەو زانستە شەرعییو غەیرە شەرعییانەی[1] کە زانیاریەکییان تێدایە ئەنجامدانی ئەرکێکی پێویست پەکی لەسەر کەوتوە، جا ئەو ئەرکە چ پەیوەندی بە کاروباری دینداریی (تعبد)یەوە هەبێ، چ دنیاداریی (تمدن)، چونکە وەك پێشتر روونمان کردەوە لە ئیسلامدا دەبێ دینداریو دنیاداریی (التعبد والتمدن) بە پێی شەرعو بەرنامەی خوا بنو ناگونجێ لەیەك جیا بن، وە سەرنجدانو تێوەڕامانی وردبوونەوەی ئینسان لە خۆیو دەوروبەریو بوونەوەر، هەم بۆ چاکتر دەرککردنو پەی بردن بە نهێنیەکانی سروشتو وردەکاریەکانی بە مەبەستی زیاتر ئاشنا بوونو شارەزا بوون بە کتێبی خوا (کتاب الله المنظور)و چاکتر خواناسینو ئیمان پتەوتر بوون، وە هەم بۆ دۆزینەوەی یاساکانی خوا لە سروشتدا (سنن الله في الطبيعة) بە مەبەستی باشتر بەهرەو کەڵك وەرگرتن لە سروشتو بوونەوەر، کە خوای زاناو پەنهان بین لە چەندان ئایەتدا فەرمانی پێکردوون کە لە بوونەوەرو دەوروبەرو خۆمانەوە ڕامێنین[2]، وە پێی

---

1) مەبەستم لە زانستە غەیرە شەرعی یەکان ئەو زانستانەن کە لە رێگای عەقڵو ئەزموونەوە وەدەست هاتوون، وەك گەردووناسیو فیزیاو کیمیاو پزیشکی گەریی... دیارە زانستە شەرعییەکانیش لە رێی وەحیەوە پەیدا بوون، کەواتە کەس وا تێنەگا کە زانستە شەرعییەکانو غەیرە شەرعییەکان، دژن، چونکە شەرع فەرمانی کردوە بە وەدەست هێنانی هەموو زانیارییەکی سوودبەخش، مادام وابێ دەتوانین: بڵێین زانستە غەیرە شەرعییەکانیش کە لە کۆمەڵگایەکی ئیسلامیدا سەرهەڵدەدەن بەو ئیعتبارە کە شەرع فەرمانی پێکردوون زانستی شەرعیین، بەڵام لەو رووەوە کە سەرچاوەی پەیدا بوونیان لێك جیایە، جیاکراونەوە، ئینجا بێگومان (ناشەرعیی)و (غەیرە شەرعی)یش زۆر جیاوازنو نابێ تێکەڵ بکرێن.

2) بۆ وێنە:

أ- ﴿فَلْيَنظُرِ الإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ (الطارق- ٥)، واتە: دەبا ئینسان سەرنج بدات لە چی دروست کراوە! (بێگومان بۆ جێبەجێکردنی ئەم فەرمانەی خواش زانیارییەکانی پزیشکی (الطب) و توێکاری (تشريح)و کۆرپە ناسی (علم الأجنة) پێویستن.

راگەیاندووین کە ئاسمانەکانو زەوی‌و هەرچی تێیاندایە بۆ سوودو کەڵك لێ وەرگرتنی ئێمەی مەیسەر کردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ...﴾ (الجاثية- ١٣)، واتە: وە -خوا- هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە لەلایەن خۆیەوە بۆ ئێوەی مەیسەر کردوە. هەروەها لەسەر چاو پێویستە کە ورد بێتەوەو سەرنج بدات بۆ لە یەك جیاکردنەوەو هەڵاواردنی حەڵاڵ‌و حەرام‌و پاك و پیس‌و سوودبەخش‌و زیانبەخش لە خواردن‌و خواردنەوەو جل‌وبەرگ‌و هەر شمەك و کەل‌وپەلێکی دیکە کە دەیەوێ بەکاریان بێنێ، وە لەسەری پێویستە لەو سپاردە (أمانـة)انە وردبێتەوەو رامێنێ کە لەلای دادەنرێن بۆ ئەوەی بە هەڵەدا نەچێ لە تەسلیم کردنەوەیان بە خاوەنەکانیان، وە...هتد.

دوو: ئەوی کە سەرنج دانی‌و لێڕوانینی بۆ چاو سوننەتە: وەك موتالاّو لێ روانینی ئەو کتێب‌و سەرچاوانەو، ئەو دیمەن‌و دیاردە سروشتیانەی کە

ب-﴿فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (عبس -٢٤)، واتە: دەبا ئینسان لە خواردنەکەی رامێنێ! (دیارە مەبەست چۆنیەتی دروستبوونی خواردن‌و خۆراکە کە سەرجەم لە ڕووەك و ژیانداران پێکدێ‌و ئەمیش پێویستی بەو زانیاری‌یانە دەکات کە لە جۆرەکانی ڕووەك‌و دارودرەخت‌و جۆرەکانی ژیاندارانی نێو ئیشکانی‌و دەریا دەکۆڵنەوە، واتە: ڕووەك ناسی‌و زیندەوەرناسی‌و لقەکانیان).

ج- ﴿أَوَلَمْ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّهُ مِن شَيْءٍ﴾ (عبس-٢٤)، واتە: ئایا سەرنجیان نەداوەتە مولکی گەورەی ئاسمانەکان‌و زەوی‌و هەر شتێك کە خوا دروستی کردوە!!

((دیارە بۆ جێبەجێکردنی ئەم فەرمانە خوایی یەش سەرجەم لقەکانی زانستە سروشتی یەکان پێویستن هەر لە گەردیلەناسی (علم الذّرة)ەوە هەتا گەردووننناسی (علم الکون)! وە هەرچەندە مرۆڤ بە میکرۆسکۆب‌و تەلیسکۆبەکانی خەریکی لێکۆڵینەوەی بێ لە وردو درشتی کائیناتی خوا، ئەگەر نیازو مەبەستی چاك بێ ئەوە هەر سەرگەرمی خواپەرستی یە بە هۆی جێبەجێکردنی ئەم فەرمانەی خوای پەروەردگارەوە!)) مەبەستیشم لە نووسینی ئەم پەراوێزە ئەوەبوو کە هەم تێمەی مسوڵمان تێبگەین چەندە کەمتەرخەمین لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا لە بواری زانستە سروشتی‌و ئەزموونی یەکان (العلوم الطبيعية والتجريبية)دا وە هەم ئەوانەش کە ئیسلام ناناسن‌و بە نەزانی تۆمەتی ئایدیالی (میثالی) بوون‌و دژی زانست بوونی پاڵدەدەنە لا، تێبگەن چەندە لە ئیسلام بێهەواڵن‌و یەکجار فەقیرحاڵن!

سەرنجدان‌و تەماشاکردنیان دەبێتە هۆی زیادبوون‌و کامڵ بوونی ئیمان‌و یەقین‌و شارەزایی دەربارەی ئیسلام، وەهەر شتێکی دیکە کە لە بواری دینداری‌و دنیاداری‌دا مایەی کەڵك‌و سوودە، وە تەماشاکردنی قورئان (مصحف)، وە سەیرکردنی ڕووی دایك‌و باوك‌و هاوسەرو، ڕووی زاناو پیاوچاکان.

سێ: ئەوەی کە لە چاو حەڕامە تەماشای بکات: وەك لێڕوانینی دەم‌وچاوی ئافرەتانی بێگانە بە ئارەزووەوە[1]، وە تەماشاکردنی عەورەتی پیاوان‌و ئافرەتان بە موتڵەقی، مەگەر عوزرێکی شەرعی هەبێ وەك چارەسەرو (علاج)و قوتارکردن لە بەڵاو تەنگانەیەك، وە تەماشاکردنیماڵی خەڵکی لە درزی دەرگاو پەنجەرەوە یان بە هەر شێوەیەکی دیکە، وە ئەم گوناحە هێندە زل‌و ناقۆڵایە تەنانەت پێغەمبەری خوا ﷺ چاو کوێر کرانی ئەوکەسەشی بە ڕەوا داناوە، کە بەبێ هەق‌و مۆڵەتی شەرعی سەرنجی ماڵ‌و حاڵی خەڵکی دەدات وەك فەرموویەتی: (من اطلّع في دار قوم بغير إذنهم ففقأوا عينه فقد هدرت عينه) متفق عليه، واتە: هەر کەسێك تەماشای ماڵی کۆمەڵێك بکات بەبێ ئاگاداری‌و مۆڵەتیان‌و چاویان کوێر کرد، ئەوە چاوەکەی بە بەلاش ڕۆیوەو تۆڵەو خوێنی نیە[2].

هەروەها لەسەر چاو حەڕامە کە بە شێوەیەك سەرنجی پێ لە مسوڵمانێك بدرێ کە ببێتە مایەی ترساندنی، کە لە کوردیدا (مۆڕبوونەوە)ی پێ‌دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: (من نظر إلى مسلم نظرة يخيفه بها في

---

1) هەندێك لە زانایان تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەم بە مۆتڵەقی، واتە بە ئارەزوو یان بێ ئارەزوو بە حەڕام دادەنێن، بەڵام ئەو رایە بەهێزترە کە بەبێ ئارەزوو ئەگەر بۆ کارێکی پێویست بێ وەك دادگایی، چارەسەری نەخۆشی، شایەدی دان، کڕین و فرۆشتن...هتد ئەوە موباحە ئەگەر نا ناپەسەندە.

2) (شافعی وأحمد) ڕەحمەتی خوایان لێبێ رایان ئەوەیە کە نوسیومانە بەڵام (أبو حنيفة ومالك) خوا لێیان خۆش بێ ڕایان وایە کە بژاردن (أرش)ی لەسەرە، بەڵام رای (شافعي وأحمد) بەهێزترە، بڕوانە: (روائع البيان في تفسير آيات الأحكام) ج٢ ص١٣٩-١٤٠.

غير حق أخافه الله يوم القيامة) رواه الطبراني والخطيب، واتە: هەر كەسێك بە روانینێك بڕوانێتە مسوڵمانێك كە بیترسێنێ بێئەوەی هەقێكی هەبێ، خوا لە ڕۆژی دواییدا دەیترسێنێ، یان بە جۆرێك سەرنجی كەسێك بدات كە بە سووك دانانو گاڵتەپێكردنی تێدابێ، چونكە: ﴿لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَوْمٍ﴾ (الحجرات -١١)، بەهەر شێوەیەك بێ دەیگرێتەوە، هەروەها روانین بۆ هەرشتێك وەك: نامە، نێو جانتا، نێو ژوور... كە بابای خاوەنی نهێنیەكی تێدا هەڵگرتوەو حەز ناكات كەس ببینێ، وەك لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕراوەتەوە: (من نظر في كتاب أخيه بغير إذنه فإنما ينظر في النار) رواه أبو داوود، واتە: هەر كەسێك تەماشای نامەی برایەكی بكات بەبێ مۆڵەتی وی، ئەوە بێگومان تەماشای ئاگری دۆزەخ دەكات. (هەرچەندە ئەم فەرموودەیە بە لاواز (ضعيف) دانراوە بەڵام نێوەرۆكەكەی راستو رەوایەو گرێی تێدا نیە).

چوار: ئەوەی بۆ چاو ناپەسەندە لێی بڕوانێ: ئەو لێڕوانین و سەرنجدانانەی كە نە جێبەجێكردنی شتێكی پێویستو نە شتێكی سوننەت پەكی لەسەریان نەكەوتوە، بۆ وێنە: تەماشاكردنی دەمو چاوی ئافرەتان بەبێ ئارەزووكردنو بێئەوەی كارێكی پێویست یان سوننەتیش ببێتە پاساو (مبرر)ی، وەك پێشتر باسمان كرد، بۆیەش ئەو ڕوانینە ناپەسەندە چونكە رەنگە سەر بكێشێ بۆ روانینی حەڕام كە سەرنجدانی بە ئارەزوووەوەیە، ئنجا شایانی باسە كە چاو هەڵەنگوتنی كتوپڕ (نظر الفجأة) ئەوە هیچ كە حەڕام نیە، بەڵكو ناپەسەندیش نیە، بەڵام دەبێ وریا بێو بەبێ بەڵگەو پاساوێكی شەرعی دووبارەی نەكاتەوە وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (يا علي لا تتبع النظرة النظرة، فإنما لك الأولى وليست لك الآخرة) رواه أحمد وأبو داوود، واتە: ئەی عەلی -كوڕی ئەبو تالیب- جار لە دوا جار تەماشای ئافرەتی نامەحرەم مەكە، چونكە تەماشاكردنی یەكەمت بۆ هەیە بەڵام هی دووەم نا، (چونكە

مەگەر بە دەگمەن دەنا هی یەکەم چاو تێهەڵەنگوتنەو بەدەست خۆت نیە بۆیە پێی گوناحبار نابی). هەروەها شتێکی ناپەسەندە کە خانەخوێ لە دەمی نانخواردندا سەرنجی نانخواردنی میوان بداتو چاوی تێببڕێ، چونکە شەرم دەکاتو ناڕەحەت دەبێو بێگومان ئەمەش پێچەوانەی ڕێزلێگرتنی میوانە کە پێشتر باسمان کرد.

پێنج: وە ئەوەی بۆ چاو موباحە تەماشای بکات: ئەو سەرنجدانو تەماشاکردنانەن کە نە زیانو خراپەی دوارۆژو دنیاو نە قازنجو بەرژەوەندی هیچ کامیانیان تێدایەو، هیچ کام لە حوکمە شەرعیەکانیان بەسەردا ناچەسپن کە فەرزو سوننەتو حەرامو ناپەسەندن.

٦- دەست (الید):

کە ئامرازی دەست لێکوتان (لمس)و شت گرتنو ئەنجامدانی هەموویان زۆربەی زۆری کارە جەستەییەکانە:

ئەم ئەركو خواپەرستییانەش کە ئینسان بەدەست ئەنجامیان دەداتو وەدەستیان دێنێو پێنج حوکمە شەرعییەکانیان بەسەردا دەچەسپن بەم شێوەیەی خوارێن:

یەك: ئەوەی کە پێویستە دەست جێبەجێی بکات: وەك کاسبی کردنو کارکردن بۆ پەیداکردنی ڕۆزیو بژێوی خۆیو هەموو ئەوانەی ژیانو مەسرەف کێشانیانی لەسەر فەرزە، وەك ماڵو خێزانو دایكو بابی نەدارو هەر خزمێکی نەدار کە لەو نزیکتر یان بە تواناتریان نەبێت، وە یارمەتیدانی لێقەوماوێكو تێکگیراوێك کە هاواری بۆ هێناوە، یان ئاگاداری حاڵیەتیو دەشتوانێ ڕزگاری بکات، هەروەها ئەنجامدانی هەموو ئەو کارانەی کە بەدەست یان هاوکاری دەست ئەنجام دەدرێن، وەك بەرگری لە خۆو خێزانو منداڵو خزمانو ماڵو سامان کردن لە کاتی دەستدرێژی کرانە سەردا، وە وەك خۆشۆردنی فەرزو

دەستنوێژ گرتنو بەردبارانکردنی جەمرەکان (رمي الجمار) لە کاتی حەجدا، و دەستکردنە جەستەی هاوسەر لە کاتی پێویست بوونیو جماع لەگەڵ کردنیداو، شۆردنی مردوویەك کە لەسەری بۆتە فەرزی عەین، وە نووسینی هەر نووسینێك بۆ دینداریی یان دنیاداریی لەسەری پێویست بووبێ... هتد.

دوو: ئەوەی کە بۆ (دەست) سوننەتە: دەس لێکوتانو دەست پێ گرتنو بەدەست گرتنو بەدەست جێبەجێکردنی هەموو ئەو جموجۆڵو کارو چالاکیانەیە کە لەسەر ئینسان پێویست نینو سوننەتە ئەنجامیان بدات، بۆ وێنە: دەست بەسەری منداڵان داهێنان بە تایبەت منداڵی هەتیوو منداڵی خۆی، وەدەست بەجەستەی هاوسەردا هێنان لە دەمی جیماعکردنێکی فەرزنەبوودا، وە کاسبی کردنو رۆزی پەیداکردن بۆ ئەنجامدانی ئەو خزمەتو کاروچالاکیانەی کە لەسەری پێویست نەبوون، وە هاوکاریو یارمەتی کەسانێك کە لێیان قەوماوە لە حاڵێکدا کە لەسەری پێویست نەبووە، وە نووسینی ئەو شتانەی کە خێرو قازانجی مسوڵمانانو کۆمەڵگایان تێدایەو لەسەریشی پێویست نین، وە دەستگەیاندنە روکنی یەمانی لە گۆشەی دیواری کەعبەدا، وە دەستگەیاندنە بەردە ڕەش (الحجر الاسود) -ئەگەر بۆی نەکرا ماچی بکات- یان بەدەست ئیشارە بۆ کردنیو سەلام لێکردنی، وە هەر جۆرە جمو جۆڵو چالاکیەکی دیکەی شەرعیو بەکەڵك بۆ دنیاو دوارۆژ وەك: تۆقەکردنو لە کاتی پاڕانەوەدا دەست بەرەو ئاسمان بەرزکردنەوەو، شایەتمان هێنانو ژماردنی زیکرو ویردەکان بە پەنجەکانی دەستی ڕاست.

سێ: ئەوەی کە لەسەر دەست حەرامە: ئەنجامدانی هەموو ئەو کارو چالاکیانەیە کە شەرع حەرامی کردوون وەك: کوشتنی کەسێك بە ناهەق، دزینی ماڵ، لێدانی کەسێك بەبێ بەڵگەی شەرعی، کردنی قومارو هەر یارییەکی دیکەی حەرام، نووسینی باسو بابەتی حەرامو خراپ هەر لە کوفرو بیدعەتەوە بگرە هەتا شتی درۆو ناهەق، مەگەر بۆیە بنووسێ کە بەرپەرچی بداتەوەو بەدرۆی

بخاتەوە، وە نووسینو دروستکردنی هەر شتێك کە زەرەرو زیانی مسولّمانانی تێدایە، وەك دروستکردنی پەیکەرو وێنەکێشانی حەرام و[1]، دروستکردنی شەرابو هەر خواردنو خواردنەوەیەکی پیسو زیانبەخشو، لێدانی ئەو ئامێرە مۆسیقاییانەی کە ئاوازو مۆسیقایەکی حەرامو زیانبەخشو بەرەو خراپە پەلکێشکەریان لێ پەیدا دەبێت، وە لە پێش خەڵك دانانی شەڕابو گۆشتی بەرازو هەر خواردنو خواردنەوەیەکی دیکەی پیسو حەڕام، وە دەست لێکوتانی دەستو هەر ئەندامێکی دیکەی ئافرەتی بێگانە، مەگەر بە عوزرێکی شەرعی وەك: چارەسەرو تیمار یان دەستگرتنو قوتارکردن لە مەترسیو بەڵایەك، وە ئاوی خۆهێنانەوە بەدەست (الإستمناء).

چوار: ئەوەی کە بۆ دەست ناپەسەندە: وەك جووڵاندنی دەست بە بەلاش بێئەوەی سوودێکی لێ ببینرێ بۆ دنیاو دوارۆژ، وە نووسینی شتی بێهوودەو، یاریو گەمەی بێجێو دەست لێدانی هاوسەر لە کاتی ئیحرامو ئیعتیکافدا بە مەبەستی لەزەت وەرگرتن وە لە کاتی رۆژووگرتندا مەگەر لە خۆی دڵنیا بێ کە لە سنوور دەرناچێ، وە... هتد.

پێنج: ئەوەی بۆ دەست موباحە: هەر دەست لێکوتانو گرتنو دەست پێگرتنێکە کە هیچ کام لە چوار حوکمەکانی پێشەوە نایگرنەوەو نە قازانجو بەرژەوەندی تێدایە نەهیچ خراپەو زیانێکی لێ دەکەوێتەوە، وەك: (تسبیح) لەدەست وەردان.

[1] دیارە دروستکردنی بووکە شووشەو شتی گەمەی منداڵانو هەر پەیکەرێك کە مەبەستێکی زانستی پەکی لەسەر کەوتبێ، حەرام نیەو، وێنەکێشانی حەرامیش تایبەتە بە شتی خاوەن ژیان (ذي حیاة)وەو شتی دی لەو حوکمە هەڵاوێرراوە، مەبەستیشمان لە وێنەکێشانی بەدەست، ئەو وێنانەن کە بەدەست دروست دەکرێن وێنەی فۆتۆغرافی، مەگەر بابەتی وێنەکە حەڕام بێت ئەگەر نا رای بەهێزتر ئەوەیە کە موباحە.

٧- لاق (الرجل):

کە ئامرازی لەسەر وەستانو پێ ڕۆیشتنو ڕاکردنو هەموو جموجۆڵو چالاکیەکانی لەو بابەتانەیە:

یەك: ئەوەی لەسەر (لاقان) فەرزە: وەك: لەسەر وەستانیان بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرك‌و پێویستیانەی بەپێوە ئەنجام دەدرێن، بۆ وێنە ڕاوەستان بۆ خوێندنی فاتیحە لە نوێژی فەرزداو چوونە ڕکووعو، ڕاوەستان لە کاتی ئێشك گرتنو جەنگ کردنداو، لە کاتی ڕاپەڕاندنی هەر ئەرك وکارێکی فەرزدا، چ لە بواری دینداریی (التعبد)و چ لە بواری دنیاداریی (التمدن)دا، وە ڕۆیشتن بەرەوە ئەنجامدانی ئەو کارانەی پێویستن بۆ وێنە، نوێژی جومعە، وە پێنج نوێژەکان کە زۆر لە زانایان دەڵێن فەرزە بە کۆمەڵ بکرێن، وە حەج کردن، وە جیهادکردن، وە زەکاتدان بۆ کەسێك لەسەری فەرز بووە، وە ڕۆیشتن بەرەو دادگایی کران بۆ جێبەجێکردنی حوکمی شەرع هەر کات بانگ کرا، وە ڕۆیشتن بۆ چاکەکاریی لەگەڵ باب‌و دایك‌و گەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی، وە بەرەو کۆڕی زانیاری بۆ فێربوونو وەرگرتنی ئەو زانیارییە شەرعی‌و غەیرە شەرعیانەی لەسەری فەرز بوون، وە ڕۆیشتنو ڕاکردن بۆ بەهاناوەچوونی خەڵکی لێقەوماو و تێگیراو، مادام داوایان لێ‌کردبێ یان هەستی پێیان کردبێ‌و لە تواناشیدا هەبێ بەدەنگیانەوە بچێ‌و هاوکارییان بکات، وە ڕاکردن لە هەر شتێك کە مەترسی مەرگ یان زیان پێگەیاندنێکی گەورەی لێ دەکرێ، مەگەر لە مەیدانی جەنگ‌و جیهاددا[1].

---

١) دیارە لە گەرمەی جەنگ‌و جیهادیشدا لە دوو حاڵەتدا مەیدان چۆڵ کردنو پشت لە دوژمن کردن بەلای کەمەوە دروست (جائز)و جاری وایە سوننەت‌و بگرە پێویستیش دەبێ، وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿..وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلاَّ مُتَحَرِّفاً لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزاً إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاء بِغَضَبٍ مِّنَ اللّهِ..﴾(الأنفال-١٦)، واتە: هەر کەسێك لەو ڕۆژەدا پاشیان تێبکات ئەوە بێگومان خوا لێی تووڕە بووە، مەگەر بە مەبەستی بارسووڕاندنو تاکتیکی جەنگی یان پاڵدانە لای کۆمەڵێکی دیکە لە بڕواداران -بۆ پشتگیری کردنیان یان بۆ خۆدەربازکردن لە ئابلۆقەی بێئامانی دوژمنان-.

دوو: ئەوەی کە سوننەتە بۆ لاقان: بریتیە لە ڕاوەستان‌و ڕۆیشتن‌و راکردن بۆ هەرکاروچالاکیەکی شەرعی‌و پەسەند کە خێرو قازانجی دینداریی‌و دنیاداریی تێدایە، بەڵام پێویست نیەو ئینسان بە نەکردنی گوناحبار نابێ، بۆ وێنە: ڕۆیشتن بۆ ئەو کۆڕو کۆبوونەوانەی کە ئینسان زانستی هەمەجۆریان تێدا وەدەست دێنێ کە سوودو بەرژەوەندی دینداریی‌و دنیاداریان تێدایە، وەرۆیشتن بۆ نوێژ لەسەر جەنازەکردن‌و شۆردن‌و ناشتنی لە کاتێکدا کە خەڵکی دی هەیە ئەو کارانە ئەنجام بدات، وە سەردانی دۆست‌و رەفیقان‌و، سەرلێدانی نەخۆش‌و پەککەوتان‌و، چوونە سەر گۆڕستان بە تایبەتی باب‌و دایك‌و خزمان.

سێ: ئەوەی کە لە (لاقان) حەرامە: بریتیە لە بەکارهێنانیان بە لەسەر راوەستان‌و جووڵاندنیان بۆ هەر ئیش‌و کارو جم‌وجۆڵ‌و چالاکیەك کە خواو پێغەمبەرکەی ﷺ پێیان ناخۆشەو قەدەغەیان کردوە، جا ئەو شتە قەدەغەکراوە کە پێهەڵسانی‌و بەرەو رووچوونی حەرامە، چ لە بواری عەقیدەو لایەنی مەعنەوی‌و ئەخلاقیدا بێ، وەك بەشداریکردنی ئەهلی کوفرو شیرك‌و بیدعەت لەو بۆنەو ئاهەنگە تایبەتییە ناشەرعییانەیاندا کە پێیان هەڵدەستن‌و وشەو تەعبیرو هەڵوێست‌و رەفتاری کوفرو شرك‌و بیدعەتیان تێدایە، وە چ لە بواری کۆمەڵایەتی‌و سیاسی‌و ئابووریدا بێ کە داب‌و نەریتی لاسایی کەرەوانەو هەڵوێست‌و بیروبۆچوونی نەفامانەو رێورەسمی تاغووتییانەیان تێدایە.

بەڵام هەر کاتێك کاروچالاکی‌و بەرژەوەندی کۆمەڵ‌و کۆمەڵگایەکی ئیسلامی پەکی لەسەر نزیکبوونەوەو هەڵکردن (مداراة) کەوت، ئەوە دەستەڵاتی باڵای سەرنجی بارودۆخی خۆی‌و واقیع دەدات چ شتێك‌و چ هەڵوێستێك بەرژەوەندییەکی گەورەتر بۆ کاری ئیسلامی دابین بکات‌و، زیان‌و مەترسیەکی زلتر دوور بخاتەوە، بە پێی بنچینەکانی (درء أعظم المفسدتين)و (جلب أكبر المصلحتين)و (إحتمال أخف الضررين)و (إتقاء أشد الشرين)، کە

چەند بنچینەیەكن زاناو پێشەوایانی ئیسلام بە كۆنو تازەوە لە بـواری كـارو خەباتی سیاسیو جیهادی دا بە تایبەتو لـە بوارەكـانی دیكەشـدا بەگـشتی لەسەریان پێكهاتوونو رێككەوتوون، بڕیار لەسەر جۆرو چـۆنێتیو ئەنـدازەی ئەو هەڵسوكەوتو هەڵوێستە قۆناغیو كاتیو تاكتیكیـە دەدات، بـەڵام بـە بێئەوەی لە پرنسیپەكان (مبادئ)و ستراتیژی خۆی دابەزێ، كە ئەمە بـە هـیچ جۆرێك مەودای مامەڵەو سـەنگو سـووكی تێـدا نیـەو دەبـێ نەلەخـشاو و پارێزراو بێتو لە ژێر فشاری هیچ ترسو تەماعێكدا دروست نیە دەسـتكاری بكرێت، وەك خوای زاناو پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلا تَتَّبِعْ أَهْوَاء الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ﴾ (الجاثية -١٨)، واتـە: پاشان -ئەی موحەممەد- تۆمان خستە سەر رێبازێك لە ئایینی خۆمان دەجـا باش پەیڕەوی لـێ بكەو مەكەوە شوێن هەواو ئارەزووی ئەو -كافر-انەی كـە نەزانن!

چوار: ئەوەی كە بۆ (لاقان) ناپەسەندە: راوەستانو رۆیـشتنو جووڵانـەوە بـەرەو هەر جموجۆڵو چالاكیەك كە نەكردنیو وازلێهێنانی لە ئەنجاندان باشتر بێـت، هەرچەندە كردنیشی گوناح باری لە دوا نەبێت.

پێنج: ئـەوەی كـە بـۆ لاقـانیش ڕەوایـە: بـەكارهێنانیان لـە هـەر ئیشوكـارو جموجۆڵێكدا كە نە پاداشتی لەسەر بێتو نە گونـاحو لۆمەشـی بـەدواوەبێ، وەك پیاسەكردنو گەشتو سەیرانو سەفەركردنو گەڕان، بـەڵام بـە مـەرجێك لـەنێو خـودی ئـەو كارانـەدا گونـاحو خراپـە یـان نیـازو مەبەسـتی بـەد نەشێررابێتەوە، چونكە لە حاڵێكی وادا حوكمەكەیان دەگـۆڕێ بـەرەو خراپـە، هەروەك چۆن ئەگەر فەرمانبەرییو چاكەو نیازو مەبەستی باشیات تێدا ڕەچـاو كرابێت، حوكمەكەیان بەرەو تاعەت دەگۆڕێ.

٨- زار (الفم):

كە ئامرازی شت پێ چێشتنو تامكردنو خواردنو خواردنەوەیە:

یەك: ئەوەی كە لەسەر (زار، دەم) پێویستە: خواردنو خواردنەوەی خۆراكو ئاو لە دەمی ناچاریو پێویست پێبوونو تین بۆ هاتندا كە مەترسی مەرگی هەبێ، وە زۆربەی زانایان دەڵێن لە كاتی وادا ئەگەر بێجگە لە خۆراكو خواردنەوەی پیسو حەرام بۆ وێنە: مردارو شەراب، هیچی دیكەی گیرنەكەوت، بەشی ئەوەی پێی لە مردن قوتار بێت لەسەری پێویست دەبێت بیخواتو بیخواتەوە چونكە ئەگەر بەهۆی كەمتەرخەمییەوە لەوبارەوە بمرێ، بە كوژەر (قاتل)ی خۆی دادەنرێ[1]! هەروەها خواردنو خواردنەوەی دەرمانێك كە یەقینی هەبێ پێی چاك دەبێت، بەڵام ئەگەر هەر گومانی هەبێت كە پێی چاك دەبێ ئەوە سوننەتە، هەروەها خواردنو خواردنەوەیەك كە جەستەی پێویستیەتی بۆ ڕاوەستانی ئەنجامدانی ئەركو پێویستیەكانی سەر شانی.

دوو: ئەوەی سوننەتە بۆ (زار): خواردنو خواردنەوەی هەر شتێكە كە حەڵاڵو پاكو چاكەو دەبێتە هۆی ساغو بەهێزو پتەوبوونی جەستەو بەردەوام بوونی لەسەر ڕاپەڕاندنی فەرمانبەری (طاعة) بۆ خوای پەروەردگار، وە خواردنو خواردنەوە لەگەڵ میواندا بۆ ئەوەی باش بخواتو شەرم نەكات، وە خواردنو خواردنەوە لە كاتی دەعوەت كراندا جا چ ئەو بەدەم دەعوەتەوە چوونە فەرز بێت چ سوننەت، هەندێك لە زانایانیش ڕایان وایە كە دەعوەتی زەماوەند (ولیمة) كە فەرزە بە دەمیەوە بچیت، فەرزیشە لێی بخۆی، چونكە شەرع فەرمانی كردوە بە بەدەمەچوونو ئەویش بە مەبەستی خواردنە، وە خواردنو خواردنەوەی دەرمان لە كاتی نەخۆشیدا هەرچەندە دڵنیاش نەبێ لەوە كە پێی چاك دەبێتەوە، چونكە پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ فەرموویەتی: (لكل

١) بڕوانە: (نیل الأوطار) للشوكاني ج٩، ص٣١، ٣٢، وە بڕوانە (تفسیر القاسمي) ج٦، المجلد الرابع، ص٥٦.

داء دواء فإذا أصيب دواء الداء بَرِيءَ بإذن الله عز وجل) رواه مسلم، واته: هەموو دەردێك دەرمانی هەیە جا هەر كات دەرد دەرمانی خۆی گەیشتێ بە ویستی خوای زاڵو پایەبەرز چاك دەبێتەوە، وە هەروەها لە كاتێكدا پرسیاری لێكرا كە ئایا خۆمان چارەسەر بكەینو دەرمان بەكار بێنین؟ فەرموویەتی: (نعم يا عباد الله تداووا..) رواه أحمد وأبو داوود وابن ماجه والترمذي وأبن حبان وصححه كل من الترمذي وابن حبان. واته: بەڵێ ئەی بەندەكانی خوا خۆتان دەرمان بكەنو بەكاری بێنن!

سێ: ئەوەی كە حەرامە زار تامی بكاتو بیخوات: وەك: تامكردنی شەرابو هەر سەرخۆشكەرێكی دیكە، یان بێهۆشكەر بەبێ عوزری شەرعی، وە خواردنی ژەهر، وە تاماندنی بابای ڕۆژووگر- مادام ڕۆژووەكەی فەرز بێت، بەبێ عوزرو پاساوی شەرعی[1]، وە خواردنو خواردنەوەی ڕیباو ماڵی هەتیو و هەر ماڵێكی دیكەش بە زوڵمو ماڵی دزراو و زەوتكراو و هەر شتێكی دی كە حەڕام بێت یان پیسو زیانبەخش بێت، مەگەر لە كاتی ناچاریو تێگیراوییەكی جیددیدا.

چوار: ئەوەی كە بۆ زار ناپەسەندە: وەك: تامكردنی خواردنو خواردنەوەیەك كە جێگای شوبهەو تۆمەت بێ، وە خواردنو خواردنەوە زیاد لە ئەندازەی پێویستو زیادەڕۆیی كردن وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ...﴾ (الاعراف -٣١)، واته: وە - ئەی وەچەی ئادەم - بخۆنو بخۆنەوە بەڵام زیادە ڕۆیی مەكەن ...!، هەروەها خواردنو خواردنەوە لەو شوێنانەی كەئیشكالێكی شەرعی یان هەیە، وەك ماڵی بابای ڕیاباز، وە ماڵی كەسێك كە لە شەرمی ڕووان نەك بە مورتاحیو دڵخۆشی دەعوەتی سازكردوە....هتد.

---

١) وەك تامكردنی چێشت لێنەر لەو خواردنەی ئامادەی دەكات.

پێنج: ئەوەی کە بۆ زار موباحو ڕەوایە: لێ چێژتنو خواردنەوەو خواردنی هەر خواردەمەنی‌یەکە کە هیچ کام لە چوار حوکمە شەرعی‌یەکانی ڕابردوون نەیگرنەوە، کە هەر شتێکە پاكو چاك بێو نەعەینەکەی پیسو زیانبەخشو نە حوکمەکەی حەڕامو ناپەسەند بێو، نە لە ئەندازەو سنووری پێویستو ماقووڵیش سنووری پێ ببەزێنرێ.

٩- لووت (الانف):

کە ئامرازی بۆنکردنو لەیەك جیاکردنەوەی بۆنە جیاجیاکانە بە خۆشو ناخۆشو بەکەڵكو زیانبەخشیانەوە:

یەك: ئەوەی کە لەسەر لووت پێویستە: وەك بۆنکردنی هەر شتێك لە خواردنو خواردنەوەو غەیری ئەوانیش کە بەبێ بۆنکردنو حەڵاڵو حەڕامیان لێك جیا نابێتەوە، وە بۆنکردنی ئەو شتانەی بەس لە ڕێی بۆنکرانەوە پاكو پیسو، بەکەڵكو زیانبەخشیان لێك جیادەکرێتەوە، یان ئەوەیان کە مولكی خۆیەتی وەیان کە هی وی نیە جیادەکرێتەوە، بەکورتی، هەر شتێك پێویست بێ بیانناسێو تەنیا لە ڕێی بۆنکردنیشەوە بیانناسێو بۆی دەربکەوێ، پێویستە بۆنی بکات.

دوو: ئەوەی کە بۆ لووت سوننەتە: بۆنکردنی هەر شتێکی بۆنخۆشو هەر بۆنێکی خۆشە کە دەبێتە یاریدەدەری ئینسان بۆ فەرمانبەری خوا، چونکە بۆنی خۆش دڵی ئیسنان دەکاتەوەو مێشکی ئاسوودە دەکاتو دەروونی شاد دەکات، هەر بۆیەش پێغەمبەر ﷺ زۆر حەزی لە بۆنی خۆش کردوە، وەك فەرموویەتی: (حبب إلي من دنیاکم: النساء والطیب) أخرجه أحمد والنسائي وصححه الحاکم، واتە: (لە دنیای ئێوەدا ئافرەتو بۆنی خۆشم لەلا خۆشەویست کراون، دیارە هەر بۆیەش پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ عادەتی وابووە کە قەت بۆنی خۆشی ڕەت نەکردۆتەوە: (کان ﷺ لا یرد الطیب) رواه البخاري، وە

فەرمانیشی پێ کردووین کە بۆنی خۆش ڕەتنەکەینەوە: (من عرض عليه طيب فلا يرده فإنه خفيف المحمل طيب الرائحة) رواه أبو داوود والنسائي وصححه أبن حبان.

سێ: ئەوەی کە لەسەر لووت حەرام کراوە: وەك بۆنکردنی بۆنی دزراو و زەوتکراو، وە بۆنکردنی بۆنی بە ئەنقەست لە کاتی ئیحرامدا، وە بە ئەنقەست بۆنکردنی بۆنی خۆشی ئافرەتی نامەحرەم، وە بۆنکردنی هەر شتێکی بۆگەنو بۆن ناخۆشو زیانبەخش کە یەقین یان گومانی زاڵ (الظن الراجح) وایە لە ئەنجامی ئەو بۆنکردنەدا دووچاری مەرگ یان نەخۆشی یان سەرخۆشی، یان بێ هۆشی ببێ، بەبێ پاساوێکی شەرعی.

چوار: ئەوەی کە بۆ لووت ناپەسەندە: وەك بۆنکردنی بۆنی خۆشی ستەمکاران، یان ئەوانەی کە تۆمەتبارنو شوبهەی خراپیان لەسەرە، وەهەر شتێكوهەربۆنێك کە دڵنیایی پەیدا نەبووە لە حەڵاڵی یان سوودبەخشیو پێ زیانبار نەبوونیدا.

پێنج: ئەوەی کە بۆ لووت موباحە بۆنی بکات: بریتیە لە بۆنکردنی هەموو ئەو شتانەی کە یەکێك لەو چوار حوکمانە نایانگرنەوە کە باسمان کردن، دیارە بە پێی یاسای: (الأصل في الأشياء الإباحة) هەموو شتەکان لە ئەصڵدا موباحن، هیچ کۆتو بەندێك لەسەر نەك هەر لووت بگرە هیچ کام لە ئەندامەکان نیە مەگەر بەڵگەیەکی شەرعی روونو بێ چەندوچۆن شتێکیان لێ قەدەغە کرابێ، چونکە هەرچی لە ئاسمانەکانو زەویدا هەیە بۆ خاتری ئینسانو بەهرە وەرگرتنو گوزەرانو بەڕێوەچوونی خولقێنراوە، وە لە ڕاستیدا خوای میهرەبانو کاربەجێ بێجگە لە کردەوەو رەفتارو قسەو وتاری بەدو خراپ رێی هیچ قسەو هەڵسوکەوتێکی لێ نەگرتوە، وەك فەرموویەتی: ﴿...يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ...﴾ (الأعراف -١٥٧)، واتە:- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیان پێ دەکات بە

هەرچی چاکەیەو، وە هەرچی خراپەیە لێیان قەدەغە دەکات، وە هەرچی چاكو پاکە بۆیان حەڵاڵو هەرچی پیسو زیانبەخشە لێیان حەرام دەکات.

١٠- تێکڕای جەستە (کل الجسد):

که وەسیلەو ئامرازێکـە بـە دەسـت رووحـەوە بـۆ جێبـەجێکردنی فـەرمانو داخوازیەکانی خێر بن یان شەڕ.

دوای ئەوەی لـە نـۆ (٩) خـاڵی رابـردوودا باسـی ئـەركو خواپەرسـتیە زۆرو جۆراوجۆرەکانی عەقڵو دڵو زمانو گوێو چاو و زارو لووتو دەسـتو لاقمـان کرد، ئەمجار با سەرنجێك لە سەرجەم جەستە بدەینو چەند وێنەیەك بێنینەوە بـۆ چۆنیەتی چەسپانی پێنج حوکمەکان بەسەر جموجۆڵەکانیدا:

یـەك: ئەوەی کە لەسەر جەستە پێویستە: وەك داپۆشینی عەورەت — کە لە کتێبە فیقهیەکاندا بە روونی باسی سنووری عەورەتی پیاو و ئافرەت کراوە- بە هۆی دەبەرکردنی بەرگو پۆشاکی شەرعییەوە، بۆ ئەنجامدانی ئەركو چـالاکیەکانی مسوڵمانەتی بە دینداریی و دنیادارییەوەو بۆ پارێزران لە گـەرماو سـەرما... هتد، وە پاراستنی پێشو پاش لـە حـەرامو ناشـەرعی وەك زینـاو نێربـازیو خۆتێك هەڵسوونی ئافرەتان (السحاق)، وە سواربوونی وڵاخو هۆیەکانیدیکەی سەفەرو هاتوچۆ وەك سەییارەو شەمەندەفەرو کەشـتیو فرۆکـەو...هتـد، بـە مەبەستی حەج کردنو جەنگو جیهادو جێبەجێکردنی هەر ئـەركو کـارێکی دیکەی شەرعی پێویست، وە جووت بوون (جماع) لەگەڵ هاوسەردا بە ئەندازەی پارێزرانی خۆیو هاوسەری لە گوناحو حەرام، وە...هتد.

دوو: ئەوەی کە بۆ جەستە سوننەتە: وەك بەرگو پۆشاکی پاكو پوخت دەبەرکردن بۆ کاتی نوێژی جەمعەو نوێژە فەرزەکانو بۆ نێو خـەڵك، خـوای پـەروەردگار فەرموویەتی: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾(الأعراف -٣١)،

واتە: ئەی وەچەی ئادەم! لەلای هەر مزگەوتێك -یان لە کاتی هەر نوێژێکدا- بەرگ‌و پۆشاکتان دەبەرکەن...، پێغەمبەریش ﷺ بەهاوەڵە بەڕێزەکانی خۆی فەرمووە: (إنكم قادمون على إخوانكم فأصلحوا لباسكم ورحالكم حتى تكونوا كأنكم شامة في الناس...) رواه أبو داوود، واتە: ئێوە لەبەرئەوەی دەچنە لای برایەکانتان بەرگ‌و پۆشاك‌و کورتانی ولآخەکانتان چاك‌و رێك‌وپێك بکەن هەتا واتان لـێ‌دێ کە لەنێو خەڵکیدا وەك خاڵ دیار بن..، وە سواربوونی هۆیەکانی هاتوچۆو گواستنەوە بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی هەر ئەرك‌و کارێکی خێرو پەسەند کە فەرز نەبێ، وەك پەیداکردنی زانست‌و وەدەستهێنانی بژێوی حەڵاڵ‌و سەردانی خزم‌و ئاشناو...هتد، وەخۆ پاك‌و خاوێن راگرتن بەهۆی خۆشۆردن‌و بەلای کەمەوە هەفتەی جارێك، وە جێ‌بەجێ‌کردنی ئەو شتانەی کە پاك‌و خاوێنی جەستە بەبێ ئەوان نایەتەدی کە پێغەمبەر ﷺ بە بەشێك لە (فیطرەت)ی[1] لە قەڵەم داون‌و ناوی هێناون کە گرنگترینیان ئەمانەن:

١- سیواك کردن. ٢- خەتەنەکردن. ٣- سمێڵ کورت کردنەوە. ٤- ریش هێشتنەوە. ٥- لابردنی تووکە بەر. ٦- لابردنی مووی بن هەنگڵ.

٧- نینۆك‌کردن. ٨- شۆردنی گرێی جومگەکانی دەست‌وپێ. ٩- تارەت گرتن.

١٠- ئاو لە لووت وەردان. ١١- ئاو لە دەم وەردان.

---

١) وەك فەرموویەتی: (عشر من الفطرة: قص الشارب وإعفاء اللحية والسواك، واستنشاق الماء وقص الأظافر وغسل البراجم، ونتف الإبط وحلق العانة وانتقاص الماء، قال زكريا: قال مصعب: ونسيت العاشرة إلا أن تكون المضمضة) رواه مسلم. واتە: دە (١٠) خەسڵەت لە سروشت‌و فیطرەتی ساغی ئینسانن: سمێڵ کورت کردنەوەو ریش هێشتنەوەو سیواك کردن‌و ئاو لە لووت وەردان و نینۆك کردن‌و شۆردنی گرێی جومگەکان‌و هەڵکێشانی مووی بن هەنگڵ‌و بەر تاشین‌و تارەت گرتن بە ئاو، زەکەریا دەڵێ: موصعەب گوتوویەتی: وە هی دەیەمم لەبیر چۆتەوە مەگەر ئاو لە زار وەرکردن بێت.

تێبینی: (نووی) رەحمەتی خوای لـێ‌بێ فەرموویەتی: مەبەست لەوە کە فەرموویەتی (دە شت لە فیطرەتن) واتە گرنگترینیان دە (١٠)ن، وەك فەرموویەتی: حەج عەرەفەیە، ئەگەر نا بەس ئەم دەیە نین.. بڕوانە (المجموع) ج١ ص٢٨٤.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە هەندێك یان زۆربەی ئەم خەسلەتانە پێویستن ئینسان لەسەر نەکردنیان عەیبدارو گوناحباریش دەبێت، بەلام بۆیە لێرەدا نووسیومانن چونکە بە گشتی بە سوننەت دانراون هەروەها خۆبۆن خۆشکردن[1] کە پێشتر باسمان کرد پێغەمبەر ﷺ چەندە ئەمیەتی پێداوە، وەخۆ پاراستن لەهەر بۆنو بەرامەیەکی ناخۆش وەك خواردنی سیرو توورو پیواز، خراپتر لەمانەش جگەرەکێشان کە وێڕای حەرامیی‌و زیان بەخشیی خۆی بۆ خلتەکەیشی وەك بۆنی سیرو توورو بگرە ناخۆشتریشەو نەخۆشیشی لێدەکەوێتەوە، پێغەمبەریش ﷺ دەربارەی هەرکام لە پیازو سیرو کەوەر فەرموویەتی: (من أكل البصل والثوم والكراث فلا يقربن مسجدنا فإن الملائكة تتأذى مما يتأذى منه بنو آدم) رواه مسلم، واتە: هەر کەسێك پیوازو سیرو کەوەری خوارد با نزیکی مزگەوتەکەمان نەکەوێ، چونکە فریشتەکان بەوە ناڕەحەت دەبن کە وەچەی ئادەم پێی ناڕەحەت دەبن —واتە ئەوانیش وەك ئینسانەکان بۆنی سیرو پیوازو کەوەریان پێ ناخۆشە- بەلام ئەگەر کەسێك ناچار بوو هەربیان خوات پێویستە بیانکولێنێ تاکو بۆنەکەیان بڕوات، وەك فەرموویەتی: (إن كنتم لابد آكليها فأميتوهما طبخاً) رواه أحمد (کە لە فەرموودەکەدا باسی پیوازو سیر کراوە).

دیسان ئەگەر نەشلێین پێویستە! سوننەتەکە بابای مسولمان ئاگای لە جەستەی خۆی بێت‌و بیپارێزێ لە هەر شتێك کە ببێتە هۆی سستی‌و

---

1) بەلام بۆ ئافرەت نابێ بۆنەکەی بۆ خەلك بچێ لە کاتێکدا لە شوێنێك بێ یان بە شوێنێك دا راببرێ کە پیاوی نامەحرەمی لێبێ، پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی (إذا استعطرت المرأة فمرت على القوم ليجدوا ريحها فهي كذا وكذا قولاً شديداً) رواه أبو داوود، واتە: هەر کاتێك ئافرەت خۆی بۆنخۆش کردو بەلای خەلکدا ڕۆیشت تاکو بۆنی بکەن، ئەوە ئاواو ئاوایە قسەیەکی توندی فەرموو -لە کتێبی (تحفة الأحوذي بشرح الجامع الترمذي)دا لە شەرحی ئەم وشەیەدا (فهي كذا وكذا) نووسیویەتی: (لأنها هيجت شهوة الرجال بعطرها وحملتهم على النظر إليها: فهي آثمة لهذا السبب) بڕوانە (المفصل في أحكام المرأة) ج٣ ص٣٧٧. د. عبدالكريم زيدان.

تەمبەڵیو دزێو بوونو تێکچوونی دیمەنو قەدو قیافەی، وەك زۆر قەڵەوبوونو گەدەو گیپاڵ پەیدابوونو خاوبوونەوەی جومگەو ماسوولکەو دەمارەکانی بەهۆی زۆر دانیشتنو خەوتنو نەجووڵانو کارنەکردنو وەرزش نەکردنەوە.

سێ: ئەوەی کە لە جەستە بەگشتی قەدەغەکراوە: وەك، دەرخستنی عەورەت بۆ کەسێك کە حەرامە ببینێ، وە دەبەرکردنی بەرگو پۆشاکی ناشەرعی جا چ ئەصڵی ماددەکەی حەرام بێ وەك بەکارهێنانی ئاوریشمو زێڕ بۆ پیاوان، یان چۆنیەتیەکەی ناشەرعی بێ وەك پۆشاکی تەنكو تەسك بۆ ئافرەتان، کە هەندێك جار لە ڕووتی ئاسایی خراپترە! وە پارێزگاریی نەکردنی پاشو پێش لە گوناحو ناشەرعی، وە سواربوونی هۆیەکانی هاتوچۆو گواستنەوە بۆ مەبەستی ناشەرعی وەك: دزیو جەردەیی، وە یارمەتیدانی ئەهلی ستەمو کوفر، وە جەنگ کردن دژی ئیسلامو مسوڵمانان و...هتد، وەخۆ پەنادانو خۆبواردنو دواکەوتن لە جەنگو جیهادێك کە لەسەری پێویست بووە، هەروەها خۆبواردنو تەمبەڵی کردنو خۆحەشاردان بۆ ئەنجامنەدانی هەر کارو چالاکیەکی پێویستی کۆمەڵو کۆمەڵگای ئیسلامی چ دینداریی بێت چ دنیاداریی، وە لە شوێنی چۆڵو بە تەنیا پێکەوە دانیشتنو راوەستانی ئافرەتو پیاوی لە یەکتر بێگانە[1]، وە ئازاردانی دایكو باب (عقوق الوالدين).

چوار: ئەوەی کە بۆ جەستە ناپەسەندە: بریتیە لە هەر جموجۆڵو چالاکیەکی جەستە لە خودی خۆیدا وەك: خواردنو خواردنەوەو بەرگو پۆشاكو پاكو خاوێنی، وە چ لەگەڵ دەوروبەریدا وەك: هەستانو دانیشتنو سواربوونو ڕاکردن...هتد کە نەکردنیو وازلێهێنانی باشتر بێ لە ئەنجامدانی، یان بە پێچەوانەوە، واتە ئەنجامدانی چاکتر بێ لە چواندنو پشت گوێ خستنی، بەڵام لە هەردووك حاڵاندا تووشی لۆمەو گوناحباریی نەبێ.

---

١) پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (لا يخلون أحدكم بامرأة إلا مع ذي رحم محرم) متفق عليه، واتە: هیچ کامێکتان بە تەنیا لەگەڵ ئافرەتێك نەبێت مەگەر خزمێکی مەحرەمی لەگەڵ بێت.

پێنج: ئەوەی بۆ تێکڕای جەستە موباحە: بریتیە لە سەرجەم جموجۆڵو چالاکیەکان کە جەستە پێیان هەڵدەستێو نە حەرامو ناپەسەندو نە پێویستو سوننەتیشن، جا ئەو جموجۆڵو چالاکیانە چ لە خودی خۆیدا بن چ لە دەرەوەی خۆیو لەگەڵ دەوروبەریدا، ئەوەندە هەیە کە هەموو ئەو شتانەی کە (موباح)ن هەرکات زیادەڕۆیی (إسراف)یان تێدا کرا، ئەوە بە ئەندازەی زیادەڕۆییەکە حوکمەکەیان دەگۆڕێو زۆرجار دەبنە ناپەسەند (مکروە)و جاری وا هەیە دەگەنە حەرامیش، بۆ وێنە: خەوتنو خواردن کە لە ئەصڵدا موباحن ئەگەر هێندە زیادەڕۆییان تێدا کرابێ، کە ببنە مایەی قالب گرانیو سستیو خاویی مرۆڤ، ئەوە ئەندازە زیادەڕۆیی تێداکراوەکەیان دەبێتە ناپەسەند، بەڵام ئەگەر بە ئەندازەیەك بوو، کە ببێتە هۆی نەخۆش بوونو حاڵ تێکچوون، ئەوە بێگومان حەرام دەبێ.

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستم!

ئەمەی رابرد پوختەیەك بوو دەربارەی چۆنیەتی خواپەرست (عابد) بوونی ئینسان بە هۆی ئەندامەکانی (عەقڵ - دڵ - زمان- چاو- زار — لووت — دەست - لاق)ەوەو بە هۆی تێکڕای جەستەوە، واتە هەموو ئەندامەکانی تێکڕا، ئنجا لە کۆتایی ئەم باسەشدا خستنە ڕووی ئەم سێ تێبینیە بە پێویست دەزانم:

یەکەم: هەرچی لەو دە (١٠) خاڵو پەنجا (٥٠) حوکمەدا دەربارەی بەندایەتیو خواپەرستی ئەندامەکانی ئینسان خستمانە ڕوو، نێرو مێ، تێیدا بەشدارن بەبێ جیاوازی، مەگەر شتێك بە بەڵگەیەکی شەرعی ڕوونو بێ چەندو چوون تایبەت کرابێ بە یەکێکیانەوە، بۆ وێنە: جەنگو نوێژی جومعە، کە تەنیا لەسەر پیاوان فەرزن، دیارە ئایەتەکانی کتێبی خوای پەروەردگارو فەرموودەکانی پێغەمبەری خواش ﷺ، کە بە گشتی ڕوو لە مسوڵمانان دەکەنو دەیاندوێنن بەهەمان شێوە

هەردووك ڕەگەزی نێرو مێی كۆمەڵگای ئیسلامی دەگرنە وە بەبێ جیاوازی، مەگەر بە بەڵگەو نیشانەیەكی تایبەتكەر (قرينة مُخَصِّصَة) دواندن (خطاب)ەكە تایبەت كرابێ بە پیاوانەوە یان بە ئافرەتانەوە.

دووەم: وەك پێشتریش ئاماژەمان بۆ كردوە ئێمە لە كاتی ڕوونكردنەوەی پێنج حوكمە شەرعییەكاندا كە بەسەر هەركام لە عەقڵ‌و دڵ‌و زمان‌و گوێ‌و زارو چاو و لووت‌و دەست‌و لاق‌و تێكڕای جەستەشدا دەچەسپن تەنیا وەك وێنە هێنانەوە چەند شتێكمان خستۆتە ڕوو، نەك وەك سەرژمێرو كۆكردنەوەی هەموو مەسەلەكانی ئەو ئەندامانە كە پێنج حوكمە شەرعییەكان دەیانگرنەوە، دیارە تا ڕاددەیەكیش هەوڵمان داوە مەسەلە گرنگ‌و سەرەكییەكان بخەینەڕوو، بەڵام بەهەر حاڵ هەر بە وێنە هێنانەوەی دادەنرێن.

سێیەم: بۆ ڕوونكردنەوەی حوكم‌و پلەكانی خواپەرستی هەركام لەو ئەندامانەی باسكران، نەمانویستوە كە لێكۆڵینەوەی تێرو تەسەلیان لەبارەوە بكەین، چونكە ئەم باسە تەنیا بۆ خستنەڕووی چۆنیەتی دابەشبوونی خواپەرستی بەسەر هەموو جەستەدا نووسراوە، نەك بۆ توێژینەوەی پڕ بە پێست لەوبارەوە كە بێگومان پێویستی بە شوێنێكی گونجاوترو كاتێكی زیاتر دەكات.

خوای میهرەبان‌و بەخشەریش بە لوتف‌و كەرەمی بێسنووری خۆی هەموومان سەركەوتوو بكات كە بە دەرودەروونمانەوە خوا بپەرستین‌و هەموو ئەندامەكانمان بە وردو درشت‌و ئاشكراو پەنهانەوە چاكترین‌و ساغترین‌و ڕاسترین بەندایەتی‌و خواپەرستی بۆ خوای بەدیهێنەرو پەروەردگاریان ئەنجام بدەن.

www.alibapir.com

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

باسی دووەم

بنچینەکانی هەڵسوکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکان دا

www.alibapir.com

ئەم بابەتە و ڕوونکردنەوەیەك

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە بابەتی یەکەمدا لەدوو توێی چوار کورتە باسدا لە چەمك‌و واتای وشەی خواپەرستی (عبادة) تێگەیشتین‌و، زانیمان لە تەرازووی بەرنامەی خوادا کێش‌و سەنگی چەندەو چ پلەو پایەیەکی هەیەو، کاریگەری‌و شوێنەوارو بەرهەمی لەژیان‌و گوزەرانی تاك‌و کۆمەڵدا چیەو چۆنەو، چ ڕووبەرێك لە ژیانی ئینساندا بە تاك‌و کۆمەڵەوە دادەگرێ! کاتی ئەوە هاتوە کە ڕاستەوخۆ بچینە سەر توێژنەوەی پایەو دروشمە سەرەکی‌و بنەڕەتیەکانی خواپەرستی کە: (نوێژو زەکات‌و ڕۆژوو و حەج‌و زیکر)ن، کە زاناو شەرعزانان بە خواپەرستییە رووتەکان (العبادات المحضة) ناویان بردوون.

بەڵێ پێویستە پاش ئەوەی بە گشتی باسی "خواپەرستی"مان کرد، باسی "خواپەرستی تایبەتی"یش بکەن کە دروشم‌و نیشانەکانی خواپەرستی‌و دینداریین، جا بێگومان دوای لێکۆڵینەوە دەربارەی ئەو پێنج دروشمانە بۆمان ئاشکرا دەبێ، کە خوای کاربەجێ‌و زانا لەبەر چی‌و چ حیکمەتێکی تێدایە، کە ئەو پێنج دروشمەی کردوون بە نیشانەو پێناسی تاك‌و کۆمەڵی خواپەرست‌و مسوڵمان!

بەڵام بە پێویستم زانی بەر لەوەی، بچمە سەر توێژینەوەی دروشمە گەورەو گرنگەکانی خواپەرستی، چەند ئاگاداری‌و بنچینەیەکی گرنگ لەبارەی چۆنیەتی هەڵس‌وکەوت (تعامل) لەگەڵ ئەو وردە بابەتە خیلافییانەدا، کە جێگای وتوێژو مشت‌ومڕی زانایان‌و بە زۆریش پەیوەستن بەو دروشمانەی خواپەرستیەوە، بخەمە

روو، چونکە بە داخەوە زۆر جاران مسوڵمانان لە سۆنگەی چاك لە ئایین تێنەگەیشتن‌و باش پێنەگەیشتنیانەوە ئەو جۆرە مەسەلە جوزئی‌و خیلافییانە دەکەنە مایەی دەمارگیری (تعصب)و هەراو کێشەنانەوەی بێجێ، تەنانەت هی وا هەیە چەند جۆرو بارێکی ئەو مەسەلانە دەکاتە بناغەی دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی (أساس الموالاة والمعاداة)و نیشانەی ئیمان‌و ئیسلام‌و، وەك تەرازوو و پێوەرێك ئیمان‌و تەقوای خەڵکیان پێ هەڵدەسەنگێنێ‌و -بە خەیاڵی خۆی- مسوڵمانەتی‌و دینداریییانی پێ دەجەرپێنێ! بێخەبەر لەوەی کە سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتی‌و تەرازوو و پێوەری پارێزکاریی‌و دینداریی دەبێ ئەصڵ‌و بنچینەکانی ئایین بن، نەك مەسەلە جوزئییەکان‌و بیروڕا خیلافیی‌و ئیجتهادیەکان، کە بە درێژایی مێژوو زاناو شارەزایانی ئیسلام تێیاندا کەوتوونە کێشەو مشت‌ومڕەوەو هەر کامێکیان ئەو ڕایەی هەڵبژاردوە کە پێی ڕاستترو پەسەندتر بووە، بێئەوەی کە بیروبۆچوونە هەڵبژاردەکانی خۆی بەخودی شەرع‌و ئایین بزانێ‌و، دەمارگیرانە بیروڕاو ئیجتیهادەکانی بەرامبەریان رەت بکاتەوە! یان تۆمەتی ئیمان کزیی‌و کەم پارێزیی ئاراستەی خاوەنەکانیان بکات!!

ئومێدیشم وایە کە تێگەیشتن‌و کارپێ کردنی ئەو چەند بنچینەیەو ئاگادارییە گرنگانە مایەی نەهێشتن‌و بنبڕکردنی گەلێك هەڵس‌وکەوتی هەڵەو ناشەرعیی‌و ڕاستکردنەوەی گەلێك هەڵوێست‌و بیروبۆچوونی فەقیرحاڵانەو نەزانانە بێ، کە کەم‌و زۆر لە زۆر کەسی دڵسۆزەوە دەبینرێن‌و هەست پێدەکرێن لە بواری دروشمەکانی خواپەرستیدا، کە لە ئەنجامی سەرکێڵی‌و سادە حاڵی بوون لە ئایین‌و قووڵ نەبوونەوە بە قورئان‌و سوننەت‌و کەلەپوورو بەرهەمی زاناو پێشەوایانماندا دووچاریان دەبن، چونکە بە ڕاستی کەم زانستی‌و نەشارەزایی هەمیشە بیرکورتی‌و دەمارگیری‌و تەنگە پرێسکەیی پەیدا دەکات‌و شارەزایی‌و بەرچاو ڕوونیی‌و قووڵبوونەوەش دڵ گەورەیی‌و سینگ فراوانی‌و سەماحەت دەڕەخسێنێ‌و

خاوەنەكەی بەرەو خاكێتیو حیساب بۆ خەڵك كردنو گوێ گرتنو قسە وەرگرتن دێنێو، بەلای كەمەوە لە چاڵی قووڵی بێئاگاییو نەزانیی ئاوێتە (الجهل المركب) قوتاری دەكاتو دەریدێنێ.[1]

1) دەگێڕنەوە كە لە سوقراط فەیلەسووفی ناوداری یۆنانییان پرسیوە كە ئایا تۆ زانای یان نەزانی؟! ئەویش گوتوویەتی نەزانم! گوتوویانە: ئەدی جیاوازی نێوان تۆو خەڵكی (ئەثینا) چیە؟! گوتوویەتی: هەردووك لامان نەزانین، ئەوەندە هەیە من دەزانم كە نازانم، بەڵام ئەوان نازانن كە نازانن!

ڕێخۆشکردن

خوێنەری بەڕێز!

بێگومان برایەتیو یەك ڕیزیو یەکبوونو تەبایی مسوڵمانان یەکێکە لەو شتە هەرەگرنگو بنچینەییانەی کە خوای پەروەدگارو پێغەمبەری سەروەرمان ﷺ لە قورئانو سوونەتدا زۆر جەختیان لەسەر کردوونو مسوڵمانانیان بۆ هانداونو، بە پێچەوانەوە لە چەند جێگای قورئانو سوننەتو بە چەند شێوە مسوڵمانانیان ئاگادار کردۆتەوەو ترساندوویانن لە سەرەنجامی ناکۆکیو دووبەرەکیو جیاجیاییو پەرتەوازەیی، وەهەر کەسێك ئاشنایی بە قورئانو سوننەت هەبێ، زۆر بە روونی بۆی دەردەکەوێ کە یەکبوونو برایەتیو تەبایی سیماو نیشانەو دروشمی ئەهلی ئیمانو (توحید)ەو، پەرتەوازەییو جیاجیاییو لێکدابڕانیش نیشانەو دروشمی ئەهلی کوفرو شیرکو نیفاقە.

ئنجا ئەوەی کە زۆر جێگای سەرسوڕمانو عاجبایەتیە ئەوەیە کە ئەو خواپەرستییە تایبەتییانە[1] (العبادات المحضة)ی کە برایەتیو خۆشەویستیو یەکبوونی خواپەرستان گەورەترین بەرهەمی دنیاییانە، بکرێنە زەمینەی کێشەو بگرەو بەردەو مشتومڕو شەڕەدەنووکەو ببنە مایەی ناکۆکیو دووبەرەکیو پەرتەوازەییو جیاجیایی، یان بەلای کەمەوە بوغزو غەرەزو کینەو زەمو غەیبەت!!

١) مەبەست لە خواپەرستییە تایبەتییەکان کە شەرعزانەکان (الفقهاء) بە (العبادات المحضة) پێناسەیان کردوون، ئەو جۆرە خواپەرستیانەن کە زیاتر پەیوەندییان بە نێوانی خواو بەندەوە هەیە وەك هەر کام لە نوێژ، زەکات، ڕۆژوو، حەج، زیکرو دوعا... هتد.

کە لە راستیدا بێجگە لە کرچ‌وکاڵی‌و تێنەگەیشتن‌و پێنەگەیشتنی مسوڵمانان هیچ هۆکارو فاکتەرێکی دیکە نیە بۆ سەرهەڵدانی پەیدابوونی ئەو حاڵەت‌و دیاردە ناشەرعی‌و ناماقووڵە دزێوو زیانبەخشە، لە سۆنگەی هەبوونی ڕاجیایی (اختلاف)یەوە لە نێوان پێشەواو زانایاندا، لەسەر زۆر لە مەسەلە جوزئییەکانی خواپەرستییە تایبەتییەکان، چونکە ئاشکرایە کە سەرجەم مسوڵمانان لە پایەو بنچینە گرنگ‌و گەورەکانی ئایین‌و شەریعەتدا یەکن‌و یەك دەنگن‌و مەسەلە جوزئییە خیلافییەکانیش لە رووی حیکمەتەوە بەو شێوەیە هەڵخراون، بۆ فراوانبوونی ڕێی دینداریی‌و خواپەرستی‌و ئاسانبوونی کارو چالاکیەکانی مسوڵمانان لە بارودۆخ‌و کات‌و شوێن‌و ژینگە (بیئة)و حاڵەتە جیاجیاکانی ژیان‌و گوزەرانی تاکی‌و کۆمەڵییاندا.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە سوپاس بۆ خوای بەخشەرو دادگەر لەمێژە هەر لەبیری ئەوەدام، کە چۆن چۆنی مسوڵمانان تێکڕاو وێکڕا بێداربنەوەو، لەژێر چەترو سێبەری شەریعەتی فراوان‌و ئاسانی خوادا کۆببنەوەو، لەکۆڵ ڕێچکەی خوارو بیردۆزەی نالەبارو پیاوی بێ‌بار ببنەوە، زۆرجار کە دیتوومە یان بیستومە دوو مسوڵمان یان دوو دەستەو کۆمەڵە مسوڵمان لەسەر ئەو وردە بابەتە شەرعییانە کە خوای کاربەجێ لە ڕووی حیکمەت‌و ڕەچاوکردنی قازانج‌و بەرژەوەندی مسوڵمانانەوە وای لێ‌کردوون، شێوەیەك زیاتر هەڵبگرن‌و بە جۆرێك زیاتر جێ‌بەجێ بکرێن، بۆتە دەمەقاڵێ‌و مشت‌ومڕیان‌و لەیەك هەڵبەزیونەتەوە، زۆر دڵتەنگ‌و نارەحەت بووم‌و پەرۆش‌و بەزەییم بەرامبەر بە وەزعی ئیسلام‌و مسوڵمانان هاتۆتە جۆش‌و خرۆش، ئاخر بۆچی‌و چۆن دەبێ مسوڵمانانێك کە تێکڕاو وێکڕا تەنیا خوایەك دەپەرستن‌و شوێن پێی تاقە پێشەوایەك هەڵدەگرن‌و بۆ یەك بەرنامەو ڕێباز گیان لەسەر دەستن‌و بەس روو بەیەك قیبلە رادەوەستن‌و، لە ئاقار هەر مەسەلەو بابەتێکی گرنگی عەقیدەیی‌و سیاسی‌و کۆمەڵایەتیدا خاوەنی

یەك جۆرە هەڵوێستن، لەسەر هەندێك وردە بابەتی وا كە ئەوپەڕەكەی ڕایە لە یەكتر جیاوازەكانیان ئەگەر یەكسانو وەك یەكیش نەبن، هەر چاكترو چاكن یان بـەهێزترو بەهێز یان بەهێزو بێهێزن، پێكەوە بیكەنە كێشەو هـەراو دووچـاری تـێكگیرانو پاشان بوغزو كینەو هەندێك جاریش ناكۆكیو دووبەرەكیو پەرتەوازەیی ببـن؟!!

ئەوە لە لایەكەوەو لەلایەكی دیكەشەوە چۆنو بە چ شەرعو عـەقڵو ویـژدانێك دەبێ كەسـانێك كـە بەحیـساب سـەرگەرمی بووژاندنـەوەی ئـایینو هیدایەتـدانی كۆمەڵگاو هێنانەوەی حوكمی خوان، لەگەڵ خەڵكی مسوڵمانی چەواشە كـراو یـان ناحاڵیو ناشارەزادا لەسەر ئەو ووردە بابەتانە بیكەنە هەراو كێشەو بـەزمو ڕەزمو، نەزانانەو ناشـێیانە هێنـدە سـەخت گیریـی لەسـەر هەنـدێك جـۆرو شـێوەی ئـەو خواپەرستییانە بكەن –بە تایبەت ئەو جۆرو شێوانە كە خەڵكی پێیان نا ئاشـنانو پێیانەوە ڕانەهاتوونو بە چاوی نامۆیی سەیریان دەكەن- كە زەمینـەی كۆمـەڵێك پڕوپاگەندەی نەزانانەی بێ غەرەزانە یان زۆرزانانەی ژەهراوییانە خۆش بێ، كە لـە دژی ڕەوتی ئیسلامی بڵاوبكرێنەوەو لە پێش خەڵكو جەماوەر ببێژرێنرێو دەهـۆڵ بۆ ئیسلامییەكان لـێبدرێ كە: ئەوانە ئایینێكی تازەیان هێناوە جیا لەوەی ئێمـە لەسەری بووین؟!!!

جا سەرەنجام ئەو خەفەتو ناسۆرو دڵتەنگیو بەزەییو پـەرۆشو دڵ پێـسووتانە هانی دامو پاڵی پێوەنام كە كورتە باسێك بۆ چارەسەری ئـەو حاڵەتـە ناشـەرعییە مەترسـی دارو زیانبەخـشە بنووسـمو لەبـەر ئـەوەش كـە ئـەو جـۆرە ڕەفتـارو هەڵس‌وكەوتـە هەڵانـە لەتـەك ئـەو مەسـەلە خیلافییانـەدا زیـاتر لـە لایـەن كەسانێكەوەن كە خۆیان بـە شـوێنكەوتووی پێـشینی چـاكمان (سـلفنا الـصالح)و زانایانی پایە بەرزی وەك (ابن تیمیة)و (ابن حزم) –خوا لێیان خۆش بێ- دەزانـن، بە پەسەندم زانی لەبەر تیشكی قورئانو سـوننەتو جـۆری تێگەیـشتنی پێـشینی چاكمان لە قورئانو سوننەت، بە تایبـەت (ابـن تیمیـة)ی حـەڕانیو (ابـن حـزم)ی

ئەندەلوسی کە بیروڕاو هەڵویستی ڕاستو دروستی زۆربەی پێشەواو زانایانی پێشینیان بۆ پاراستووینو تۆمار کردووین، باسەکەم بخەمە روو.

بە هیوای ئەوەی کە توانیبێتم لەم کورتە باسەدا تا رادەیەکی باش نوختە بخەمە سەر پیت، بۆ چۆنیەتی رەفتارکردنو هەڵسوکەوت کردنی شەرعیانەو ژیرانە لەگەڵ ئەو جۆرە مەسەلانەدا کە جیاوازی (إختلاف) تێیاندا هەڵقلاوی خودی دەقە شەرعییەکانو جیاوازی عەقڵو ئەزموونو ژینگەو حاڵوباڵی جیاجیایی مسوڵمانانەو، شتێکی زۆر سروشتیو ئاساییە، زاناو پێشەوایانیشمان بەدرێژایی مێژوو وەك شتێکی ئاساییو سادە هەڵسوکەوتیان لەتەکدا کردوونو، قەت رێیان نەداوە بکرێنە زەمینەی کێشەو هەراو و نێوان تێکچوونو دۆست زویر بوونو دوژمنو ناحەزپێ خۆش بوون، وەك بەداخەوە لەم رۆژگارەی ئێمەدا بەزەقی دەبینرێ، لە ئاکامی چاكو قووڵ لە ئایین حاڵی نەبوونی مسوڵمانان یان سینە پیس بوونو تەزکیە نەبوونی دڵو دەروونیاندا.

وە بەهیوای ئەوە کە لەمەودوا ئەهلی ئیمانو ئەهلی مزگەوت بە هیچ رەنگێك رێ بە خۆیان نەدەن کە خۆبەخۆ لە نێو خۆیاندا هەراو گێچەڵی لابەلاو بێمەعنا بەرپا بکەن، لەسەر بەلادا خستنو هەڵبڕینو حەسمکردنی ئەوجۆرە باسو بابەتانەی کە بە درێژایی مێژوو نەگونجاوە حەسم بکرێنو بەلادا بخرێن، بە کەڵە زاناو پێشەوایانی وەك چوار سەر مەزهەبەکانو غەیری ئەوانیش، وە ئەگەر گریمان گونجاش حەسم بکرێن، یەکێك لەورایانە پەسەند بکرێو هەڵبژێردرێ ئەوانی دی فرێ بدرێن، دیسان هیچ شتێکی گەورەو گرنگ لە ژیانی مسوڵماناندا ڕوو ناداتو گۆڕان بەسەر ئەو بارودۆخو واقیعە ناشەرعییەیاندا نایەت کە لە سۆنگەی لە ئارادا نەبوونی شەریعەتی خواو حوکم نەکردنی ئایینی خوادا مسوڵمانان سەرجەم گوناحبارو عەیبدارن.

کەواتە: بابەس بێت سەرقاڵ بوون بە شەڕی لاوەکیی‌و بێ‌مەعناوە لەنێو خۆو لە نێو خەڵك‌و کۆمەڵگاو، با لە بواری مەسەلە شەرعی‌یە خیلافییەکاندا بە گیانی برایەتی‌و سەماحەت‌و سینگ فراوانییەوە پێکەوە ڕەفتار بکەین، ئەو گیانی برایەتی‌و سەماحەتەی کە زاناو پێشەوایانی پێشینمان هەڵس‌وکەوتیان پێ لەگەڵ یەکتردا کردوە، بۆ وێنە: شافیعی ڕەحمەتی خوای لێ بێ لەوبارەوە ئەو بنچینە زێڕینە (القاعدة الذهبية)ی بۆ داناوین کە دەڵێ: (قولي صواب يحتمل الخطأ وقول غيري خطأ يحتمل الصواب) واتە: (قسەو ڕای خۆمم پێ ڕاستە بەلام دەگونجێ هەڵەش بێ، وە قسەو رای بەرامبەرەکەمم پێ هەڵەیە بەلام ڕێی تێدەچێ راستیش بێ).

وە با هەوڵ بدەین بە هیچ جۆرێك لەگەڵ کۆمەڵگاو خەلکە مسولمانەکەماندا لەسەر ئەو مەسەلە جوزئییە خیلافییانە دووچاری تێك گیران نەبین‌و، ئەگەر هەر لەیەك هەڵدەبەزینەوەو یەکتر دەڕەنجێنین با لەسەر بابەتە گرنگ‌و بنەڕەتییەکانی دینداریی‌و مسولمانەتی بێت لە بوارەکانی ئیمان‌و عەقیدەو عیبادەت‌و ئەخلاق‌و حەلاڵ‌و حەرام و... هتددا!

چونکە بێگومان ئێمە شوێنکەوتووی بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەرانین (صلى الله عليهم وسلم) ئەوانیش تەنیا لەسەر مەسەلە بنەڕەتییەکان لەگەڵ گەل‌و کۆمەڵگاکانیاندا دووچاری تێك گیران بوونە، وە بێگومان کاتێکیش ئێمە لەو بوارە سەرەکی‌و مەسەلە بناغەیی‌و مەزنانەدا لەگەڵ کۆمەڵگاو دەوروبەرماندا دەگەینە قۆناغی حەسم‌و بەلادا خستن، ئەوە بە تەئکید گۆڕانکاریی ڕیشەیی‌و ڕاستەقینە بەسەر کۆمەڵگاکەماندا دێت، ئەگەر نا ناوی خۆزڕاندن‌و دەنگ‌و دوو بلاوکردنەوە لەسەر مەسەلە جوزئی‌و بیروڕا جیاجیاکانی زانایان هیچ لە وەزع ناگۆڕێ -مەگەر بەرەو خراپتر- چونکە ئەو حاڵەتە وەك پێشتریش باسمان کرد هەر بریتیە لە لەگەڵ خۆدا خەریك بوون بگرە خۆ خواردنەوەو گەندەڵ‌و پوچەڵ بوون‌و، مێژووش بۆمان دەگێڕێتەوە کە مسولمانان لە ڕۆژگاری دەستەلاتدارێتی

عەبباسییەکاندا لەکاتێکدا کە تەتەرو مەغۆل کە لە ڕۆژهەڵاتەوەو خاچ پەرستەکان لە ڕۆژئاواوە هێرشیان کردە سەر ئۆممەتی ئیسلامیو کیانو قەوارەی ئیسلامی، هەر سەرگەرمی ئەو جۆرە باسو بابەتە لاوەکییانە بوون، ئیدی ئەوان هەر لەو مشتومڕە لاوەکییو بێمەعنایانەدا بوون هەتا دەوریان گیراو وڵاتیان داگیرکراو هەر هێندە بە خۆیان زانیو کە سەرجەمیانو بە هەموو بیروبۆچونە جیاوازەکانیانەوە دیلو زەلیلو ژێردەستو پەستن!!

لە کۆتاییشدا دەڵێم: با هیچ کەس بە هەڵە وا لەم قسانەم حاڵی نەبێت کە من ڕام وایە لێکۆڵینەوە نەکرێو لەنێو ڕاو بۆچوونەکانی زانایاندا هەڵسەنگاندنو تەتەڵەو بیژینگ نەبێ! با هەبێ بەڵام لەکاتی خۆیداو لە شوێنی خۆیداو لەگەڵ ئەهلی خۆیداو بە ئەندازەیەك کە پێویست بکاتو با زۆریش وریا بین لەسەر حیسابی باسو بابەتە سەرەکیو بنچینەییەکانی دینو ژینمان نەبێ.

پێناسەی ئەم كورتە باسە:

ئەم كورتە باسەی بەردەستتان لە چوار ئاگاداریی گرنگ پێكهاتوە كە هەر كامێكیان بنچینەیەكە بۆ چۆنیەتی هەڵسوكەوت كردنێكی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ مەسەلە خیلافییەكاندا.

ئاگاداریی یەكەم

دەربارەی گرنگیو گەورەیی یەكریزیو برایەتیو تەبایی‌یە، كە زۆرجار پێویست دەكات هەندێك شتی سوننەتو فەرزیشی بە قوربان بكرێ بۆ پارێزگاری لێكردنیو مەحكەمكردنیو زیاتر چەسپاندنی، چ جای چاوپۆشیكردن لە جێبەجێكردنی، هەندێك لە جۆرەكانی خواپەرستی بە پێی قسەی بەهێزتر (أرجح)!! چونكە بە ئەزموون گەلی جۆراوجۆر ئیسپات بووەو دەركەوتوە كە هەر گەلو كۆمەڵێك برایەتیو یەكبوونو تەبایی نێوان خۆیان لەدەست بدەن، دووچاری نەهامەتی جۆراوجۆر دەبنو بە هیچ شتێك بۆیان قەرەبوو ناكرێتەوە، ئنجا شەرعو عەقڵیش رازی نابن بەوە كە یەكێك یان كۆمەڵێك سوننەتێك جێبەجێ بكات بەڵام لە بەرامبەردا فەرزێك لە دەست بدات، یان زیانی پەیدابوونی حەرامێك هەڵبگرێ، چ جای بەهۆی هەڵبژاردنی رایەكی بەهێزترەوە ئەو زیانەی لێبكەوێ، نەك هەر ئەوە بگرە شەرعو عەقڵ پێویست دەكەن كە فەرزی گچكەتر بە قوربانی گەورەتر بكرێو لە پێناوی پارێزران لە زیانی گەورەتر هی گچكەتر (تحمل) بكرێ، وە ئەمانە چەند بنچینەیەكی شەرعین كە سەرجەم زانایان بێجیاوازی لەسەریان رێك كەوتوون.

كەواتە با ئەو كەسەی كە دەڵێ: من حەتمەن فلاَنە سوننەت یان فلاَنە رایە هەر جێبەجێ دەكەمو هەرچی دەقەومێ با بقەومێ، سوور سوور بزانێ كە ئەو هەڵوێستەی هەرچەندە حەماسەتو دڵ گەرمی زۆری پێوە دیارە، بەلاَم لەڕووی دینداریی‌یەوەو بەپێی شەرع لەسەری گوناحبارو قەرزدارەو سەودایەكی نەزانانەی كردوە، كە لەپێناو وەدەستهێنانی قازانجو بەرهەمێكی كەمدا زەرەرو زیانێكی گەورەی لێكەوتوە، یان خێرو پاداشتێكی چاكترو زیاتری لە دەست چووە.

ئاگاداری دووەم

خستنەڕووی ئەو راستی‌یەیە، كە تێكڕای یان زۆربەی ئەو راجیایی (الإختلاف)انەی، كە لە بواری مەسەلە جوزئییەكانی خواپەرستیە تایبەتیەكان لەنێو زانایاندا سەریان هەڵداوەو سەرهەڵدەدەن، ناگەنە جوغزی فەرزو حەرام تاكو پاساو و بیانووی تێكگیرانو كێشەو ناكۆكی نێوان مسوڵمانان بن، بەڵكو هەر لە بازنەی سوننەتو سوننەتتر، یان ئەوپەڕی سوننەتو ناپەسەند (مكروە) دانو، بێگومان ئەو جۆرە شتانەش مادام گوناحبارییان تێدان نەبێ، دروست نیە هەراو كێشەیان لەسەر بنیات بنرێو بكرێنە دەستە چیلەی ئاژاوەو مایەی لالووتیو رەنجانو لەیەك دابڕان.

ئاگاداری سێیەم

هۆشیاركردنەوەو بێداركردنەوەی مسوڵمانانە دەربارەی ئەوە، كە لایەنە جوزئییەكانی خواپەرستییەكان خوای كاربەجێو پەنهان بین بەشێوەیەكی لێكردوونو وای هەڵخستوون، كە بە شێوەو چۆنیەتی جیاجیا بكرێنو، هەمووشیان هەر لە بازنەی فراوانی سوننەتدا بنو، لە خێرو پاداشتیشدا، یان وەك یەكو یەكسانن، یان بۆ حاڵەتە جیاجیاكانن.

جا دیارە لەم ڕووەشەوە هیچ کەس بیانووو پاساوی دەمەقاڵێو هەراو کێشە نانەوەی نیەو، مەگەر لەسەر بناغەی دەمارگیریو تەسك بینی کە بەرهەمی نەزانی (جهل)و عیلم پێنەبوونن، ئەگەرنا مەحاڵە مسوڵمانی تێگەیشتوو و پێگەیشتوو ڕێگا بەخۆی بدات لەسەر ئەو جۆرە مەسەلانە کێشەو فەرتەنە دروست بکات.

ئاگاداری چوارەم

ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستی‌یە شەرعی‌یە گرنگەیە کە زۆر لە مسوڵمانان لێی بێئاگان، ئەویش ئەوەیە کە مادام ئەو وردە بابەتانەی کە زانایان تێیاندا ڕای جیاوازیان هەیە هەموویان دروستو ڕەوان، جا چ لە خێرو پاداشتدا یەکسان بن، چ بەرزیو نزمی (تفاضل)یان لە نێواندا هەبێ، پەسەند وایە هەر جارە بە جۆرێکیان ڕەفتار بکرێ، نەك هەر لەسەر جۆرێکیان دەوام بکرێ یان دوو جۆریان لەیەك کاتدا کۆبکرێنەوە، کە بێگومان ئەگەر بەو پێیە ڕەفتار بکرێ کە گووتومانە (پەسەند)ە، هەم تێکڕای دەقەکانی سوننەت کاریان پێ دەکرێو هیچیان فەرامۆش ناکرێن، وە هەم ئەو شێوە ڕەفتارە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە پەیداکردنی ئولفەتو تەباییو پێکەوە گونجانو یەکڕیزیی دا، بەڵام بە پێچەوانەوە بەردەوام بوون لەسەر جۆرێکیان وێڕای پشت گوێ خستنی بەشێکی زۆری سوننەت، سەریش دەکێشێ بۆ دەمارگیریو تەسك بینیو کەللەئیشکی، وە کۆکردنەوەی دوو جۆر یان زیاتریش لە یەك حاڵو کاتدا لەگەڵ سوننەتدا ناکۆکە، چونکە بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ کاتێك وای نەکردوە وەك لە دەقەکانی سوننەتدا بە ڕوونی دەبینرێ

ئێستاش تۆو هەر چوار ئاگاداری‌یە گرنگەکان بە هیوای ئەوەی کە بە جارێكو دووان واز لە خوێندنەوەو تێوەڕامانو سەرنجدانیان نەهێنی، بۆ ئەوەی زیاترو چاکتر تێیان بگەیو هەزمیان بکەیو پاشانیش جێبەجێیانە بکەیو ڕەفتاریان پێ بکەی.

بنچینەو ئاگاداری یەكەم

((یەك ریزیو تەباییو برایەتی یەكێكە لە ئەسڵو بنچینە هەرە گەورەو گرنگەكانی كە ئیسلام گرنگییەكی زۆری پێداونو داكۆكی زۆری لەسەر كردوون، بۆیە هەر قسەو هەڵوێستێك ببێتە مایەی مەحكەم بوونو پتەوبوونی پێویست (فرض) یان لانی كەم پەسەندی كردوە، بەپێچەوانەشەوە هەر شتێك هۆكاری لاوازییو كەلێن تێدا پەیداكردنی بێ، حەرام یان بە لانی كەمەوە بە ناپەسەند (مكروه)ی حیساب كردوە)).

ئەمەش چەند وێنەیەك لە دەقەكانی قورئانو سونەت كە لەلایەكەوە فەرمان بە برایەتیو یەكڕیزیو یەك دەنگو ڕەنگی مسوڵمانان دەكەنو بۆ زیاترو چاكتر پێكەوە چۆشدانی ریزەكانیان هانیان دەدەنو، لەلایەكی دیكەشەوە لە ناكۆكیو دووبەرەكی دەیانترسێننو لە پەرتەوازەییو جیاجیایی دەیان سڵەمێننەوە:

١- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ۞ وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُواْ وَاذْكُرُواْ نِعْمَةَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَىَ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ (آل عمران ١٠٢- ١٠٣)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە وەك بۆ خوا شایستەیە پارێزكاریی لێبكەن وە بە مسوڵمانەتی نەبێ مەمرن، وە تێكڕاو وێكڕا توند دەست بە ڕێسمانی -ئایینی- خواوە بگرنو پەرتەوازە مەبن.... .

٢- (وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُواْ إِنَّ اللّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) (الأنفال-٤٦)، واتە: وە -ئەی بڕوادارینە- فەرمانبەری خواو

پێغەمبەرەکەی بکەن، وە پێکەوە ناکۆك مەبن ئەگەر نا فەشەل دێنن‌و هێزو پێزتان نامێنێ، وە خۆڕابگرن بێگومان خوا لەگەڵ خۆڕاگران دایە.

٣-(عن عائشة رضي الله عنها أن النبـي ﷺ قال لها: يا عائشة! لـولا أن قومـك حديثوا عَهدٍ بجاهلية، لأمرت بالبيت فهدم، فادخلت فيه ما أخرج منه وألزقته بالأرض، وجعلت له بابا شرقيا وبابا غربيا فبلغت به أساس أبراهيم) (رواه البخاري ومسلم). واتە: عائیشە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: ئەی عائیشە! ئەگەر هاتباو گەلەکەت لە سەردەمی نەفامییەوە نزیك نەبوونایە، فەرمانم دەکرد کەعبە بڕوخێنرێ، بۆ ئەوەی ئەو ئەندازەیەی، کە لێی کەم کراوەتەوە بیخەمەوە سەری‌و دیوارەکانی نزیك بکەمەوە لە زەوی، وە دەرگایەکی ڕۆژهەڵاتی‌و دەرگایەکی ڕۆژئاوایی بۆ دابنێم‌و بیگێڕمەوە سەر ئەو بناغەیەو نەخشەیەی، کە لە کاتی خۆی ئیبراهیم بۆی داناوە.

وەك لەم فەرموودەیەدا دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ بە ڕاشکاویی بە عائیشەی هاوسەری دەفەرموێ، کە لەبەر ئەوە چاوپۆشی دەکەم لە چاککردنەو راستکرنەوەی کەعبەو گێڕانەوەی بۆ سەر نەخشەو بناغەیەك، کە ئیبراهیم (عليه الصلاة والسلام) بۆی داناوە، چونکە گەلەکەت -واتە قورەیش یان گەلی عارەب بە گشتی- لە سەردەم‌و ڕۆژگاری نەفامێتییەوە نزیکن‌و لەمێژ نیە هاتوونەتە نێو ئیسلامەوە، واتە نەبادا تێکدان‌و راستکردنەوەی دیوارو دەرگاکانی کەعبە، ببێتە مایەی پەیدابوونی پەشێویی‌و ئاژاوەو ئاڵۆزی‌و ناکۆکی‌و زیان بە یەکڕیزی‌و تەبایی مسوڵمانان بگات‌و راستکردنەوەی کەعبەی مسوڵمانان -بە هۆی لەژێر کاریگەری بیروبۆچوونەکانی سەردەمی نەفامێتیدا بوونیانەوە- دووچاری کێشەو گیروگرفت‌و تەنگ‌و چەڵەمەیەك بکات کە زەرەرو

زیانی زیاتر بێت لە خێرو قازانجی چاککردنو راستکردنەوەی کەعبە، دیارە ئەم ئەنجامگیری (استنتاج)ە یە هەرچەندە دەقی ئەو فەرموودەیەی هێناومانەتەوە دەلالەتی لەسەر دەکات، بەڵام لە ریوایەتی دیکەی ئەو فەرموودەیەدا کە هەر لە (صحیح البخاری)یش داهاتوە بە راشکاوی باس کراوە، کە فەرموویەتی (فأخاف أن تنكر قلوبهم).

واتە: دەترسم دڵیان بگۆڕیو ئەو کارە -راست کردنەوەی کەعبە- بەشتێکی نامۆو خراپ بزانن.

جا بێگومان ئەگەر پێویست بێ یان بەلای کەمەوە پەسندو چاکتر بێ کە لەبەر دڵ ڕاگرتنو پەیدا نەبوونی کێشەو ئاژاوە لەنێو خەڵکیدا چاوپۆشی لە ڕاست کردنەوەی کەعبە بکرێ، دیارە حەوجار (بطريقة الأولى) پێویستو پەسەندە کە بە مەبەستی پاراستنی تەبایيو یەکڕیزیو برایەتی مسوڵمانانو سەختگیری لەسەر هەندێك وردە بابەتی عیبادەت کە بە سوننەت ترو چاکتر دادەنرێن نەکرێو، لە ئەندازەو قەبارەی شەرعیو سروشتی خۆیان زلتر نەکرێنو نەکرێنە نیشانەو دروشمی شوێنکەوتنی قورئانو سوننەتو بناغەی دۆستایەتیو دوژمنایەتی (أساس الموالاة والمعاداة) زانای پاپەبەرز (ابن تيمية) لەوبارەوە چەند قسەیەکی جوانی کردوون کە ئەم چەند رستەیەی لێ دەخوازینەوە:

(...ويسوغ أيضا أن يترك الأنسان الأفضل لتأليف القلوب وإجتماع الكلمة خوفا من التنفير عما يصلح كما ترك النبّي ﷺ بناء البيت على قواعد أبراهيم لكون قريش كانوا حديثي عهد بالجاهلية وخشية تنفيرهم بذلك. ورأى أن مصلحة الأجتماع والإئتلاف مقدمة على مصلحة البناء على قواعد أبراهيم..)[1].

---

١) بروانە: (الفتاوى الكبرى) لأبن تيمية ج١ ص(٨٨-١٠٤).

واتە: (...وە هەروەها دروستو ڕەوایە کە ئینسان بە مەبەستی ڕاگرتنو هۆگربوونی دڵەکانو یەکدەنگیو یەك ریزی مسوڵمانانو نەوەك ببێتە هۆی سڵەماندنەوەیان لە کاروکردەوەی باش، واز لە کردەوەیەکی چاك بێنێ، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ وازی لە دروستکردنو بنیاتنانەوەی کەعبە لەسەر بناغەی ئیبراهیم هێنا لە سۆنگەی ئەوەوە کە قوڕەیشیەکان زۆر نەبوو لە سەردەمی نەفامیێتیەوە رزگاریان بووبوو، وە لەوە ترساوە کە بە دەستکاریکردنی کەعبە بیانسڵمێنێتەوە –لە ئیسلام- وە زانیویەتی کە بەرژەوەندی کۆبوونو تەباییو یەکریزی مسوڵمانان لە پێش سوودو بەرژەوەندی بنیاتنانەوەی کەعبەوەیە لەسەر بناغەی ئیبراهیم...).

٤- (عن عبدالله بن عمر وبن العاصي رضي الله عنهما أن رجلا سأل رسول الله ﷺ: أي المسلمين خير؟! قال من سلم المسلمون من لسانه ويده) رواه مسلم.
وەك دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو مسوڵمانەی بە چاکترین مسوڵمان داناوە کە مسوڵمانان لە دەستو زمانی پارێزراوو سەلامەت بن.

(نووي) لە شەرحی ئەو فەرموودەیەدا گوتوویەتی: (فيه جمل من العلم، ففيه الحث عما يؤذي المسلمين بقول أو فعل، بمباشرة أو سبب، وفيه الحث على الإمساك عن أحتقارهم، وفيه الحث على تأليف قلوب المسلمين واجتماع كلمتهم، واستجلاب ما يحصل ذلك، قال القاضي عياض: والألفة إحدى فرائض الدين وأركان الشريعة ونظام شمل الإسلام)[1].

واتە: (لەم فەرموودەیەدا چەند زانیارییەك هەن، وەك:

أ- هاندان بۆ خۆ پاراستن لەهەر شتێك کە ئازاری مسوڵمانان دەدات بە قسە یان بە کردەوە، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ.

---

١) بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووی) ج٢ ص١٠، وە بڕوانە: (رسالة الألفة بين المسلمين) ص١٠، نووسراوی (أبن تيمية) و (تحقيق)ی (عبد الفتاح أبو غدة).

ب- وه خۆگرتن له به سووك سەیركردنی مسوڵمانان.

ج- وه هاندانیان لەسەر یەكخستنی مسوڵمانانو یەكدەنگو یەك رەنگ كردنیانو پەیداكردنی ئەو هۆكارانەی كە ئەو مەبەستە دێننە دی.

(قاضي عياض)یش گوتوویەتی: (تەبایی و پێكەوە گونجان یەكێكە لە فەرزەكانی ئیسلام و پایەكانی شەریعەت و مایەی توند و تۆڵی و توكمەیی ئیسلامەتی یە.

٥- (عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: المؤمن مألفة ولا خير فيمن لا يألفُ ولا يُؤْلَفُ) رواه أحمد والطبراني وأسناده جيد، وفي رواية: (المؤمن آلف مألوف)، واته: بڕوادار مایەی هۆگرىو تەبابییە، وەكەسێك لەگەڵ خەڵك هۆگرو هۆگركراو نەبێ خێری پێوەنیە.

بەڵێ مسوڵمان پێویستە نەرمو نیانو تەباو گونجاو بێ، نەك شڕودڕو رەقو تەقو بێ سەلیقەو نەگونجاو.

٦- (عن أبي موسى الأشعري رضي الله تعالى عنه قال: قال رسول الله ﷺ: (المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا، ثم شبك بين أصابعه) متفق عليه، واته: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە هەندێكی ئەوی دیكەی مەحكەم دەكات، پاشان پێغەمبەر ﷺ پەنجەكانی تێك ترینجاندو خستنیە نێویەك.

(المناوي) لەبارەی ئەم فەرموبرودەیەوە گوتوویەتی[1]: مەبەست: بڕواداران هەندێكیان بۆ هەندێكیان وەك دیوار وانو بڕوادار، بە هاوكاری برایەكەی نەبێ لە كاروباری دینو دنیای دا بەهێز نابێت هەر وەك چۆن دیوار هەندێكی هەندێكی مەحكەمو بەهێز دەكات).

١) بڕوانە: (فيض القدير) ج٦ ص٢٥٢.

(نووی)یش رەحمەتی خوا لە هەموویان بێت گوتوویەتی: (ئەم فەرموودەیە زۆر راشکاوانە مافی مسوڵمانان لەسەر یەکتر دەخاتە ڕوو، وەهانیان دەدات کە لەگەڵ یەك بەبەزەیی‌و خاوەن لوتف بن‌و پشتگیری یەکتر بکەن مەگەر لەسەر گوناح‌و شتی ناپەسەند).

٧- (يد الله مع الجماعة والشيطان مع من خالف يركض) رواه الطبراني وقال الهيثمي رجاله ثقات، واتە: دەستی خوا لەگەڵ کۆمەڵدایەو شەیتانیش لەگەڵ ئەو کەسەدا غار دەدات کە پێچەوانەی کۆمەڵ رەفتار دەکات.

وە ئەم فەرموودەیە بەچەند شێوەیەکی دیکەش گێڕراوەتەوە یەکێکیان: (عليكم بالجماعه، وإياكم والفرقة فإن الشيطان مع الواحد وهو مع الأثنين أبعد..) رواه الترمذي وقال: هذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه، واتە: لەگەڵ کۆمەڵدا بن‌و خۆتان لە جیاجیایی بپارێزن چونکە شەیتان لەگەڵ کەسی تەنهادایە بەڵام لە دووان دوور ترە.

٨- (ألا انبئكم بأفضل من درجة الصلاة والصيام والصدقة وألامر بالمعروف والنهي عن المنكر؟! قالوا: بلى يارسول الله، قال: صلاح ذات البين، فأن فساد ذات البين هي الحالقة، لا أقول تحلق الشعر ولكن تحلق الدين) رواه أبو داود إلى قوله (الحالقة) و رواه إلى آخره الترمذي والبزار في مسنده بأسناد جيد، واتە: ئایا هەواڵتان پێبدەم دەربارەی شتێك کە پلەی باشتر بێت لە پلەی نوێژو رۆژوو و ماڵ بەخشین‌و فەرمان بە چاکەکردن‌و رێ لە خراپە گرتن؟! گوتیان بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: چاك بوون‌و خۆشبوونی نێوانتان، چونکە تێکچوونی پەیوەندی نێوانتان هەڵتاشەرە، ناڵێم هەڵتاشەری موو، بەڵکو دین هەڵدەتاشێ‌و دادەپاچێ.

جا ئێستا خوێنەری بەڕێز:

دوای ئەوەی لەبەر تیشکی ئەم چەند ئایەتەی قورئانو فەرموودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ تا رادەیەك گەورەیيو گرنگی برایەتيو تەبایی پێكەوە گونجانو پشتی یەكتر گرتنمان بۆ دەركەوت، وە بە پێچەوانەشەوە زانیمان كە دووبەرەكيو پەرتەوازەیيو جیاجیای نێوان مسوڵمانان چەندە دەردێكی گرانو نەخۆشییەكی بێڕەزاو بێ ئامانە، كە دەتوانین بڵێین: هەروەك چۆن یەكبوونو تەبایی پاش خوا بەیەك گرتنو بڕوا (التوحيد والإيمان) گەورەترینو چاكترین چاكەیە، پەرتەوازەیيو ناكۆكیش دوای كوفرو شیرك زلترینو خراپترین تاوانە لەسەر ئاستی كۆمەڵو كۆمەڵگای مسوڵمان، بەڵێ ئێستا جێی خۆیەتی بچینە سەر باسو خواسی ئاگادارییەكانی دی كە بێگومان هەموویان لە خزمەت ئەم ئەصڵو بنچینە گەورەو گرنگەدان كە لەم ئاگاداری یەكەمەدا خستمانە ڕوو.

بنچینەو ئاگاداری دووەم

((سەرجەم یان زۆربەی راجیاییەکان (إختلافات) کە لە بواری وردە بابەتەکانی عیبادەتەکاندا سەرهەڵدەدەن، لە جوغزی سوننەتو سوننەتر یان ئەوپەڕی سوننەتو ناپەسەند (مکروە) ناچنە دەرێو، ناگەنە نێو بازنەی فەرزو حەرام)).

(إبن تیمیة) خوا لێی رازی بێت لەو بارەیەوە چەند نموونەیەك دێنێتەوەو دەڵێ:

((چونکە پیاو ئەگەر بە (تمتع)(١و٢و٣) یان (إفراد) یان (إقران) حەج بکات، ئەوە هەرچەندە زانایانی ئیسلام دەربارەی ئەوەی کە کامیان چاکترە رایان جیاجیایە، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە حەجەکەی تەواوەو بۆی بەردەکەوێ، بەڵام هەندێك لەو تاقمانەی کە لە رێبازی جەماوەری مسوڵمانان لایان داوە یەکێك لەو جۆرانە پێویست یان مەنع دەکات، بۆ وێنە هەندێك لە شیعەکان جۆری (تمتع) فەرز دەکەنو، هەندێك لە (ناصبة)ش بە حەرامی دەزاننو دەڵێن بە هیچ جۆرێك حەج کردنی (تمتع) دروست نیە)).

هەروەها بانگ بە شێوەی (ترجیع)(٢) بێ یان نا، ئەوە لەلای تێکڕای زانایانی ئوممەت بە پێشینو پاشینەوە بانگێکی ڕاستو دروستە، دیسان چوار (الله أکبر)ەکانی سەرەتای بانگ بە جیاجیایان بڵێ یان دوو دوو پێکەوە جووتیان بکات، هەردووك جۆرەکە دروستنو تەنها هەندێك لە شەرعزانە بەرێزەکان لەوبارەوە ڕایان جیاوازە هەروەك چۆن هەندێك لە شیعەکان ڕایان جیایەو گوتنی (حي علی خیر العمل) لە بانگدا بە فەرز دەزانن، هەروەها قامەت خوێندنیش وشەکانی یەك یەك

١و٢و٣) چەند جۆرە حەج کردنێکن کە بە یارمەتی خوا لە باسی (حەج)دا روونیان دەکەینەوە.

٢) لە بانگدا ئەوەیە بەر لەوەی بانگ بێژ بە دەنگی بەرز بڵێ: (أشهد أن لا إلـه إلا الله... وأشـهد أن محمـدا رسول الله...) بەدەنگی نزم بیانڵێ.

بلّێ یان دوو دوو، ئەوە لەلای سەرجەم زانایانی ئیسلام قامەتەکەی دروستەو هیچ کەس لەوبارەوە ناکۆکی نیە جگە لە هەندێك خەلّکی ڕیزپەڕ.

دیسان دەنگ بەرزکردنەوەو نزمکردنەوە لە کاتی خوێندنی (بسم الله الرحمن الرحيم)دا هەردووکیان دروستن‌و هیچ کامیان نوێژ بەتالّ ناکاتەوە، هەرچەندە هەندێك لەزانایان یەکێکیان بە سوننەت‌و ئەویدیکەیان بە ناپەسەند (مکروه)بزانێ، یاخود وای پێ باشتر بێت کە بەو جۆرەیان نەخوێنێ، کەواتە کێشە لەسەر ئەوەیە کامیان باشترە، ئەگەر نا لەلای تێکڕای زانایان نوێژ بەهەر کامێکیان دروستە، هەر چەندە زانایان دەربارەی دەنگ بەرزکردنەوەو نزمکردنەوە هەرکامێکیان لەشوێنی خۆیدا ئایا فەرزە یان نا؟ مشت‌ومڕیان هەیەو لە مەزەبی (مالك)و (احمد)و غەیری ئەوانیشدا کێشەیەکی زانراوی لەسەرە، بەلاّم ئەوە لە دەنگ هەلّێنانی قورئان خوێندنی زۆردا، وەك قورئان خوێندنی نوێژی بەیانی بە دەنگی کپ‌و دەنگ بەرزکردنەوە لە قورئان خوێندنی نوێژی نیوەڕۆ، بەلاّم دەنگ هەلّهێنان یان نزمکردنەوە بە ئەندازەیەکی کەم لە قورئان -لە غەیری شوێنی خۆیاندا- ئەوە هیچ کەس بۆی نیە نوێژ بەوە بەتالّ بکاتەوەو هیچ کەسیشم پێ شك نایەت قسەی وای کردبێ، چونکە لە (صحیح)ی (بخاري‌و مسلم)دا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ جاری وا هەبووە لە نوێژێکدا کە پەنهانی دەخوێندرێ وای دەکرد کە گوێ بیستی خوێندنەکەی بن.

وە لە (صحيح البخاري)دا لە (رفاعة بن رافع الزرقي) دەگێڕێتەوەو دەلّێ: (ئێمە لە پشت پێغەمبەرەوە ﷺ نوێژمان دەکرد، کاتێك سەری لە رکووع بەرزکردەوەو فەرمووی: (سمع الله لمن حمده) پیاوێك لە دوایەوە گوتی: (ربنا ولك الحمد حمدًا كثيراً طيباً مباركاً فيه)، جا کاتێك نوێژەکەی تەواو کرد فەرمووی: (من المتكلم؟) واتە: کێ بوو قسەی کرد؟! کابرا گووتی: من، فەرمووی: (رأيت بضعة وثلاثين ملكاً يبتدرونها أيهم يكتبها أول)، واتە: سی‌و ئەوەندە فریشتەم

دیتن پێشبڕکێیان بوو کامەیان لە پێشدا بینووسێ، ئنجا ئاشکرایە ئەگەر بە دەنگی بەرز نەیگووتبایە پێغەمبەر ﷺ نەیدەبیست، هەروەها گێڕەرەوە (راوي)ش، ئاشکراشە کە سوننەتە نوێژکەر (مأموم) ئەو جۆرە شتانە بە دەنگی بەرز بڵێ.

هەروەها لە (صحيح المسلم) داهاتوە کە عومەر خوا لێی رازی بێ بە دەنگی بڵند دوعای دەست پێکردنی نوێژ (الاستفتاح)ی دەگوت: (سبحانك اللهم وبحمدك، وتبارك أسمك، وتعالى جدك، ولا إله غيرك)وە ئەمەشی لە نێو کۆچکەران‌و پشتیوانان دا کردوە، سوننەتی بەردەوامیش لەو حاڵەدا دەنگ نزم کردنەوەیە.

دیسان لەنێو هاوەڵاندا خوا لێیان رازی بێت هی وا هەبووە کە دەنگی بە گوتنی: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) هەڵدەهێنا، وە لە (صحيح البخاری)دا هاتوە کە (أبن عباس) خوا لە خۆی‌و بابی رازی بێت بەدەنگی بەرز سوورەتی فاتیحەی لە نوێژی سەر جەنازەدا خوێندوە، وە گوتوویەتی: تاکو بزانن کە ئەمەش سوننەتە، وە وێنەی ئەمانەو شتی دیکەی هەیە.

هەروەها کێشە لەوەدا نیە کە هەندێك لە هاوەڵان وەك (ابن الزبير)و هاووێنانی خوا لێیان رازی بێ دەنگیان بە (بسم الله الرحمن الرحيم) بەرز کردۆتەوەو هەشیان بووە وەك (أبن مسعود) خوا لێی رازی بێ‌و غەیری ئەویش بە دەنگی بەرز نەیانگوتوە وە هاوەڵان لەوبارەوە دواون، بەڵام هیچ کەس بە هۆی ئەوەوە نوێژی کەسی بە بەتاڵ نەزانیوە، لەمەدا کێشەم نەزانیوە بووبێ، هەرچەندە لە فەرز بوون‌و نەبوونی خوێندنیدا کێشە هەیەو ئەوەش مەسەلەیەکی دیکەیە.

هەمدیسان خوێندنی قونووت لە نوێژی بەیانیدا کێشە لە نێوان زانایاندا لەسەر ئەوەیە کە ئایا سوننەتە یان نا پەسەند (مکروە)ە، وە ئایا سوجدەی سەهوو بۆ نەکردنی یان کردنی ببرێ، ئەگەر نا تێکڕایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەوەی نەیخوێنێ نوێژەکەی تەواوەو قنووت فەرز نیە، هەروەها ئەوەی کە دەیخوێنێ بەلای

ئەوانەوە کە سوننەت نیە، نوێژەکەی تەواوە چونکە قونووت بەس تۆزە درێژکردنەوەیەکی راست بوونەوەو رێك بوونەوە (اعتدال) -ی دوای رکووع- یە، وە لە خوا پاڕانەوەیە لەو شوێنەدان وە ئەگەر گریمان لە غەیری نوێژی بەیانیش دا ئەوە بکات بە رای سەرجەم زانایان ئەوەندەی من بزانم نوێژەکەی بەتاڵ نابێتەوە.

هەروەها خوێندنی دووعای قونووت لە نوێژی وەتردا، ئایا لە هەموو ساڵدایە یان بەس لە نیوەی دووەمی مانگی رەمەزان دا؟! ئەوە بەس لە سوننەت بوونیدا رای جیاجیا هەن، ئەگەر نا لەوەدانیە کە فەرز نیەو نوێژیشی پێ بەتاڵ نابێتەوە، هەروەها لە پێش یان لە پاش رکووع بە هەمان شێوە.

دیسان سەلام دانەوەی دووەم ئایا لە نوێژی تەواو و ناتەواو -واتە نوێژی مردوو-دا هەیە، یان تەنیا لە نوێژی تەواودا هەیە؟! یان هەر شەرعیی نیە؟ مشتومڕ لەم مەسەلەیەشدا دیسان لە سوننەت بوونو نەبوون دایە.

هەروەها گوتنی (الله أكبر)ە زیادەکان لە نوێژی جەژندا کێشە لە سوننەت بوونیاندا هەیە، ئەگەر نا مشتومڕ لەوەدانیە کە هەر چۆن بێ بگوترێن یان نەگوترێن هەر بەردەکەوێ.

دیسان جۆرەکانی تەحیات هەموویان دروستنو نەمزانیوە جیاوازی لەوەدا هەبێ مەگەر جیاوازییەکی ریزپەڕ، بەڵکو لەمەشدا مشتومڕ لەسەر ئەوەیە کام جۆرەیان سوننەتەو خێرترە.

هەروەها ئەسڵی دووعای دەست پێکردنی نوێژ (دعاء الاستفتاح)و جۆرەکانی مشتومڕ لەسەر سوننەت بوونیەتیو لەسەر ئەوە کە کام جۆرەیان چاکترە، مشتومڕیش لەسەر فەرزبوونی شتێکی کەمەو قسەیەکە لە مەزەبی ئیمام ئەحمەددا -رەحمەتی خوای لێ بێ-.

جا مادام کێشەو جیاوازی تەنیا لەسەر سوننەت بوونو نەبووندا بێ، مانای وایە زانرا کە هەموو لایەك لەسەر ئەوە کۆکن کە هەردووك باری کردنو نەکردنی

ئەو شتە دروستنو بەردەکەون، وە ئەو مەسەلانەش وەك مەسەلەی جۆرەکانی قورئان خوێندن (أنواع القراءات)ن کە هەموویان دروستن، هەرچەندە هەندێك کەس هەندێك لە جۆرەکانی بەسەر هەندێکیاندا هەڵدەبژێرێ[1].

جا مسوڵمانی خۆشەویستو بەڕێز!

بە ڕەچاوکردنی ئەو ئاگاداریو بنچینە گرنگەی کە لە زمانی کەڵە زانای ئیسلام (ابن تیمیة) چەند وێنەیەکمان هێنانەوە بۆ تیشك خستنە سەریو ڕوونکردنەوەی، بێگومان لە زۆر هەراو کێشە دروستکردنو دم بەدمەی لابەلاو بێکەڵكو بگرە زیانبەخش دەپارێزرێین کە دەبنە مایەی سەرهەڵدانی بوغزو کینەو پێکەوە خەریك بوونو پۆخەڵ بوونو گەندەڵ بوونی کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمان.

١) بڕوانە (رسالة الألفة بين المسلمين) نووسراوی: (شيخ الاسلام أحمد أبن تيميه الحرانی) کە (عبدالفتاح أبو غدە) تەحقیقی کردوە، ص ٢٤ تا ٤٦.

بنچینەو ئاگاداری سێیەم

((زۆربەی مەسەلە جوزئییەکانی خواپەرستییەکان بە شێوەو چۆنیەتی جیاجیا دەکرێنو هەمووشیان هەر لە بازنەی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ دان، جا یان یەکسانن‌و وەك یەکن یان بۆ حاڵەتە جیاجیاکانن)).

دیارە ئەم ئەصڵ‌و بنچینەیەش زانین‌و تێگەیشتنی دەورێکی یەکجار گرنگی هەیە بۆ خۆپاراستن لە کێشەو مشتومڕە لابەلاو بێسوودەکان، کە لە ئەنجامی کەم شارەزایی‌و بیر کورتی‌و دەمارگیرییەوە پەیدا دەبن، هەڵبەتە بە تاقیکردنەوەو تێوەڕامانیش بۆم دەرکەوتووە کە هۆی بنەڕەتی دەماگیری (تعصّب) بریتیە لە نەزانیی‌و نەفامیی‌و نەشارەزایی، چونکە کابرا لە ئەنجامی کەم زانستیدا هەق‌و ڕاستی‌و دینداریی تەنیا لە قسەیەك‌و لە ڕاوبۆچوونێکدا دەبینێ‌و، وا دەزانێ ئیسلام لەو بارەوە بەس ئەو ڕایەی هەیە! پاشان وەك ئەنجامێکی سروشتی‌و بەپێی یاسای: (لكل تصرف خاطيء أساس تصوري خاطيء) هەر هەڵس‌وکەوتێکی هەڵە بناغەکەی بۆچوونێکی هەڵەیە، ئەو تاقە ڕاو تەنها بۆچوونە کە ئەو پێی گەیشتوە لێی دەبێ بە (دین)و هەر قسەو ڕایەکی دیکە کە لەوبارەوە بخرێتە ڕوو وەك شتێکی دژو پێچەوانەی دین وەریدەگرێ‌و دژایەتی دەکات!!

هەر بۆیەش کە دەبینین چ لە ڕابردوودا و چ لە واقعیی هاوچەرخیشماندا زاناو پێشەواو شارەزایان نموونەی سینگ فراوانی‌و لێبوردەیی‌و بارقووڵی بوون لە بواری جیاوازی بیروڕاو بابەتە ئیجتهادییەکاندا، بەڵام شوێنکەوتوە لاساکەرەوە ناحاڵیی‌و کەم شارەزاییەکان زۆر بە گرژیی‌و هەڵچوون‌و دەمارگیرییەوە لەگەڵ ئەو باس‌و بابەتانەدا مامەڵەیان کردوەو گەلێك جار هەڵوێستی هێندە نەفامانەو کرچ‌و کاڵیان لێ پشکوتۆتەوە کە بووەتە نوکتەی سەر زاری خەڵکی.

جا ئێمە لێرەدا هەڵوێستی یەك زاناو پێشەوای گەورەمان بە نموونە دێنینەوە لەسەر سەماحەتو سینگ فراوانی ئەوانەی ئەهلیی عیلمو عەقڵو شارەزاییی.

ئەویش زانای پایە بەرز (ابن حزم الأندلسي)[1] یە خاوەنی کتێبی (المحلّى)،

(ابن حزم) لە وەڵامی بابایەکی مالیکی مەزهەب دا کە پرسیاری لێکردوە دەربارەی نوێژکردن لە پشت کەسێکەوە کە لە مەزهەب دا لێی جیاوازە ئایا دروستە یان نە؟!

وە دیارە بابای پرسیار کەر هەموو ئەو بڕگانەی کە کابرای ئیمام تیایاندا جیاوازە لە بابای نوێژکەر (مأموم) خستوونیە ڕوو، جا (ابن حزم) پاش پێشەکی یەك وەڵامەکەی ئاوا ئاڕاستەی بابای پرسیارکەر دەکات:-

١- خوا ئێمەو تۆش سەرکەوتوو بکات بۆ زانیارییەك کە لەومان نزیك بخاتەوەو کردەوەیەك کە مایەی ڕەزامەندی بێت! باست کردوە کە ئەو کابرایەت بینیوە کە لە دوای ئیمامێکەوە ڕۆژانێکی زۆر نوێژی کردوە کە نازانێ مەزهەبەکەی چیە! جا تۆ ئاگادار بە -خوا ئێمەیشو تۆش سەلامەت بکات- کە بەدوادا گەڕانی ئەو جۆرە مەسەلانە خەواریج دایان هێناو ئەوان بوون کە لە بیروبۆچوونی خەڵکیان دەکۆڵییەوەو تاقییان دەکردنەوە، هەر کام لە (مأمون)و (معتصم)و (واثق)یش لەگەڵ (ابن أبي دؤاد)و (بشر المريسى)و ئەوانەی وەك ئەوان وان بەدوای ئەو ڕێبازەی خەوارج کەوتن، ئەگەر نا هیچ کام لە هاوەڵان

---

١) (ابن حزم) یەکێکە لەو زانا هەڵکەوتووە بلیمەتانەی کە گەیشتوە بە پلەی ئیجتهادی موتڵەقو کتێبی (المحلى)ش باشترین بەرهەمو شاهیدیەتی لەوبارەوە، بۆیەش ئەوم بە نموونە هێنایەوە چونکە لەگەڵ ئەندازەیەك توندیو زیادە ڕۆییشیدا لەگەڵ نەیارە فیکرەیەکانیدا لە سۆنگەی ئەوەوە کە شارەزاییو زانیارییەکی چاکی لە قورئانو سوننەتدا هەبووە، دەبینین کە زۆر بە سینگ فراوانیو ویژدانو دادگەرانەوە لەو مەسەلانە دەدوێ کە ڕاوبۆچوونی لەبارەیانەوە هەیە! کەواتە با هیچ کەس بە بیانووی پابەندیی بە قورئانو سوننەتەوە قسەو ڕەفتاری وای لێ نەپشکوێتەوە کە پێچەوانەی قورئانو سوننەت بێو، لافی شوێنکەوتنی سەلەفی صالح لێنەدات لە حاڵێکدا کە لە ڕێبازی ئەوان لای داوەو سەرپێچیان لێدەکات.

خوا لێیان رازی بێ‌و هەڵبژاردەی تابعین نکوولێیان نەبووە لە نوێژکردن لە پشت هەر ئیمامێکەوە کە نوێژی بۆ کردبن، تەنانەت لە پشت (حجاج)و (حبیش بن دلجة)و (نجدة الحروري)و (مختار)یشەوە کە هەموویان بە کوفر تۆمەتبار کراون!!

وە لەو بارەوە پرسیار لە (ابن عمر) کراوەو گوتوویەتی: (إذا قالوا حي على الصلاة أجبناهم وإذا قالوا حي على سفك الدماء تركناهم) ئەگەر گوتیان وەرن بۆ نوێژ بە دەنگیانەوە دەچین، بەڵام کە گووتیان وەرن بۆ خوێن ڕێژیی بە قسەیان ناکەین، وە (عثمان) خوا لێی رازی بێ گوتوویەتی: (إن الصلاة من أحسن ما عمل الناس، فإذا أحسنوا فأحسن معهم، وإذا أساؤا فأجتنب إسائتهم) نوێژ چاکترین کردەوەی خەڵکیە جا هەر کات چاکەیان کرد لەگەڵیان بەشدار بەو، ئەگەر خراپەشیان کرد لێیان دوورە پەرێز بە.

٢- پاشان گوتووتە، کە پێت گوتراوە: (کە ئەو کەسەی نوێژی لە دواوە دەکەین مەسح لەسەر گۆرەوی (جورب) کردن بێ‌ئەوەی چەرمین بن بە دروست دەزانێ)، جا برا گیان ئەو قسەیە سەیرە! بزانە کە لە ڕێی راست (صحیح)ەوە لە پێغەمبەر ﷺ گێڕراوەتەوە کە مەسحی لەسەر گۆرەوی کردوە بێ‌ئەوەی هیچ کەس باسی چەرم (جلد) بکات، ئەوە هەر کام لە (أبو مسعود البدري)و (البراء بن عازب)و (أنس بن مالك)و (ابن عمر)و (علي بن أبي طالب)و (عمر بن الخطاب) ڕوونیان کردۆتەوەو نەشزانراوە هیچ کام لە هاوەڵان خوا لێیان رازی بێ رای جیاوازی هەبێ لەوبارەوە.

هەروەها لە ڕێی راست (صحیح)ەوە لە(سعید بن المسیب)و (إبراهیم النخعي)و (الأعمش)یش گێڕراوەتەوە، بەڵام بۆ (عطاء) رای جیاجیا هەن ئەوەندە هەیە کە موباح بوونی –مەسح کردن لەسەر گۆرەوی- لەویشەوە راست ترە.

وە لەوبارەوە پرسیار لە (أحمد بن حنبل) کراوە گوتوویەتی: (ئەوە لە حەوت یان هەشت لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕراوەتەوە)، جا ئەگەر بە

دروستی نازانی نوێژ لە دوای ئەوانەوە بکەی کە بۆم ناو بردی ئەوە بێگومان زەرەرمەندو هەڵەی!

٣- پاشان باست کردوە کە لەبارەی ئەو ئیمامەوە گوتراوە کە دەستنوێژ گرتن بە خۆشاو (نبیذ)[1] بەدروست دەزانێ! جا براگیان بزانە هەرچەندە ئێمە دەستنوێژ گرتن بە (نبیذ) بەباش نازانین چونکە فەرموودەی راست (صحیح) لەوبارەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتوە، بەڵام دروستبوونی دەستنوێژ بە (نبیذ)مان گێڕاوەتەوە لە (علي بن أبي طالب)و (عكرمة)و (أوزاعي)یەوە، وە گێڕراوەتەوە لە (حسن بن حي)و (حميد بن عبدالرحمن)وە غەیری ئەوانیش لە شەرع زانان، جا ئەگەر نوێژ لە پشت ئەوانەوە بەڕەوا نازانی ئەوە خۆت زاناتری!

٤- پاشان گوتووتە: کە ئەو ئیمامە دەستنوێژو خۆشۆردن لە گۆمی ڕاوەستاوی گەرماودا بە دروست دەزانێ، ئەمەش براگیان جێی سەر سوڕمانە! ئایا نەتزانیوە کە هاوەڵە زۆر وردو ژیرەکانی مالیك، وەك (إسماعيل القاضي)و ئەوانەی دی هەموویان ئەوە رایانە، وە هەر ئەو ڕایەشە کە دەڵێن بەڕاستی مالیك هەر ئەوەی گوتوەو پشتگیریی دەکەن؟! ئەویش ئەوەیە کە هەر ئاوێك هەرچەندە پیسییەکی تێکەوتبێ بەڵام ڕەنگو تامو بۆنی نەگۆڕیبێ ئەوە پاکەو دەستنوێژی پێ دەگیرێو خۆی پێ دەشۆررێ!

٥- دوایی گوتووتە: کە ئەو ئیمامە خۆشۆردن بە پێویست نازانێ مەگەر لە حاڵەتی ئاو هاتنەوەدا، جا تۆ بزانە! کە ئەم قسەیە هەرچەندە ئێمە ڕامان لێی نیە چونکە لە ڕێی راست (صحيح)ەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ پێمان گەیشتوە کە بەبێ ئاو هاتنەوە (إنزال المني) خۆشۆردنی پێویست کردوە، ئێمەش ئەو

---

١) نبیذ: (خۆشاو) ئەو ئاوەیە کە چەند دەنکە خورمایەکی تێ دەهاوێشترێن بۆ ئەوەی شیرین بێت بەڵام بێئەوەی زۆر بگوڕرێو ببێتە سەرخۆشکەر، کە بێگومان ئەو کاتە -واتە کە بوو بە سەرخۆشکەر- حوکمەکەی جیایەو هەم بە حەڕامو هەم بە پیس (نجس)یش دادەنرێ.

فەرموودەیەمان لەوبارەوە وەرگرتوە، چونکە زیادەی تێدایە لە فەرموودەکەی دیکە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کەسێکی وا ئەو ڕایەی پەسەند کردوە کە تەنها ڕۆژێك لە ڕۆژانی ژیانی بارتەقای هەموو ئەوانەیە کە لە دوایی هاتوونو دێن هەتا هاتنە خواری مەسیح علیه السلام، ئەوانەش (عثمان بن عفان)و (علي بن أبي طالب)و (طلحة)و (زبير)و (سعد بن أبي وقاص)و (أبو أيوب الأنصاري)و (أبي بن كعب)و (عبدالله بن مسعود)و (أبو سعيد الخدري)و (زيد بن ثابت)و (رافع بن خديج)و (ابن عباس)و (النعمان بن بشير)ن —خوا لێیان ڕازی بێو ڕازیان بکات.

وە لە زانایانی تابعین: (الأعمش)و (أبو سلمة بن عبدالرحمن بن عوف)و (هشام بن عروة)و (عطاء بن أبي رباح)و کۆمەڵێکی دیکە لە دوای ئەوانەوە، جا ئەگەر خۆت بە بەرز دەگری کە لە دوای ئەوانەوە نوێژ بکەی ئەوە دەچیە قیامەتو دەزانی!!

٦- پاشان گوتووتە: کە لەبارەی ئەو ئیمامەوە گوتراوە کە پێی وایە کە (قوم)ێك لە شەڕاب حەڕام نیە، وە دڵۆپەیەكو دوو دڵۆپە لە شەڕاب بەدەنو پۆشاك پیس ناکات!

جا ئەوە جیایە لەوەی ئێمە باسمان دەکرد، چونکە هیچ کەس لە مسوڵمانان لاری لەوە نیە کە هەر کەسێك کەمو زۆری شەڕاب بە حەڵاڵ بزانێ ئەوە کافرەو هاوبەش دانەرو هەڵگەڕاوەیە بەلای ئێمەوە داوای پەشیمان بوونەوەی لێ دەکرێ، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە باشە، ئەگەرنا دەکوژرێو ماڵەکەشی دەبێتە دەستکەوت و دەخرێتە (بيت المال)ەوە.

بەڵام ئەگەر مەبەستت لە شەڕاب (خمر) خۆشاوی غەیری گوشراو (عصير)ی ترێ بێ، ئەوە هەرچەندە ئێمە ڕامان وانیەو هەموو ئەو جۆرە خۆشاو

(نبیذ)[1]انە بە شەڕابو حەڕام دەزانین، بەڵام پێشەوایانێکی وا بە حەڵاڵیان زانیون کە زۆر پایە بەرزترن لەوانەی کەلە دوایانەوە هاتوون لەوانەی کە دینیان لێ وەردەگیرێ، وەك (علقمة)و (إبراهیم النخعي)و (أعمش)و (سفیان الثوري)و (وکیع) کە لەوبارەوە زۆر توند بووە، هەروەها لە کەسانێکەوە گێڕراوەتەوە کە لەوانەش بەرزتر بوون، جا ئەگەر خۆت پێ لەوە چاکترە کە لە پشت ئەوانەوە نوێژ بکەی، ئەوە هێندە نەفامییو گێلیی‌یەت بەسە، وە ئەوەندە سەرپێچی یەت بۆ –زانایانی- ئۆممەت بەسە لە رێزو حورمەت گرتنی ئەو زانایانەو وەرگرتنی دینو سوننەتەکانی پێغەمبەر ﷺ لێیان! وە بێگومان لە دوای پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ کەس لە هەڵە پارێزراو نەبووە، بەڵام هەموو کۆششکەر (مجتهد)ێك پاداشتی هەیە، ئەگەر هەڵەی کرد پاداشتێكو ئەگەر پێکای دوو پاداشت، وە هەر چۆن بێ کۆششکەری بەهەڵەداچوو لە لاساکەرەوەی پێکەر چاکترە (والمجتهد المخطیئ أفضل من المقلد المصیب) چونکە بەس زانا[2] دەتوانێ کۆشش بکاتو ئەوەی نەزانیش نەبێ تەقلید ناکات.

بەڵام ئەوە کە شەڕاب هەرچی بەری بکەوێ پیسی دەکات، نەمانزانیوە کەس لەوە نکوولیی هەبێ، جگە لە قسەیەك کە هەندێ لە زانایان لە (ربیعة)ەوە باسیان کردوە ئەویش قسەیەکی پووچە، وە (حسبنا الله ونعم الوکیل).

٧- پاشان باست کردوە کە ئەو ئیمامە بەس مەسحی بەشێك لەسەری دەکات، جا ئاگادار بە کە ئەمەش کردەوەیەکە لە رێی راست (صحیح)ەوە لە پێغەمبەر

---

١) دیارە مەبەستی (ابن حزم) ئەو جۆرە خۆشاو (نبیذ)انەی کە گۆڕانیان بەسەردا هاتوە، بەڵام جارێ نەچوونەتە قۆناغی شەڕابو سەرخۆشکەریەوە، بۆ زیاتر شارەزایی لەوبارەوە بڕوانە: (نیل الأوطار) ج٩ ص٧٥ تا ٧٨، (نبیذ)یش زیاتر بە خۆشاوی خورما دەگوترێ.

٢) کەواتە با کەس خەیاڵ بڵاو نەکاتو بەبێ ئامادەییو شایستەیی لافی (اجتهاد) لێ نەدات، بە بیانووی ئەوەی کە (اجتهاد) چاکترە لە (تقلید)، چونکە (اجتهاد) باشترە بەڵام بۆ ئەهلی خۆی نەك بۆ هەرکەسێك کەیفی لێی بوو، چونکە ئەو کاتە بە (مشتهي) دادەنرێ نەك (مجتهد)!!

ﷺ گێڕراوەتەوە، هەروەها لە ڕێی راستەوە لە (ابن عمر)ەوە هاتوە، دوایی لە (إبراهيم النخعي)و (صفية بنت أبي عبيد)و (فاطمة بنت المنذر)و (شعبي)و (عبدالرحمن بن أبي ليلى)و (عكرمة)و (حسن البصري)و (عطاء)و (أبي العالية)و (الأوزاعي)و (الليث)و جەماوەری شەرع زانانو غەیری ئەوانیش، جا ئەگەر رازی نی لە پشت ئەوانەوە نوێژ بکەی، ئەوە لەوەدا کەمو کوڕیو عەیب ملی خۆت دەگرێ نەك هی ئەوان وە (حسبنا الله ونعم الوكيل).

٨- پاشان باست کردوە کە ئەو ئیمامە پاش دانیشتن[1] هەڵدەستێتەوە -بۆ رکاتی دووەمو چوارەم- جا تۆ بزانە کە ئەمە لە ڕێی ڕاست (صحیح)ەوە لە پێغەمبەر ﷺ و لە (عمرو بن سامة الجرمي) کە لەسەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ بەرنوێژی بۆ هاوەڵان کردوە، هەروەها کۆمەڵانێکی دی زۆر لە زانایان لەدوای ئەوان ئەوە ڕایان بووە، جا ئەگەر خۆت پێ لەوە ناوەشێتەوە لەپشت ئەوانەوە نوێژ بکەی کە باسمان کردن ئەوە خۆتت بێ عەقڵ کردوەو ستەمت لە خۆت کردوە، وە (حسبنا الله ونعم الوكيل).

ئەوەش کە دەڵێی: هەندێك لە زانایان قەدەغەیان کردوە، ئاگامان لێیەتی، بەڵام بشزانە کە ئەو زانایانەی ڕایان وابووە -بکرێ- و بۆم باس کردی پایەبەرزترن لەوانەی قەدەغەیان کردوە، وە بێگومان هەندێك لە زانایان بەڵگەنین لەسەر هەندێکیان، بەڵکو بەس پێغەمبەری خوا ﷺ بەڵگەیە لەسەر هەموویان، خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ (النساء -٥٩)، واتە: جا لە هەر شتێکدا کەوتنە کێشە ئەوە بیگێڕنەوە بۆ لای

---

١) مەبەست دانیشتنی دوای سەجدەی دووەمە کە بە (جلسة الإستراحة) ناو دەبردرێ.

خواو پێغەمبەر ﷺ ئەگەر بڕواتان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە، ئەوە باشترەو سەرەنجامی چاکترە.

٩- وە لەبارەی ئەو ئیمامەوە دەڵێی: کە (بسم الله) لە سەرەتای سوورەتی فاتیحەوە دەکاتو بە ئایەتێکی دادەنێ، جا تۆ بزانە کە قورئان خوێنە کوفەییەکان کە (عاصم)و (حمزة)و (کسائي)ین وایان کردوەو بە ئایەتێکی فاتیحەیان ژماردوە، وە ئەوە قسەی (علي)و (إبن عمر)و (أُبي أبن كعب) و (أبي هريرة)و (إبن زبير)و (إبن عباس)و (عبدالله بن مغفل)و (زهري)و (إبراهيم النخعي)و (سعيد بن جبير)و (سعيد بن رباح)و (طاووس)و (الحكم بن عتيبة)و (أبي إسحاق السبيعي)یش هەمان ڕایان هەبووە.

وە کۆمەڵانێکی زۆر لە زانایانی دوای ئەوان هەمان بۆچوونیان هەبووە، وەك: (إبن المبارك)و (أحمد بن حنبل)و (إسحاق بن راهوية)و غەیری ئەوانیش، تەنانەت هەندێکیان نوێژی هەر کەسێك کە لە سەرەتای فاتیحەوە نەیگوتبێ بە بەتاڵ زانیوە، جا ئێمە هەرچەندە نوێژی ئەو کەسە کە (بسم الله الرحمن الرحيم) ناخوێنێ بە بەتاڵ دانانێین، بەڵام ئەوانەی باسمان کردن ڕایان وابووە، وە ئەوە — واتە نەخوێندنی (بسم الله الرحمن الرحيم) لە سەرەتای فاتیحەوە لە جەماوەری هاوەڵانو لە (أبوبكر)و (عمر)یش خوا لە هەموویان ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، جا ئەگەر نوێژی لە دوای ئەوانەوە بەڕەوا نازانی، ئەوە ستەمت لە خۆت کردوەو نەفامیی خۆتت ڕاگەیاندوە، وە (حسبنا الله ونعم الوكيل).

١٠- وە لەبارەی ئەو ئیمامەوە گوتووتە: کە ئەو ئیمامە —دوای تەواوکردنی نوێژ- بە لای راستو چەپدا سەلام دەداتەوە[١]: (السلام عليكم ورحمة الله)،

---

١) بۆیە ئەو پرسیارەی کردوە، چونکە مالیکییەکان یەك جار سەلام دەدەنەوە ڕوویەڕووی قیبلە بەبێ ئاوڕدانەوە بۆ لای راست و چەپ.

(السلام عليكم ورحمه الله)! جا تۆ ئاگادار بە کە ئائەوە ڕاستەو لە پێغەمبەری خوا ﷺ پاشان لە (أبوبكر)و (إبن مسعود)و (علي بن أبي طالب)و (عمار بن ياسر)و (نافع بن الحارث بن عبد الحارث) دوایی لە (علقمة)و (أبي عبدالرحمن السلمي)و (أسود بن يزيد)و (أبراهيم النخعي)و (خيثمة)، وە لەوانەی دوای ئەوان: (سفيان الثوري)و (الحسن بن حي)و (أحمد بن حنبل)و (إسحاق)و (أبي ثور)و غەیری ئەوانیش وە جەماوەری زانایانی فەرموودەناسەوە گێڕراوەتەوە، وە تەنانەت هەندێك لەوانەی باسمان کردن بە فەرزی دەزانن.

ئنجا ئەگەر خۆت لەوە بەبەرز دەگریت کە لە پشت ئەوانەوە نوێژ بکەیت ئەوە بێگومان بەو ڕەفتارەت جگە لە خۆت زیان لە هیچ کەس نادەیت، وە (حسبنا الله ونعم الوكيل).

١١- پاشان باسی ئەوەت کردوە لە دوای نوێژ دەپاڕێتەوە، ئەوەش شتێکی باشە، خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ (غافر -٦٠)، واتە: لێم بپاڕێنەوە بە دەنگتانەوە دێم.

١٢- وە گوتووتە نوێژی نیوەڕۆ لە سەرەتای لادانی ڕۆژ (أول زوال الشمس)دا دەکات، جا بێگومان ئەوە چاکترە مەگەر لە هاوین لە کاتی گەرمای بەتیندا، چونکە لە فەرموودەی (صحيح)ی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە کە پرسیاری لێکراوە دەربارەی چاکترین کردەوە! ئەویش فەرموویەتی: (الصلاة في أول وقتها) نوێژ لە سەرەتای کاتەکەیەوە، هەروەها لە ڕێیەکی راستەوە لە هاوەڵانی دوای خۆیو ئەوانەی دوای ئەوانیش گێڕراوەتەوە، خوا لێیان رازی بێت وە دواخستنیشی مادام لە کاتی خۆی نەچێتە دەرێ مەودای هەیە، وە هیچ کەسێکمان پێ شك نایەت لە مسوڵمانان کە ڕێی لە نوێژکردن گرتبێ لە سەرەتای کاتەکەیەوە،

تاکو رێی تێبچێ لە نوێژی ئەو کەسە بپرسی کە لە پشت کەسێکەوە دەیکات کە لەوکاتەدا نوێژ دەکات، وە (حسبنا الله نعم الوكيل).

١٣- بەڵام عادەتی بەرزکردنەوەی هەردووك دەست لە کاتی هەموو (الله أكبر)ەکان دا ئەوە لە سوننەتی (صحيح)ی پێغەمبەر ﷺ دا هاتوە، وە سەیر ئەوەیە کە لەو کتێبەی (الموطأ)یشدا هەیە کە ڕەنگە بینیبتان، بەڵام کتێبەکانی دیکەی زانایانو کتێبەکانی فەرموودە (دواوين الحديث)، ئەوە لەم وڵاتانەی ئەندەلوسدا کەمتر کاریان پێ دەکرێ، وە من دەمویست کە ئەوانەت بۆ باس بکەم کە ئەوەیان نەقڵ کردوەو زۆر بە توندی جەختیان لەسەر کردوە، بەڵام ئەوەندەم بەسە کە (أشهب)و (إبن وهب)و (أبا المصعب) فەرموودەی دەست بەرزکردنەوەیان لە پێش رکووعو دوای رکووع لە قسەو کردوەی مالیك گێڕاوەتەوە، جا ئەگەر رازی نی نوێژی لە دواوە بکەی ئەوە بیروڕای خۆتت لەوبارەوە بەسە!

١٤- وە براگیان بزانە کە (إبن عمر) هەر کەسێکی دیبایە نوێژی کردباو هەردووك دەستەکانی لە کاتی رکووعو سوجدەدا بەرز نەکردبانەوە، دەنکە چەوی تێدەگرت، ئەوانەش کە وایانکردوە زۆر لەوە زیاترن کە نەزانەکان نەیاننناسن)[1].

پێم وایە دوای ئەو ڕوونکردنەوانەی زانای پایەبەرز (إبن حزم)یش، ئاگاداریی‌و بنچینەی سێیەم پێویستی بە هیچ ڕوونکردنەوەی دیکە ناکات، خوا بە چاکترین شێوە پاداشتی ئەو کەڵە زانا موجتەهیدە بداتەوە.

١) بڕوانە: (رسالة في الإمامة في جواز الإقتداء بالمخالف في الفروع) نووسراوی: الإمام المجتهد أبي محمد علي بن حزم الظاهري الأندلسي، ص١٢٣ تا ١٢٩، کە لەگەڵ (رسالة الألفة بين المسلمين) چاپ کراوە.

بنچینەو ئاگاداریی چوارەم

((مادام ئەو خواپەرستییانەی کە لە بازنەی سوننەتدا بە شێوەی جۆراو جۆر دەکرێن هەموویان دروستو ڕەوا بن، جا چ لە خێرو پاداشتدا یەکسان بن، چ بەرزیی‌و نزمیی (تفاضل) یان لە نێواندا هەبێ، وە چ بابای خواپەرست (عابد) سەرپشك (مختار) بێ لە هەڵبژاردنی جۆرێکیانداو چ جیاوازییەکەیان بۆ حاڵەتە جیاجیاکان بێت، بەڵێ مادام وابێ، سوننەتو پەسەند وایە هەرجارە بە جۆرێکیان ڕەفتار بکرێ، نەك هەر لەسەر جۆرێکیان بەردەوام بێ یاخود دوو جۆریان لە کاتێکدا کۆبکاتەوە)).

دیارە ڕەچاوکردنو کارپێکردنی ئەو ئاگاداریی‌و بنچینە گرنگەش رۆڵێکی گەورە دەگێڕێت لە پاراستنی برایەتی‌و تەبایی‌و یەك ریزی کۆمەڵو کۆمەڵگای ئیسلامیداو بژارکردنی‌و پاك کردنەوەی لە تێکگیرانو شەڕە دەندووکەی فامکاڵانەو فەقیرحاڵانە کە لەسەر حیسابی یەکلاکردنەوەی کێشە سەرەکی‌و چارەنووس سازەکان دێتە گۆڕێو کۆمەڵێك قوڵەشەڕی وەهمی نێوخۆ لەنێو مسوڵمانانداا پەیدا دەکەنو دوژمنو ناحەزانی خواو کۆمەڵو کۆمەڵگای مسوڵمانیش شادو خەنی دەکەن.

ئنجا با ئەم ئاگاداریی‌و بنچینە گرنگەش بخەینە بەر تیشكو ڕۆشنایی‌یەکی دیکە لە زانا پایەبەرزو هەڵکەوتووە پێشینەکانمان کە (شیخ الإسلام إبن تیمیة)یە ڕەزاو ڕەحمەتی خوای لێ بێ، ئەو پێشەواو شارەزاو پارێزکارو فیداکارە لە یەکێك

لە فەتواکانیدا[1] لەوبارەوە گوتوویەتی:

(... تێکڕای جۆرە خواپەرستییەکان چ گوتەیی بن چ کردەیی، ئەگەر بەشێوەیەك گێڕابنەوە کە دروست بێ پێیانەوە پابەند بین، هیچ کامیان ناپەسەند نین، بەڵکو هەموو ئەو جۆرانە شەرعییو دروستن وەك لە جۆرەکانی نوێژی ترس (صلاة الخوف)دا باسمان کردوە، وە لە دوو جۆرەکانی بانگ داندا، بە (ترجیع)و بەبێ (ترجیع)، وە لە دوو جۆرەکانی قامەت کردندا، بە جووتیی یان بە تاکی[2]، وە هەر وەك جۆرەکانی تەحیاتو جۆرەکانی (إستفتاح)و جۆرەکانی (إستعاذة)[3]و جۆرەکانی قورئان خوێندنو جۆرەکانی (الله أکبر)ە زیادەکانی جەژنو، جۆرەکانی

1) بڕوانە: (مجموع الفتاوى) ج٢٤، ص٢٤٢ تاکو ٢٥٢. زانای ناودارو پارێزکار (نووي)یش لەو بارەوە چەند قسەیەکی جوانی کردوون کە دەڵێ:

(...فهو أن النبي ﷺ كانت له في الصلاة أحوال، حال يفعل فيها هذا، وحال يفعل فيها هذا، كما كانت له أحوال في تطويل القراءة وتخفيفها، وغير ذلك من أنواعها وكما توضأ مرة مرة ومرتين مرتين وثلاثا ثلاثا، وكما طاف راكبا وطاف ماشيا، وكما أوتر أول الليل وآخره وأوسطه وانتهى وترُّه إلى السحر، وغير ذلك كما هو معلوم من أحواله ﷺ وكان يفعل العبادة على نوعين أو أنواع ليبين الرخصة والجواز بمرة، أو مرات قليلة ويواظب على الأفضل بينهما على أنه المختار والأولى..) (المجموع) ج٣، ص٤٠١. ،

واتە: ...ئەویش لەبەر ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ لە نوێژکردنیدا چەند حاڵەتێکی هەبوون، لە حاڵەتێکدا ئەمەی کردوەو لە حاڵەتێکی تردا ئەوەی کردوە، هەر وەك چۆن لە درێژکردنەوەی قورئان خوێندنی نێو نوێژ یان کورت کردنەوەی داو جۆرەکانی دیکەیدا حاڵەتی جیاجیای هەبوونە، وە هەروەك چۆن لە دەست نوێژگرتندا یەك یەكو دوو دوو و سێ جار سێ جار ئەندامەکانی شۆردوە، وە هەروەك چۆن بە سواریو بە پیادە تەوافی کردوە، وە هەروەك چۆن لە سەرەتای شەوو کۆتاییەکەیو نێوەڕاستی دا نوێژی وەتری کردوەو سەرەنجام نوێژی وەتری گەیاندۆتە کاتی سەحەر (پێش بەرەبەیانو بانگ دان)، وە غەیری ئەوانەش کە لە حاڵو باڵی پێغەمبەر ﷺ ئاشکرایە، وە بۆیە بە دوو جۆر یان زیاتر خواپەرستییەکانی ئەنجام داوە تاکو بەجارێك یان چەند جارێکی کەم مۆڵەتو دروست (جائز) بوون بخاتەڕوو، وە بەهۆی دەوامیشی لەسەر حاڵەتێکیان پیشانی بدات کە ئەوەیان چاکترو پەسەند ترە.

2) واتە: (الله أکبر)ەکان چوار جارو (أشهد أن لا إله إلا الله)و (وأشهد أن محمدا رسول الله) وەك بانگ دوو دوو بڵێ، یان (الله أکبر)ەکان دووانو شایەتمانەکانیش تاك تاك بن.

3) مەبەست (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) گوتنە کە چەند جۆرێکی هەیە.

نوێژی مردوو و سەجدەی سەهوو و دوعای قونووتو پێش یان پاش ڕکووعو (تحمید) کردن بە هێشتنەوەی (و) یان بە لابردنیو، غەیری ئەوانەش باسمان کردوە.

بەڵێ جاری واش هەیە هەندێك لەو گێڕراوانە (مأثورات) بەپەسەند ترو چاکتر دادەنرێو بەسەر هەندێکی دیکەدا هەڵدەبژێررێ، هەرکات بەڵگەیەك هەبێ ئەوە پێویست بکات، بەڵام ئەوەی دیکەش بە ناپەسەند دانانرێ.

وە شتێکی روونە کە ئینسان لە یەك کاتدا بۆی ناکرێ کە لە جۆرەکانی خواپەرستیدا دووجۆر کۆبکاتەوە. بۆی نالوێ کە دوو تەحیات پێکەوە بخوێنێ، یان دوو جۆرە قورئان خوێندن پێکەوە، وە ناتوانێ دوو جۆرە نوێژی مردوو وێکڕا بکات، وە ئەگەر ئەو شتانە هەموویان بەیەك جارو لەیەك کاتدا بکات ئەوە شتێکە قەدەغەکراوەو کۆکردنەوەی ئەو جۆرە خواپەرستییانە جاری وا هەیە حەڕامو جاری واش هەیە ناپەسەندە.

وە نەچی تەماشای ئەوانە بکەی کە حەز دەکات هەندێك لەو شتانە پێکەوە کۆبکاتەوە وەك ئەوەی کە هەندێکیان هەموو جۆرە صەڵەواتەکانی کە لە پێغەمبەر ﷺ گێڕراونەوە کۆی کردوونەوەو لێکی داونو ئەو جۆرە دووعایە لێکدراو (ملفّق)ەی پێ پەسەند بووە! وە دەربارەی ئەو فەرموودەیەی کە (بخاری و مسلم) لە (أبوبکر الصدیق) –خوا لێی رازی بێ- دەگێڕنەوە کە لە کاتێکدا بە پێغەمبەری ﷺ گوت: دووعایەکم فێر بکە کە لە نوێژەکەم دا پێی بپاڕێمەوە، فەرمووی: (قل اللهم إني ظلمت نفسي ظلما كبيراً، (وفي رواية كثيراً) إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت، فاغفر لي مغفرة من عندك وأرحمني إنك أنت الغفور الرحيم)، بەڵێ لەبارەی ئەم فەرموودەیەوە گوتوویەتی: واباشە بڵێی: (كثيراً كبيراً) هەروەها لە وێنەی ئەمەدا لە شتەکانی دیکەدا هەمان ڕای هەبوو!! جا بێگومان ئەم ڕایە بێهێزە چونکە:

یەکەم: ئەمە سوننەت نیە بەڵکو پێچەوانەی سوننەتە، ئاخر پێغەمبەر ﷺ ئەو دوو وشانەی وێکڕا نەگوتوون، بەڵکو جارێك ئەمو جارێکی دی ئەوی دیکەی فەرمووە، جا مادام ڕاست بێ هەردووکیان لەوەوە گێڕرابنەوە کەواتە کۆکردنەوەیان سوننەت نیە، بەڵکو هەرچەندە دروست (جائز) بێ بیدعەتە.

دووەم: کۆکردنەوەی هەموو بێژە (لفظ)ەکانی دووعایەك یان جۆرە زیکرێك بەمەبەستی خواپەرستی (تعبد)، وەك کۆکردنەوەی سەرجەم جۆرەکانی قورئان خوێندنی قورئان خوێنەکانە بەمەبەستی قورئان خوێندنو بیر لێکردنەوە لەگەڵ جۆراوجۆربوونی واتاکان -نەك بە مەبەستی دەرس گووتنەوەو لەبەرکردن کە ئەمە دروستە، وەك ئەوەی کە لە نوێژدا ئەم ئایەتانە ئاوا بخوێنێ:

١- ﴿فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضاً وَلَهُم عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ (البقرة -١٠) - ﴿بِمَا كَانُوا يُكَذِّبُونَ﴾.

٢- ﴿رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ (السبأ -١٩) - (بعِّد بين أسفارنا).

٣- ﴿وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (البقرة -٨٥) - (عَمَّا يعملون).

٤- ﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ﴾ (الأعراف -١٥٧) - (آصارهم).

٥- ﴿..وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ﴾ (المائدة -٦) - (وأرجُلِكُم).

٦- ﴿وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ﴾ (البقرة -٢٢٢) - (حتى يَطَّهَّرْنَ).

٧- ﴿وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا..﴾ (البقرة -٢٢٩) - (إلا أن يُخافا..).

٨- ﴿أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء﴾ (المائدة -٦) - (أو لَمَستم..).

وە بێگومان ئەو جۆرە -قورئان خوێندنە- بیدعەتێکی ناپەسەندو ناقۆڵایە.

سێیەم: تەنانەت زیکرە بەڕەوا دانراوەکانیش پەسەند نیە کە لێك بدرێن -و زیکرێکی دیکەیان لێ پێك بهێنرێ، بۆ وێنە: ئەگەر یەکێك بێنێ لەو

فەرموودەیەی کە (إبن مسعود) دەربارەی تەحیات گێڕاویەتیەوە، وشەی (التحیات والصلوات) لەگەڵ وشەی: (الزاکیات)ی تەحییاتی (عمر بن الخطاب)و وشەی: (المبارکات)ی (إبن عباس) پێکەوە کۆبکاتەوە کە سەرەنجام تەحیاتەکەی ئاوای لێ بێ (التحیات لله والصلوات المبارکات والزاکیات) ئەوە بەو شێوەیە ڕەواو پەسەند نیە.

چوارەم: ئەم ڕەفتارە کەسێك دەیکات کە پێی وایە هەتا پیتو بێژەکان زیاتر بن چاکترە، بەڵام جاری واهەیە واتاکەی کەمترو بگرە گۆڕانیشی بەسەردا دێ، وە ئەو کەسە ئەگەر چاك لە فەرموودەکانەوە ڕامابایە دەیزانی کە هەر کامێکیان مەبەست دێنێتە دی هەرچەندە هەندێکیان باشتر بیهێنێتە دی، چونکە کە دەڵێ: (ظلماً کثیراً) ئەو بێگومان هەر کاتێك شت زۆر بوو ئەوە گەورەشە لە واتادا، وە هەر کاتێك گەورە بوو ئەوە زۆریشە.

وە لە کاتێکدا دەڵێ: (اللهم صل علی محمد وال محمد) یان دەڵێ: (اللهم صل علی محمد وأزواجه وذریته) ئەوە بێگومان هاوسەرەکانیو وەچەکانیشی هەر لە جوغزی (آل)ەکەی دان یان خودی (آل)ەکەینی، جا کاتێك کۆیکردنەوەو گوتی: (علی آل محمد وعلی أزواجه وذریته) ئەوە دیارە لە دەقە شەرعییەکانەو ڕانەماوە.

پوختەی قسان: ئەگەر یەکێك لە دوو زیکرەکان لە ئەسڵی واتادا لەگەڵ ئەوی دی یەکی دەگرتەوە، ئەوە وەك ئەو دوو جۆرە قورئان خوێندنانەن کە یەك واتایان هەیە، بەڵام ئەگەر واتایان جۆراوجۆر بوو، ئەوە وەك ئەو دوو جۆرە قورئان خوێندنانەن کە واتایان جیاجیایە، وە لە هەردووك حاڵانیشدا لە یەك کاتدا کۆکردنەوەیان دروست نیە.

بەڵام کۆکردنەوەی نوێژەکانی ترسو تەحییاتەکان یان قامەت کردنەکانو... هتد دوو جۆریان پێکەوە کۆیکرێنەوە –لەیەك کاتدا- ئەوە بەیەك دەنگی هەموو مسوڵمانان قەدەغەیە، ئنجا ئەگەر ئەو خواپەرستییە گوتەییو کردەییانە پێویست

بێ بە شێوەیەك لە شێوەكانی هەر بكرێن –وەك قورئان خوێندن بەپێی هەندێك لە جۆرەكانی قورئان خوێندن- ئەوە مەرج نیە كە هەركەسێك وا بكات حەتمەن لەسەر چاكترین شێوەی –بەلای خۆیەوە- ئەنجامی دابێ، بەڵكو دەبینی ئەو مەسەلەیە چاكتر (أفضل)ی تێدا نیە، بەڵكو وەك ڕێیەكانی حاجی‌یانە بەرەو مەككە چونكە خەڵكی هەر ناوچەیەك لە ڕێگای خۆیانەوە حەج دەكەن‌و هەڵبژاردنیشیان بۆ ئەو ڕێیە لەبەر ئەوە نیە كە باشترە، تاكو حەجەكەیان لە حەجی خەڵكی باشتر بێ، بەڵكو هەر دەبووایە بە ڕێیەكدا بچن‌و ئەو ڕێیەیان گرتوە یان لەبەر ئاسانی یان لەبەر هۆیەكی دی، هەرچەندە هەموویان یەكسانن.

كەواتە پێویستە جیاوازی بخرێتە نێوان هەڵبژاردنی هەندێك لە ڕووە شەرعی یەكانی مەسەلەیەك لەبەر لە چاكی زاتی خۆیدا بەلای هەڵبژێرەریەوە، وە هەڵبژاردنی یەكێكیان لەبەر ناچاری و پێویستی، كە بە هۆی ئاسانی یان هۆیەكی دیكەوە هەڵبژێرراوە.

دیارە زانایانی پێشینیش هەركامێكیان بە شێوەیەكی شەرعی قورئانی خوێندوەو نوێژی كردوەو پاڕاوەتەوەو زیكری كردوە، وە هاوەڵە هاوشوێن‌و هاوچەرخەكانیشی ئەو شێوەیەیان لێ وەرگرتوە، جا دەبینی ئەو شێوانە یەكسانن یان هەندێكیان چاكترن.

پاشان زانایانی پاشین (خلف) هی وایان تێدا پەیدا بووە كە ویستوویەتی وا پێشان بدات كە ئەو ڕایەی هەڵی بژاردوە لەبەر چاكی هەڵی بژاردوە، یەكی دیكەش هاتوەو بەرپەرچی داوەتەوە ئیدی لەوەوە بگرەو بەردەو مشت‌ومڕی لەسەر ئارەزوو دامەزراوو سەرلێشێوین سەری هەڵداوە! چونكە دەبینی هەردووك شێوەكانی لەلای خواو پێغەمبەرەكەی وەك یەكن، كەچی هەر كۆمەڵێك ڕێبازی خۆی پێ باشترەو هەركەسێكی خۆشدەوێ كە لەو بارەوە لەگەڵیەتی‌و پشت لەوانەش دەكات كە شێوەكەی دی دەكەن، بەو جۆرە ئەوەی كە خوا وەك یەكی

داناون بەرزیی‌و نزمیی‌یان تێدا پەیدا دەکەن‌و، ئەوەش کە خوا بەرزیی‌و نزمیی تێدا داناون وەك یەکیان تەماشا دەکەن!!.

جا ئەمە دەروازەیەکە لەو دەروازانەی کە جیاوازی‌و پەرتەوازییان لێوە هاتۆتە نێو ئومەت، کە بێگومان قورئان‌و سوننەت نەهییان لێ‌کردوە، وە پێغەمبەر ﷺ نەهی لە خودی ئەم جۆرە جیاوازی‌و کێشمە کێشە کردوە لە فەرموودەی ڕاست (صحیح)ی خۆی دا[1]...

---

١) عن نزال بن سبرة عن ابن مسعود رضي الله عنه أنه سمع رجلا يقرأ آية سمع النبي ﷺ قرأ خلافها (قال) فأخذت بيده فانطلقت به إلى النبي ﷺ فقال: كلاهما محسن فأقروأ... رواه البخاري. ، واتە: (ابن مسعود) دەڵێ: گوێم لە پیاوێك بوو ئایەتێکی خوێند کە لە پێغەمبەرم ﷺ بیستبوو بە جۆرێکی تری خوێندبوو، بۆیە دەستم گرت‌و بردمە لای پێغەمبەر ﷺ ئەویش فەرمووی: هەردووکتان چاکتان خوێندوە بیخوێنن...

(ابن تيمية) ڕەحمەتی خوای لێ‌بێ دوای ئەوەی ئەو فەرموودەیەی هێناوە لە کتێبی: (إقتضاء الصراط المستقيم) ج١، ص١٢٤، دا گوتوویەتی: بزانە کە زۆربەی کێشەو جیاوازی نێو ئۆمەت کە دەبێتە مایەی شوێنکەوتنی هەواو ئارەزوو، لەمجۆرەیە: ئەویش ئەوەیە کە هەرکام لەو دووانەی ڕایان جیاوازە، لەوەدا کە ئیسپاتی دەکات پێکاویەتی، بەڵام لەوەدا کە نەفی کردوە بەهەڵەدا چووە، هەروەك چۆن هەردووك قورئان خوێنەکان لەو جۆرە خوێندنەدا کە خۆی خوێندبووی پێکابووی، بەڵام لە بەهەڵەدانانی خوێندنی بەرامبەرەکەیدا بەهەڵەدا چووبوو، وە بێگومان زۆربەی نەزانی بەهۆی نەفی‌یەوەیە کە بریتیە لە بڕوا پێ نەبوون‌و بەدرۆ دانان، نەك لە ئیسپات کردندا، چونکە ئاگاداربوونی ئینسان لەو شتانەی کە ئیسپاتیان دەکات ئاسانترە لەوەی کە نەفی یان دەکات...

ئنجا جۆرەکانی ڕاجیایی (إختلاف)یش بە گشتی دووانن: جیاوازی جۆراوجۆر (إختلاف التنوع)،و جیاوازی پێکەوە دژبوون (إختلاف التضاد)، جیاوازی جۆراوجۆریش چەند شێوەیەکی هەن، بۆ وێنە:

أ- ئەوەیە کە هەردووك قسەکان یان کردەوەکان ڕاست‌و ڕەوابن، وەك ئەوجۆرە قورئان خوێندنانەی کە هاوەڵان تێیاندا کەوتوونە مشت‌ومڕەوە، هەتا پێغەمبەری خوا ﷺ سەرزەنشتی کردوون لەسەر مشت‌ومڕو فەرموویەتی: هەردووکتان چاکتان خوێندوە، هەروەها جیاوازی لە جۆرەکانی بانگ دان‌و قامەت خوێندن‌و (إستفتاح)و تەحیات‌و نوێژی ترس‌و (الله أكبر)ەکانی نوێژی جەنازەو...هتد کە هەموو جۆرەکانیان دروستن، بێئەوەی بگونجێ بگوترێ کە هەندێکیان چاکترن.

پاشان دەبینی زۆر لە ئومەت لەمبارەوە بە جۆرێك کەوتوونەتە کێشەو مشت‌ومڕەوە کە بۆتە هۆی شەڕو کوشتار لەنێو چەند کۆمەڵێکیاندا لەسەر ئەوە کە ئایا قامەت وشەکانی دوو دوو بن یان تاك تاك، وە ئەوجۆرە بابەتانە، وە بێگومان ئەمەش حەرامێکی گەورەیە، وە هەندێکیان بە هۆی ئەو جۆرە

جا پێویستە ئەم جۆرە خواپەرستی یانە بەبێ بەڵگەی شەرعی هەندێکیان بەسەر هەندێکیاندا بەرز نەکرێنەوەو کە یەکێکیان لەبەر ناچاری جێبەجێکردنی ئەرکی خواپەرستی دیاری دەکرێ، نەکرێتە بەڵگەی چاکتر بوونی، چونکە ئەگەر

بیرکردنەوەیە ئەگەر نەگەیشتبەنە رادەی شەڕو کوشتار دەبینی زۆریان مەیلو ئارەزووی یەکێك لەو جۆرەیان چۆتە دڵو پشتیان لە جۆرەکانی تر کردوە یاخود نەهیان لێ دەکەنو، بەو جۆرە رەفتارانەش کەوتوونەتە بەر هەڕەشەو نەهی پێغەمبەرەوە ﷺ .

ب- ئەوەیە کە هەردووك قسەکان یەك نێوەڕۆکیان هەیە بەڵام دەربڕینەکانیان جیاوازن، وەك ئەوەی زۆر لە خەڵکی دەکەونە مشتومڕو ڕای جیاوازەوە دەربارەی بێژەی سزا شەرعییەکانو تەعبیری بەڵگەکانو ناونانی ناوبراوەکانو دابەشکردنی یاساکانو...هتد، پاشان نەفامیو ستەم دەبێتە فاکتەری مەدحکردنی کۆمەڵێكو زەمکردنی ئەوی دی.

ج- شێوەیەکی تر ئەوەیە کە واتاکان لە یەك جیان، بەڵام دژی یەکتر نین:- ئەم قسەیەش ڕاستەو ئەوی تریش ڕاستە، هەرچەندە مانای یەکێکیان عەینی ئەوی دیکە نیە، ئەمەیش لە کێشەو مشتومڕەکاندا زۆر زۆرە.

د- شێوەیەکی دیکەش ئەوەیە کە هەردووك ڕێیەکان دروستن، بەڵام پیاوێك یان کۆمەڵێك ئەم ڕێیەیان گرتوە، کۆمەڵێکی دیکەش ڕێیەکەی ترو هەردووکیشیان لە ئیسلامدا پەسەندو چاکن، پاشان نەزانیی یان ستەم دەبێتە مایەی زەم کردن یان بە چاکتر دانانی یەکێکیان بەبێ نیازێکی باش، یان بەبێ زانیاری....

وە ئەم بەشە کە ناومان لێناوە: جیاوازی جۆراوجۆر (إختلاف التنوع)، بێ دوودڵیی هەردوو تەرەفی جیاواز پێکاویانە، بەڵام خراپ ئەوەیانە کە ستەمو دەستدرێژی دەکاتە سەر ئەوی تر، وە قورئانیش ئەوەی ڕاگەیاندوە کە هەرکام لەو دوو لایە لەو حاڵانەدا چاکنو شایستەی مەدحن بە مەرجێك دەستدرێژی پەیدا نەبێ، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ ...﴾ (الحشر -٥)، واتە: هەر دار خورمایەك کە بڕیوتانە یان لەسەر رەگو ڕیشەکەی هێشتووتانەتەوە ئەوە بە فەرمانی خوا بووە...، چونکە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کەوتبوونە کێشەوە دەربارەی بڕینەوەی درەختەکان هەندێکیان بڕیویانو ئەوانی دیکەش نەیان بڕیون، وە وەك فەرموویەتی: ﴿وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ۞ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا...﴾ (الأنبياء -٧٨، ٧٩).

وە لەوەدا کە پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی (بني قريظة)دا هەم دانی بە هەڵوێستی ئەوانەدا هێنا کە نوێژی عەسریان لە کاتی خۆیدا کردو هەم بە هی ئەوانەیشدا کە دوایانخست هەتا گەیشتنە لای (بني قريظة)، وە وەك لە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ دەبینرێ کە فەرموویەتی: (إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران وإذا أجتهد فأخطأ فله أجر)رواه البخاري، وە وێنەی ئەوە زۆرن.

خوا لەسەری پێویست کردم کۆیلەیەك ئازاد بکەم یان نوێژێك بە کۆمەڵ بکەم ئەوە وا داخواز دەکات کە یەکێك ئازاد بکەمو نوێژ بە کۆمەڵ بکەم، بەڵام مەرج نیە ئەو کارە لە غەیری خۆی چاکتر بێت، بگرە بە هیچ شێوەیەك چاکتر نیە.

بەڵکو بۆ بە چاکتر دانانی کارێك حەتمەن دەبێ سەرنج بدرێ، پاشان ئەگەر گریمان بە بەڵگەی شەرعی دەرکەوت کە فڵان کارە چاکترە، نابێ ڕەخنە لەو کەسەش بگیرێ کە ئەوەی دیکەیان دەکات مادام دروستە، وە نابێ لە سۆنگەی ئەوەوە کە چاکتر نیە خەڵکی لێی بسڵەمێنرێتەوە، وە نابێ چاکیی چاکترەکەیش لەو ئەندازەیەو ڕادەیە کە شەریعەت دیاری کردوە لێی زیاد بکرێ چونکە، دەبینی بەرزیی‌و نزمییەکە شتێکی کەمە.

بەڵام لێرەدا مەسەلەیەکی گرنگ هەیە کە لەوەی پێشەوە پەیدا دەبێت، ئەویش ئەوەیە کە لە کاتی یەکسان بوون یان چاکتر بوونی بارێکیان، کام لایە بۆ ئینسان باشترە: هەر لەسەر جۆرێکیان بەردەوام بێت، یاخود جارێك ئەم جۆرەیان‌و جارێکی تر جۆرەکەی دیکەیان بکات، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ کردوویەتی؟!

هەندێك کەس هەیە لەسەر جۆرێکیان کە هەڵیبژاردووە یان پێی چاکترە بەردەوام دەبێ‌و پێی وایە کە بەردەوام بوونی لەسەر ئەو جۆرە چاکترە، بەڵام زۆربەی خەڵکی بەردەوام بوونەکەی هەر نەریتێکەو بۆ دڵ ڕاگرتنی دۆست‌و نزیکانی‌و ڕەچاوکردنی ئەو عادەتەی کە هاوەڵانی‌و هاوڕێبازانی خوویان پێوە گرتوە پێیەوە پابەندە نەك لەبەر ئەوەی پێی چاکترە.

بەڵام بێگومان هەڵوێستی ڕاستو ڕەوا لێرەدا ئەوەیە کە بگوترێ:

ئەنجامدانی هەموو جۆرەکان کە مایەی شوێنکەوتنی پێغەمبەرە ﷺ و بێگومان لەوەدا پابەندیی بە ڕێبازی پێغەمبەرو کۆمەڵی مسوڵمانانەوەو زیندووکردنەوەی ڕێو شوێنەکەیو کۆکردنەوەی دڵی ئوممەتو بەهرەمەندبوون لە تایبەتمەندییەکانی هەر کام لەو جۆرە خواپەرستیانە هەیە چاکترە لە بەردەوام بوون لەسەر جۆرێکی تایبەت کە پێغەمبەریش ﷺ دەوامی لەسەر نەکردوە، لەبەر ئەم هۆیانە:

یەکەم: ئەمەیە شوێنکەوتنی سوننەتو شەریعەت چونکە مادام پێغەمبەر ﷺ جارێك ئەمەی کردبێتو جارێك ئەمی دیکەو لەسەر یەکێکیان دەوامی نەکردبێ، ئەوە بێگومان وەك ئەو کردن بریتییە لە کردنە سەر مەشقیو شوێنکەوتنی، واتە ئەوە بکرێوبەو شێوەیە بکرێ کە ئەو کردوویەتی چونکە ئەو کردوویەتی.

دووەم: ئەوە دەبێتە مایەی کۆکردنەوەی دڵی ئەندامانی کۆمەڵو پێکەوە هۆگر بوونیانو لاچوونی زۆر جۆرە جیاوازیو پەرتەوازەییو شوێنکەوتنی ئارەزوو، وە بێگومان ئەوەیش هەم بەرژەوەندییەکی گەورەو هەم لابردنی زیانێکی زلە کە قورئانو سوننەت هانیان داوین ئەو بەرژەوەندییە بێنینە دیو ئەو زیانە دوور بخەینەوە، خوای بەرز لەوبارەوە فەرموویەتی:

﴿وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُواْ...﴾ (آل عمران -١٠٣)، وە فەرموویەتی: ﴿وَلاَ تَكُونُواْ كَالَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَاخْتَلَفُواْ مِن بَعْدِ مَا جَاءهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ (آل عمران -١٠٥)، وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ (الأنعام -١٥٩).

سێیەم: بە هۆی ئەو ڕەفتارەوە شتی سوننەتو دروست لەوە دەچێتە دەر کە وەك فەرز تەماشا بکرێ، چونکە بەردەوام بوون لەسەر سوننەت یان شتی دروست (جائز) وەك فەرزی لێ دەکات، بۆیە دەبینی زۆر لەو کەسانەی کە دەوام لەسەر ئەو شتە دروستو سوننەتانە دەکەن یەکێکیان ئەگەر بگوازێتەوە بۆ جۆرێکی دیکە هەست بە دڵتەنگیو نامۆیی دەکات زیاتر لەوەی کە فەرزەکان بچوێنێ، لە سۆنگەی ئەو خووپێوەگرتنەوە کە شتی پەسەندو دروستی لەلا وەك فەرز لێکردوە!!.

چوارەم: وە بەم شێوازە کەڵكو بەرژەوەندی هەر کام لەو جۆرانە دەستگیر دەبێ، چونکە هەر کام لەو جۆرانە تایبەتمەندیەکی هەر هەیە ئەگەر کەمیش بێت چ جای ئەگەر یەکسانیش بێ لەگەڵ ئەوەی تردا، پێشتریش باسمان کرد کە جاری وا هەیە شتێکی بەسەردا هەڵبژێرراو (مرجوح) لە چەند حاڵێکدا دەبێتە هەڵبژێرراو (راجح).

پێنجەم: وە بەو رەنگە زۆر لەو بارەگرانەو کۆتو زنجیرانەی کە شەیتان بەبێ بەڵگەیەك لە کتێبی خواو زانیارییەکی بەجێماو خستوونیە سەر پشتو دەستوپێو گەردنی ئۆممەتەوە لادەچن، چونکە بەردەوام بوونی ئینسان لەسەر کارێکی دروست (جائز) بە جۆرێك کە هەڵیبژێرێ بەسەر غەیری ئەو کارەدا، وە وای لێ بکات کە هەرکەسێك وەك وی بکات خۆشی بویو ئەوەی وا نەکات نەك هەر خۆشی نەوێ بگرە بیبوغزێنێ لەبەر ئەوەی وازی لەوکارە هێناوە کە ئەو دەیکات، پاشان ئەوە ببێتە فەوتاندنی گەلێك هەقو مافی برایەتی کە دەبێ بۆی جێبەجێ بکات، لە ئاکامی ئەوەدا ئەو جۆرە بۆچوونە هەڵەو خوارە دەبێتە کۆڵێکی قورسو کۆتو پێوەندێك لە دەستو گەردنیدا کە ناهێڵێ هەندێك لەو ئەرکە ئەنجام بدات کە فەرمانی پێکراوە، بەڵکو تووشی هەندێك لەو ناشەرعیانەشی دەکات کە قەدەغە کراون.

وە ئەو ئەندازەیەی كە باسم كرد زۆر ڕووی داوە، چونكە لە ئەنجامی بەردەوام بوونو هۆگری بەو حاڵەوە كە باسمان كرد، بڕوا پێ بوونو خۆشویستنی ناشەرعی پەیدا دەبێ، پاشان ئەمیش سەردەكێشێ بۆ مەدحو زەمو فەرمان پێكردنو قەدەغەكردنی بە ناهەق، دوایش ئینسان پەلكێش دەكات بۆ جۆرێك لە دۆسایەتیو دوژمنایەتی ناڕەوا لە ڕەگەزی خووو خدەی نەفامێتی وەك خووو خدەی ئەوسو خەزرەج لە سەردەمی نەفامێتیدا.

ئنجا دوای ئەوە سەردەكێشێ بۆ بەخشینو دەستگرتنەوەو كابرا ماڵەكەی لەو پێناوەدا دەبەخشێ وەك سوننەتو فەرز بێنەوەی كە ڕووێكی شەرعی هەبێ، وە بە پێچەوانەشەوە ئەوەی كە شەرع فەرمانی بە بەخشینی كردوە لە شێوەی فەرزو سوننەتدا نایبەخشێ، پاشان سەرەنجام سەر دەكێشێ بۆ جەنگو كوشتار وەك لە هەندێك لە سەرزەمینی ڕۆژهەڵاتدا ڕووی داوە[1].

دیارە سەرچاوەی ئەو حاڵەتەش بریتیە لە بە چاكتر دانانو بەردەوام بوون لەسەر ئەوەی كە شەریعەت بەچاكتری دانەناوە، ئنجا ئەگەر بڕواو قەناعەت هەبوون بە چاكییو پەسەندیی ئەو شتەش هۆكاری هەڵبژاردنیشی نەبێ، ئەوە هەر بە تەنها لە سۆنگەی بەردەوامبوون لەسەری، خاوەنەكەی دووچاری ڕەفتارێكی نەهی لێكراو یان بەلای كەمەوە بەسەردا هەڵبژێرراو (مفضول) دەبێت، ئاشكراشە كە جۆراوجۆر بوونی حاڵەتەكانیش لە جوغزی شەرعداو بەو جۆرەی كە پێغەمبەر ﷺ كردوویەتی چاكترو تەواوترە.

شەشەم: وە بەهۆی بەردوام بوون لەسەر تەنها شێوەیەكیان واز هێنان لە بەشێك لە شەریعەت ڕوودەداتو ئەوەش دەبێتە مایەی لەبیرچوونەوەو پشتگوێ خستنی، هەتا وای لێدێ كە وەك شتێكی جیا لە ئایین دابنرێ، بە جۆرێك كە لە دڵی

---

١) مەبەست ئەو سەرزەمینەیە كە ئێستا وڵاتانی وەك چینو پاكستانو ئەفغانسانو ئێرانی لێ هەن، كە لەم ڕۆژگارەشدا ئەو جۆرە بیركورتیو دەمارگیریو گرژیی یە هەر هەیەو بەردەوامە.

زۆر لە خەڵکی عەوامدا لە بازنەی شەریعەت دەردەهاوێشترێ، وە لە دڵی خەڵکە تایبەتی‌یەکەشدا کردەوەو زانیاری یان لەیەك دەترازێن، چونکە زانایەکان دڵنیان کە ئەو جۆرە خواپەرستی یانە بەشێکن لە ئایین، بەڵام ڕوونکردنەوەی ئەو حەقیقەتە پشتگوێ دەخەن یان لە ترسی خەڵك یان بەمەبەستی گۆڕینەوەی ئایەتەکانی خوا بە نرخێکی کەم لە سەرۆکایەتی‌و سامان وەك پیشەی ئەهلی کیتاب.

وەك چۆن دیتوومانە کە ئەو کەسەی عادەتی بەوە گرتوە کە وشەکانی قامەت بە تاك یان بە جووت جووت ببیستێ، کاتێك: جۆرەکانی دی دەبیستێ لێی دەسڵەمێتەوە، وەك ئەوە کە بانگێکی بیستبێ بانگی مسوڵمانان نەبووبێ!! هەروەها ئەو کەسەی کە عادەتی بەدوعای قونووتەوە گرتوە پێش یان پاش ڕکووع.

دیارە وازلێهێنانی بەشێکی شەرعیش دەبێتە هۆی پەیدا بوونی دوژمنایەتی‌و بوغزو غەرەز لەنێو ئوممەتدا، خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُواْ إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُواْ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاء إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ....﴾ (المائدة – ١٤).

وەك دەبینین خوای تاك‌و پاك ڕایگەیاندوە کە لە سۆنگەی لەبیرچوونەوەی بەشێك لەو ئایینەی پێیان ڕاگەینرابوو دوژمنایەتی‌و کینەو غەرەزیان لەنێو پەیدا بوو، جا لە کاتێکدا ئینسان سەرجەم جۆرەکانی سوننەت ڕەچاو بکات‌و هەموو شێوە شەرعی‌و ڕەوایەکان بەکاربهێنێ جارێك ئەمیان‌و جارێك ئەویان ئەوە هەم سوننەتی پێغەمبەر ﷺ لە ڕووی زانیاری‌و کردەوە (علماً وعملاً)وە پارێزراوەو، هەم ئەو زەرەرو زیانە مەترسی لێکراوەش کە بە هۆی گرتنی بەشێکی‌و واز لێهێنانی بەشێکی‌یەوە سەر هەڵدەدات لەبەین چووە.

حەوتەم: وە لەبەرئەوەی خوا فەرمانی بە دادگەریی‌و چاکەکاریی کردوە، دادگەریش ئەوەیە کە ئەو شتانەی وەك یەك دەچن یەکسانی‌یان لەنێواندا بکرێ، وە خوا ستەمی لەسەر خۆی قەدەغەکردوە وە لەنێو بەندەکانیشیدا قەدەغەی کردوە، جا دیارە کە گەورەترین دادگەری دادگەری‌یە لە کاروباری ئایینی‌دا، چونکە هەرچەندە دادگەری لە کاروباری دنیاشدا وەك تۆڵەی خوێن‌و میراتی ماڵ‌و سامان پێویستەو پشت گوێ خستنی ستەمە، بەڵام دادگەری لە کاروباری ئاییندا مەزنترە کە بریتیە لە دادگەری لە نێوان بەرنامەکانیداو لە نێوان شوێنکەوتووانیدا.

مادام بەرنامەدانەر دوو کردەوە یان ئەنجام دەرانی دوو کردەوەی یەکسان کرد بن، بێگومان بە چاکتر دانانی یەکێکیان ستەمێکی گەورەیە، هەروەها ئەگەر یەکێکیانی پەسەندتر کردبێ ئەوە یەکسان کردنیان ستەمە، ئنجا بێگومان بە چاکتر دانان یان وەك یەك تەماشا کردنی شت بە گوێرەی هەواو ئارەزووو لەسەر بناغەی گومانیش لە ڕەگەزی ئایینی کافرانە، چونکە تێکڕای شوێنکەوتوانی ڕێچکەو تاقمەکان هەرکامێکیان ئایین‌و ڕێبازی خۆی لەسەر بنچینەی گومان یان ئارەزوو یان قەناعەت[1] پێ بوون یان لاسا کردنەوەی کوێرانە هەڵدەبژێرێ‌و هەر ئەمەشە هۆی پابەندیی‌و دەمارگیریی کوێرانەیان بەو ڕێچکەو بیردۆزانەوەو زەم کردنیان بۆ غەیری ئەوە کە خۆیان لەسەرینی.

ئنجا مادام پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئەو جۆرانەی بە دروست‌و ڕەوا دانابێ چ بە قسە چ بە کردەوە، وە زۆربەش هیچی بەسەر هیچی دا پەسند نەکرابێ، کەواتە یەکسان کردنیان دادگەری‌یەو بە چاکتر دانانی هەندێکی تر ستەمە، وەك گەلێك جاران چەند دەستەو کۆمەڵێك لە ئوممەت دەکەونە کێشەو مشت‌ومڕەوە

---

١) دەبێ مەبەست قەناعەت و بڕوا هێنانی بێ لێکۆڵینەوەو ساغ کردنەوە بێت.

دەربارەی چەند خواپەرستییەك كە بەرزیی و نزمییان لە نێواندا نیە بەڵكو یەكسانن، یان ئاستەكانیان لەیەكەوە نزیكن، كەچی یەكێك دەبینی دەپرسێ:

كامیان چاكترە ئەم یان ئەو؟! بەڵام بێگومان ئەوە پرسیارێكی هەڵەیە چونكە مادام ئەسڵی بەرزیی و نزمیی و چاك و چاكترەكەیان ئیسپات نەبووبێ، دیاریكردنی یەكێكیان بە باشتر شتێكی بێ‌جێیە!

وە پێویستە لەو حاڵەدا بگوترێ: ئەم دووانە وەك یەكن، یان چاك و چاكترن، ئنجا ئەگەر چاك و چاكتریش بن، ئایا بە موتڵەقی یان پێویستی بە ڕوونكردنەوە هەیە بە جۆرێك كە ئەمیان لە كاتێكدا چاكترەو ئەویان لە كاتێكی دیكەدا؟!

ئنجا لە كاتێكدا ئەو جۆرە پرسیارە دەكرێ، دەبینی زۆربەی وەڵامەكان هەڵقوڵاوی ئارەزووو گومانی هەڵەو درۆن، گەورەترین هۆكاری ئەوەش -وەك پێشتریش چەندجار جەختمان لەسەر كردوە- عادەت گرتن و بەردەوام بوونە لەسەر شتێك كە ڕەوا نیە دەوامی لەسەر بكرێ[1].

---

1) بڕوانە (مجموع الفتاوى ج ٢٤، ص (٢٤٢-٢٥٢).

جا ئێستا مسوڵمانی بەڕێزو خۆشەویست با سەرنج بدەین:

ئایا ئەگەر بێت‌و ئەو چوار ئاگادارىی‌یە گەورەو ئەو چوار بنچینە گرنگە ڕەچاو بکەین‌و بە گوێرەی ئەو چوار دەستوورە بەرزە رەفتار بکەین، وەك لە سەرەتای ئـەم باسەوە گوتمان، کۆتایی بەو هەموو مشت‌ومڕو شەڕە دەنووکە بێ‌جێ‌یانە نـاهێنین، کە مایەی سەرئێشەو ناکۆکی‌و کات بە فیڕۆچوونێکی زۆرن؟!

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە هەر ئەوەندە بە پێویست دەزانم، کـە دەقـی ئـەو چـوار ئاگاداریی‌و بنچینەو دەستوورە گرنگ‌و مەزنە بخەمەوە بەرچاو:

یەکەم: یەکڕیزیی‌و برایەتی‌و تەبایی، یەکێکە لە ئەسـڵ‌و بنـچینە هـەرە گـەورەکانی ئیسلام‌و هەر قسەو هەڵوێستێك، ببێتە مایەی مەحکـەم بـوون‌و پتـەو بـوونی ئەگەر فەرزیش نەبێ سوننەتە‌و، بە پێچەوانەوەش هەر شتێك هۆکاری لاوازیی‌و کەلێن تێ‌کردنی بێت، ئەگەر حەرامیش نەبێ ناپەسەند (مکروه)ە.

دووەم: سـەرجەم یـان زۆربـەی ئـەو مـشت‌ومڕو تێکگیرانانـەی، کـە لـە بـواری خواپەرستییەکاندا ڕوودەدەن، لە جوغزی سوننەت، یان سوننەتر، یان ئەوپـەڕی سوننەت‌و ناپەسەند ناچنە دەرێ‌و ناگەنە نێـو بازنـەی فـەرزو حـەرام، کەواتـە کەسانێك لەسەر ئەوجۆرە بابەتانە کێشەو دم بەدمە دەکەن، کـە وەك پێویـست شارەزای ئایین نین‌و هەر لە ئاستی خەڵکی عەوام دان.

سـێ‌یەم: زۆربـەی خواپەرسـتی‌یـەکان بـە شـێوەو چـۆنیەتی جیاجیـا دەکـرێن‌و هەمووشیان هەر لە بازنەی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ دان، جـا یـان وەك یـەك‌و یەکسانن، یان بۆ حاڵەتە جۆراو جۆرەکانن، دیارە هیچ کەسێکیش مافی ئەوەی نیـە، کـە ڕێبـازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە جـوغزی تەسـکی تێگەیـشتن‌و

بۆچوونەکانی خۆیدا کورت هەڵبێنێ‌و ئایینی خواو ڕێبازی پێغەمبەرەکەی لە خەڵکی تەسك‌و گچکە بکاتەوە.

چوارەم: مادام ئەو خواپەرستی‌یانەی لە بازنەی سوننەتدا بە شێوەی جۆراوجۆر ئەنجام دەدرێن، هەموویان دروست‌و ڕەوابن، جا چ لە خێرو پاداشتدا یەکسان بن چ جیاواز بن بەرزیی‌و نزمیی (تفاضل)یان لەنێواندا هەبێ، وە چ بابای خواپەرست (عابد) سەرپشك بێ لە هەڵبژاردنی جۆرێکیانداو چ جیاوازی یەکەیان بۆ حاڵەتە جیاجیاکان بێ، مادام وابێ سوننەت‌و پەسەند وایە کە هەر جارە بە جۆرێکیان ڕەفتار بکرێ‌و لەسەر جۆرێکیان دەوام نەکرێ‌و لە یەك کاتدا دوو جۆر یان زیاتریان کۆ نەکاتەوە.

ئیدی بە هیوای ئەوە کە هەموومان وەك پێویست لەم ئاگاداریی‌و بنچینە گەورەو گرنگانە حاڵی بین‌و، بەشێوەیەکی ڕاست‌و دروستیش ڕەفتاریان پێ بکەین، کە ئەگەر وابین‌و وابکەین بێگومان زۆر چاك دەتوانین لەسایەی هەڵس‌وکەوت‌و ڕەفتاری شەرعییانەوە ژیرانە لەگەڵ ئەو جۆرە مەسەلانەدا کۆتایی بە گەلێك شەڕە قسەو مشت‌ومڕو تێکگیرانی بێ‌جێ‌و زیانبەخش بێنین، کە کات و ڕەنجێکی زۆرمان بێ‌هوودە بەفیڕۆ دەدەن‌و، لە گەلێك ئەرکی گەورەو گرنگ بێئاگامان دەکەن‌و، لە چارەسەرکردنی زۆر کێشەو گیروگرفتی پێویست کە پەکمان لەسەر چارەسەریان کەوتوە، لامان دەدەن‌و دوامان دەخەن پەکمان دەخەن‌و، سەربارەش بیانوو پاساوی ناهەق دەخەنە بەردەستی دڵنەخۆش‌و ناحەزان کە توانج‌و پلار لە ئیسلام بگرن‌و خۆیان دوورەپەرێز بگرن، وە لایەنێك کە لە راستیدا نوختەی هێزو بڕستی ئیسلامە -کە مەودادانە بە هەبوونی جیاوازی بیروڕا لە بابەتەکاندا- بەهۆی خراپ تێگەیشتن‌و ڕەفتاری ناشی‌یانەوە وا پیشان دەدرێ کە عەورەت‌و عەیب‌و عارو ناتەواویی‌یەو بەو شێوەیە ئەو جۆرە کەسانە دەبنە موحامی‌یەکەی دۆڕاوی کێشەیەکی هەق‌و ڕەوا!!.

باســی ســێــیەم

پــاك و خــاوێنـــیی (الطـهارة)

www.alibapir.com

له تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلی باپیر

AliBapir
Google Play
App Store

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

- ئاو و جۆرەکانی.
- پیسیو جۆرەکانیو چۆنیەتی لابردنیان (النجاسة وأنواعها وكيفية إزالتها).
- لەش پیسی گەورەو گچکە (الحدث الأكبر والأصغر).
- تارەت گرتنو خاوێن ڕاگرتنی جەستەو پۆشاكو جێگاو شوێن.
- خۆشۆردن (الغسل).
- دەست نوێژ گرتن (الوضوء).
- تەیەمـــوم كردن (التيمم).

ڕێخۆشکردن

خوێنەری بەڕێز!

شتێکی ئاشکراو زانراوە کە نوێژ بەرپاکردنو چەند جۆرە خواپەرستی‌یەکی دیکەش بەبێ پاکێتی جەستەو خاوێنی بەرگو پۆشاک دروست نین، کە دیارە مەبەست لە پاکیی جەستە (طهارة البدن) پاکێتییە لە هەردووك پیسی ماددیو حوكمی (العينية والحكمية)، وە مەبەست لە خاوێنی بەرگو پۆشاك (نظافة اللباس)یش پاك خاوێنیەتی‌یە لە هەر جۆرە پیسییەك کە شەرع بە پیسی داناوە.

بۆیە بە پێویستم زانی کە بەرلەوەی بچینە سەر توێژینەوەی پێنج دروشمەکانی خواپەرستی، بە تایبەت نوێژ، باسی پاكو خاوێنی بکەینو بە گوشراویی هەموو ئەو مەسەلانە بتوێژینەوە کە دەکەونە نێو بازنەی (پاكو خاوێنی)یەوەو کەمو زۆر دەبنە ڕێخۆشکەرو پێشەکی بۆ ئەنجامدانی چەند جۆرە خواپەرستییەك بە تایبەتی نوێژ، کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مفتاح الصلاة الطهور) رواه أبو داوود والترمذي وقال: حديث حسن، واتە: ڕێگاکەرەوەی نوێژ پاكو خاوێنی‌یە.

ئەو بابەتانەش کە خوا پشتیوان بێ لەم باسەدا دەیانتوێژینەوە، ئەمانەی خوارەوەن[1]:

١- ئاو و جۆرەکانی.

٢- پیسیو جۆرەکانیو چۆنیەتی لابردنیان (النجاسة وأنواعها وكيفية إزالتها).

٣- لەش پیسی گەورەو گچکە (الحدث الأكبر والأصغر).

٤- تارەت گرتنو خاوێن ڕاگرتنی جەستەو پۆشاكو جێگاو شوێن.

---

(١) باسی دەستنوێژ(وضوء)و تەیەمومان خستۆتە بەرگی دووەم، کە تایبەتە بە (نوێژ بەرپاکردن)ەوە.

٥- خۆشۆردن (الغسل).

٦- دەست نوێژ گرتن (الوضوء).

٧- تەیەممموم کردن (التیمم).

شایەنی باسیشە کە باسی پاكو خاوێنی بە هەموو بابەتو مەسەلەکانیەوە زانایانی ئیسلام بایەخێکی زۆریان داوەتێو ڕەنگە زۆرجار زیادە ڕۆیی (إفراط)یشیان تێدا کردبێ[1] لەسەر حیسابی گەلێك بابەتی گەورەو گرنگ!

بەڵام خوای بەخشەرو هیدایەتدەر پشتیوان بێ هەوڵ دەدەم کە لەبەر تیشکی دەقەکانی قورئانو سوننەتو بە بەهرە وەرگرتن لە دەریای پڕ گەوهەرو مرواری بەرهەمو کەلەپووری زانایانمان شیلەو پوختەی ئەو باسە بنووسم، چونکە بێگومان پاكو خاوێنی بە هەردووك بەشی مەعنەویو ماددیەوە گرنگیو بایەخێکی تایبەتی هەیە لە بەرنامەی خواداو مەگەر چۆن دەنا شەرع زانان (فقهاء)یش کتێبەکانی خۆیانیان هەر بە باسی پاكو خاوێنی دەست پێکردوە، خوای پەروەردگارو لێبووردەش دەربارەی هەردووك جۆرە پاکی مەعنەویو ماددی فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾(البقرة -٢٢٢)، واتە: بێگومان خوا تۆبەکەرانو خۆپاککەرەوانی خۆش دەوێن، ﴿چونکە (تەوبە) خۆپاککردنەوەی مەعنەویسە لە چڵكو چەپەری هەڵەو گوناحەکان﴾.

پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: (الطهور شطر الأيمان) رواه مسلم، واتە: پاكو خاوێنی نیوەی ئیمانە، بەڵێ ئیمانو مسوڵمانێتی دوو بەشی سەرەکی یە: نیوەی پاکییەو نیوەشی چاکی، نیوەی خۆپاککردنەوەو نیوەشی خۆ ڕازاندنەوە، خۆپاکردنەوە لە پیسو پۆخەڵی دروونیو جەستەیی، وە خۆ ڕازاندنەوە بە دەروونو دەرەوە بە خەسڵەتو ڕەوشتە بەرزو جوانەکانو بە بەرگو کاڵای پاكو حەڵاڵ.

---

١) بۆ وێنە زاناو پێشەوای پارێزکارو شارەزا (نووي) دوو بەرگەی یەکەمو دووەمی کتێبی (المجموع شرح المهذب)ی بۆ پاك خاوێنیو بابەتەکانی تەرخان کردوە!.

هەروەها خوای کاربەجێ‌و بە بەزەیی لە سەرەتای پێغەمبەرایەتی‌و پەیام‌و سروش (وحي) بۆ ناردنیەوەو فەرمانی بە پێغەمبەری کۆتایی خۆی محمد ﷺ کردوە کە ڕواڵەت‌و روحی پاك بکاتەوەو پاك رابگرێت:

﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۞ قُمْ فَأَنذِرْ ۞ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۞ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۞ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۞ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ۞ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾(المدثر ١-٧)، واتە: ئەی خۆداپۆشەر! هەستەو –خەڵکی- ئاگادار بکەوە، وە پەروەردگارت بە گەورە بگرە، وە بەرگ‌و پۆشاکت خاوێن بکەوە، وە لە پیسی –گوناح- خۆت دوور بگرە، وە بەهۆی بەخشین (یان ئامۆژگاری کردن)ەوە منەت مەکەو بە زۆری مەزانە، وە لە پێناوی پەروەردگاردا خۆت راگرە.

ئنجا بێگومان پاکی دەروون‌و خاوێنی ڕواڵەتیش پێکەوە پەیوەستن بە تایبەت پاکی دەروون‌و روح هەمیشە خاوەنەکەی پەلکێش دەکات بۆ خاوێن راگرتنی جەستەو ڕواڵەتیشی، دیارە پەرستن‌و بەندایەتی بۆ خوا کردنیش کارێکی هێندە بەرزو پیرۆزە کە شایستەی هەموو کەسێك‌و هەموو حاڵێك نیە، بەڵکو تەنیا کەسانێك لە ئەنجامدانی دەوەشێنەوە کە دەرو دەروون‌و ڕوح‌و ڕواڵەتیان پاك‌و خاوێن بێت، وەك فەرموویەتی: ﴿الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾ (النور –٢٦)، واتە:[1] کردەوە بەدو پیسەکان بۆ کەسانی پیس‌و کەسانی بەدو پیس لە کردەوە پیسەکان دەوەشێنەوە، وە کردەوە پاك‌و چاکەکان شایستەی کەسانی پاك‌و چاك‌و، کەسانی پاك‌و چاکیش لە کردەوە پاك‌و چاکەکان دەوەشێنەوە.

---

١) ئەم ئایەتە تەفسیرو لێکدانەوەی دیکەشی هەیە کە ئەویشیان لەگەڵ سیاق‌و زنجیرەی ئایەتەکان گونجاوترە کە مەبەست لە (خبيثات وخبيثين)و (طيبات طيبين) ئافرەتان‌و پیاوانی پیس‌و بەد و چاك‌و پاکەو ئەم ئایەتەش یەکێکە لەو ئایەتانەی کە بە بۆنەی تۆمەت بۆ هەڵبەسترانی (عائشة) وە خوای لێ رازی بێ‌و پاکی‌و چاکی خستنە ڕووی هاتنە خوار، بەڵام ئەو مانایەش کە ئێمە هێناومانە هەر دەیگرێتەوەو تەفسیرەکانیش هێناویانە.

خواش بە کەرەمی خۆی هیدایەتمان بدات کە هەمیشە پاكو چاك بین بۆ ئــەوەی شایستەی بەندایەتی بۆ کردنیو چاك پەرستنیو خوای تاكو پاك بین.

١- ئاو و جـــۆرەکانی

وەك زانایان گوتوویانە: ئاو بە گشتی دوو بەشە:

أ- ئەوەی کە لە ئاسمانـەوە هاتۆتـە خـوارێ (مـا نـزل مـن الـسماء)، وەك خـوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّن السَّمَاء مَاء لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ﴾ (الأنفال -١١)، واتە: وە لە ئاسمانەوە ئاوێکتان بـۆ دەنێرێتـە خـوار تـاکو پێـی پاك‌و خاوێن ببنەوە.

کە ئەمـەیش سـێ جـۆرە: بـاران (مطـر)و بـەفر (ثلـج)و تـەرزە (بَـرَدْ)، وەك پێغەمبەر ﷺ لە پاڕانەوەیەکیدا فەرموویـەتی: (اللّهـم اغـسل خطايـاي بالمـاء والثلج والبرد) رواه مسلم وأحمد والنسائي وأبو داوود وابن ماجه والبيهقي..

ب- ئەوەی کە لە زەویدایە یان دێتەدەرێ‌و هەڵدەقوڵێ، کە ئەمەیش چوار جۆرە:

دەریا (بحر)و ڕووبار (نهر)و کانیاو (ينبوع)و بیـر (بئر)، ئاشکراشـە کـە ئـاوی ڕووبارو کانی‌و بیرو کارێزەکانیش هەر لە ئاوی ئاسمانەوەیە وەك خوای پـەروەردگار فەرموویەتی: ﴿أَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ﴾ (الزمر -٢٤)، واتە: خوا لە ئاسمانەوە ئـاوی ناردۆتـە خـوارێ وە لـە سەرچـاوەکانی نێـو زەویـدا عـەمباری کردوە. هەروەها ئاشکرایە کە ئەسڵی ئاوی شیرین لە ئاوی ئاسمانەوەیـەو وەئەسڵی ئاوی سەر زەویش بە گشتی ئاوی دەریاکانە کە سـوێرو تـاڵ‌و تفتـەو بـە کەڵکی خواردنەوە نایەت، بەڵام خوای کاربەجێ بە هۆی باراندنی لە ئاسمانـەوە بـە هەر سێك شێوەکانی باران‌و بـەفرو تـەرزە لـەو تـاڵی‌و سـوێری‌و تفتیـەی بۆمـان دەپاڵێوێ‌و ئاوێکی شیرین‌و زوڵاڵمان بۆ پەیدا دەکات، وەك فەرموویەتی: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاء الَّذِي تَشْرَبُونَ ۞ أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ۞ لَوْ نَشَاء جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ (الواقعة ٦٨ -٧٠)، واتە: ئایا ئەو ئاوەتان نەدیوە

کە دەیخۆنەوە؟ جا ئایا ئێوە لە هەوران دەنێرنە خوارێ یان خۆمان ناردوومانەتە خوارێ؟ ئەگەر ویستبامان سوێرو تاڵمان دەکرد، دەبوایە لەسەر ئەو نیعمەتانە سوپاسگوزاری بکەن.

دیارە کە هەر کام لە ئاوی ئاسمان کە هەموو جۆرە شێوەکانی ئاوی شیرین دەگرێتەوەو، ئاوی دەریا کە ئاوی سوێرەو ئەسڵی ئاوەکانە بەگشتی بە سوێرو شیرینیانەوە، پاکنو پاککەرەوەشن[1]، چونکە خوای پەروەردگار دەربارەی ئاوی ئاسمان فەرموویەتی: **﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاء مَاء طَهُورًا﴾** (الفرقان –٢٨)، واتە: وە لە ئاسمانەوە ئاوێکی پاكو پاککەرەوەمان ناردۆتە خوارێ.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەبارەی ئاوی دەریاوە کە پیاوێك لێی پرسی ئایا بە ئاوی دەریا دەستنوێژ بگرین؟! (أفنتوضأ بماء البحر؟) فەرمووی: (هو الطهور ماؤ الحِلّ مَيْتَتُهُ) رواه مالك وأحمد واصحاب السنن وصححه البخاري. كما قال الترمذي، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي، وأخرجه كل من أبن حبان والطبراني والبيهقي والدار قطني وصححه ابن خزيمة وابن المنذر والبغوي[2]. واتە: دەریا ئاوەکەی پاكو پاککەرەوەیەو مردارەوەبووەکەی حەڵاڵە.

هەروەها شایەنی باسە کە ئاو (ماء) ئەسڵە لە پاكو خاوێنیداو شتەکانی دیکە جێدار (بدیل) نی و لە کاتی نەبوونی دا، یان نەگونجانی بەکارهێنانیدا کەڵکیان لێ وەردەگیرێ[3].

ئنجا ئەوە کە ئاو بە گشتی پاكو پاککەرەوە (طاهر ومطهر)یە زانایان لەسەری یەکدەنگنو جیاوازی لە نێوانیاندا نیە[4]، هەروەها لەسەر ئەوەش یەکدەنگن کە

---

١) وشەی (طهور) یانی پاكو پاککەرەوە، بڕوانە: (المعجم الوسيط) وشەی (طهر).
٢) بڕوانە: (المجموع) ج١، ص١٢٣، ١٢٤.
٣) بڕوانە (بداية المجتهد) ج١، ص٢٤.
٤) بڕوانە: (الروضة الندية شرح الدرر البهية)، ج١، ص٢١.

هەرکاتێك ئاو پیسی (نجاسة)یەکی تێکەوت کە تام (طعم)ی یان بۆن (ریح)ی یان رەنگ (لون)ی بگۆڕێ ئەوە ئەو ئاوە زۆربێ یان کەم، وە ڕاوەستاو بێ یان ڕۆیشتوو بە پیس (نجس) دادەنرێو نە پاك (طاهر) دەمێنێو نە پاککەرەوە (مطهر)یش[1].

هەروەها زۆربەی هەرەزۆری نزیك بە یەك دەنگی (إجماع) زانایان رایان وایە کە هەرکاتێك ئاو هەر ماددەیەکی دیکەی تێکەڵ بوو کە لە حاڵەتی ئاوی ڕووت (الماء المطلق) بیباتە دەرێو نەگونجێ پێی بگوترێ (ئاو)، ئەوە هەرچەندە -ئەگەر ماددەکە پاك بێت- هەر بە پاك دادەنرێ، بەڵام بە کەڵکی پاککردنەوە نایەتو لە پاککەرەوەیی دەشۆرێ[2]، بەڵام ئەگەر ئەو مادەیەی کە ئاوێتەی ئاوەکە بووە وێڕای پاکی نەشگونجێ لە ئاوەکە جیابکرێتەوە لە (ئاو)ێتیشی نەباتە دەرێ، وەك قەوزەو گەڵای درەختو قوڕو لیتەو زەعفەران و...هتد، ئەوە دیسان لە پاککەرەوەیی ناشۆرێو وێڕای پاکی بە پاکەرەوەش دادەنرێ[3].

بەڵگەی ئەوەش کە ڕابرد ئەم دەقەیە:

(عن أبي سعيد الخدري ﷺ: قيل يا رسول الله ﷺ أتَوَضأ من بئر بضاعة وهي بئر يلقى فيها الحيض ولحم الكلاب والنتن؟! فقال رسول الله ﷺ: إن الماء طهور لا ينجسه شيء) رواه مالك في الموطأ والشافعي وأحمد وأبو داود والترمذي والنسائي وغيرهم وقال الترمذي: حسن صحيح*، واتە: گوترا ئەوە پێغەمبەری خوا ﷺ چۆن لەبیری (بضاعة) دەستنوێژ دەگری کە بیرێکە پەڕۆی حەیزو گۆشتی سەگانو شتی بۆگەنی تێ فڕێ دەدرێ؟! پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: بێگومان ئاو پاكو پاکەرەوەیەو هیچ شتێك پیسی ناکات.

---

١) بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٢٤.

٢) بڕوانە: (الأدلة الرضية شرح الدرر البهية)، ص١٩.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص (١٥٥، ١٥٦).

*) هەمان بەرگو سەرچاوە، ص (١٢٤، ١٢٥) وە بڕوانە (الروضة الندية)، ج١، ص٢٣.

بەڵگەی ئەوەش کە هەرکاتێك ئاو بە هۆی پیسیەوە یەکێك لە تام‌و بۆن‌و ڕەنگی گۆڕان بە پیس دادەنرێ‌و سیفەتی پاکی‌و پاککەرەوەیی نامێنێ، یەکدەنگی (إجماع)ی زانایانە، وەك زۆر لە زانایان نەقڵیان کردوە بۆ وێنە، (نووي)[1] و (أبن المنذر)[2] و (أبن قدامة)[3] و (إبن الملقن)[4].

واش پێ دەچێ ئەو ڕایەی هەندێك لە زانایان کە دەڵێن: {هەرکاتێك ئاو لە (قُلَّتَيْن)[5] کەمتر بوو ئەگەر پیسی‌یەکی کەمیشی کەوتە نێو هەر بە پیس دادەنرێ، با هیچ کام لە تام‌و بۆن‌و ڕەنگیشی نەگۆڕێ} ڕایەکی بێ‌هێز بێت‌و، ئەو ڕایە بەهێزتر بێ، کە جیاوازی ناخاتە نێوان ئاوی کەم‌و زۆرەوەو، گۆڕانی یەکێك یان زیاتر لە تام‌و بۆن‌و ڕەنگی ئاو بە هۆی پیسی تێکەوتنەوە بە سنووری نێوان پاکیی‌و پیسیی ئاو دادەنێ، کە ڕای زۆربەی[6] هەرە زۆری زانایانە، چونکە: ئەو فەرموودەیەی، کە کراوە بە بەڵگەی ڕای ناوبراو، کە بە (حديث القلتين) ناسراوەو ئەمە دەقەکەیەتی: (عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله ﷺ وهو يُسأل عن الماء يكون في الفلاة من الأرض وما ينوبه من السباع والدواب فقال: إذا كان الماء قلتين لم يحمل الخبث) وفي لفظ أحمد: (لم ينجسه شيء) وفي لفظ لأبي داود (لم ينجس) رواه أحمد وأصحاب السنن والشافعي وابن خزيمة وابن حبان

---

١) بڕوانە: (المجموع) ج١ ص١٦٣.

٢) بڕوانە: هەمان سەرچاوەو هەمان لاپەڕە.

٣) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير) ج١ ص٢٤.

٤) بڕوانە: (الأدلة الرضية) ص١٩.

٥) (قلتين) واتە دوو گۆزە (جَرّة) یان کووپە.

٦) (نووي) گوتوویەتی: ئەو ڕایە کە دەڵێ ئاو چ کەم بێ چ زۆر بە پیسی تێکەوتن پیس نابێ هەتا نەگۆڕێ، ڕای: (أبو هريرة وابن عباس وابن المسيب والحسن البصري وعكرمة وسعيد بن الجبير وابن أبي ليلى وجابر بن زيد ويحيى بن سعيد القطان وعبدالرحمن بن مهدي ومالك والأوزاعي والثوري والنخعي وداود وابن المنذر)ەو پەسندکراوی (غزالي و روياني)و ژمارەیەك لە زانایانی شافیعی مەزهەبە لە (خۆراسان‌و عێراق)، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٦٦، ١٦٧.

والحاكم والدار القطني والبيهقي وصححه الحاكم على شرط الشيخين[١]، واته: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بووە كە دەربارەی ئاوێك پرسیاری لێكرا، كە لە دەشتو بیابانێكدا دەبێو دڕندەو ئاژەڵ هاموشۆی دەكەن، فەرمووی: هەركاتێك ئاو دوو گۆزە (كووپە) بوو، پیسی هەڵناگرێ.

بەڵێ، ئەم فەرموودەیە وێڕای ئەوە، كە زانایان مشتومڕی زۆریان لەسەری كردوەو هەندێكیان گوتوویانە:* (وقع الإضطراب في إسناده ومتنه)، وە (ابن عبدالبر) لەبارەیەوە گوتوویەتی: (ما ذهب إليه الشافعي من حديث القلتين مذهب ضعيف من جهة النظر، غير ثابت من جهة الأثر، لأنه حديث تكلم فيه جماعة من أهل العلم، ولأن القلتين لم يوقف على حقيقة مبلغهما في أثر ثابت ولا إجماع)[٢]، واته: بۆچوونی شافیعی دەربارەی فەرموودەی دوو گۆزەكان لە ڕووی عەقڵەوە بێهێزەو لە ڕووی نەقڵیشەوە سەلمێنراو نیە، چونكە فەرموودەی گۆزین كۆمەڵێك لە زانایان قسەیان لەسەر كردوە، چونكە هیچ بەڵگەیەكی نەقڵی، یان ئیجماعی لەبارەی دیاریكردنی ئەندازەی دوو گۆزەكانەوە بە دەستەوە نیە[٣].

وێڕای ئەوە وەك خاوەنی (الروضة الندية) گوتوویەتی:[٤] فەرموودەی ناوبراو ئەوە دەگەیەنێ كە هەر كاتێك ئاو گەیشتە ئەندازەی دوو گۆزە پیسی هەڵناگرێ، بەڵام ئەگەر كەمتر بێ پیسی هەڵدەگرێ، جا هەروەك چۆن فەرموودەی: (الماء

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص١٢٤.

*) (بڕوانە: الروضة الندية)، ج١، ص٢٤، واتە: ناڕێكیو پەشێوی هەم لە زنجیرەی راوی یەكانی، هەم لە دەق (متن)ەكەشی دا هەیە.

٢) بڕوانە: پەراوێزی (المجموع شرح المهذب)، ج١، ص١٦٥.

٣) دەربارەی ئەندازەی (قلتين) زۆر قسە كراون، بڕوانە:(الأدلة الرضية) ص٢٠، بەڵام ڕای شافیعیەكانو حەنبەلیەكان ئەوەیە كە پێنج كوندە (خمس قرب) ئاون كە دەكەنە (٥٠٠) ڕەتڵ بە ڕەتڵی عێراقی، بڕوانە: (المغني)، ج١، ص٢٣، وە: (المجموع)، ج١، ص١٧٩.

٤) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٢٥، ٢٦.

طهور لا ينجسه شيء) بە ڕستەی: (إلا ما غير طعمه أو ريحه أو لونه)[1] پابەند (مقيد) کراوە، پێویستە فەرموودەی (قلتين)یش بە هەمان بەند (قيد)ەوە ببەسترێتەوەو بگوترێ ئاو مادام گەیشتبێتە دوو گۆزە لە هیچ حاڵێکدا پیسی هەڵناگرێ، مەگەر بە هۆی ئەو پیسی‌یەوە، تام یان بۆن یان ڕەنگی بگۆڕێ، بە واتایەکی دیکە، ئاوێك کە لە ئەندازەی دوو گۆزە زیاتر بێ ئەگەر پیسیەکی تێکەوت کە یەکێك لە سیفەتەکانی بگۆڕێ ئەوە پیس بووەو پاك‌و پاککەرەوە نەماوە، بەڵام ئەگەر پیسییەکە هیچ کام لە سیفەتەکانی نەگۆڕی، ئەوە ئەو پیسی تێکەوتنەی مایەی پیس بوون‌و لە پاکی‌و پاککەرەوە شۆران نیە.

ئاوی بەکارهێنراو

لەبارەی ئاوی بەکارهێنراو (الماء المستعمل)یش، کە بریتیە لەو ئاوەی کە بۆ لابردنی بێنوێژیی گەورەو گچکە (الحدث الأكبر والأصغر)، یان لابردنی پیسی (نجاسة)یەك بەکار هاتبێ، زۆربەی هەرە زۆریان، مادام تام یان بۆن یان ڕەنگی نەگۆڕابێ، هەر بە پاك (طاهر)ی دەزانن[2]، بەڵام زۆربەیان بە پاککەرەوە (مُطَهِّر)ی نازانن‌و لەوبارەشەوە مشت‌ومڕێکی زۆریان کردوە، منیش پاش سەرنج دان‌و لێ وردبوونەوەی بەڵگەکانی هەردووك لایان گەیشتوومە ئەو قەناعەتە، کە هیچ کامیان —واتە نە ئەوانەی کە ئاوی بەکارهێنراو بە پاککەرەوە دەزانن‌و، نە ئەوانەش کە بە پاککەرەوەی نازانن- بەڵگەی ئەوتۆیان بەدەستەوە نیە، کە لایەکەی دیکە بێقسە بکات‌و ئیسپاتی دەعوای خۆی پێ بکات، بۆیە من هیچ

---

١) هەرچەندە ئەو ڕستەیە زانایان لەسەری یەك دەنگن، بەڵام فەرموودەیەکیش لەوبارەوە هەیە کە (أبن ماجە) گێراویەتەوە، ئەوەندە هەیە زۆر بە هێز نیە، بۆیە زانایان پشتیان بە (اجماع)ەکە بەستوە.

٢) ئەمە ڕای (مالك و شافيعي وأحمد)و ڕای باوی (أبو حنيفة)و جەماوەری زانایانە، بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٢٠٧.

کام لەو دوو ڕایە زاڵ ناکەم بەسەر ئەوی دیکەداو دوور بینی (إحتیاط)یش ئەوەیە، کە لە بەکارهێنانی ئاوی بەکارهێنراو پارێز بکرێ، بەڵام پێشم وانیە، کە بە دەست تێخستن یان هەڵچۆڕانی چەند دڵۆپەیەك ئاوی بەکارهێنراوو ئاوێتەبوونی لەگەڵ ئاوێکی کەمی بەکارنەهێنراودا، ئەو ئاوە دەست تێخراو یان دڵۆپە تێدا هەڵچۆڕاوە تەنیا بەوەندە لە پاککەرەوەیی دەشۆرێ، وەك هەندێك لە شەرع زانان (فقهاء) گوتوویانەو هیچ بەڵگەیەکی ئەوتۆشیان لەوبارەوە بەدەستەوە نیە.[1]

ئنجا هەرچەندە من لەبارەی پاککەرەوەیی‌و پاکنەکەرەوەیی ئاوی بەکارهێنراو (توقف)م هەڵبژاردوەو هیچ کامیان (ترجیح) ناکەم، بەڵام بۆ ئەوەی وا نەزانرێ کە ڕای زۆربە بەشێوەیەکە، کە ڕای بەرامبەریان هێزو پێزێکی نەبێ! بە پەسەندی دەزانم ئاماژە بکەم بۆ ژمارەیەك لەو زانایانەی کە پێچەوانەی ڕای زۆربەیان پەسەند کردوە:

(سفيان الثوري و أبو ثور وأهل الظاهر)و (أبوحنيفة و مالك و الشافعي)یش یەکێ لە ڕایەکیاندا[2] وە هەرکام لە (إبن حزم)[3] و (شوكاني)[4] و (قنوجي)[5] و (سيد سابق)[6]یش.. ڕایان وایە کە ئاوی بەکارهێنراو وێڕای پاکیی، پاککەرەوەشە، هەڵبەتە بە مەرجی نەگۆڕانی تام یان بۆن یان ڕەنگی.

وە (إبن المنذر) لەوبارەوە گوتوویەتی:[7] {لە هەرکام لە:(علي و إبن عمرو أبي أمامة وعطاء والحسن و مكحول و النخعي)یەوە گێڕراوەتەوە کە گوتوویانە: کەسێك

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٢١٩، وە بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص٣٠، ٣١.
٢) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣١.
٣) بڕوانە (المحلى شرح المجلى)، ج١، ص١٩٤ تا ١٩٨، مسألە: ١٤١.
٤) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص٣١، وە: (الأدلة الرضية)، ص٢٠، ٢١.
٥) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣١.
٦) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٢٢، ٢٣.
٧) بڕوانە: (سەرچاوەی پێشوو، ج١، ص٢٣).

لەبیری چووبێ سەری مەسح بکاتو ئاوو تەڕایی، بە ڕدێنیەوە مابێ دەتوانێ سەری پێ مەسح بکات ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە -ئەو زانایانە- ئاوی بەکارهێنراویان بە پاککەرەوە زانیوەو منیش هەمان ڕام هەیە}.

ئەوانەش کە بە پاککەرەوە (مطهر)ی نازانن زۆربەی زانایانن‌و هەر کام لە (أحمد وليث وأوزاعي وشافعيو مالك وأبو حنيفة)یان لەنێودا هەن، ئەوەندە هەیە (أبو حنيفه و مالكو شافعي) ڕای دیکەشیان هەیە وەك پێشتر گوتمان[1].

١) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٠.

٢- پیسی و جۆرەکانی (النجاسة وأنواعها) و چۆنیەتی لابردنیان

پیسی (نجاسة) بریتیە لە هەر شتێك كە سروشتی ساغ بە پیسی بزانێ‌و بێزی لێ بێتەوەو قێزەون بێت‌و شەرعیش بە پیسی دانابێ، وەك میزو پیسایی‌و تەرس‌و مردارەوەبوو.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە كە یاسای: ئەسڵ لە هەموو شتێكدا پاكی‌یە مەگەر بەڵگە هەبێ لەسەر پیسیی‌و بنچینەی (الأصل في الأشياء الطهارة إلا ما دل الدليل على نجاسته) بنچینەیەكە زانایان لەسەری رێككەوتوون، نابێ هیچ شتێك بە پیس دابنرێ مەگەر شەرع بە پیسی لەقەڵەم دابێ، جا ئەوە لە خوارەوە هەموو ئەو شتانەی كە بەڵگەی شەرعیی لەسەر پیس (نجس) بوونیان هەیە بەڕیز دەیان نووسین‌و ئەو شتانەش كە زانایان لەبارەیانەوە ڕایان جیاوازە دەیانخەینە كۆتایی یەوەو ئاماژەش بە راجیایی (اختلاف)ی زانایان دەكەین:

یەك: پاشەڕۆكی ئینسان (الغائط):

لەوبارەشەوە بەڵگە زۆرن بۆ وێنە:

(عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: إذا جاء أحدكم المسجد فليقلب نعليه ولينظر فيهما إن رأى خبثا فليمسح بالأرض ثم ليصل فيهما) رواه أحمد وأبو داوود وهو حديث حسن، واتە: ئەگەر یەكێكتان هاتە مزگەوت با پێڵاوەكانی سەرەوبن بكات‌و تەماشایان بكات جا ئەگەر پیسایی پێوە بینین با بەزەوی بیسڕێتەوە، پاشان نوێژیان پێوە بكات.

هەرچەندە وشەی (خبث) هەر جۆرە پیسیەك دەگرێتەوە بەڵام زانایان گوتوویانە لێرەدا مەبەست پیسایی ئینسانە.

دوو میـزی ئینسـان (بول الإنسـان):

ئەمیش بەڵگەی زۆری لەسەر هەن، بۆ وێنە ئەم فەرموودەیە:
(عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قام أعرابي فبال في المسجد فتناوله الناس فقال لهم النبّي ﷺ دعوه و هريقوا على بوله سجلا من ماء –أو ذَنُوبا من ماء- فإنما بعثتم مُيَسِّرين ولم تبعثوا مُعَسِّرين) (رواه البخاري وأصحاب السنن)، واتە: عارەبێکی خێڵەکی هەستاو لە مزگەوتێ میـزی کـرد، خەڵکیش کەوتنە قسە پێ‌گوتنی، پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموون: لێی بگەڕێن –با میزەکەی تەواو بکات- پاشان دۆلکەیەك ئاو بە شوێنی میزەکەیدا بکەن، چونکە ئێوە نێرراون – بۆ مرۆڤایەتی- کە ئاسانکەر بن نەك وە زەحمەتخەر.
وە شایانی باسە کە زانایان لە پیسی‌یەتی (پیسایی‌و میـزی ئینسان)دا یەکدەنگن[1].

سێ: لیکـاوی سـەگ (لعاب الكـلب):

چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: طهور إناء أحدكم إذا ولغ فيه الكلب أن يغسل سبع مرات أولاهن بالتراب) رواه مسلم.
واتە: پاککەرەوەی دەفری[2] یەکێکتان ئەگەر سەگ دەمـی تێنا ئەوەیە، کە حەوت کەڕەتان بشۆرێ، یەکەمیان بە گڵ بێ.

١) بروانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٨٢، وە بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص ٣٢، ٣٣.
٢) وشەی (إناء) کە کۆیەکەی (أواني)یە بە هەر شتێك دەڵێن کە خواردن‌و خواردنەوەی تێ بکرێ، کەواتە قاپ‌و مەنجەڵ‌و تەشت و...هتد دەگرێتەوە، بڕوانە: (المعجم الوسيط) وشەی (إناء).

چوار: گۆشتی بەراز (لحم الخنزير):

چونکە خوای پەروەردگار و پەنهان بین فەرموویەتی: ﴿قُل لاَّ أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ..﴾ (الأنعام -١٤٥)، واتە: بڵێ لەوەدا کە خوا وەحی بۆم ناردوە نابینم هیچ شتێك لەسەر بابای بخۆر قەدەغە کرابێ مەگەر مردارەوە بووبێ یان خوێنی ڕێژراو یان گۆشتی بەراز کە بێگومان پیسە...

پێنج: تەرسی کەرو ئێسترو پاشەڕۆی هەر ئاژەڵو دڕندەو گیاندارێك کە گۆشتی نەخورێ:

بەڵگەی ئەوەش ئەم فەرموودەیە: (عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: أتى النبي ﷺ الغائط فأمرني أن آتيه بثلاثة أحجار، فوجدت حجرين والتمست الثالث فلم أجده فأخذت روثة فأتيته بها، فأخذ الحجرين وألقى الروثة وقال هذا ركس) رواه البخاري وأصحاب السنن إلا أبو داود، واتە: پێغەمبەر ﷺ چوو تارەت بگرێو پێی فەرمووم، کە (سێ) بەردی بۆ بهێنم، منیش (دوو) بەردم بۆ پەیداکردو بۆ سێیەمیش گەڕام چنگم نەکەوت، بۆیە تەرسەقولێکم هەڵگرتو بۆیم هێنا، ئەویش دوو بەردەکەی وەرگرتنو تەرسەقولەکەی فڕێداو فەرمووی: ئەمە پیسە.

شایانی باسیشە کە پیسیی پاشەڕۆك (رجيع)و هەموو ئەو ئاژەڵو دڕندەو گیاندارانەی کە گۆشتیان ناخورێ یەکدەنگی (إجماع)ی زانایانی لەسەرە، هەرچەندە خاوەنی (بداية المجتهد) گوتوویەتی[1]: هەندێك لە زانایان بە پیسیان دانانێن، بەڵام

---

١) بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٨٢.

وا پێ دەچێ ڕای (رافعي) ڕاستتر بێت کە دەڵێ: زانایان لەسەر پیسیی میزو پاشەڕۆکی هەر گیاندارێك کە گۆشتی ناخورێ یەکدەنگن [1] .

شەش: خوێنی حەیز (دم الحيض):

بەڵگەی ئەوەش ئەم فەرموودەیەیە: (عن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنها قالت: سألت أمرأة رسول الله ﷺ فقالت: أرأيت إحدانا إذا أصاب ثوبها الدم من الحيضة، كيف تصنع؟ فقال رسول الله ﷺ: إذا أصاب ثوب إحداكن الدم من الحيضة فلتقرضه ثم لتنضحه بماء ثم لتصلي فيه) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: ژنێك لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی گوتی: ئایا ئەگەر یەکێکمان خوێنی حەیز بەر پۆشاکەکەی کەوت چی بکات؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ئەگەر یەکێکتان خوێنی حەیز بەر پۆشاکەکەی کەوت با هەڵی گوشێو بیکرێنێ پاشان ئاوی لێ بپرژێنێ، ئنجا نوێژی پێوە بکات.

حەوتو هەشت: ئاشقاوو ئاوی دوای میز (المذي والودي):

ئاشقاو (مذي) ئاوێکی سپیو خەستو لینجە لە کاتی ئارەزووی جینسی جووڵانو دەستبازیی (ملاعبة)دا لە ئەندامی جینسی پیاوو ئافرەتدا پەیدا دەبێتو زۆربەی هەرەزۆری زانایان بە پیسی دەزانن، بە بەڵگەی ئەم دەقە:

(عن علي رضي الله عنه قال: كنت رجلا مَذّاءاً وكنت أستحي أن أسأل النبّي ﷺ لمكان إبنته، فأمرت المقداد بن الأسود فسأله فقال: يغسل ذكره ويتوضأ) متفق عليه واللفظ للبخاري، واتە: عەلی خوا لێی رازی بێ گوتوویەتی: من پیاوێکی زۆر بە ئاشقاو بوومو لەبەر کچەکەیشی کە لەلام بوو شەرمم دەکرد کە لە

١) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٢٩١، پەراوێزەکەی، بە ئاشکراش دیارە کە پاشەڕۆکی سەگو بەرازو گورگو چەقەڵو پشیلە یەکجار پیسو بۆگەنە.

پێغەمبەر ﷺ بپرسم جا بە (مِقداد بن الاسود)م گوت: ئەویش لێی پرسی، ئەو – پێغەمبەر-یش فەرمووی: با چووکی بشواتو دەستنوێژ بگرێ.

ئاوی دوای میز (ودي)یش ئاوێکی مەیلەو بۆری خەستەو بەبێ ئارەزوو جوولاّن پاش میزدێتە دەرێو: (نووي) گوتوویەتی[1]: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە پیسە، (إبن عباس)یش خوا لە خۆیو بابی رازی بێ لەبارەی هەر کام لە (مني وودي ومذي)یەوە گوتوویەتی: (المني والودي والمذي، أما المني فهو الذي منه الغسل، وأما الوذي والمذي، فقال: أغسل ذكرك أو مذاكيرك وتوضأ وضوءك للصلاة) رواه أبو داوود والبيهقي.

(شوکانی) گوتوویەتی: {زانایان لەسەر پیسی ئاشقاو یەکدەنگنو تەنیا هەندێك لە –شیعە- ئیمامی‌یەکان ڕایان جیایەو بە پاکی دەزانن بە بیانووی ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ تەنیا فەرمانی کردوە بە ئاو لێ پرژانیو ئاو لێ پرژاندنیش لای نابات، کەواتە پیس نیە ئەگەر نا فەرمانی دەکرد بە شۆردنی! جا ئەگەر ئەمە وابێ دەبێ (پیسایی ئینسان)یش پاك بێ چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کردوە بە سڕینەوەی (مسح)ی بەزەویو پاشان نوێژ پێوەکردنی، کە بێگومان سڕینەوەش بە زەوی بە تەواوی لای نابات!!}.

نۆ: مردارەوەبوو (الميتة):

بەڵگەی پیسیی مردار (الميتة)یش ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: وەك (إبن عباس) لێی گێڕاوەتەوە: (إذا دُبِغَ الإهاب فقد طَهُرَ) رواه مسلم وأصحاب السنن، واتە: هەرکاتێك پێستە دەباغ (خۆش) کرا ئەوە مسۆگەر پاك بۆتەوە. کەواتە بەر لەوەی خۆش بکرێ پیسەو دیارە ئەو گۆشتەش کە ئەو پێستەیەی بەدەورەوە بووە هەر پیسە.

---

١) بروانە: (المجموع)، ج١، ص٥١٠، کە گوتوویەتی: (أجمعت الأمة على نجاسة المذي والودي).

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (لا تنجسوا موتاكم فإن المؤمن لا يَنْجسُ حياً وميتاً) رواه الحاكم والبيهقي عن أبن عباس رضي الله عنهما وقال الحاكم: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين، واتە: مردووەکانتان بە پیس مەزانن چونکە بڕوادار پیس نیە نە بە زیندوویی نە بە مردوویی.

لەم فەرموودەیەش دەفامرێتەوە کە غەیری مسوڵمان بە مردوویی بە پیس دادەنرێ، دیارە بێجگە لە مردووی ئینسان، دوو گیانداری دیکەش بە مردوویی بە پاك دادەنرێن، کە بریتین لە ماسی و کوللە (السمك والجراد) چونکە (إبن عمر) خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ گوتوویەتی: (أُحِلَّتْ لنا ميتتان ودمان: فالميتتان، السمك والجراد، والدمان: الكبد والطحال) رواه البيهقي وهو صحيح وفي حكم المرفوع كما قال النووي[1]، واتە: دوو مردارو دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵ کراون: دوو مردارەکان ماسیو کوللەن، وە دوو خوێنەکانیش جەرگو سپڵن.

ئەم شتانەی ڕابردن، تێکڕای زانایان یان بە لای کەمەوە زۆربەی هەرە زۆریان بە پیسیان دادەنێن، چەند شتێکی دیکەش هەن کە زانایان تیایاندا جیاوازن کە ئەمانەی خوارێ سەرەکی یەکانیانن:

دە: ڕشانەوە (القيء):

کە وەك (نووی) گوتوویەتی[2]: زۆربەی جەماوەری زانایان بە پیسی دەزانن بە هەر شێوەیەكو لە هەر گیاندارێکەوە بێ، ئینسانو غەیری ئینسان.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٥١٦.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٥٠٩، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٢٩.

یازدە: خوێن (الدم):

ئەمیش زانایان تێیدا راجیایی (إختلاف)یان هەیەو، هەندێکیان بۆ وێنە: (نووي) گوتوویەتی[1]: (والدلائل على نجاسة الدم متظاهرة ولا أعلم فيه خلافاً عن أحد من المسلمين إلا ما حكاه صاحب الحاوي عن بعض من المتكلمين أنه قال: هو طاهر، ولكن المتكلمين لا يعتد بهم في الأجماع والخلاف على المذهب الصحيح..)، واتە: وە بەڵگە لەسەر پیسیی خوێن زۆرو زەوەندن‌و نەمزانیوە هیچ کەس لە مسوڵمانان لەوبارەوە ڕای جیاوازی بێ جگە لەوە کە خاوەنی (الحاوي) لە هەندێك لە زانایانی (علم الكلام)ەوە گێڕاویەتیەوە کە گوتوویەتی: خوێن پاکە، بەڵام زانایانی کەلام لە بواری ئیجماع‌و خیلافدا بە پێی بۆچوونی ڕاست گوێیان نادرێتێ.

هەشیانە پێی وایە کە خوێن پاکە بێجگە لە خوێنی بێنوێژی (دم الحيض)[2]، بەڵام وا پێ دەچێ رای ئەوانە ڕاستترو بەهێزتر بێت کە هەموو جۆرەکانی خوێن بە پیس دەزانن، ئەوەندە هەیە لە کاتی ناچاری‌و تێگیراوی دا وەك کاتی جەنگ‌و بریندار بوون، چاوپۆشی لە خوێنی زۆرو لە کاتی ئاساییشدا چاوپۆشی لە خوێنێکی کەمکراوە، وەك لە دەقەکانی سوننەتدا گێڕراوەتەوە، بۆ وێنە: (عن الحسن البصري رحمه الله قال: مازال المسلمون يصلون في جراحاتهم) رواه البخاري، واتە: بەردەوام مسوڵمانان بە برینەکانیانەوە نوێژیان کردوە.

هەروەها دەربارەی (عمر بن الخطاب) خوا لێی رازی بێ گێرراوەتەوە کە پاش بریندار کرانی لەلایەن (أبو لؤلؤة المجوسي)یەوە نوێژی کردوەو برینەکەشی خوێنی لەبەر ڕۆیشتوە.

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٥١٤.

٢) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٣٩، ٤٠، وە بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص٢٤.

دوازدە: پاشەڕۆك‌و میزی ئەو گیاندارانەی كە گۆشتیان دەخورێ:

زانایان لەوبارەشەوە رایان جیاوازەو بەشێكیان كە (مالك وأحمد وأوزاعي و نخعي و زهري و.....)و هەندێك لە شافیعییەكان، وەك (رافعي و أبو سعيد الاصطوي والقاضي الروياني وابن خزيمة وابن المنذر وابن حبان)[1] یان لە نێودان دەڵێن: هەر گیاندارێك گۆشت‌و یان گۆشت‌و شیری بخۆرێ، میزو پاشەڕۆكیشی پاكە، هەندێكیشیان وەك حەنەفییەكان‌و هەندێك لە شافیعیەكان میزو پاشەڕۆكی هەموو گیاندارێك بە پیس دەزانن، بەڵام رای یەكەم كە رای زۆربەیە لە راستییەوە نزیك ترە، بەڵگەشیان ئەم فەرموودەیەیە: (عن أنس أبن مالك أن رهطاً من عُكَلْ أو قال عرينة قدموا فاجتووا المدينة فأمر لهم رسول الله ﷺ بلقاح وأمرهم أن يخرجوا فيشربوا من أبوالها وألبانها) متفق عليه، واتە: كۆمەڵێك لە عوكل یان گوتی عورەینە هاتن -بۆ مەدینە- بەڵام ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەكەوت، جا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی كرد كە چەند حوشترێكی شیردەریان بۆ تەرخان بكرێ‌و فەرمانی كرد بچنە دەرێ‌و لە میزو شیری حوشترەكان بخۆنەوە.

(إبن المنذر) گوتوویەتی[2]: (هەر كەسێك پێی وابێ كە ئەوە تایبەتە بەو كۆمەڵەوە نەیپێكاوە، چونكە بە بەڵگە نەبێ ئەوە ئیسپات نابێ، هەروەها دان پێداهێنانی زانایان كە قشپلی مەڕو بزن لە بازار بفرۆشرێ‌و بەكارهێنانی میزی حوشتر لە داوو دەرماندا بەڵگەی پاكیی پاشەڕۆك‌و میزی ئەو جۆرە گیاندارانەیە)[3].

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص٦٠.

٢) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەڕە.

٣) (إبن تيمية) گوتوویەتی: (پاشەڕۆك و میزی ئەو گیاندارانە كە گۆشتیان دەخورێ بەڕای زۆربەی زانایان پاكن‌و گەلێك بەڵگەی شەرعی لەوبارەوە هەن)، بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٢، ص٢٤.

شایەنی باسیشە کە میزی سەرجەم گیاداران‌و ئینسانیش هەرناوێکی هەیە کە بریتیە لە (بول)، بەڵام پاشەڕۆکیان ناوی جیاجیای هەیە، جاری ناوی گشتی پاشەڕۆکی هەموویان (رجیع)ە، کە وشەی: (پاشەڕۆك) لە کوردیدا پڕ بە پێستیەتی، پاشان گیاندارانی یەك سم (حافر) پاشەڕۆکەکەیان پێی دەگوترێ: تەرس (روث)، واتە: کەرو ئێسترو ئەسپ‌و ماین، وە پاشەڕۆکی حوشترو مەڕو بزن پێی دەگوترێ قشپل -پشقل- (بعر)، وە پاشەڕۆکی ڕەشەوڵاخ (گاو مانگاو کەڵو گامێش) پێی دەگوترێ: ریخ -شیاکە- (سرجین) وە (زبل)، بە ئیشك بووەوەیش بە کوردی (تەپاڵە)ی پێ دەڵێن.

پاشەرۆکی باڵندەو پەلەوەریش بە گشتی جیقنە (ذرق)ی پێی دەگوترێ.

سێزدە: گیانداری پیسایی خۆر (الحيوان الجلاّلة):

بۆیە بەو جۆرە گیاندارانە دەگوترێ (جلالة) کە پیسایی‌و جیقنەو تەرس‌و ریخ دەخۆن، چونکە (جلة) ناوە بۆ قشپل‌و تەرس‌و پاشەرۆك بە گشتی.

ئەو گیاندارانەش کە جاری وا هەیە بە خواردنی پیساییەوە رادێن، دەگونجێ حوشتر یان مانگا یان مەڕو بزن یان مریشك‌و مراوی‌و قاز بن، جا ئەو جۆرە گیاندارانە هەم گۆشتیان‌و هەم شیریان‌و هەم سواربوونیشیان قەدەغەیەو لەوبارەوە چەندان دەق هەن، بۆ وێنە: ((عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: نهى رسول الله ﷺ عن شرب لبن الجلالة)) رواه الخمسة إلا ابن ماجه وصححه الترمذي.

(عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنهم قال: نهى رسول الله ﷺ عن لحوم الحمر الأهلية وعن الجلالة، عن ركوبها وأكل لحومها) رواه أحمد والنسائي وأبو داوود، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی کەری ماڵی قەدەغە کردوە، وە گیانداری (جەللالە)ی قەدەغە کردوە سواربوونی‌و خواردنی گۆشتەکەی.

چواردە: بەرماوەی گیانداران (سؤر الحيوانات):

وشەی (سؤر) کە کۆیەکەی (آسار)ە وە بە کوردی (بەرماو)ی پێی دەڵێن، بە پاشماوەی ئەو خواردن و خواردنەوەیە دەگوترێ کە ئینسان یان گیاندار دەیخۆن و دەیخۆنەوەو لێیان دەمێنێتەوە.

جا زانایان دەربارەی (بەرماو)ی ئینسان چ مسوڵمان بێ چ کافرو چ نێرو چ مێ زۆربەیان رایان وایە کە پاکە[1].

وە تێکڕایان[2] دەربارەی بەرماوی سەگ و زۆربەی[3] هەرەزۆریشیان دەربارەی هی بەراز (خنزير) یەك دەنگن کە پیسەو دەبێ ئەو دەفر (إناء)ەی کە تێشیاندا خواردوەو خواردۆتەوە بشۆردرێ و پاك بکرێتەوە.

وە دەربارەی بەرماوی سەرجەم گیاندارانی دیکەیش بە یەك سم و ئاژەڵ (أنعام)و دڕندەو پەلەوەرەوە، زۆربەیان[4] ڕایان وایە کە پاکەو بە کەڵکی خواردنەوەو پاك خاوێنیش دێ مادام نەگۆڕابێ.

ئەمەش چەند دەقێك کە زانایان بۆ ئیسپاتی قسەو بیروڕایەکانیان بە بەڵگەیان هێناوەتەوە:

جارێ بۆ ئیسپاتی ئەوە کە بەرماوی ئینسان ئەگەر کافرو هاوبەش بۆ خوا دانەر (مشرك)یش بێت، هەر پاکە ئەوەیان بە بەڵگە هێناوەتەوە کە چەندان جار نوێنەر (وفد)ی کافران بە خاوەن کتێب و هاوبەشدانەرەوە هاتوونە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و خواردن و خواردنەوەشیان خواردوەو چاکی و چۆنی و تێکەڵیشیان لەگەڵ پێغەمبەرو ﷺ مسوڵماناندا بووەو هاتوونەتە مزگەوت و

---

١) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص٢٥، وە: (فقه السنة)، ج١، ص٢٥.

٢) وەك پێشتریش باسمان کرد.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٥٢٤، بەڵام (مالك) رای وایە تا زیندوو بێ پاکە.

٤) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٥٤٠، وە بڕوانە: (بداية المجتهد)، ج١، ص٣٠، ٣١.

پێغەمبەریش ﷺ نەیفەرمووە ئەو شتانە بشۆنەوە كە ئەوان خواردنو خواردنەوەیان تێدا خواردوون، خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ..﴾ (التوبة -٦)، واتە: وە ئەگەر یەكێك لە هاوبەشدانەرەكان پەنای لێ خواستی پەنای بدە، بۆ ئەوەی گوێ بیستی فەرمایشتی خوا بێت كە (قورئان)ە پاشان (ئەگەر مسوڵمان) نەبوو بیگەیەنەوە شوێنی ئاسایشو دڵنیایی خۆی.

جا بێگومان لەو هەموو پەنادانو حەواندنەوەو كەینو بەینەدا بابای (مشرك) پێویستی بە جزمەتو خواردنەوەو شتنو شوار دەكاتو، نەشزانراوە مسوڵمانان هیچ پارێزێكیان لەوبارەوە لە (مشرك)ەكان كردبێ.

بۆ خاوەن كتێبەكان (أهل الكتاب)یش خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ..﴾ (المائدة -٥)، واتە: وە خواردنی ئەوانەی كتێبیان پێ دراوە بۆ ئێوە پاكو ڕەوایە وە خواردنی ئێوەش بۆ ئەوان پاكو ڕەوایە، وە ئافرەتانی پاكیزەی بڕوادارو ئافرەتە پاكیزەكانی ئەوانە كە بەر لە ئێوە كتێبیان دراوەتێ -بۆتان ڕەوان-، وە ئایەتی: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ (التوبة -٢٨)، واتە: بێگومان هەر هاوبەش دانەرەكان پیسن، وەك زانایان گوتوویانە مەبەست پێی پیسیی مەعنەوییە كە شیركو كوفرو خراپەكانیانە نەك پیسی جەستەو ئەندامەكانیان.

بۆ بەرماوی سەگیش پێشتر فەرموودەمان لەسەر هێناوەو، بۆ هی بەرازیش لەبەر زێدە پیسییو پۆخڵیو قیزەونیو زانایان گوتوویانە:[1] لە سەگ پیسترو خراپتریشە، وە (ابن المنذر) گوتوویەتی[2]: زانایان لەسەر پیسیی بەراز یەك

---

١) بروانە: (المجموع)، ج٢، ص٥٢٤، وە بروانە: (بداية المجتهد)،ج١، ص١،وە بروانە: (فقه السنة)، ج١،ص٢٦.

٢) هەمان سەرچاوە.

دەنگن، بەڵام وەك (نووي) گوتوويەتی:[1] مادام (مالك) بە زيندوويی بە پيسی نەزانيبێ يەكدەنگی (اجماع)ی لەسەر دانەمەزراوە.

بەڵگەی پاكيی بەرماوی گيانداراني ديكەيش ئەم دەقانەن:

أ-(كبشة بنت كعب بنت مالك) كە هاوسەری كوڕی (أبو قتادە) بووە، گێڕاويەتەوە كە ڕۆژێك (أبو قتادە) هاتۆتەوەو ئەويش ئاوی دەست نوێژی بۆ ڕۆ كردوەو پشيلەيەكيش هاتوەو لێی خورادۆتەوە، ئەويش (واتە أبو قتادة) دەفرەكەی بۆ لاركردۆتەوە تا خواردوويەتيەوە، (كبشة) دەڵێ: كە ديتمی تەماشا دەكەم، گووتی: ئەی كچی برام پێت سەيرە؟! گوتم: بەڵێ، گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی: (إنها ليست بنجس إنها من الطوافين عليكم والطوافات) رواه الخمسة وقال الترمذي: حديث حسن صحيح[2]، واتە: ئەمە (واتە پشيلە) پيس نيە چونكە لەو گياندارانەيە كە زۆر بەسەرتان دا دەگەڕێن‌و دەسووڕێن.

ب- (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: سأل رسول الله عن الحياض التي بين مكة والمدينة، فقيل أن الكلاب والسباع تَرِدُ عليها، فقال: لها ما أخذت في بطونها ولنا ما بقي شراب وطهور) أخرجه الدار قطني، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەی ئەو گۆماوانەی نێوان مەككەو مەدينە پرسياری لێكراو گوترا: سەگ‌و دڕندەكان دەچنە سەريان‌و لێيان دەخۆنەوە! فەرمووی: بۆ ئەوان (واتە: سەگ‌و دڕندەكان) ئەو مافە هەيە كە لە زگی خۆيان دا هەڵيگرن، ئەوەيش كە بۆ ئێمە دەمێنێتەوە بۆ خواردنەوەيەو پاك‌و پاككەرەوەيشە.

---

١) هەمان سەرچاوە.

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص٤٣، ٤٤.

پازدە: شەڕاب (الخمر):

زۆربەی جەماوەری[1] زانایان شەڕاب بە پیس دەزانن‌و ئەم ئایەتەش بە بەڵگە دەهێننەوە: ﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ﴾ (المائدة -٩)، واتە: بێگومان شەڕاب‌و قومارو بتەکان‌و (زەلەم)[*]ەکان پیسن لە کردەوەی شەیتانن‌و خۆیان لێ دوور بگرن...

بەشێك[2] لە زانایانیش لایان وایە کە شەڕاب هەرچەندە حەڕامە، بەڵام پیس نیەو دەڵێن ئایەتی ناوبراویش پیسی شەڕاب ناگەیەنێ‌و چونکە مەبەست لە پیسییان پیسیی مەعنەوییە بە بەڵگەی ئەوە لەڕیزی (قومارو بت‌و تیر)دا هاتوەو، بێگومان هیچ کام لەو سێیانەش ئینسان بەدەست لێدانیان دەستی پیس نابێ، کەواتە شەڕابیش بەهەمان شێوە، هەڵبەتە مەرجیش نیە هەر شتێك حەڕام بێت پیسیش بێت بەڵکو زۆر شت پیس نیەو حەڕامیشە، بۆ وێنە پارەی دزراو، تووتن، تلیاك، ژەهر...هتد.

بە بۆچوونی بەندەش ڕای دووەم ڕاستترو بەڵگەدارترە، چونکە ئەصڵ لە هەموو شتێکدا پاکییە (الأصل في الأشياء الطهارة)و بەبێ بەڵگەیەکی ڕوون‌و بێ چەندو چوونیش بۆمان نیە شتێکی بە پاك دانراو بە پیس دابنێین.

---

١) کە (ابو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد)یان لەنێودان، بەڵام (نووي) و (غزالي)یش ڕایان بەلای پیس نەبوون دایە، بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٤٣، ٤٤، وە بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٣٢، ٣٣.

*) (أزلام) کۆی (زلم)ە کە تیری بێنووکەو بۆ (یانسیب) بەکاریان هێناوە.

٢) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٤٣ و ٤٤، وە بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص ٢٣ و ٢٤.

شازدە: تۆو (مني):

دەربارەی تۆو (مني) زانایان ڕایان جیاوازەو زۆربەیان[1] کە (سعید بن المسیب وعطاء وإسحاق بن راهویه وأبو ثور و داود والشافعي وأبن المنذر وأحمد في أصح الروایتین) یان لە نێودان بە پاکی دەزانن‌و، (ثوري وأوزاعي وأبو حنیفة ومالك)یش[2] بە پیسی دەزانن، واش پێ دەچێ ڕای جەماوەرو زۆربە ڕاستتر بێت کە ئەم فەرموودەیە یەکێکە لە بەڵگەکانیان: (عن عائشة رضي الله عنها قالت: لقد رأیتني أفركه من ثوب رسول الله ﷺ فَرْكاً فیصلي فیه) رواه مسلم وأصحاب السنن، واتە: جاری وابووە کە لە پۆشاکی پێغەمبەری خوا ﷺ پرواندوومە بە پرواندن وە نوێژی پێوەکردوە، (واتە: مەنی یەکەی لێ پرواندوە).

جا دەڵێین ئەگەر مەنی پیس بوایە نەدەبوو بهێڵرێ پێیەوە ئیشك بێتەوەو نەدەبوو بە پرواندنیش وازی لێ بهێنرێ‌و، دەبوایە بشۆردرێ وەك پیسییەکانی دیکە، بەڵام وەك (نووي) گوتوویەتی[3] و(الحافظ أبن حجر)یش پشتگیری کردوە،[4] ئەگەر حوکم بە پاکێتی (مەنی)یش بکرێ، بێگومان شۆردنەوەی بەرگ‌و پۆشاك‌و خاوێن کردنەوەی لێی، هەر شتێکی سوننەت‌و پەسەندە، چونکە هەندێك لە فەرموودەکان باسی شۆردنەوەیان تێدایە، بەتایبەتی ئەگەر مەنی یەکە تەڕ (رطب) بێ، کە ئەمە یەکێکیانە: (عن عائشة رضي الله عنها قالت: كنت أغسل الجنابة من ثوب النبّي ﷺ..) متفق علیه وهذا لفظ البخاري، واتە: من شوێنەواری لەش پیسیم لە بەرگ‌و پۆشاکی پێغەمبەر ﷺ دەشۆریەوە.

ئاشکراشە کە لە هەر مەسەلەیەکدا بەڵگەکان لە بەهێزیدا لە یەك نزیك بوون، وا باشە ئینسان ئیحتیات بکات‌و لای خۆپارێزی لە گوناح بگرێ.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص ٥١١، ٥١٢، وە بڕوانە: (الأدلة الرضیة)، ص ٣، ٢٤.

٢) هەمان سەرچاوە.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، چ ٥١١، وە بڕوانە: (نیل الأوطار)، ج١ ص٦٧.

٤) بڕوانە هەمان سەچاوەی پێشوو.

حەڤدە: کێم و زووخاو (القيح وماء القروح):

ئەمیش وەك (نووي) گوتوویەتی[1]: بەبێ راجیایی (اختلاف)ی پیسە، مەگەر بە شێوەیەك بێ کە ئاوێکی روون بێتو زەردکاوێکی سادە بێت، ئەوەی ڕاستتر ئەوەیە کە پاك بێت.

هۆکاری بە پیس لەقەڵەمدانی کێمو زووخاویش وەك (نووي) گوتوویەتی[2] وە لە رووی زانستی پزیشکی (علم الطب)یشەوە سەلمێنراوە، ئەوەیە کە کێمو زووخاو لە ئەسڵدا خوێن بووەو پاشان گۆڕاوەو بۆگەنیش بووە، جا ئەگەر ئەسڵەکەی پیس بێ، دەبێ خۆی چاکتر بە پیس دابنرێ.

بەڵام ئەو شتانەی دیکە کە لە جەستەی[3] ئینسان پەیدا دەبن، وەك ئارەقە (العرق)و لیکاو (لعاب)و تف (بصاق)و بەڵغەمو چڵم (مخاط)و فرمێسك.. ئەوە زانایان بە پاکیان داناون، هەروەها ئەگەر هی گیاندارانی دیکەش بن جگە لە سەگو بەراز[4].

ئێستاش کە جۆرەکانی پیسی (نجاسه)مان سەرژمێرکردن، با بەکورتی باسی لابردنیشیان بکەین، ئەویش لە چوار خاڵی سەرەکیدا:

یەکەم : وەك پێشتریش گوتمان ئەسڵ لە پاكو خاوێنیداو لە پاککردنەوەدا ئاوە، کەواتە دەبێ هەموو شتێك کە پیس بوو بە ئاو پاك بکرێتەوە مەگەر ئاو نەبێ، ئەو کاتە دروستە ئەگەر بە شێوەیەکی کاتی (مؤقت)یش بێ جێدار (بديل)ەکەی کە گڵ (تراب)ە بەکار بهێنرێ بە مەرجێك شەرع رێی دابێ کە لەو حاڵەت و شتەدا بەکاربهێنرێ.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص ٥١٥.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

٣) چ مسوڵمان بێ چ نا مسوڵمان، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٥١٦.

٤) سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگو لاپەڕە، بێگومان تفو بەڵغەمو چڵمو لیکاو قیزەوەنو بێزلێکراونو خۆ لێ پاراستنیان پێویستە، بەڵام نوێژیان پێوەیەو لە ڕووی شەرعەوە پیس نین.

دووەم : بەڵام بێگومان خاوێن کردنەوەی شتە پیس بووەکان بەپێی جیاوازی شتەکانو جۆری پیسییەکەیان جیاجیایە، بۆ وێنە:

أ- **جەستەو پۆشاك:** هەرکاتێك جەستەی ئینسانو بەرگو پۆشاکی پیس بوون، پێویستە بە ئاوی پاك بکرێنەوەو هێندە بشۆرێن هەتا هیچ شوێنەوارێکی ئەو پیسی یە لە تامو بۆنو ڕەنگ بەو شوێنەوە نامێنێ.

بەڵام ئەگەر ئاو چنگ نەکەوت ئایا گڵ لە جیاتی وی بەکاردەهێنرێ؟! جارێ بۆ بەرگو پۆشاك ئەوە زانایان یەك قسەن کە نابێ، بۆ جەستەش جەماوەریان دیسان رایان وایە کە نابێ، بەڵام هەندێکیان وەك (ثوري وأوزاعي وأبو ثور) گوتوویانە: بە گڵ شوێنەکەی دەسڕێتەوەو نوێژەکەی دەکات، بەڵام بێگومان ڕای جەماوەر بەهێزترە، چونکە بێگومان گڵ (تراب) جێداری ئاوەو دەبێ بەس لەو شتانەداو لەو شوێنانەشدا جێداری بکات کە شەرع مۆڵەتی داوە[1].

پێشتریش ئەو فەرموودەیەمان هێنایەوە کە (بخاري ومسلم) لە (أسماء بنت أبي بكر)ەوە گێڕاویانەتەوە دەربارەی چۆنیەتی پاککردنەوەی بەرگ لەخوێنی حەیز.

بەڵام دامێنی کراسی ئافرەت لەم حوکمە گشتی یە هەڵاوێردراوە وەك لەم فەرموودەیەدا دەردەکەوێ:

(عن أم ولد لأبراهيم بن عبدالرحمن بن عوف أنها سألت أم سلمة زوج النبّي ﷺ فقالت: إني أمرأة أطيل ذيلي وأمشي في المكان القذر؟ فقالت أم سلمة: قال النبّي ﷺ يطهره ما بعده) رواه مالك وأصحاب السنن إلا النسائي وصححه الألباني[2]، واتە: ئافرەتێك لە (أم سلمة)ی هاوسەری پێغەمبەری ﷺ پرسیو گوتی: من ئافرەتێکم دامێنی کراس درێژ دەکەم بە شوێنی پیسیشدا دەڕۆم؟ (أم سلمة) -خوای لێی رازی بێ- گوتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی ئەو —زەوی یە-ەی دوایە پاکی دەکاتەوە.

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٢٤٠.

٢) بڕوانە: (الوجيز في فقة السنة والكتاب العزيز)، عبدالعظيم بن بدوي، ص٢٢.

هەروەها میزی منداڵی شیرەخۆرو نێرینە، کە بەرجەستە، یان بەرگ بکەوێ، وەك هی کچ شۆردنی ناوێو بەس ئاوی لـێپرژاندنی دەوێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (يغسل من بول الجارية ويرش من بول الغلام) رواه أبو داود والنسائي، واتە: میزی کچۆڵە -ئەگەر بەر جەستە، یان بەر بەرگ کەوت- دەشۆرێتەوە، بەڵام بۆ میزی کوڕۆکە ئاوی لـێدەپرژێنرێ.

پێشتریش باسمان کرد ئاشقاو (مذي)یش شوێنێك لە جەستە، کە بەری کەوتوە دەشۆرێ، بەڵام بۆ بەرگو پۆشاك ئاو لـێپرژاندنی بەسە.

ب- ژێرەوەی پێڵاوو نەعل: ئەمیش وەك پێشتریش باسمان کرد بە هۆی سڕینەوە بە زەوی پاك دەبێتەوە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (إذا وطأ أحدكم بنعله الأذى فإن التراب له طهور) رواه أبو داود: ئەگەر یەکێکتان بە نەعلەکەی پێی لە پیسایی نا، ئەوە گڵ پاککەرەوەیەتی.

ج- زەویو خاك: ئەمیش ئەو پیسیەی، کە کەوتۆتە سەریو چوو بووە نێوی -بۆ وێنە میز- ئەوە بە ئاو پێداکردن پاك دەبێتەوە، وەك پێشتریش باسمان کردو ئەو فەرموودەیەمان لەسەر هێنایەوە، کە (بخاري وأصحاب السنن) دەربارەی (أعرابي)یەکە گێڕاویانەتەوە، بەڵام ئەگەر جورمی هەبوو -بۆ وێنە پیسایی- ئەوە دەبێ لاببرێو پاشان شوێنەکەی بشۆرێ.

هەروەها ئەگەر پیسیەکە جورمی نەبوو، بە ئیشك بوونەوەش هەر پاك دەبێتەوە، چونکە (عائشة) خوا لـێی رازی بێ گوتوویەتی: (زكاة الأرض يبسها) رواه أبن أبي شيبة[1]، واتە: ئیشك بوونەوەی زەوی، پاکبوونەوەیەتی.

د- پێستی مردارەوەبوو: پێشتر باسمان کرد، کە بە خۆش کردنو دەباغ کران پاك دەبێتەوە، کە ئەوە ڕای زۆربەی هەرە زۆری[2] زانایانەو هەنێکیشیان -بۆ

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٣٤.

٢) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى)، ج٢٢، ص٥٣، ٥٤.

وێنە- (مالك) لە ڕای باو (مشهور)یدا پێیان وایە پێستی مردار (میتة) بە خۆشکردن (دباغ) پاك نابێتەوە، بەڵام، ڕای زۆربە ڕاست ترەو فەرموودەی زۆر پشتگیری دەکەن، بۆ وێنە: (عن أبن عباس أن النبّي ﷺ مر بشاة میتة فقال: هلاّ أستمتعتم بأهابها! قالوا: یا رسول الله إنها میتة! قال: إنما حرم من المیتة أکلها) متفق علیه، واتە: پێغەمبەر ﷺ بەلای مەڕێکی مرداردا تێپەڕی فەرمووی: دەبوایە کەڵك لە پێستەکەی وەربگرن! گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ئەوە مردارە، فەرمووی: مردار تەنیا خواردنی حەرامە.

ئنجا لەوبارەوە کە ئایا چ جۆرە گیاندارێك پێستی لە دەباغ دێ و، چ جۆرە گیاندارێك پێستی لە دەباغ نایەت، زانایان ڕایان جیاوازە:

(داود الظاهري وأبو یوسف) ڕایان وایە، پێستی هەموو شتێك تەنانەت بەراز (خنزیر)یش بە دەباغ پاك دەبێتەوە، بەڵام (أبو حنیفه) ڕای وایە، کە بەس پێستی بەراز بە دەباغ پاك نابێتەوە[1].

(شافعي)و (أحمد)یش لە قسەیەکدا ڕایان وایە، کە جگە لە (سەگو بەراز) پێستی هەموو گیاندارێك لە دەباغ دێو پاك دەبێتەوە[2].

زۆر لە فەرموودە ناسانو (أحمد)یش لە قسەیەکی دیکەدا ڕایان وایە کە هەر گیاندارێك بەسەربڕین (ذکاة) گۆشتەکەی بۆ خواردن حەڵاڵ نەبێ پێستیشی بە دەباغ پاك نابێتەوە[3]، واش پێ دەچێ ئەم ڕایەی دوایی لە هەموویان ڕاستتر بێت، چونکە لە چەند فەرموودەیەکدا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ بەکارهێنانی پێستی دڕندەکان (سباع)ی قەدەغە کردوە، بۆ وێنە: (عن أسامة بن عمیر الذهلي أن النبّي ﷺ نهی عن جلود السباع) رواه أحمد وأبو داود والنسائي.

---

١) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ، ص٥٥، ٥٦ وە: (المجموع) ج١ ص٢٧١، ٢٧٢.

٢) هەمان سەرچاوە.

٣) هەمان سەرچاوە.

ڕوونکردنەوەیەکی گرنگ دەربارەی پاکێتی: ئێسكو سمو پێچكو قۆچو نینۆكو ددانو موو و خوریو تووكو پەڕی مردارەوەبوو:

زانایان لەبارەی ئەوانەی سەرێ کە بە عارەبی بە ڕیز ناوەکانیان ئاوایە: (عظم)و(حافر)و(ظلف)و(قرن)و (ظفر)و(سن)و (شعر)و (صوف)و (وبر)و (ریش)، سەبارەت بە پاکییو پیسییان ئەگەر هی مردارەوەبوو (میتة) بن ڕایان جیاوازە:

هەرچی (شافعي)یە لە ڕای باو (مشهور)ی داو (أحمد) لە ڕیوایەتێکیدا پێیان وایە هەموویان پیسن.

(مالك و أحمد)یش لە ڕای باویاندا پێیان وایە، ئێسكو هاووێنەکانی پیسنو (موو)و هاووێنەکانیشی پاکن.

(أبو حنیفة)و هەرکام لە (مالك وأحمد)یش یەکی لە قسەیەکیاندا هەموو ئەو شتانە بە پاك دەزانن، هەروەها (داود الظاهري)یش هەمان ڕای هەیە(*).

واش پێ دەچێ کە هەر ڕای سێیەم ڕاستو دروست بێ وەك (إبن تیمیة) گوتوویەتی(**): چونکە وەك زۆرجاری دیکە گوتراوە: ئەسڵ لە هەموو شتێکدا پاکییە، مەگەر بەڵگە هەبێ لەسەر پیسیی.

بەڵگەی ڕاستی ڕای هەڵبژێردراویش ئەویش ئەوەیە، کە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ (المائدة -٣)، واتە: مردارتان لێ قەدەغە کراوە، جا بێگومان مردار (میتة) پێچەوانەی زیندوو (حي)ەو، زیندوویەتیو ژیان (حیاة)یش دوو جۆرە: ژیانداریی (حیواني)و ڕووەکیی (نباتي)، وە تایبەتمەندی ژیاندار پێنج هەستەکانو جمو جۆڵی ئازادانە (الحس والحركة الإرادیة)یە، بەڵام تایبەتمەندی ڕووەك گەشەکردن (النمو)ە، جا ئاشکراشە کە مەبەست لە (حُرِّمَتْ

---

*) بڕوانە: (مجموعة الفتاوی) ج٢ ص٥٧، وە بڕوانە: (المجموع) ج١ ص٢٩٥، ٢٩٦.

**) بڕوانە: (مجموعة الفتاوی) ج٢٢ ص٥٧.

عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) ئەو شتانەیە کە ژیانی ژیانداریی (حیواني)یان نامێنێ، نەك ڕووەکیی، بە بەڵگەی ئەوە کە درەختو ڕووەك (الشجر والزرع) پاش بڕانو ئیشك بوونیان بە پیس دانانرێنو بە مردوو ناو نابرێن، هەروەها خوای کاربەجێ، کە فەرموویەتی: ﴿وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ (النحل - ٦٥)، واتە: وە خوا لە ئاسمانیەوە ئاوی ناردۆتە خوارێو زەوی پاش مردنی پێ زیندوو کردۆتەوە، ئاشکراشە کە بە مردوو ناوبردنی زەویو خاك نابێتە مایەی بە پیس دانرانی.

جا ئێستا با سەرنج بدەین: بێگومان (موو[1]، تووك[2]، خوری[3]، پەڕوپۆ[*]) ژیانو زیندوویەتیەك، کە هەیانە لە شێوەو ڕەگەزی ژیانی ڕووەکە نەك ژیاندار، واتە: ژیانێکی ژیاندارانەی نیە، تاکو بە نەمانی بە مردوو دابنرێو سەرەنجام حوکمی مردار وەربگرێ لە پیسێتیدا، هەروەها ئەگەر هاتباو (مووو تووكو پەڕوپۆ) بە بەشێکی ئەو ژیاندارانە دانرابان، کە لێیان دەڕوێن، ئەوە بێگومان دروست نەدەبوو بە زیندوویەتی لێیان ببڕرێن، چونکە پرسیار لە پێغەمبەری خوا ﷺ کراوە دەربارەی کەسانێك کە بە زیندوویی (سنام)[4] حوشترو دونگی مەڕ دەبڕن؟ فەرموویەتی: (ما أبين من البهيمة وهي حية فهو ميت) رواه أبو داود وأبن ماجه وقال: هذا حيث حسن غريب، واتە: هەر پارچەیەك بەزیندوویی لە ئاژەڵ بکرێتەوە بەمردار دادەنرێ.

جا مادام سەرجەم زانایان لەسەر مردارێتی پارچە گۆشتی بە زیندوویەتی لە ئاژەڵ پچڕێنراوو پاکییو حەڵاڵیی (خوریو مووو تووكو پەڕوپۆ)ی بە زیندوویەتی

---

١) موو (شعر) وەك هی بزنو ڕەشەوڵاخ.

٢) تووك (وبر) هی حوشترە.

٣) خوری هی مەڕە.

*) پەڕوپۆ (ريش) هی پەلەوەری وەك مریشكو قازو قەلو مراوییە.

٤) وەك دوونگی (دوگ) مەڕ وایە بۆ ووشتر، بەڵام لەسەر لووتکەی پشتی یەتی.

لە ئاژەڵ بڕاوو لە پەڕەو دەرکێشراو، یەکدەنگن، کەواتە ئەو شتانە وەك گۆشت نین‌و بە هۆی مرداربوونی ئەو ژیاندارانەوە بە مردارو پیس دانانرێن.

دەربارەی ئێسقان و پێچك[1] و سم‌و قۆچ‌و نینۆك‌و ددانیش ئەگەر بگوترێ لەبەر ئەوەی هەست‌و ئازاریان هەیە بە بەشێك لە جەستەی ژیانداری مردار دادەنرێن!

لە وەڵامدا دەگوترێ: زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە کە ئەو زیندەوەرانەی خوێنیان نیە، کە لە زاراوی شەرع دا بە وشەی (ما لا نفس له سائلة) تەعبیریان لێ دراوەتەوە، وەك: مێش (ذباب)و قالۆنچەو سیسرکەو دووپشك‌و زەردەواڵەو هەنگ‌و پەپوولەو...هتد بە پیس دانانرێن‌و ئەگەر بکەونە نێوئاو یان شلەمەنی (سوائل)یشەوە پیس نابن، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (إذا وقع الذبابِ في إناء أحدكم ليغمسه ثم لينزعه، فإن في أحد جناحيه داءاً وفي الآخر شفاءاً) رواه البخاري، واتە: ئەگەر مێش کەوتە دەفری یەکێکتانەوە با نوقمی بکات‌و پاشان فڕێی بدات (وە خواردنەکەی واز لێ نەهێنێ) چونکە لە باڵێکیدا دەرد هەیەو لەوی دیکەیاندا چارەسەر![2]

کەواتە: هۆی پیسیی مردارەوەبوو ئەوەیە کە ئەو خوێنەی تێیدایە ماوەتەوەو حەپس بووە، جا ئەو زیندەوەرانەی خوێنیان تێدا نیە مادام بە مردنیان هیچ خوێنیان تێدا قەتیس نامێنێ بە پیس دانانرێن، دەجا بێگومان ئێسقان‌و ئەو شتانەش کە وەك وین هیچ خوێنیان تێدا نیە، مادام وابێ هیچ پاساو (مبرر)ی پیس بوونیان تێدا نیە.

لە کۆتاییدا دەڵێین: مادام پێغەمبەری خوا ﷺ وەك پێشتر فەرموودەکەمان هێنا دەربارەی مردار فەرموویەتی: (إنما حرم من الميتة أكلها) متفق عليه، کەواتە جگە لە خواردنی گۆشت‌و بەزو چەوری مردار، هەموو جۆرە کەڵك لێ وەرگرتنێکی

---

١) پێچك (ظلف) بۆ مەڕو بزن‌و ڕەشەوڵاخ لە جێی (سم)ی کەرو ئێسترو ئەسپە، بۆیەش لە کوردەواریدا بەو جۆرە گیاندارانە دەگوترێ (دوو سم)و بەوانی دیکەش یەك سم.

٢) زانیاری پزیشکی گەری (علم الطب)یش ئەو ڕاستیەی سەلماندوە.

دیکەی ڕەوایە، جا هەرچی پێستەکەیەتی پاش دەباغ، شتەکانی دیکەیش بە شێوەیەکی ئاسایی، وەوەك پێشتریش ئاماژەمان پێ دا ئەم ڕایە هی زۆربەی زانایانە هەرچەندە ڕاستو هەڵە بە زۆریی و کەمیی لایەنگرانو شوێنکەوتووانیان ناپێورێن، بەڵام وەك لە ئەنجامی توێژینەوەو لێکۆڵینەوەکانماندا دەردەکەوێ مەگەر چۆن دەنا کەمتر وایە ڕایەك زۆربەی زانایان لەسەری یەك دەنگ بن بێ هێزو بار لار (مرجوح) بێت، کۆتایی ئەم ڕوونکردنەوەیەش کە بە پێویستو گرنگم زانی ئەندازەیەکی لەسەر بڕۆم چونکە زۆر کەس پێویستی بە زانیاریو شارەزایی هەیە دەربارەی حوکمی پاکییو پیسیی ئەو شتانە کە باسکران، بەڵێ کۆتایی ئەم ڕوونکردنەوەیە بە قسەیەکی یەکێك لە گەورە پێشەوایانی شوێنکەوتووان (التابعین) دێنم کە (الزهري)یە گوتوویەتی[1]: (کان خیار هذه الأمة یتمشطون بأمشاط من عظام الفیل)، واتە: چاکانو صالحانی ئەم ئۆممەتە بە جۆرە شانەیەك سەرو ڕیشیان دادەهێناو شانە دەکرد کە لە ئێسقانی فیل دروست کرابوو[2].

ه- <u>ئاوێنەو شووشەو چەكو چەقۆو ئێسكو نینۆكو ... هتد</u>: ئەمانیش سەرجەم بە سڕرانەوە (مسح) پاك دەبنەوە، واتە ئەگەر بە شتێکی پاك بسڕڕێنەوە خاوێن دەبنەوە، چونکە، هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەری خوا ﷺ هەر بە چەكو چۆڵو شمشێرەکانیانەوە نوێژیان کردوە وەك خوای کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ﴾ (النساء -١٠٢)، واتە: وە ئەگەر -ئەی موحەممەد!- تۆ لە نێوانیان بوویو نوێژی -ی ترس-ت بۆ بەرپاکردن با کۆمەڵێك لەوان -بۆ ڕکاتی یەکەم- لەگەڵت ڕابوەستن، وە با چەکەکانیان بە دەستەوە بگرن..

ئاشکراشە کە شمشێرەکانیان زۆرجار بە خوێن بوون و هەر بە سڕینەوەشیان قەناعەتیان کردوە.

---

١) بڕوانە: (مجموعة الفتاوی)، ج٢٢، ص٥٩.

٢) بۆ نووسینی ئەو (ڕوونکردنەوە)یە سوودم لە (مجموعة الفتاوی)، ج٢٢، ص(٥٧ تا ٥٩) وەرگرتوە.

و- **رۆنو خورادەمەنی یە توندو شلەکان:** (الحافظ ابن حجر) گوتوویەتی[1]: (أبن عبدالبر) هێناویەتی کە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەگەر خواردەمەنیەکی توندو خەست پیسیەکی چووە نێو، دەبێ پیسیەکەو دەوربەرەکەیشی لەگەڵ فڕێ بدرێو، ئەوەی دیکە بە پاك دادەنرێ، بەڵگەشیان ئەم فەرموودەیەیە: (عن ابن عباس عن ميمونة رضي الله عنهم أن النبّي ﷺ سأل عن فأرة سقطت في سمن، فقال: ألقوها وما حولها فاطرحوه وكلوا سمنكم) رواه البخاري، واتە: دەربارەی مشکێك کە کەوتۆتە ڕوونێکەوە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا؟ فەرمووی مشکەکەو ئەوی دەروبەریشی فڕێ بدەنو رۆنەکەتان بخۆن.

بەڵام ئەگەر شلەمەنی بوو ئەوە زانایان دەڵێن: تازە پیس بووەو بە کەڵك نەماوەو هەندێکیشیان دەڵێن: خواردەمەنیە شلەکان (مائعات)یش هەر حوکمی ئاویان هەیەو مادام هیچ کام لە تامو بۆنو ڕەنگی نەگۆڕابێ هەر بە پاك دادەنرێ، ئەمەش ڕای (زهريو أوزاعي و بخاري)یە[2]، بەڵام هەرچەندە خاوەنی (فقه السنة) گوتوویەتی[3]: (وهو الصحيح) هەر ئەوە ڕاستە! من پێم وایە لە ڕاستیەوە دوورەو پیسیو میکرۆبی وا هەیە بەبێ گۆڕینی تامو بۆنو ڕەنگی رواڵەتی، خواردن وا لێ دەکات هەر کەس بیخوات لینگان نەگرێو نانو دۆی بابی خۆی نەخواتەوە.

سێیەم : شتێکی ئاشکراو ڕوونە کە بۆ پاککردنەوەی شتی پیس چ بە ئاو چ بە گڵو بەردو...هتد دەبێ پاککردنەوەکە بە جۆرێك بێ کە بە تەواوی ئەو پیسی یەو شوێنەوارەکانی لاببات، هەر بۆیەش دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ پاککردنەوەی جێگای زارو لیکی سەگ (حەوت کەڕەت شۆردن کە یەکەمیان

---

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٣٥.

٢) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٣٥.

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

بەگڵ بێ)ی داناوە[1]، چونکە وا دیارە بەو ئەندازەو شێوە شۆردنە نەبێ ئەو پیسیە لاناچێ!

دیسان شتێکی ڕوونو بێ چەندوچوونە، کە بەکارهێنانی هەر ماددەیەکی دیکە وەك تایتو صابوونو سیمو لفکە... هتد بە مەبەستی چاکترو زیاتر پاککردنەوە، شتێکی پەسەندو ڕەوایە، چونکە ئامانج لە شۆردنو پاکردنەوەیە بە چ شێوەیەك ئەو ئامانج (هدف)ە باشتر دابین بکرێ چاکترو پەسەندترە.

چوارەم : ئنجا ئەگەر ئینسان توانای خۆی بەکارهێنا لە پاککردنەوەی شتێکدا بەڵام شوێنەواری پیسییەکەی هەر پێوە ماو لانەچوو ئەوە لەو حاڵەتەدا قەیدێ ناکات، چونکە: ﴿لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا﴾ (البقرة -٢٨٦)، وە ئەم فەرموودەیەش لەوبارەوە هەیە:

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن خولة بنت يسار قالت: يا رسول الله ليس لي إلا ثوب واحد، وأنا أحيض فيه؟ قال: فإذا طهرت فاغسلي موضع الدم ثم صلي فيه، قالت: يا رسول الله إن لم يخرج أثره؟! قال: يكفيك الماء ولا يضر أثره) رواه أبو داود والبيهقي وصححه الألباني، واتە[2]: (خەولەی کچی یەسار) خوا لێی ڕازی بێ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا بەس کراسێکم هەیەو تێشیدا دەکەومە حەیزەوە؟ فەرمووی: ئەگەر پاك بوویەوە ئەو شوێنە بشۆ، کە خوێنی بەرکەوتوە پاشان نوێژی پێوە بکە، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەدی ئەگەر شوێنی هەر ما؟ فەرمووی: ئەوەندەت بەسە، کە بە ئاوێ بیشۆی وە مانەوەی شوێنەواری زیانت لێ نادات.

لێرەش کۆتایی بەم باسە دێنین لە باسێکی سەربەخۆشدا باسی تارەت گرتنو خۆپاکردنەوە لە میزو پیسایی دەکەین، بۆیە لێرە لێی گەڕاین.

١) پێشتر ئەو فەرموودەیەمان هێناو (مسلم) گێڕاویەتیەوە.

٢) بڕوانە: (الوجيز) ص٢١.

٣- لەش پیسیی گەورەو گچکە (الحدث الأكبر والأصغر)

لەش پیسی گەورە (الحدث الأكبر، الجنابة) بریتیە لەو حالەتەی کە بەسەر مرۆڤدا دێتو شۆردن (غسل)ی هەموو جەستەی لەسەر پێویست دەبێ بۆ پاکبوونەوەی، لەش پیسیی گچکە (الحدث الأصغر)یش بریتیە لە حالەتی بێ دەستنوێژی کە بە دەستنوێژ گرتن لادەچێ.

جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە لەش پیسیی گچکە (الحدث الأصغر) بەس بریتیە لە نەبوونی دەستنوێژو بە دەستنوێژ گرتنیش لادەچێ، لێرەدا لەسەری زۆر نادوێین هەتا لە بڕگەی شەشەمدا بە تایبەت باسی دەکەین، بەڵام لەش پیسی گەورە (جنابة) پێویستی بە توێژینەوەیەو لە چەند خاڵێکی کورتدا دەیخەینەروو:

یەك: هۆیەکانی لەش پیسیی (أسباب الجنابة):

١- دەرچوونی تۆو (مني) بە ئارەزووەوە (خروج المني بشهوة) بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیە:

(عن علي رضي الله عنه قال: سألت النبّي ﷺ عن المذي؟ فقال، من المذي الوضوء ومن المني الغسل) رواه ابن ماجه والترمذي وقال: حديث حسن صحيح، واتە: دەربارەی ئاشقاو پرسیارم لە پێغەمبەر ﷺ کرد؟ فەرمووی ئاشقاو دەست نوێژی دەوێ و تۆو (مني) هاتنەوەش خۆشۆردن.

٢- پێکەوە جووت بوونی پیاو ئافرەت (الجماع)، با تۆویشیان نەیەتەوە، بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیە:

(عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبّي ﷺ قال: إذا جلس بين شعبها الأربع ثم جهدها فقد وجب الغسل) وفي رواية مسلم (وإن لم ينزل) متفق عليه،

واتە: هەرکاتێك (مێرد) لە بەینی چوار پەلەکانی (ژن) دانیشت پاشان بەخۆیەوە گوشی ئەوە خۆشۆردن (بۆ هەردووکیان) فەرزە، وە لە ڕیوایەتێکی (مسلم)دا هاتوە: ئەگەر تۆویشی نەهاتبێتەوە.

٣- لە خەوندا ئاو هاتنەوە (الإحتلام) وێڕای هەبوونی نیشانە (قرینة)، بە بەڵگەی ئەم دەقە:

(عن أم سلمة رضي الله عنها قالت: جاءت أم سليم أمرأة أبي طلحة إلى رسول الله ﷺ فقالت: يا رسول الله إن الله لا يستحي من الحق، هل على المرأة من غسل إذا هي احتلمت؟! فقال رسول الله ﷺ: نعم إذا رأت الماء) متفق عليه، واتە: ﴿(أم سليم) هاوسەری (أبي طلحة) هاتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ وە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا بێگومان خوا لە هەقیدا شەرمی ناکات، جا ئایا ئەگەر ئافرەت ئیحتیلامی بوو خۆشردنی لەسەرە؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بەڵێ ئەگەر ئاوی بینی.

٤- کۆتایی پێ هاتنی بێنوێژی (إنقطاع الحيض)، بە بەڵگەی ئەم ئایەتە:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ...﴾ (البقرة -٢٢٢)، واتە: وە دەربارەی کەوتنە حەیزەوە پرسیارت لێ دەکەن، بڵێ ئەوە ئازار —و نەخۆشیە- جا لە کاتی بێنوێژییدا لە (چوونە لای) ئافرەتان دوورەپەرێزبن، وە هەتا پاك نەبنەوە توخنیان مەکەون، جا کاتێك کە خۆیان شۆرد لەو شوێنەوە کە خوا فەرمانی پێ کردوون بچنە لایان.

٥- کۆتایی پێهاتنی زەیستانی (إنقطاع النفاس)، بەڵگەی ئەمەش یەکدەنگی (إجماع)ی زانایانە، وەك هەر کام لە (ابن المنذر)[1] و (ابن جرير الطبري)[2] و

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٦٧، وە بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص ٣٧.

٢) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(نووي)[1] نەقڵیان کردوە.

٦- مسوڵمان بوون، زانایان دەربارەی پێویست بوون یان نەبوونی خۆشۆردن بەهۆی هاتنە نێو ئیسلامو مسوڵمان بوونەوە ڕایان جیاوازە، بەشێکیان کە (مالك وأحمد وأبو ثور) یان لەنێودانو (أبن المنذر)و (خطابي)، و (شوكاني)یش هەڵیانبژاردوە بە پێویستی دەزانن‌و، بەشێکیشیان کە (أبو حنيفة و شافعي)و بەپێی قسەی (نووي) زۆربەی زانایانیان لە نێودان، دەڵێن: تەنیا سوننەتەو فەرز نیە[2]، دیارە ئەوانەش کە خۆشردنی بابای کافر لە کاتی مسوڵمان بوونیدا بە پێویست دەزانن بەڵگەیان زۆرن بۆ وێنە:

* بەسەرهاتی مسوڵمان بوونی (ثمامة بن أثال) کە لە کۆتایی‌یەکەیدا ئەمە هاتوە: (فقال رسول الله ﷺ أطلقوا ثمامة فانطلق إلى نخل قريب، من المسجد فأغتسل ثم دخل المسجد فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: (ثمامة) ئازاد بکەن، ئەوجا یەکسەر چوو بۆ نێو باغێکی خورما کە لە مزگەوتەوە نزیك بوو، خۆی شۆرد، پاشان هاتەوە مزگەوت‌و گوتی: شایەدی دەدەم کە جگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، وە کە موحەممەد پێغەمبەری خوایە.

* عن قيس بن عاصم أسلم فأمره النبي ﷺ أن يغتسل بماء وسدر) رواه النسائي وأبو داوود والترمذي وصححه الألباني[3].

٧- مردن، مردنیش یەکی دیکەیە لەو هۆکارانەی کە شۆردنی ئینسان پێویست دەکەن، دیارە شۆردنی مردووش لەسەر مسوڵمانان فەرزەو زانایانیش لەسەر ئەوە یەکدەنگن[4]، هەرچەندە فەرموودەش لەوبارەوە زۆرن بۆ وێنە:

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢) بڕوانە: المجموع)، ج٢، ص١٧٢.

٣) بڕوانە: (الوجيز)، ص٤٤.

٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٣، و بڕوانة: (المغني والشرح الكبير)، ج١، ص٢٠٦.

* (عن أم عطية الأنصارية رضي الله عنها قالت: دخل علينا رسول الله ﷺ حين توفيت ابنته، فقال: أغسلنها ثلاثاً أو خمساً أو أكثر من ذلك...) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لێمان وەژوور کەوت کاتێك کە کچەکەی مردبوو، فەرمووی: سێ کەڕەتان بیشۆن یان پێنجان یان زیاتریش..

ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی: بێ نوێژیی (حيض) و زەیستانی (نفاس) و خوێنەچڕکە (استحاضة):

أ- بێنوێژیی (حيض): وشەی (حيض) لە ئەسڵی زماندا بە مانای ڕژان (سيلان) دێ‌و لە شەرع‌و عورفیشدا بەو خوێنە دەگوترێ، کە لە داوێنی ئافرەت دێتەدەرێ لە حاڵەتی ساغیدا، بەبێ هۆی منداڵ بوون‌و پەردەی کچێنی لاچوون[1].

وە زۆربەی زۆری زانایان ڕایان وایە کە بەر لە تەمەنی (٩) ساڵی ئافرەت نایبینێ، وە دەگونجێ هەتا کۆتایی تەمەن درێژە بکێشێ[2].

وە ڕەنگی خوێنی بێنوێژیی دەگونجێ سوورێکی تۆخی مەیلەو ڕەش، یان سووری ئاسایی، یان مەیلەو زەرد، یان لێڵ‌و بۆر بێت[3].

بەڵگەی ڕەنگ سووریی ئەوەیە، کە ڕەنگی ئەسڵی خوێنەو، بەڵگەی ڕەنگ ڕەش بوونیشی فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ: ((إذا كان دم الحيضة فإنه أسود يعرف))(رواه أبو داود والنسائي وابن حبان والدار قطني ورواه الحاكم وقال: على شرط مسلم).

بەڵگەی ڕەنگی زەردی لێڵ‌و بۆریش ئەم دەقەیە: (عن أم عطية رضي الله عنها قالت: كنا لا نعد الصفرة والكدرة بعد الطهر شيئاً) رواه أبو داود، و رواه

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٥٠، وە (فقه السنة)، ج١، ص٩١.
٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٧٤.
٣) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٩١، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٩٢.

البخاري. بدون كلمة بعد الطهر، واتە: ئێمە پاش پاكبوونەوەمان -لە خوێنی بێنوێژیی- زەردیو لێڵاییمان بە هیچ نەدەزانی. واتە: (لە كاتی بێنوێژییدا بە نیشانەی حەیزیان زانیوە، بەڵام پاش پاكبوونەوەو بەسەرچوونی حەیز حیسابی خوێنی حەیزیان بۆ نەكردوە)[1].

وە دەربارەی ماوەی كەوتنە بێنوێژیو ماوەی پاكبوونەوەو پاكیی نێوان دوو حەیزەوە زانایان قسەیان زۆر كردوون، بەڵام لە ڕاستیدا هیچ بەڵگەیەكی متمانەپێكراو لەوبارەوە نیە[2]، كەواتە بۆ پەی بردن بە كاتی بێنوێژیو پاكبوونەوە، چارە هەر ئەوەیە كە ئەوەی عادەتی خۆی بزانێ، عادەتی خۆی دەكاتە بنەماو پێوەر، ئەگەر نا، دەبێ هەوڵ بدات بە نیشانەكانی خوێنی حەیز بناسێتەوەو لە غەیری خۆی -غەیری حەیز- جیای بكاتەوە[3].

ب- زەیستانی (نفاس): بەو خوێنە دەگوترێ كە لە دامێنی ئافرەت دێتەدەرێ بەهۆی منداڵ بوونەوە، لای كەمی ماوەی هاتنەكەی تاو (لحظة)ێكەو لای زۆری یەكەشی چل (٤٠) ڕۆژە، چونكە (أم سلمة) خوا لێی ڕازی بێ گوتوویەتی: (كانت النفساء تجلِسُ على عهد رسول الله ﷺ أربعين يوما (رواه الخمسة إلا النسائي)، واتە: ئافرەتی زەیستان لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ چل ڕۆژ دادەنیشت (و نوێژی نەدەكردو ڕۆژووی نەدەگرت).

---

١) ئەمە ڕای زۆربەی زانایانە، وەك (أبو حنيفة)، مالك، سفيان، أوزاعي، شافعي، أحمد، أسحاق)، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٩٢.

٢) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص ٤٢، وە بڕوانە: (مجموعه الفتاوى)، ج٢٢، ص ٣٥٣.

٣) هەمان سەرچاوە.

بەڵام ئەگەر لە چل ڕۆژ زیاتر خوێنی دی ئەوە بەڕای زۆربەی[1] هەر زۆری زانایان بە خوێنی منداڵ بوونو زەیستانی دانانرێو نابێ لە چل ڕۆژ زیاتر واز لە نوێژ بهێنێ، وە (ترمذي) گوتوویەتی: (وقد أجمع أصحاب النبي ﷺ والتابعين ومن بعدهم على أن النفساء تدع الصلاة أربعين يوما، إلا أن ترى الطهر قبل ذلك فإنها تغتسل وتصلي...) واتە: وە سەرجەم هاوەڵانی پێغەمبەرو ﷺ شوێنکەوتووانیان لە دوایانەوە یەکدەنگن کە ژنی زەیستان چل ڕۆژ واز لە نوێژ دێنێ، مەگەر بەرلەوە پاکیی ببینێ، ئەوە دەبێ خۆی بشواتو نوێژ بکات.

دیارە لە کاتی خوێن دیتنی زەیستانیشدا وەك حاڵەتی حەیز ئافرەت نوێژی لەسەر نیەو بۆی نیە بیکات، هەروەها نابێت ڕۆژووش بگرێ، بەڵام دەبێ دوایی ڕۆژوەکانی بگرێتەوە، وە وەك (شوكاني) گوتوویەتی: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە زەیستانی لە هەموو شتێکدا کە حەرام دەکرێ یان بە ڕەوا دادەنرێ، وەك حەیز وایە، بەڵگەی ئەوەش کە ڕابرد ئەم دەقەیە:

(عن عاصم عن معاذة قالت سألت عائشة: مابال الحائض تقضي الصوم ولا تقضي الصلاة، قالت عائشة: كان يصيبنا ذلك فنؤمر بقضاء الصوم ولا نؤمر بقضاء الصلاة) رواه مسلم ورواه البخاري بلفظ قريب منه، واتە: پرسیارم لە (عائشة) کرد: بۆچی حەیزدار ڕۆژوو دەگێڕێتەوە بەڵام نوێژ ناگێڕێتەوە؟ عائیشە گوتی: ئێمە کاتی خۆی ئەم حاڵەتەمان تووش دەبوو، جا فەرمانمان پێ دەکرا کە ڕۆژوو بگێڕینەوە بەڵام فەرمانمان پێ نەدەکرا نوێژ بگێڕینەوە.

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص٣٥٨، وە (فقه السنة)، ج١، ص٢٩٣، بەڵام (أبن حزم) دەڵێ: (ولا حد لأقل النفاس وأما أكثره فسبعة أيام لا مزيد) واتە: لای کەمی زەیستان سنووری نیە، بەڵام لای زۆربیەکەی تەنیا حەوت ڕۆژە! بڕوانە: (المحلى)، ج٢، ص١٢٨. مسألة: ٢٦٨، بەڵام بێگومان رایەکەی هەڵەو سەیرو پێچەوانەی واقیعیشە!

ج- خوێنەچرکە (الإستحاضـة)[1]: ئەمیش بریتیە لـە خـوێن هـاتن لـە داوێنـی ئافرەت بە بەردەوامی لە غەیری کاتو حاڵەتی ئاسایی خۆیدا.

ئافرەتیش کە تووشی ئەم نەخۆشیە دەبێ وەك هـی پـاك (طـاهرة) دادەنـرێ، دەبێ لە کاتی هەر نوێژێکدا پاش خۆپاکردنەوە لە خوێنو خۆبەستن، دەستنوێژ بگرێو نوێژەکەی بکات، هەندێك لە زانایانیش ڕایان وایە کە پێویستە بۆ هـەر فەرزێك خۆی بشوات، بەڵام ڕایەکەیان بێهێزەو وەك (إبن تیمیة)گوتوویەتی[2]: هیچ کام لە چوار پێشەوا سەرمەزەبەکان (أبو حنیفەو مالكو شـافعي و أحمـد) خۆشۆردنی ئافرەتی (مـستحاضة) بـۆ هـەر نوێـژێك بـە فـەرز نـازاننو، ئـەو فەرموودەیەش کە لەوبارەوە هاتوە:

* (عن عائشة رضي الله عنها أن أمَّ حبيـبة أستحيضت سبع سنين فسألت رسول الله ﷺ عن ذلك فأمرها أن تغتسل لكل صلاة) رواه مـسلم، واتـە: أم حبیبـە خوا لێی رازی بێ حەوت ساڵان لە حاڵـەتی (إستحاضـة) دابـوو جـا لـەوبارەوە پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد: ئەویش فەرمانی پێکرد کە بۆ هـەموو نوێژێك خۆی بشوات.

بەڵێ ئەم فەرموودەیە زۆربەو جەماوەری زانایان گوتوویانە یان مەبەسـت لـە خۆشۆردن خۆپاککردنەوەو خۆشۆردنەوەیە لـە خـوێنو دەسـتنوێژ گرتنـە، یـان خۆشۆردنەکە سوننەتە، واتە: فەرمان (أمـر)ەکـە بـۆ (نـدب)ە نـەك (وجـوب) بەڵگەی ئەوەش کە دەربارەی ئافرەتی خوێنە چرکەدار (مستحاضة) گوتمان، ئەم فەرموودەیەیە:

---

١) خۆم ئەو تەرجومەیەم بۆ وشەی (إستحاضة) دانا، چونکە (إستحاضة)ش وەك (سلس البـول) میـزە چـرکە وایەو بەردەوام دێ هەرچەندە لە هەموو چرکە (ثانية)یەکیشدا هەرنایەت بەڵام زۆر زیادەڕۆیی (مبالغة)یان تێدایەو چاوپۆشی کراوە.

٢) بڕوانە: (مجموعە الفتاوى)، ج٢٢، ص(٣٥٥ تا ٣٥٩).

* (عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: فاطمة بنت أبي حبيش لرسول الله ﷺ يا رسول الله إني لا أطهر أفأدع الصلاة فقال رسول الله ﷺ: إنما ذلك عرق وليس بالحيضة، فإذا أقبلت الحيضة فأتركي الصلاة، فإذا ذهب قدرها فاغسلي عنك الدم وصلي) رواه البخاري، واته: (فاطمة بنت أبي حبيش) بە پێغەمبەری خوا ﷺ گوت: ئەی پێغەمبەری خوا من -لە خوێن- پاك نابمەوە، جا ئایا واز لە نوێژ بهێنم؟! پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەوە حەیز نیەو دەمارێکە، جا کاتێك کەوتیە حەیزەوە واز لە نوێژ بهێنە وە کە زانیت ئەندازەی کەوتنە حەیزەکەت ڕابردوە، ئەوجار خوێنەکەت لە خۆت بشۆوەو -وە دەستنوێژ بگرە- وە نوێژەکەت بکە.

وەك پێشتریش گوتمان چاکترین پێوەر -کە ڕەنگە جێدار (بدیل)یشی نەبێ- بۆ لەیەك جیاکردنەوەی خوێنی حەیزو غەیری حەیز- کە بە زۆری هەر خوێنە چرکەیە- ئەوەیە کە:

أ- ئەگەر ئافرەتەکە عادەتی کەوتنە حەیزی خۆی دەزانی ئەوە ئەندازە ڕۆژانەی جاران تێیاندا کەوتۆتە حەیزەوە بە حەیزیان حیساب دەکاتو، ئەوەی مایەوە بە خوێنەچرکە (إستحاضة)ی دادەنێ.

ب- ئەگەر عادەتێکی زانراویشی نەبوو وەك ئەوەی هەر لە سەرەتاوە ئەو نەخۆشی خوێنەچرکەی گرتبێ، ئەوە دەبێ بە هۆی نیشانەو سیفەتەکانی خوێنی حەیزەوە ئەو دوو حاڵەتە لەیەك جیا بکاتەوە[1].

---

١) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص ٤٢، کە لەسەر (متن)ی (الدرر البهية)ی (شوکانی)یەو لە (متن)دا گوتوویەتی: (فذات العادة المتقررة تعمل عليها، وغيرها ترجع إلى القرائن).

دوو: بە لەش پیسیی (جنابة) چ شتێك لە ئینسان قەدەغە دەكرێ؟!

ئەو شتانەی كە بە هۆی لەش پیسیی گەورە (جنابة)ەوە لە ئینسانی مسوڵمان حەرام دەبن ئەمانەن:

١- نوێژ بە فەرزو سوننەتیەوە، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (لا يقبل الله صلاة بغير طهور ولا صدقة من غلول) رواه مسلم وأحمد وأصحاب السنن، واتە: خوا نە نوێژی بێ لەش پاكیی‌و نە خێر لە ماڵی غەنیمەت دزراو وەرناگرێ.

٢- تەوافی ماڵی خوا چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الطواف صلاة إلا إن الله تعالى أحل فيه الكلام فمن تكلم فلا يتكلم إلا بخير) رواه الترمذي و الدار قطني. وصححه الحاكم وأبن خزيمة عن ابن عباس، واتە: تەواف نوێژە، ئەوەندە هەیە خوای بەرز قسەكردنی تێدا حەڵاڵ كردوە، جا هەر كەسێك قسەی كرد، با شتی چاكە نەبێ نەیبێژێ.

٣- دەست لە قورئان دان، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (لا يمس القرآن إلا طاهر) رواه النسائي والدار قطني والبيهقي عن أبوبكر بن محمد بن عمر وابن حزم عن أبيه عن جده، واتە: ئینسانی پاك نەبێت نابێ دەست لە قورئانێ بدات، وە ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانە، كە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد)یشیان لە نێودان[1]، كە نەك بە لەش پیسیی گەورەوە بگرە بە بێ دەستنوێژییش دروست نیە دەست لە قورئان بدرێ، بەڵام هەندێك لە زانایان بۆ بابای لەش پاكی بێ دەستنوێژ بە دروستی دەزانن، كە (إبن عباس‌و شعبي و ضحاك‌و زيد بن علي‌و داود الظاهري‌و إبن حزم‌و حماد بن أبي سليمان)یان لە

١) بڕوانە: (مجموعه الفتاوى) أبن تيمية، ج٢٢، ص ١٥٢.

نێودان، بەڵکو (داودو إبن حزم) بۆ بابای لەش پیس (مجنب)یش دەست لە قورئان دانیان بە دروست (جائز) داناوە[1]! کە بێگومان ڕایەکەیان بێ‌هێزەو، ئەو فەرموودەیەی سەرێ، کە (إبن عبدالبّر) گوتوویەتی: (أنه أشبه بالتواتر لتلقي الناس له بالقبول) بەڵگەیەکە لەسەریان[2].

٤- قورئان خوێندن، ئەمیش بە ڕای زۆربەی[3] زۆری زانایان لە بابای لەش پیس حەرامەو دەقیش لەوبارەوە زۆر بە بەڵگە هێنراونەوە، کە ڕەنگە بەهێزترینیان ئەمە بێت:

*(عن علي رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ كان لا يحجبه عن القرآن شيء ليس الجنابة) رواه أصحاب السنن وصححه الترمذي وغيره، واتە: هیچ شتێك بێجگە لە لەش پیسی پێغەمبەری خوای ﷺ لە قورئان خوێندنێ نەدەگێڕایەوەو پێشگیریی لێنەدەکرد.

شایەنی باسیشە کە هەندێك لە زانایان کە (بخاري‌و طبراني‌و داودو إبن حزم)یان لەنێودا هەن، قورئان خوێندنیان بۆ بابای لەش پیس بە دروست (جائز) داناوە[4].

٥- مانەوە لە مزگەوت دا (المكث في المسجد)، ئەمیش زۆربەی زانایان بۆ بابای لەش پیسی بە حەرام دەزانن[5]، بگرە هەندێکیان پێدا ڕەتبوونیش هەر بە حەرام دەزانن[6]، کەمێکیشیان وەك (داود الظاهري)و (إبن المنذر والمزني) بە موتڵەقی هەم مانەوەو هەم تێپەڕبوونیش بە دروست دەزانن، (نووي)یش، کە

١) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٦٣.
٢) هەمان سەرچاوە.
٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٧٩.
٤) بڕوانە: (فقه السنة)، ج١، ص٧٥، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٧٩.
٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٨١.
٦) هەمان سەرچاوە.

گوتوویەتی: (وأحسن ما یوجه به هذا المذهب: إن الأصل عدم التحریم، ولیس لمن حرم دلیل صحیح صریح)[1]، واتە: چاکترین بەڵگە کە ئەم ڕایەی پێ پشتگیری بکرێ ئەوەیە: کە ئەسڵ حەڕام نەبوون-ی مانەوەو تێپەڕبوون-ە وە ئەوانەیش کە حەڕامیان کردوە بەڵگەیەکی ڕاستو ڕاشکاویان بەدەستەوە نیە).
بەڵێ (نووی)یش لەم قسەیەوە دەردەکەوێ کە ڕای دووەمی لاپەسەندو بەهێز بێت.

واش پێ دەچێ ڕای ڕاستو ڕێك ئەوەبێ کە بگوترێ: پەسەندو سوننەت وایە کە بەبێ لەش پاکی -هەم گەورەو هەم گچکەش- ئینسان لە مزگەوتدا نەمینێتەوەو پێشیدا تێپەڕ نەبێ، بەڵام فەرز نیەو، دروستە، بە تایبەت لە کاتی ناچاریو تێگیراویدا کە هەم پێیدا تێپەڕێو هەم تێشیدا بمێنیتەوە.

٦و٧- ئافرەتی حەیزدارو زەیستان جگە لەو شتانەی کە رابردن ڕۆژوو گرتنو جووت بوون (جماع)یشیان لێ قەدەغە کراوە، کە بەڵگەی هەردووکیشیان خراوەتە ڕوو.

بەڵام لێرەدا دوو مەسەلە هەن بە پێویستی دەزانم تۆزێك تیشکیان بخەینە سەر:
یەکەم: زانایان پاش ئەوەی لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کە جووت بوون لەگەڵ ئافرەتی حەیزدارو زەیستان دا حەڕامەو یەکێکە لە گوناهە زلەکانو تەنانەت هەندێکیان ڕایان وایە (کفّارة)یشی دەکەوێتە سەر وێڕای گوناهباری یەکی زۆر[2]، لەوبارەوە کە ئایا مێرد چی بۆ ڕەوایە لە کاتی حەیزو زەیستانێتی هاوسەرەکەی دا! ڕایان جیاوازەو، بەشێکیان کە (أبو حنیفةو شافعيو مالك)یان لە نێوان، وێڕای (سعید بن المسیبو طاووسو شریحو قتادةو

---

١) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ج٢، ص١٨٢.

٢) (نووي) گوتوویەتی: (أجمع المسلون علی تحریم وطأ الحائض للآیة الكریمة وللأحادیث الصحیحة) بڕوانە: (المجموع) ج٢ ص٣٦٢، بەڵام ڕای (كفارة) کەوتنە سەر بێهێزە، (المجموع)، ج٢، ص٣٦٣.

سليمان بن يسار)[1] ڕایان وایە كە لەززەت وەرگرتن (استمتاع) بەنێوان نێوك‌و ئەژنۆشی هەر حەڕامە.

زۆربەشیان كە وێڕای: (عكرمةو مجاهدو شعبيو نخعيو الحاكم) هەر كام لە (ثوري وأوزاعي ومحمد بن الحسن وأحمد وأصبغ المالكي وأبو ثور وإسحاق وأبو داوود وأبو المنذر)، وە هەندێك لە شافیعی‌یەكانیان لە نێودان[2]، ڕایان وایە جگە لە جووت بوون[3] (جماع) دروستە لەززەتی لێ وەربگرێ، كە لە زاراوی شەرع زانانادا پێی دەڵێن، (المباشرة) واتە: پێست (بشرة) بە پێست كەوتن بە هەر شێوەیەك بێ[4]، بەڵگەشیان ئەم فەرموودەیەیە: (إصنعوا كل شيء إلا النكاح) رواه مسلم، واتە: جگە لە جیماع هەموو شتێك بكەن.

دووەم: پاش پاكبوونەوەی ئافرەت لە خوێنی بێنوێژیی (حيض) بە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان كە (سالم بن عبداللهو سليمان بن يسارو زهريو ربيعةو مالكو ثوريو ليث وأحمد وشافعي وإسحاق وأبو ثور وابن المنذر) یان لە نێودا هەن، هەتا خۆی نەشوات یان تەیەممومی نەكات ئەگەر ئاوی بۆ نەگونجا، دروست نیە مێردەكەی لەگەڵی جووت بێت، بەڵام (داوود الظاهري) گوتوویەتی: هەر تارەتی گرت‌و داوێنی خۆی لە خوێن‌و خۆڕ پاككردەوە لەگەڵدا جووت بوون ڕەوایە، (أبو حنيفە)ش ڕای وایە كە ئەگەر ماوەی بێنوێژی‌یەكەی دە ڕۆژ بوو —كە بەلای ئەوەوە لای زۆری كەوتنە حەیزەوەیە، ئەوە یەكسەر پاش خاوێن بوونەوەی لە خوێن، جیماع كردنی‌و لەگەڵ كرانی ڕەوایە[5].

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٦٧.

٢) هەمان سەرچاوە.

٣) ئاشكرایە كە دواوە (دبر)ی ئافرەت بە هەموو شێوەیەك حەرامەو گوناهی گەورەیە.

٤) (نووي)یش ڕای زۆربەی پەسەند كردووەو گوتوویەتی: (وهو أقوى من حيث الدليل)، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٦٦، واتە: لە ڕووی بەڵگەوە ئەو ڕایە بەهێزترە.

٥) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص (٣٦٩، ٣٧٠).

بە ئاشکراش دیارە کە ڕای زۆربە بەهێزترە، چونکە ئەم ئایەتە زۆر روونو بێ چەندو چوونە لەو مەسەلەیەدا: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾(البقرة - ٢٢٢)، کە پێشتر مانامان کرد.

چونکە وەك زانایان گوتوویانە[1]: خوای کاربەجێ پاش فەرمانکردنی بە دوورە پەرێزیی لە جیماعی ژنی بێنوێژ (حائض)، دوو شتی کردوون بە مەرج بۆ کۆتایی هێنان بەو دوورە پەرێزی‌یە: (ولا تقربوهن حتی) وە لێیان نزیك مەکەونەوە هەتا:

أ-(يَطْهُرْنَ) پاك دەبنەوە، وە بە (يَطَّهَّرْنَ)ش خوێندراوەتەوەو لە حەوت جۆرە خوێندنەوەکانیشە، کە بێگومان بە خوێندنەوە (قراءة)ی دووەم ڕاشکاو (صريح)ە لە خۆشۆردندا.

ب- (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) کە خۆیان پاککردەوە، کە بێگومان ئەمەیان مەبەست پێی خۆشۆردنیانە.

کەواتە: دەرکەوت کە ڕای زۆربەی نزیك بە یەکدەنگی زانایان بەهێزترەو ژنی حەیزدار پاش کۆتایی هاتنی حەیزەکەی هەتا خۆی نەشۆرێت یان تەیەمموم نەکات دروست نیە مێردی بچێتە لای.

بەڵام بۆ ڕۆژوو گرتن ئەوە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە بە کۆتایی پێ هاتنی خوێنی حەیزەکەی، نەك هەر بۆی هەیە بەڵکو لەسەریشی فەرزە نیەتی ڕۆژووی بەیانی بهێنێ با لە شەوێدا فریای خۆشۆردنیش نەکەوێ[2].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٧٠.

٢) چونکە ڕۆژووگرتن لەسەر حەیزدار حەرامەو ئەو ئافرەتەش بە کۆتایی پێهاتنی خوێنەکەی حەیزدار نەماوە، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٣٧١، وە بڕوانە: (متن)ی (المهذب)، ج٢، ص٣٦٧.

سێ: حوكمی لابردنی لەش پیسیی (حكم رفع الجنابة):

شتێكی ئاشكراو ڕوونە كە ئەسڵ لە ئینسانی مسوڵمان دا لەش پاكبوونەو لەش پیسیی تەنیا حاڵەتێكی زوو تێپەڕ (طارئ)ەو پێویستە لە نزیكترین دەرفەتدا لابچێ، چونكە وەك پێشتر باسمان كرد زۆربەی خواپەرستیە مەزنەكان پەكیان لەسەر لەش پاكیی (طهارة)و خاوێنیی (نظافة) كەوتوە.

بەڵێ لابردنی لەش پیسیی فەڕزەو خوای كاربەجێو پێغەمبەری پێشەوا لە چەندان دەق دا فەرمانیان پێ كردوە، بۆ وێنە: خوای زانا فەرموویەتی:

* ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ﴾ (المائدة -٦)، واتە: وە ئەگەر لەشتان پیس بوو خۆتان بشۆن.

* ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّىَ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىَ تَغْتَسِلُواْ﴾ (النساء -٤٣)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە لە كاتێكدا كە سەرخۆشن توخنی نوێژ مەكەون هەتا دەزانن چی دەڵێن، هەروەها بە لەش پیسی نوێژ مەكەن هەتا خۆتان نەشۆن مەگەر ڕێبوار بن -ئەو كاتە مادام ئاو نەبێ تەیەمموم دروستە-.

یان وەك هەندێك لە توێژەرەوان (مفسرین) گوتوویانە: (وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىَ تَغْتَسِلُواْ) یانی: وە ئەگەر لەشتان پیس بوو مەگەر بە ڕێڕەوی ئەگەر نا مەچنە مزگەوت -كە شوێنی نوێژە- هەتا خۆتان نەشۆن.

* ﴿..وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ...﴾ (المائدة -٦).

كە لە باسی تەیەمموما مانای دەكەینو كورتەكەی ئەوەیە كە تەیەمموم كردن بە خاك یان ڕووی زەوی، جێدار (بدیل)ی خۆشۆردنو دەستنوێژە بۆ كەسێك ئاوی چنگ

نەکەوێ یان هەبێ، بەڵام بۆی نەبێ بەکاری بهێنێ، بەڵام ئایا لابردنی لەش پیسیی پێویستییەکی دەست بەجێ (واجب فوري)یە، یان بەکاوەخۆ (على التراخي)یە؟!

ئەوەندەی سەرنجی کتێبەکانی سوننەتو شەرعم دا شتێکم چنگ نەکەوت، کە بەڵگەبێ لەسەر دەست بەجێ (فوری) بوونی، بە پێچەوانەش بەڵگەی زۆرو زەوەند هەن لەسەر ئیسپاتی بەکاوەخۆ بوونی، بەڵام بێگومان هەر کاتێك ئەنجامدانی فەڕزێك پەکی لەسەر ئەو پاکییە کەوتبێو، ئەگەر دەستو بردیش لە لابردنی لەش پیسییەکە نەکات فەڕزەکەی بچێ، ئەوە لەسەری پێویستە دەستبەجێ خۆی پاك بکاتەوەو، بە سستی کردنی گوناحبارە، زانایانیش وەك بنچینەیەکی شەرعی گوتوویانە: هەر شتێك ئەنجامدانی فەڕزێك پەکی لەسەر کەوتبێ ئەویش دەبێتە فەڕز (ما لا يتم الواجب إلا به فهو واجب).

چوار: لەش پیسیی بەچی لادەچێ؟!

لە باسەکانی ڕابردوودا ڕوون بۆوەوە، کە هۆکاری ئەسڵی لابردنی لەش پیسیی (جنابة) ئاوەو، ئەگەر ئاو نەبوو بەکاربهێنرێ، جێدار (بديل)ەکەی خاك یان ڕووی زەوی‌یە، کە دەمو چاوو هەردووك دەستی پێ مەسح بکرێن.

جا لەبەر ئەوەی لە بڕگەکانی (٥، ٦، ٧)دا باسی هەر کام لە خۆشۆردنو دەستنوێژو تەیەمموم دەکەین، لێرە بەم ئەندازەیە لەم باسە دەگەڕێین.

٤- تارەت گرتن (الإستنجاء)و خاوێن ڕاگرتنی جەستەو پۆشاك و جێگاو شوێن

وەك پێشتر ئاماژەمان پێکردوە پاكوخاوێنی مەرجی بنەڕەتی ئەنجامدانی زۆر لە خواپەرستییەکانە بە تایبەتی نوێژ، جا ئەوە لەم بڕگەیدا خوا یاربێ بە کورتیو لە چەند خاڵێکدا هەم باسی تارەت گرتن -واتە خۆپاکردنەوە لە میزو پیسایی،و هەم باسی خاوێن ڕاگرتنی جەستە بەهۆی جێبەجێکردنی خەسڵەتە سروشتیەکان (خصال الفطرة)ەوە.

یەکەم: تارەت گرتن:

١- تارەت گرتن چی یە؟!

مەبەست لە تارەت گرتن یان[1] دەست بە ئاو گەیاندن، خۆپاکردنەوەیە لە شوێنەوارو پاشماوەی میزو پیسایی دوای خۆ خاڵی کردنەوە (التخلي)، جا لە کتێبەکانی سوننەتو شەرع (فقه)دا چەند وشەو زاراوەیەك بەکارهاتوون بۆ تەعبیر لەو مەسەلەیە کە ئەمانەن:

(الإستنجاء، الإستجمار، الأستطابة، الأستنقاء، الأستنزاه، الأستبراء) کە ماناکەیان لەیەك نزیکن:

الإستنجاء: یانی لابردنی پیسیو پیسایی چونکە (نجو)[2] ناوە بۆ پیسایی.

الأستجمار: یانی پەیداکردنی بەردووچکە بۆ خۆپاككردنەوە، چونکە (جمرة) بەردی گچکەیە.

---

١) لە زمانی کوردی دا -زار (لهجة)ی سۆرانی- بە زۆری ئەو دوو وشەیە بەکاردێن.

٢) بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص ٩٠٥، وشەی (نجو).

الأستطابة: واتە: خۆپاککردنەوە، چونکە (طيِّب) پاكو چاکە.
الأستنزاه: واتە: وەدەست هێنانی (نزاهة) کە بریتیە لە دووربوون لە پیسیی.
الأستبراء: واتە: وەدەست هێنانی دووریی‌و بەری بوون لە میزو پیسایی.
الأستنقاء: یانی خۆخاوێن کردنەوە، چونکە (نقاء) خاوێنی‌یەو (نقي* (خاوێن)ە.

٢- حوکمی تارەت گرتن:

خۆپاککردنەوە لە شوێنەواری میزو پیسایی بە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان فەرزە، بەڵام (أبو حنيفة)و (مالك)یش لە قسەیەکیدا بە سوننەتیان داناوە، ئەوەندە هەیە ئەوانیش گوتوویانە: ئەگەر لە قەبارەی درەمێك زیاتر بێت فەرزە بشۆرێو بە غەیری ئاویش پاك نابێتەوە[1].

بەڵام بێگومان ڕای جەماوەرو زۆربەی هەرەزۆری زانایان ڕاستەو ئەوەی دیکە بە تەئکید هەڵەیە، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە چەندان فەرموودەدا فەرمانی کردوە بە خۆپاککردنەوەو تارەت گرتنو ئەگەر گریمان پێغەمبەریش ﷺ نەیانفەرموویایە، هەر پێویست بوو چونکە بە حوکمی عەقڵو فیترەت شتێکی ئاشکراو بەڵگەنەویستە.

ئەمەش چەند فەرموودەیەك لەو فەرموودانە:

* (عن سلمان رضي الله عنه قال: نهانا رسول الله ﷺ أن يستنجي أحدنا بأقل من ثلاثة أحجار) رواه مسلم، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لێی قەدەغە کردووین کە یەکێکمان بە کەمتر لە سێ بەردووچکە (لە کاتی نەبوونی ئاودا) خۆی پاك بکاتەوە.

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١١٤، ١١٥.

* (عن عائشة رضي الله عنها أن النبّي ﷺ قال: إذا ذهب أحدكم إلى الغائط فليذهب معه بثلاثة أحجار يستطيب بهن فإنها تُجْزِيءُ عنه) رواه أحمد وأصحاب السنن إلا الترمذي، وابن حبان والنووي[1]، واتە: ئەگەر یەکێکتان چووە سەر پێشاو با سێ بەردووچکە لەگەڵ خۆی ببات، خۆ پێ پاك بکاتەوە، بۆی بەردەکەون (واتە لە جیاتی ئاو بە پاککەرەوە بۆی حیساب دەکرێن).

* (عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت لنسوة: مرن أزواجكن أن يستنجوا بالماء فإني أستحييهم وأن النبّي ﷺ كان يفعله) وراه أحمد وأصحاب السنن إلا أبو داودو صححه الترمذي وابن حبان والنووي[2]، واتە: عائیشە خوا لێی رازی بێت بە چەند ژنێکی گووت: بە مێردەکانتان بڵێن با بەئاو تارەت بگرن، چونکە پێغەمبەر ﷺ وای دەکرد، بەڵام من شەرمێ دەکەم پێیان بڵێم.

٣- تارەت گرتنو خۆپاکردنەوە بەچی دەبێ؟!

ئاشکرایەو چەندان جاریش گوتوومانە، کە (ئاو) ئەسڵە لە پاكو خاوێنیدا، بۆیە بۆ تارەت گرتنیش (ئاو) بە پلەی یەکەم دێت، بەڵام ئەگەر ئاو بە چنگ نەکەوت ئەوە بەڕای هەرەزۆری زانایان بەرد (حجر)و هەر شتێکی دیکەی وەك ویش، کە بگونجێ خۆی پێ خاوێن بکرێتەوە[3] دروستە.

وە ئەگەر بگونجێ بە هەردووکیشیان خۆی پاك بکاتەوە چاکترە، سەرەتا بەبەرد یان هەر شتێکی دیکەی پیسی لابەری ڕێز نەگیراو (غير محترم) پیسییەکە لابەرێ، پاشان بە ئاوەکەش بە تەواوی خۆی پاك بکاتەوە[4].

---

١) سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص١١٥.

٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص١٢١.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٣٢، ئەمە رای سەرجەم زانایانە جگە لە (داود الظاهري)، بەڵام (القاضي أبو الطيب) گوتوویەتی: ئەویش هەمان رای هەیە، وە بڕوانە: (المغنى)، ج١، ص١٥٠.

٤) ئەمەش رای زۆربەی زۆری زانایانە، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٤٢.

بەڵام زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە مەرجی خۆپاککردنەوە بە غەیری ئاو ئەوەیە کە لە شوێنی تایبەتی میزو پیسایی پێداهاتن بەولاوە، پیس نەبووبێ‌و تێوە نەچووبێ، ئەگەر نا پێویستە هەر بە ئاو خۆی پاك بکاتەوەو غەیری ئاو بەرناکەوێ[1].

ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە کە بەچی تارەت دەگیرێ:

* (عن أنس رضي الله عنه كان النبّي ﷺ إذا أتى الخلاء أتيته بماء في ركوة فاستنجى ثم مسح يده على الأرض ثم أتيته بإناء آخر فتوضأ) رواه أحمد وأبو داود وأبن ماجه والبيهقي وقال النووي: إسناده صحيح، واتە: پێغەمبەر ﷺ عادەتی وابوو، کە دەچووە ئاودەست من لە قاپێکی چەرم دا ئاوم بۆ دەبردو تارەتی دەگرت‌و، پاشان دەستی بە زەوی دەسڕی، دوایی قاپێکی دیکە -ئاو-م بۆ دەهێناو دەست نوێژی دەگرت.

* پێشتریش ئەو فەرموودانەمان هێنانەوە، کە (مسلم) لە (سلمان الفارسي)و (أحمد وأصحاب السنن) لە (عائشة)وە گێڕاوییانەوە خوا لێیان ڕازی بێ، دەربارەی خۆ پاککردنەوە بە سێ بەردووچکە لەکاتی نەبوونی ئاودا.

شایانی باسیشە کە زۆربەی زانایان ڕایان وایە، ئەگەر بابای تارەت گر لەبەر نەبوونی ئاو بە بەردو وێنەی وی خۆی پاك کردەوە، نابێ لە سێ بەرد کەمتر بن[2]، هەروەها زۆربەش ڕایان وایە، کە ئەگەر بە سێ بەردیش پاك نەبۆوە دەبێ بەردی‌تر بەکاربهێنێ، تا دڵنیا دەبێ[3]، ئەگەر لە بەربڵاوبوونەوەی پیسی‌یەکەش بە جەستەیەوە، نەگونجا بە غەیری ئاو خۆی پاك بکاتەوە، فەرزە ئاو بەکاربهێنێ وەك پێشتریش گوتمان.

---

١) بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج١، ص١٥١، وە (المجموع)، ج٢، ص١٤٣.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص (١٢١ تا ١٢٥)، وە بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص٢٧، وە بڕوانە: (الفقه الإسلامي وأدلته) د. وهبة الزحيلي، ج١، ص (٣٤٧ تا ٣٥١).

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

٤- ئەدەب‌و ڕەوشتەکانی تارەت گرتن:

١) هەرکاتێك ویستی بچێ بۆ شوێنی خۆ لێ خاڵی کردنەوە (التخلّي)و خۆپاکردنەوە (الأستنجاء) بەر لەوەی پێی بچێتە نێو سنووری ئەو شوێنەوە بڵێ: (بسم الله) بەناوی خوا، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ستر ما بين الجن وعورات بني آدم إذا دخل أحدكم الخلاء أن يقول بسم الله) رواه الترمذي وابن ماجه وصححه الألباني[1]، واتە: پەردەی نێوان جندو عەورەتی ئادەمیزادەکان کاتێك یەکێکیان دەچێتە سەر ئاو ئەوەیە کە بڵێ: بەناوی خوا، وە سوننەتە بڵێ: (اللهم إني أعوذ بك من الخبث والخبائث) چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای فەرمووە وەك (أنس) گێڕاویەتەوە:

* (كان رسول الله ﷺ إذا دخل الخلاء قال: اللهم إني أعوذ بك من الخبث والخبائث) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: ئەی خوایە پەنات پێ دەگرم لە شەیطانە نێرو مێیەکان.

دیارە دەتوانێ هەرجارە یەکێك لەو دوو زیکرە بڵێی، یان پێکەوەو وێکڕا بیانڵێی.

٢) وە سوننەتە لە چووندا لاقی چەپ وە لە هاتنە دەرەوەدا لاقی ڕاستی پێش بخات، چونکە چەندان دەقی سوننەت هەن ئەوە دەگەیەنن کە واباشە ئینسان بۆ هەر شتێك‌و هەر شوێنێکی چاك‌و پاك لای ڕاست -چ دەست چ لاق- پێش بخات‌و بۆ پێچەوانەی ئەوەش لای چەپ، ئەمەش چەند دەقێك لەوبارەوە:

* (عن عائشة رضي الله عنها قالت: كان رسول الله يعجبه التيمن في شأنه كله في طهوره وترجله وتنعله) متفق عليه، واتە: پێغەمبەری خوا حەزی دەکرد لە هەموو کاروبارێکیدا بەلای ڕاست دەست پێبکات لە دەستنوێژگرتنی‌و سەرو ڕیش شانەکردنی‌و نەعل بەسەر پێوەکردنیدا.

---

١) بڕوانە: (الوجيز في فقة السنة والكتاب العزيز)، ص ٢٦، عبدالعظيم بن بدوي.

* (عن عائشة رضي الله عنها قالت: كانت يد رسول الله اليمنى لطهوره وطعامه وكانت اليسرى لخلائه وما كان من أذى) رواه أبو داود وغيره بإسناد صحيح، واتە: دەستی ڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ دەست نوێژگرتنو خواردنی بوو، وە دەستەچەپیش بۆ تارەتگرتنو شتی پیس بوو.

٣) وە سوننەتە پاش تەواوبوونیو هاتنە دەرەوەی بڵێ: (غفرانك)، چونکە (عائشة) خواڵێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە: (كان رسول الله ﷺ إذا خرج من الغائط قال: غفرانك) رواه أصحاب السنن وحسنه الترمذي وصححه إبن خزيمة والحاكم وابن حبان، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ کە لە شوێنی تارەت گرتن دەهاتە دەرێ دەیفەرموو: لێبوردنت (داوا دەکەم ئەی پەروەردگارم).

بەڵام ئەو دەقەی، کە دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الحمد لله الذي أذهب عني الأذى وعافاني) رواه النسائي وابن ماجه عن أبي ذر رضي الله عنه، واتە: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە پیسیی لە کۆڵ کردمەوەو سەلامەتی کردووم، ئەوە زۆر لە پسپۆڕانی سوننەت بە بێهێز (ضعيف)یان داناوە[1].

٤) وە ئەگەر لە دەشتو چۆڵایی تارەتی گرت دەبێ لە خەڵکی دوور بکەوێتەوەو واپەسەندە بچێتە پەناو نەدیوێکیش، چونکە:

* (عن المغيرة كان ﷺ إذا أراد الحاجة أبعد في المذهب) رواه أحمد وأصحاب السنن وصححه الترمذي والنووي، واتە: پێغەمبەر ﷺ عادەتی وابوو کە دەیویست تارەت بگرێ دەچووە شوێنێکی دوور.

* (عن عبدالله بن جعفر رضي الله عنهما كان أحب ما استتر به النبّي ﷺ هدف أو حائش نخل) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وأبن ماجه، واتە: چاکترین شت، کە پێغەمبەر ﷺ حەزی دەکرد –لە کاتی تارەت گرتندا- خۆی پێ

1) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص٩٤، هەندێك لە زانایانیش بە ڕاست (صحيح)یان داناوە، بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص٦٢.

پەنهان بكات، تەپۆڵكەو بەرزاییەك، یان كۆمەڵێك دار خورمای چڕوپڕبوون.

٥) وە سوننەتە هەتا لە زەوی نزیك نەبێتەوە بەرگ و پۆشاكی خۆی هەڵنەداتەوە چونكە پێغەمبەر ﷺ وای كردوە وەك لەم فەرموودەیەدا دەبینرێ:

* (عن إبن عمر رضي الله عنهما أن النبّي ﷺ كان إذا أراد الحاجة لا يرفع ثوبه حتى يدنو من الأرض) رواه أبوداود والترمذي وابن ماجه.

٦) وە بەڕای زۆربەی زۆری زانایان حەرامە، كە بابای تارەت گر مادام لە دەشتو ساراو چۆڵاییی بێت، ڕوو یان پشت بكاتە قیبلە، چونكە:

* (عن أبي أيوب رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: إذا أتى أحدكم الغائط فلا يستقبل القبلة ولا يولها ظهره، شرقوا أو غربوا) رواه البخاري ومسلم وأحمد وأصحاب السنن، لكن بعضهم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: ئەگەر یەكێكتان چووە سەر پیشاو، با ڕوو نەكاتە قیبلەو پشتیشی تێنەكات، ڕوو بكەنە ڕۆژهەڵات یان رۆژئاوا.

وە لەبارەی ڕوو، یان پشت كردنە قیبلەوە لە كاتی تارەت گرتندا، زانایان رایان جیاوازەو بەم شێوەیەی[1] خوارێیە:

(مالك و شافعي و إسحاق) و(أحمد)یش لە ڕیوایەتێكی دا دەڵێن: لە دەشتو سارا حەڕامە، بەڵام لەنێو خانووبەرەدا دروستە.

(ثوري وأبو ثور)و (أحمد) لە ریوایەتەكەی دیكەدا دەڵێن: لە هیچ شوێنێكدا دروست نیەو بە موتڵەقی حەڕامە.

(داود الظاهري)یش بە موتڵەقی بە دروستی دەزانێ.

(أبو حنيفة)ش لە هەموو شوێنێك ڕوو تێكردنی قیبلە لە حاڵەتی تارەت گرتندا بە حەڕام، بەڵام پشت تێكردنی لە شارو دەشت بەڕەوا دەزانێ، واش پێدەچێ ڕای یەكەم لە هەموویان بەهێزتر بێت، بەڵگەشیان ئەم چەند دەقەیە:

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٩٩، وە ڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص (٩٣ تا ٩٧).

* (عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: رقيت على ظهر بيت فرأيت رسول الله ﷺ قاعداً على لبنتين مستقبلا بيت المقدس مستدبراً الكعبة) متفق عليه، واتە: سەرکەوتمە سەر بانی خانوویەك پێغەمبەری خوام ﷺ بینی لەسەر دوو خشتە (بۆ تارەت گرتن) دانیشتوەو ڕووی لە(بیت المقدس)و پشتی لە کەعبەیە.
* (عن مروان الأصغر قال رأيت ابن عمر أناخ راحلته مستقبلاً القبلة ثم جلس يبول اليها، فقلنا يا أبا عبدالرحمن أليس قد نهي عن هذا؟! قال: بلى، إنما نهي عن ذلك في الفضاء فإذا كان بينك وبين القبلة شيء يسترك فلا بأس) رواه أبو داود والدار قطني والحاكم وقال هو صحيح علة شرط البخاري ووافقه الذهبي، واتە: (ابن عمر)م بینی حوشترەکەی ڕوو بە قیبلە یەخ دابوو، پاشان دانیشت بەرەو ڕووی حوشترەکەی میزی کرد، گوتمان ئەی (أبو عبدالرحمن) ئەدی ئەمە قەدەغە نەکراوە؟! گووتی با، بەڵام نەهی لەوە کراوە، ئەگەر لە دەشتو سارا بێ، بەڵام ئەگەر شتێك لە نێوان تۆو قیبلەدا هەبێ بتشارێتەوە قەیدێ ناکات.

وە وەڵامی قسەکەی (أبو أيوب)یشیان خوا لێی رازی بێ، کە گوتوویەتی (فقدمنا الشام فوجدنا مراحيض قد بنيت نحو الكعبة، فننحرف عنها ونستغفر الله تعالى) متفق عليه، واتە: جا کاتێك چووینە شامێ دیتمان ئاودەستەکانیان بەرەوە کەعبە دروست کراون، بۆیە لە کاتی دانیشتندا خۆمان دەسووڕاندو داوای لێبوردنمان لە خوای بەرز دەکرد، بەڵێ وەڵامی ئەم قسەیەیان بە دوو شت داوەتەوە:

یەکەم: لە سۆنگەی ئەوەوە کە گومانی هەبووە لەوەدا ئایا نەهیەکەی پێغەمبەر ﷺ گشتیەو بۆ هەردووك حاڵەتیو لە ئاوەدانی بوونو لە دەشتو سارا بوونە، یان نا؟! جا ئەو دوور بینی (إحتياط)ی کردوە.

دووەم: ئەوە ڕای خۆیەتی هاوەڵانی دیکەش ڕای دیکەیان هەبووەو (أبو

أيوب)یش بۆچوونەکەی خۆی پاڵنەداوەتە لای پێغەمبەر ﷺ [1].

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە هەندێك لە زانایانیش ڕایان وایە کە حەڕام بوونی ڕوو و پاش کردنە قیبلە لەکاتی تارەت گرتندا نەسخ کراوەتەوە، وە ئەم فەرموودەیەش بە بەڵگە دەهێننەوە:

*(عن جابر رضي الله عنه قال: نهى نبّي الله أن نستقبل القبلة ببول، فرأيته قبل أن يقبض بعام يستقبلها) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وحسنه، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لێی قەدەغە کردبووین، کە لە کاتی میزکردندا ڕوو بکەینە قیبلە، بەڵام ساڵێك بەرلەوەی گیانی بکێشرێ دیتم ڕووی تێکردبوو.

بەڵام وەك (نووي) گوتوویەتی [2]: ئەو ڕایە کە دەڵێ: ئەو فەرموودانە نەسخ کراونەوە بێهێزەو لە هەر بابەتێکیشدا چەند فەرموودەیەك هەبن چاکتر وایە هەموویان کاریان پێبکرێ نەك بکرێنە (ناسخو منسوخ)ی یەکتر! ئاشکراشە کە بە پێی ئەو ڕایەی کە زۆربەی زانایان لەسەری کۆکن کە دەڵێ: قەدەغەکردنی ڕوو یان پاش کردنە قیبلە بۆ دەشتو سارایەو بە ڕەوا دانانی ڕوو و پشت تێکردنیشی بۆ نێو ئاوەدانیو خانووبەرەیە، سەرجەم دەقەکانی سوننەت کار پێدەکاتو هەر کامیان لە شوێنی تایبەتی خۆیدا بەکاردێنێ.

٧) وە زانایان هەموو لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە قسەکردن لە کاتی تارەت کردندا شتێکی ناپەسەندە تەنانەت ئەگەر سەلامیشی لێکرا واباشە وەڵام نەداتەوە هەر چەندە وەڵامی سەلام لەکاتی ئاساییدا فەرزیشە، هەروەها زیکری خوا کردنیش مەگەر لە دڵی خۆیدابێ ئەگەر نا زۆربەی زانایان پێیان شتێکی ناپەسەندو نەشیاوە [3]، بەڵگەی ئەوەیش کە گوترا ئەم فەرموودانەن:

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٠١.

٢) هەمان سەچاوەو بەرگو لاپەڕە.

٣) هەمان سەچاوەو بەرگ، ص(١٠٧، ١٠٨)، وە بڕوانە (نيل الأوطار)، ج١، ص (٩٠، ٩١).

* (عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: مر رجل بالنبّي ﷺ وهو يبول فسلم عليه فلم يرد عليه) رواه مسلم وأصحاب السنن إلا ابن ماجه، واتە: پیاوێك بەلای پێغەمبەردا ﷺ ڕەت بوو كە لەو كاتەدا میزی دەكرد، سەلامی لێ كرد بەڵام -پێغەمبەر- وەڵامی نەدایەوە.

٨) هەروەها زۆربەی[1] زۆر لەسەر ئەوە كۆك (متفق)ن، كە مەگەر لەبەر ناچاریو عوزرێك، ئەگەر نا هەرچەندە بە پێوەش دروستە، بەڵام پەسەند وایە بە دانیشتنەوە میز بكات بە بەڵگەی:

* (عن عائشة رضي الله عنها قالت: من حدثكم أن النبّي ﷺ كان يبول قائماً فلا تصدقوه، ما كان يبول إلا قاعداً) رواه أحمد وأصحاب السنن إلا أبو داوود، واسناده جيد وحسنه النووي، واتە: هەر كەسێك پێی گوتن كە پێغەمبەر ﷺ بە پێوە میزی كردوە، بڕوای پێ مەكەن چونكە بە دانیشتنەوە نەبێ میزی نەدەكرد.

* (عن حذيفة بن اليمان رضي الله عنه أن النبّي ﷺ انتهى إلى سباطة قوم، فبال قائماً فتنحيت فقال أدنو فدنوت حتى قمت عند عقبيه فتوضأ ومسح على خفيه) رواه البخاري ومسلم وأحمد وأصحاب السنن، واتە: پێغەمبەر ﷺ هات گەیشتە لای زبڵدانی خەڵكێكو بە پێوە میزی كرد، منیش لێی دوور كەوتمەوە، كەچی فەرمووی نزیك بەوە منیش نزیك بوومەوە هەتا لای پاژنە پێیەكانیەوە وەستام، ئنجا دەستنوێژی گرتو مەسحی خوفەكانی كرد.

ئنجا -وەك زانایان گوتوویانە[2]- عائیشە خوا لێی ڕازی بێ دیارە بەگوێرەی زانیاری خۆیو ئەوەی كە لەماڵەوە لە پێغەمبەری دیوە قسەی كردوە، (حذيفة)ش بە پێی دیتنو زانیاری خۆی قسەی كردوەو، (حذيفة) شتێكی دیوە

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص(١٠٧ تا ١١٠)، وە (المجموع)، ج٢، ص(١٩٣، ١٠٤).

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص١٠٣، پەراوێز.

لە دەرەوەی ماڵ کە عائیشە نەیبینیوە بۆیە ئینکاری کردوە.

* (إبن المنذر گوتوویەتی: (البول جالساً أحب ألي، وقائماً مباح وكل ذلك ثابت عن رسول الله ﷺ) واتە: بە دانیشتنەوە میزکردنم پێ پەسندترە وە بە پێوەش ڕەوایەو هەردووك لاش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتوونو چەسپاون.

٩) دەست سڕینەوە بە زەوی یان شۆردنەوەی بە صابوونو وێنەی وی پاش تارەت گرتن، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ وای کردوە، وەك لەو فەرموودەیەدا هاتوە کە پێشتر هێنامانو (أحمد وإبن ماجة وبيهقي) لە (أبو هريرة) گێڕاویانەتەوەو ڕستەی (فاستنجى ثم مسح يده على الأرض)، واتە: تارەت گرتن پاشان دەستی بە زەوی سڕی.

١٠) حەڕامە کە بەدەستی ڕاستی تارەت بگرێ، وەك لەو فەرموودەیەدا هاتووە کە (عبدالرحمن بن زيد) بەم شێوەیە گێڕاویەتیەوە، کە لە زاری (سلمان الفارسی)یەوەیە:

* (قيل له: قد علمكم نبيكم كل شيء حتى الخراءة! قال نعم لقد نهانا أن نستقبل القبلة لغائط أو بول أو أن نستنجي بيمين، أو أن نستنجي بأقل من ثلاثة أحجار، أو أن نستنجي برجيع أو عظم) رواه مسلم وأبوداوود وابن ماجه والبيهقي، واتە: پێی گوترا: پێغەمبەرەکەتان هەموو شتێکی فێرکردوون تەنانەت چوونە سەرپێشاویش! (سەلمان) گوتی: بەڵێ، لێی قەدەغەکردووین کە لە کاتی پیسایی‌و میزکردندا ڕوو لە قیبلە بکەین، یان بە دەستی ڕاست تارەت بگرین، یان بە سێ بەردو کەمتر خۆمان پاك بکەینەوە، یان کە بە پاشەڕۆك یان بە ئێسقان خۆمان پاك بکەینەوە.

١١- حەڕام یان بەلای کەمەوە زۆر ناپەسەندە کە لە چەند شوێنێکدا میز یان پیسایی بکرێ، کە ئەمانە گرنگترینیانن:

سەر ڕێگاوبان، ڕێگای ئاوهێنان، سێبەرو شوێنی دانیشتنی خەڵكی، شوێنی خۆلێشۆردن، ئاوی ڕاوەستاو، بن دارودرەختی میوەدار، كونو كەلێن، ئەمەش ئەو دەقانەی كە بەڵگەی قەدەغەكرانی میزو پیسایی كردنن لەو شوێنانەدا:

* (عن معاذ رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: إتقوا الملاعن الثلاثة، البراز في الموارد، وقارعة الطريق والظل) رواه أبو داوود وابن ماجه والبيهقي والحاكم وصححه، واته: خۆتان لە سێ لەعنەت هێنەرەكان بپارێزن: پیسایی كردن لەسەر ڕێگاكانی ئاو هێنان، وە نێوەڕاستی ڕێگا، وە ژێر سێبەر.

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: أتقوا اللعانين، قالوا، قالوا وما اللعانان يا رسول الله؟! قال: الذي يتخلى في طريق الناس أو في ظلهم) رواه مسلم. كە مانای ڕۆشنە.

* (عن عبدالله بن مغفل أن النبّي ﷺ قال: لا يبولن أحدكم في مستحمه..) رواه الخمسة، واته: با یەكێكتان لە شوێنی خۆشۆردنی میز نەكات.

* (عن جابر رضي الله عنه أن النبّي ﷺ نهى أن يبال في الماء الراكد) رواه أحمد ومسلم والنسائي وابن ماجه، واته: پێغەمبەر ﷺ میزكردنی لە ئاوی وەستاودا قەدەغەكردوە.

* (عن عبدالله بن سرجس قال: نهى رسول الله ﷺ أن يبال في الجحر..) رواه أحمد والنسائي وأبو داوود والحاكم والبيهقي وصححه أبن خزيمة، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە كە میز بكرێتە كونو كەلەبەرەوە..

* دەربارەی میزو پیسایی نەكردنیش لە بن درەختی بەردار، (نووي) گوتوویەتی: ئەوە شتێكە یەكدەنگیی لەسەرە[1].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص١٠٦، وە بڕوانە: (المغني والشرح الكبير)، ج١، ص (١٥٦، ١٥٧).

دووەم: خاوێن ڕاگرتنی جەستەو پۆشاك‌و جێگاو شوێن:

خوێنەری بەڕێز!

وەك پێشتریش ڕوونمان کردەوە پاك‌و خاوێنی بە هەردووك جۆری ماددی‌و مەعنەوییەوە پلەو پایەیەکی گەورەو گرنگی لە ئیسلامدا هەیەو ئەوەندە بەسە کە پێغەمبەر ﷺ بە نیوەی‌ئیمانی داناوە: (الطهور شطر الأيمان) رواه مسلم، وە خوای کاربەجێ بە جووت‌و هاوشانی (توبة)ی داناوەو خۆشەویستی خۆی بۆ خاوەنەکەی بڕیارداوە: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾(البقرة -٢٢٢).

جا دیارە ئەو پاك‌و خاوێنییەش تایبەت نیە بە شتێکی دیاری کراوەوەو هەموو شتەکان دەگرێتەوە: هەم جەستە (بدن)، هەم بەرگ‌و پۆشاك، هەم جێگاو ڕێگا، جا ئێمە لێرەدا لە پێشەوە چەند دەقێك لەسەر پاك‌و خاوێن ڕاگرتنی جێگاو ڕێگاو بەرگ‌و پۆشاك دێنینەوە پاشان باسی پاك‌و خاوێنی جەستەش دەکەین:

أ- پاك‌و خاوێن ڕاگرتنی جێگاو شوێن‌و بەرگ‌و پۆشاك:

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قام أعرابي فبال في المسجد فتناوله الناس فقال لهم النبّي ﷺ: دعوه وهريقوا على بوله سجّلاً من ماء -أو ذَنوباً من ماء- فإنما بعثتم ميسرين ولا تبعثوا معسرين) رواه البخاري وأصحاب السنن.

که پێشتر مانامان کردوەو ئەوە دەگەیەنێ کە دەبێ مسوڵمانان جێگاو ڕێگایان پاك‌و خاوێن ڕابگرن، بە تایبەتی مزگەوت کە شوێنی خواپەرستییەکی گەورەی وەك نوێژە.

* (عن أبي سعيد رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: إذا جاء أحدكم المسجد فليَقْلِبْ نَعْلَيْه ولينظر فيهما فإن رأى خبثا فليمسحه بالأرض..) رواه أحمد وأبو داوود وغيرهما، که پێشتر مانامان کردوە.

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ (المدثر -٤)، واتـە: وە بەرگ‌و پۆشاکت پاك بکەوە.

* (عن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال: سمعت رجلاً سأل رسول الله ﷺ: أصلي في الثوب الذي آتي فيه أهلي؟ قال: نعم إلا أن ترى فيه فتغسله) روه أحمد وابن ماجه بسند رجاله ثقات، واتـە: گـوێم لـێبوو پیاوێـك لـە پێغەمبـەری ﷺ پرسی:ئایـا لـەو بەرگەمـدا کـە پێـی دەچـمە لای هاوسـەرەکەم نوێـژ بکـەم؟ فەرمووی: بەڵێ، مەگەر شتێکی —پیسی پێوە ببینی، دەبێ بیشۆی.

* (عن أبي سعيد أنه ﷺ صلى فخلع نعليه فخلع الناس نعالهم، فلما انصرف قال: لم خلعتم؟! قالوا رأيناك خلعت فخلعنا، فقال: إن جبريل أتاني فأخبرني إن بهما خَبَثاً..) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وابن حبان وأبن خزيمة وصححه، واتـە: پێغەمبەر ﷺ نەعلەکانی دانا، خەڵکیش نەعلەکانیان دانا جا کاتێك تەواو بوو فەرمووی بۆچی نەعلەکانتان دانا ؟! گوتیان دیتمان‌تۆ داتنان ئێمەش دامانان، فەرمووی: ئەوە من جبرائیل هاتە لام‌و هەواڵی دامێ، کە پیسیەکیان پێوەیە.

* (عن جابر بن عبدالله رضي الله عنه قال: أتانا رسول الله ﷺ زائراً في منزلنا فرأى رجلاً شعثاً فقال: ما كان هذا يجد ما يُسَكِّن بـه رأسـه! ورأى رجـلاً عليـه ثيابٌ وسخة فقـال: أمـا كـان هـذا يجد مـا يغسل بـه ثوبـه؟!) رواه أبـو داود والنسائي، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە لامان لە ماڵەوە سەردانی کردین، پیاوێکی سەر چڵکن‌و ئاڵۆزی دی، فەرمووی ئەوە ئەو کابرایە شتێکی دەسـت نەکەوتوە، کە سەرو قژی خـۆی پـێ ڕێـك بخـات؟ وە پیـاوێکی دی بـەرگێکی چڵکنی لەبەر بوو، فەرمووی ئەوە ئەم کابرایە هیچی چـنگ نەکـەوتوە جـل‌و بەرگی خۆی پێ بشۆرێ؟!.

ب- پاك خاوێن راگرتنی جەستە:

بەشێوەیەكی گشتی بە سێ شتان دێتە دی:

١) خۆشۆردنو خۆگۆڕین.

٢) خۆبۆن خۆشكردنو خۆپاراستن لە بۆنو بەرامەی ناخۆش.

٣) جێبەجێكردنی خەسڵەتە سروشتیەكان (خصال الفطرة).

١) خۆشۆردنو خۆگۆڕین: سوننەتێكی داكۆكی لەسەر كراوە، هەندێكیش دەڵێن فەرزە[١]، كە بەلای كەمەوە حەفتەی جارێك مسوڵمان خۆی بشواتو خۆی بگۆڕێ لە ڕۆژی جومعەداو بە چڵكنیو دژوێنی نەچێتە نێو خەڵكی بە بەڵگەی:

* (عن أبي سعيد رضي الله عنه عن النبّي ﷺ قال: على كل مسلم الغسل يوم الجمعة ويلبس من صالح ثيابه وإن كان له طيب مس منه) رواه أحمد والشيخان، واتە: لەسەر هەر مسوڵمانێك پێویستە كە ڕۆژی جومعە خۆی بشۆریو بەرگی پاكو چاكی دەبەر بكات، وە ئەگەر بۆنی خۆشیشی هەبوو دەستی بگەیەنێتی.

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبّي ﷺ أنه قال: حق الله على كل مسلم أن يغتسل في كل سبعة أيام: يغسل رأسه وجسمه) متفق عليه. واتە: هەقی خوایە لەسەر هەر مسوڵمانێك كە هەر حەوت ڕۆژێك خۆی بشوات، سەریو جەستەی بشوات.

ئەم فەرموودەیەش وەك (إبن تيمية) گوتوویەتی[٢]: بەڵگەیە لەسەر فەرزبوونی پاكو خاوێنیو خۆشۆردن هەر هەفتەی جارێك، با ئینسان نوێژی جومعەش نەكات.

١) بڕوانە: (المحلى شرح المجلى)، ج٢، ص٩. مسألة ١٧٨، كە گوتوویەتی: (وغسل يوم الجمعة فرض لازم لكل بالغ من الرجال والنساء وكذلك الطيب و السواك).

٢) بڕوانە: (مجموعة الفتاوى) ج٢٢ ص١٧٥.

٢) خۆبۆن خۆشکردنو خۆ پاراستن لە بۆنو بەرامەی ناخۆش: پێغەمبەر ﷺ لە زۆر فەرموودەیدا باسی بەکارهێنانی بۆنی خۆشو خۆ دوورگرتن لە بۆنو بەرامەی ناخۆشی کردوە، بۆ وێنە:

* (حق على كل مسلم الغسل والطيب والسواك يوم الجمعة) رواه أحمد بأسناد صحيح، واتە: رۆژی جومعە خۆشۆردنو سیواك کردنو خۆبۆن خۆشکردن لەسەر هەموو مسوڵمانێك پێویستە.

* (عن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ حُبِّبَت إِلَيَّ من الدنيا النساء والطيب وجعلت قرة عيني في الصلاة) رواه أحمد والنسائي، واتە: لە نیعمەتەکانی -دنیا- ئافرەتو بۆنی خۆشم لەلا خۆشەویستن، وە تروسکایی چاوانم نوێژکردنە.

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: من عرض عليه طيب فلا يرده فإنه خفيف المحمل طيب الرائحة) رواه مسلم والنسائي وأبو داود، واتە: هەرکەسێك بۆنی خۆشی بۆ رانوێنراو پێشکەش کرا، با نەیگێڕێتە دواوە، چونکە هەڵگرتنی سووکەو بۆنیشی خۆشە.

* (عن جابر رضي الله عنه عن النبّي ﷺ قال: من أكل من هذه الشجرة: الثوم - قال: ثم قال بعد الثوم والبصل والكراث -فلا يقربنا في مسجدنا، فإن الملائكة تتأذى مما يتأذى منه الإنسان) متفق عليه، واتە: هەرکەسێك لەم روەکە: (سیر)ی خواردبێ -گوتی: پاشان دوای سیر فەرمووی پیوازو کەوەریش -با لە مزگەوتەکەماندا نزیکمان نەکەوێتەوە، چونکە فریشتەکانیش بەوەی، کە ئینسان پێی نارەحەت دەبێ (کە بۆنی ناخۆشە) نارەحەت دەبن.

ئاشکرایە کە پێویستە مسوڵمان هەمیشە پاكو خاوێنو بۆن خۆش بێتو دووربێ لە پیسو پۆخڵیی بۆنو بەرامەی ناخۆش، بەڵام بۆ نێو خەڵكو بۆ مزگەوتو شوێنە گشتیو قەڵەباڵغەکان پێویست ترە، بۆیە لەو حاڵانەدا زیاتر

داکۆکی لەسەر کراوە، هەروەها بۆنی ناخۆشیش تەنیا سیرو پیوازو کەوەر نیە، بەڵکو هەرشتێکی دیکەی بۆن ناخۆشی وەك وانیش هەمان حوکمی هەیە، بۆ وێنە: توور (فجل)و جگەرەکێشان و بۆن چڵكو ئارەقەو... هتد.

٣) جێبەجێکردنی خەسڵەتە سروشتیەکان:

مەبەست لەو خەسڵەتە فیترییو سروشتیەکان ئەو جۆرە پاكو خاوێنیانەن کە عەقڵو سروشتی ساغ پەسەندیان دەکاتو لە ڕێبازی هەموو پێغەمبەرانی خوادا (علیهم الصلاە والسلام) هەبوونو فەرمانیان پێ کراوەو خەڵکی دیندارو خواپەرستیان پێ لە خەڵکی بێدینو خوانەناسو گەندەڵ جیا دەکرێتەوە، جا هەرچەندە -وەك دواتر فەرموودەکان دێنین- لە چەند فەرموودەیەکدا ژمارەیەکی دیاریکراو وەك پێنج یان دە (١٠) بۆ ئەو خەسڵەتە بەرزانە دانراوە، بەڵام وەك زانایان گوتوویانە: ئەو خەسڵەتانە لەو ژمارانەدا کورت هەڵنەهاتوونو زیاترن، فەرموودەکانیش هەر ئەوەیان لێ دەفامرێتەوە، چونکە بە شێوەی: (خمس من الفطرة) وە (عشر من الفطرة) هاتوون، ئێستاش با سەرنجێکی خێرا لەو خەسڵەتە سروشتیانە بدەین لەبەر تیشکی چەند فەرموودەیەکدا، کە بێگومان ئەگەر ئەو خەسڵەتانە بە تەواوی جێبەجێ بکرێن کاریگەریەکی گەورەیان لەسەر پاكو خاوێن ڕاگرتنی جەستەی ئینسانو جوانو ڕێكو پێك کردنی سیماو کەسایەتی دەبێت:

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ خمس من الفطرة: الأستحداد والختان وقص الشارب ونتف الإبط وتقليم الأظافر) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: پێنج خەسڵەت لە سروشتی ساغەوەن (یان لە ڕێبازی پێغەمبەرانەوەن): تووکە بەرتاشینو سوننەت کردنو سمێڵ کورت کردنەوەو مووی بن هەنگڵ کردنو نینۆك کردن.

* (عن أبن عمر رضي الله عنهما عن النبّي ﷺ قال: من السنة[1]: قص الشارب ونتف الإبط وتقليم الأظافر) رواه البخاري، واته: سمێڵ كورت كردنەوەو بن هەنگڵ كردنو نینۆك كردن لە ڕێبازی – پێغەمبەران –ە (عليهم الصلاة والسلام).

* (عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله ﷺ: عشر من الفطرة: قص الشارب وإعفاء اللحية والسواك واستنشاق الماء وقص الأظافر وغسل البراجم ونتف الإبط وحلق العانة وانتقاص الماء، قال مصعب بن شيبة أحد رواته: ونسيت العاشرة الا أن تكون: المضمضة) رواه مسلم وأبو داود، واته: دە خەسڵەت لە سروشتی ساغ (یان ڕێبازی پێغەمبەران)ەوەن: سمێڵ كورت كردنەوەو ڕیش هێشتنەوەو سیواك كردنو ئاو لە لووت وەردانو نینۆك كردنو شۆردنی گرێو جومگەكانی پەنجەكانو مووی بن هەنگڵ هەڵكێشانو تووكەبەر تاشینو تارەت بە ئاو گرتن، (مصعب بن شيبة) كە یەكێكە لە گێڕەرەوەكانی ئەم فەرمایشتە گوتوویەتی: دەیەمیش مەگەر (ئاو لە زار وەركردن) بێت ئەگەرنا لە یادم چۆتەوە.

[1] وشەی (السنة) لێرەدا بە مانا (فقهي) و(أصولي) وعورفییەكەی نیە كە بریتیە لە شتی خێر (تطوع) وە بەرامبەری فەرز (واجب)، بەڵكو بە مانای ڕێبازی پێغەمبەر یان سەرجەم پێغەمبەرانە (صلى الله عليهم وسلم) بە فەرزو سوننەتیەوە، وە ئەم فەرمودەیە بەڵگەیە لەسەرئەوە كە وشەی (فطرة)یش لە فەرموودەكانی دیكەدا هەر ڕێبازی پێغەمبەرانە كە بێگومان پڕ بە پێستی فیتڕەتو سروشتی ساغی ئینسانەكانە.

ئێستاش با سەرنجێکی ئەو خەسڵەتە پەسندە سروشتیانە بدەین لەبەر تیشکی بیروڕاو بۆچوونی زانایان دا:

١- دەربارەی سوننەت کردن (ختان) بە تایبەت بۆ نێرینە ڕای زۆربەی زانایان وایە کە فەرزە، بەڵام (أبو حنيفة ومالك) بە سوننەتی دەزانن[1]، ڕای جەماوەریش بەهێزترە بە تایبەت[2] بۆ پیاوان کە جگە لەو فەرموودەیە هێناومانەوە فەرموودەی دیکەش پشتگیری دەکەن، بۆ وێنە:

* (عن أبي هريرة رضي الله أن النبّي ﷺ قال: اختتن ابراهيم خليل الرحمن بعد ما أتت عليه ثمانون سنة) متفق عليه، واتە: ئیبراهیم -عليه الصلاه والسلام- خۆشەویستو دۆستی خوا پاش تێپەڕبوونی هەشتا (٨٠) ساڵ خۆی خەتەنەکرد.

* پێغەمبەر ﷺ بە کابرایەکی فەرموو کە تازە مسوڵمان بوو بوو: (أَلْقِ عنك شعر الكفر واختتن) رواه ابوداود وابن ماجة والبهيقي واحمد عن عثيم بن كليب عن أبيه عن جده، واتە: مووی کافرێتی بە خۆتەوە مەهێڵەو خۆت خەتەنە بکە.

٢و٣)- دەربارەی ڕیش هێشتنەوەو سمێڵ کورت کردنەوەش زانایان ڕایان جیاوازە، جاریَ بۆ ڕیش هێشتنەوە ئەوە مالیکی یەکانو حەنبەلی یەکان بە فەرزی دەزانن‌و تاشینی بەحەرام دەزانن، هەروەها ڕای حەنەفی یەکانیش لە حەرامەوە نزیکترە، چونکە دەڵێن (يكره تحريماً)، بەڵام شافیعی یەکان بەس بە ناپەسند (مکروە)ی دەزانن بتاشرێ کەواتە هێشتنەوەی بە سوننەت دەزانن[3].

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص (٣٦٦، ٣٦٧) وە بڕوانە (المغنى)، ج١، ص٧٠.

٢) چونکە بۆ ئافرەتان ڕای سوننەت (تطوع) بوونی بەهێزترە، بڕوانە: (المغني)، ج١، ص٧٠، بەڵکو هیچ بەڵگەیەکی وا لەسەر سوننەتبونیشی نیە.

٣) بڕوانە: (الفقه الاسلامي وادلته)، ج١، ص٤٦٢.

بۆ کورت کردنەوەی سمێڵیش زۆربەی هەرە زۆریان بە سوننەتی دەزانن‌و هەندێکیشیان کە (ابن حزم)[1] یەکێکیانە، دەڵێن: فەرزە.

بە سەرنج دانی دەقەکانی سوننەتیش -بە ڕای بەندە- ڕوون دەبێتەوە کە ڕای بە فەرز زانینی هێشتنەوەی ڕیش‌و فەرز زانینی سمێڵ کورت کردنەوە بەهێزترە، بە مەرجێك گۆڕانی مانای (سنة) لە چەمکە ئەسڵییەکەیەوە کە (ڕێباز)ە، بۆ چەمکی عورفی‌و فیقهی سەرمان لێ تێك نەدات، کە پێم وایە سەری لە زۆر کەس شێواندوە لە زۆر مەسەلاندا، بەڵێ مادام لە چەندان فەرموودەدا فەرمان کراوە بە هێشتنەوەی ڕدێن‌و سمێڵ کورت کردنەوە، ناگونجێ هەموو ئەو دەقە داکۆکیکەرانە بەس بۆ کارێکی خێرو (تطوع)بن! کە ئەمە یەکێکیانە:

* (عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ خالفوا المشركين وَفِّروا اللِّحي وأحْفُوا الشوارب) رواه احمد والشيخان، واتە: پێچەوانەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بکەن: ڕدێنان بهێڵنەوەو سمێڵان کورت بکەنەوە، وە ئەمەش یەکێکی دیکەیانە:

* (عن زيد بن أرقم رضي الله عنه قال: قال النبّي ﷺ من لم ياخذ من شاربه فليس مِنّا) رواه احمد والنسائي والترمذي وصححه، واتە: هەرکەسێك لە سمێڵی کورت نەکاتەوە لە ئێمە نیە.

ئنجا زانایان پاش یەکدەنگ بوونیان لەسەر فەرزبوون یان پەسندبوونی هێشتنەوەی ڕیش، لەسەر ئەوە ڕایان جیاوازە کە ئایا دروستە ڕیش لە پانایی‌و درێژایی بگیرێ وڕێك بخرێ یان نا؟!

بەڵام وا پێ دەچێ ڕای ئەوانە بەهێزتر بێت کە ڕێك‌و پێککردنی‌و لێ گرتنیان بە دروست‌و ڕەوا زانیوە کە جگە لە (ابو هريرة و إبن عمر) خوا لێیان

---

١) بروانە: (المحلي)، ج٢، ص١٣٨، مسألة:٢٧٠.

ڕازی بێ، كە بێگومان زۆر لەوجۆرە شتانەدا وردبینو شارەزا بوونو لێیان گێڕراوەتەوە كە ڕیشی خۆیانیان ڕێكو پێك كردوە، ژمارەیەك لە زانایانی (تابعین)یش وەك (إبن سیرینو شعبي) هەمان ڕایان هەبووە، و هەركام لە (طبري)و (الحافظ و إبن حجر)یش ئەو ڕایەیان پەسند كردوەو (طبري) بە زنجیرە (سند)ێك بردوویەتەوە سەر (عمر) خوا لێی ڕازی بێ كە ڕیشی پیاوێكی ئاوا ڕێكو پێك كردوە، وە لە هەركام لە (أبو هریرة)و (إبن عمر)یش گێڕراوەتەوە كە وایان كردوە[1].

هەندێكیش لە زانایان وەك (حسن البصري وقتادة) لێ كەمكردنەوەی ڕیشیان بە ناپەسند (مكروە) زانیوە[2]، بەڵام لە ڕاستیدا هیچ بەڵگەیەكیان بە دەستەوە نیە كە بایی ئیسپاتی ئەو دەعوایەیان بكات، جگە لە دەست گرتن بە ڕواڵەت (ظاهر)ی ئەو فەرموودانەی كە فەرمان دەكەن بە ڕیش هێشتنەوە، ئاشكراشە كە ڕێكو پێك كردنی ڕیش لەگەڵ هێشتنەوەی دا دژ نیە، بگرە دەبێتە مایەی چاكتر جێبەجێكردنی ئەو خەسڵەتە پەسندە، بەڵام بە مەرجێك ڕێكو پێككردنی ڕیش نەكرێتە بیانووی هێندە كورت كردنەوەی كە بە قوربانی تاشینی بكات!!

٤و ٥و ٦)- دەربارەی هەركام لە: (نینۆك كردنو مووی بن هەنگڵ كردنو تووكەبەر تاشین)یش كە سەرجەم زانایان تەنانەت (ابن حزم)[3]یش دەڵێن: سوننەتنو كارێكی خێرو (تطوع)ن، من پێم سەیرەو ڕام وایە ئەگەر ئەو زاناو پێشەوا بەرزو پایەبڵندانەمان[4] وێنەو بیچمی كەسێكیان هێنابایە بەرچاو كە

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص (٣٥٧، ٣٥٨) وێڕای پەراوێزی (محقق)ەكە.

٢) بڕوانە (المحلّى)، ج٢، ص١٣٨.

٣) بڕوانە (المحلّى)، ج٢، ص١٣٨.

٤) بڕوانە (المغني)، ج١، ص (٧٠-٧٢)، وە بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص(٣٥٢و٣٥٥و٣٥٦).

بۆ ماوەیەکی زۆر نینۆكو .. هتد یان نەکردبێ، وایان نەدەگوتو ئەوانیشیان وەك گەلێك شتی دیکەی پێویست بە پێویست دادەنا[1].

٧)- هەروەها تارەت بە ئاو گرتن (انتقاص الماء)یش مەگەر لە حالێکدا، کە جێدار (بدیل)ی هەبێ ئەویش بە مەرجێك، کە جۆری خۆپاککردنەوەکە دەبێ، کە بە غەیری ئاویش بکرێ، ئەگەرنا وەك لە باسی تارەت گرتندا ڕوونمان کردۆتەوە ئەمیش سوننەت نیەو فەرزە.

٨ و ٩ و ١٠ و ١١)- بەڵام بۆ سیواك کردنو ئاو لە زارو لوت وەردانو گرێو جومگەی پەنجەکانی دەستو پێ شۆردن، ئەوە ڕێی تێدەچێ، کە بەس بە پەسند (سنە) دابنرێنو بە فەرز، نەزانرێن، هەرچەندە بۆ سیواکیش زانایان مشتو مڕیان لەسەر فەرز، یان پەسند بوونی هەیە، بەڵام ڕای پەسندبوونی بەهێزترە لە ڕای فەرزبوونی، کە ئەم ڕایە تەنیا لە (داود الظاهري و إسحاق بن راهویە) گێڕاوەتەوەو دوودڵیو ڕاڕایش هەیە لەوەدا کە ڕاستە یان نا[2].

بەڵگەی سوننەت بوونی سیواکیش چەند فەرموودەیەکە، کە ئەمە یەکێکیانە:

* (عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال: لولا ان اشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة) متفق عليه، واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە، کە ئۆممەتەکەم سەغڵەت بکەم، فەرمانم پێ دەکردن کە لە کاتی هەر نوێژێکدا سیواك بکەن. کەواتە: فەرمانەکەی نەکردوەو فەرز نیەو شتێکی پەسندو سوننەتە.

ئنجا با شتێکیش بخەینە سەر مەسەلەی کاتو چۆنیەتی ئەنجام دانی ئەو خەسڵەتە سروشتیانە:

---

١) بەڵگەشم ئەوەیە کە وشەی (فطرة)و (سنة) فەرزو پەسند دەگرنەوەو هەرکام لەو شتانەش ئەگەر ئینسان ئەنجامیان نەدات ئەنجامو ئاکامی حەرامیان لێ دەکەوێتەوە وەك پیسو پۆخەڵییو بۆنو بەرامەی ناخۆشو دیمەن دزێویو نەخۆشیو دەرد.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٣٣٧.

* (عن انس رضي الله عنه قال: وقت لنا رسول الله ﷺ في قص الشارب وتقيم الأظافر ونتف الأبط وحلق العانة ان لا نترك اكثر من اربعين ليلة). رواه مسلم بدون لفظ (رسول الله)و رواه ابوداود والبهيقي بهذا اللفظ، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە سمێڵ کورت کردنەوەو نینۆك کردنو بن هەنگڵ کردنو تووکە بەرکردندا بۆی دیاری کردوین کە لە چل شەو زیاتر لێیان نەگەڕێین.

(نووي) گوتوویەتی:[1] {مانای ئەم فەرموودەیە ئەوەیە کە ئەو جۆرە شتانە لە کاتی خۆی دوانەخەن، وە ئەگەر دوایان خستن لە چل شەو تێنەپەڕێ، ئەگەر نا مەبەست ئەوە نیە کە بە موتڵەقی مۆڵەتی دواخستنیان درابێ}، وە واباشە لە میانەی هەفتەدا ئەنجام بدرێن[2].

بۆ سیواك کردنیش ئەوە لە فەرموودەکاندا دیاریی کراوە لە کاتی هەر نوێژێك یان دەست نوێژێك دا بکرێ، بەلای کەمەوە: (عند کل صلاة) متفق علیه عن أبي هریرة، (مع کل وضوء) رواه ابن خزیمة والحاکم وصححاه، بەڵام بێگومان لەو کاتانەش دا هەر سوننەتە، چونکە عائیشە خوا لێی رازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کاتێك دەهاتەوە ماڵ یەکسەر سیواکی دەکرد: (کان إذا دخل بیتە یبدأ بالسواك)رواه مسلم وأصحاب السنن إلا الترمذي.

دیارە کاتی سروشتیو گونجانی ئاو لە زارو لووت وەردانو گرێو جومگەی پەنجەکان شۆردنیش کاتی دەستنوێژ گرتنە، وەك لە باسی دەست نوێژگرتندا دەیخەینە روو.

بۆ کاتی خەتەنەکردنیش زۆربەی زانایان ڕایان وایە کە لە کاتی حەوتووچوونی منداڵی مەلۆتکەدا بێ و ئەگەر دواتریش بێ هەر دەگونجێ[3]، بەڵام زۆربەی زانایان بە حەرامی دەزانن کە بخرێتە پاڵ باڵغ بوونەوە[4].

---

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٣.

٢) بە تایبەت نینۆك کردنو بەرسمێڵ، بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٣٥٣.

٣) بڕوانە: (المجموع)، ص (٣٦٧، ٣٦٨).

٤) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

کۆتایی ئەم باسەش بەم چەند وردە تێبینییە دێنین:

١) هەڵکێشانی مووی سپی لە ریش‌و سەر حەڕامە[١] یان لانی کەم ناپەسەندە لەوبارەشەوە چەند فەرموودەیەك هەن، کە ئەمە یەکێکیانە:

* (لا تنتفوا الشيب فإنه نور المسلم يوم القيامة) رواه أصحاب السنن وحسن والترمذي عن عمر وبن شعيب عن أبيه عن جده عن النبّي ﷺ، واتە: مووی سپی هەڵمەکێشن، چونکە لە رۆژی قیامەتدا رووناکییە بۆ مسوڵمان.

٢) هەر کاتێك ئینسان مووی سەری هێشتەوە فەرزە یان لانی کەم سوننەتە خزمەتی بکات، بەڵام بەبێ زیادەڕۆیی لەبەر ئەم فەرموودانە:

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبّي ﷺ قال: من كان له شعر فليكرمه) رواه أبو داود بإسناد حسن، واتە: هەر کەسێك قژی هەبوو با رێزی بگرێ. (مەبەست خزمەت کردنیەتی بەهۆی داهێنان‌و چەورکردن‌و بۆنخۆشکردنییەوە).

* (عن عبدالله بن المغفل رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ نهى عن الترجل إلا غِبّاً) رواه أحمد وأصحاب السنن إلا أبن ماجه وقال الترمذي: حديث صحيح، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ سەر شانەکردنی قەدەغەکردوە مەگەر بەین بەین. (واتە: نابێ مسوڵمان هەمیشە خەریکی سەرو ڕیشی بێت‌و هەر خەریکی دەست بەخۆدا هێنان بێت)[٢].

٣) زۆربەی هەرەزۆری[٣] زانایان ڕەنگکردنی سەرو ڕیشی سپی بە ڕەنگی گونجاو وەك زەردو قاوەیی بە سوننەت دەزانن[٤]، بەڵام بە ڕەنگی ڕەش بە حەڕام یان

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٥٩.
٢) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٦٠، پەراوێزی (محقق)ەکە.
٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٦٠.
٤) هەمان سەرچاوەو بەرگ‌و لاپەڕە.

بەلای کەمەوە بە ناپەسەند (مکروە) دەزانن[1]، بەلاّم لە حالّەتی جەنگو جیهاددا بە دروست (جائز) دەزانن[2]، هەندێکیشیان ڕەنگ کردنی ڕیشی سپی بە سوننەت نازانن‌و دەلّێن وازلێهێنانی چاکترە[3]، هەروەها هەندێ: لە زانایانیش ڕایان وایە کە ڕەنگی ڕەشیش هەر دروستە[4]، وە ڕەنگی ڕەش بەکارهێنان لە: (عثمان بن عفان والحسن والحسين ابني علي وعقبة بن عامر وابن سيرين وأبي بردة) خوا لێیان رازی بێ گێڕاوەتەوە[5].

ئەمەش چەند دەقێك کە زۆربەی زانایان بۆ دەربڕینی ڕایەکانیان لەوبارەوە پشتیان پێ بەستوون:

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: إن اليهود والنصارى لا يصبغون فخالفوهم) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن إلا أبن ماجه وأحمد، واتە: جوولەکەو دیانەکان –سەرو ڕیشی سپی بوویان- ڕەنگ ناکەن، جا ئێوە پێچەوانەی ئەوان بکەن، ئەمە بەلّگەی سوننەت بوونی ڕەنگ کردنە.

بەلّگەی حەڕامی ڕەنگی ڕەشیش ئەم دەقەیە:

* (عن جابر رضي الله عنه قال: أتي بأبي قحافة والد أبي بكر الصديق رضي الله عنهما يوم فتح مكة ورأسه ولحيته كالثغامة بياضا فقال رسول الله ﷺ غيّروا هذا واجتنبوا السواد) رواه مسلم وأصحاب السنن إلا الترمذي، واتە: ساڵی ئازادکردنی شاری مەککە (أبو قحافە) بابی (أبوبكر الصديق) هێنرا کە

١) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٦٠، ٣٦١، پەراوێز.
٢) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.
٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٣٦١. پەراوێز.
٤) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص٣٦١، پەراوێزی (محقق).
٥) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

سەرو ریشی وەك (ثغامة)[1] سپی بوو، جا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەم سەرو ریشە سپی‌یە بگۆڕن، بەڵام خۆتان لە رەنگی ڕەش دوور بگرن.

هەروەها ئەم دەقەشـــە:

* (عن أبن عباس رضي لله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: يكون قوم يخضبون في آخر الزمان بالسواد كحواصل الحمام لا يريحون رائحة الجنة) رواه أبو داود والنسائي، واتە: کۆمەڵێك لەکۆتایی دنیادا –سەرو ریشی سپی خۆیان- بە ڕەنگی ڕەش ڕەنگ دەکەن وەك سینگی کۆتر–ی ڕەش- جا ئەوانە بۆنی بەهەشت ناکەن.

شایەنی باسیشە کە زۆربەی[2] هەرەزۆری زانایان ڕایان وایە، کە ژن و پیاو لەو مەسەلەیدا وەك یەکن، بەڵام (إسحاق بن راهويه) ڕای وایە، کە بۆ ژن دروستە مادام بۆ مێردی خۆی خۆی جوان بکات[3]

٤) زۆربەی هەرە زۆری زانایان ڕایان وایە، کە هەر کام لە هێشتنەوەو کەمکردنەوەو تاشینی سەر بۆ پیاوان دروستن، وە وا پەسەندە ئەگەر هێشتیەوە ڕێکی بخات‌و هەڵی بداتەوە، نەك لێی بگەڕێ وەك خۆی بێتە خوارێ، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن، کە پەڵە تێخستن، واتە: تاشینی هەندێکی‌و هێشتنەوەی هەندێکی حەڕام، یان لانی کەم ناپەسەندە کە لە سوننەت دا (قزع)ی پێ دەگوترێ[4].

ئەو دەقانەش کە لەو بارەوە بە بەڵگە هێنراونەوە ئەمانەن:

* (عن أبن عمر رضي الله عنهما قال: نهى رسول الله ﷺ عن القزع) رواه البخاري ومسلم وأحمد وأصحاب السنن إلا الترمذي.

---

١) ثغامة: ڕووەکێکە گوڵێکی زۆر سپی دەردەکات، بڕوانە: (المعجم الوسيط)، ص٩٧.

٢) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص (٣٦٠، ٣٦٢).

٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

٤) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص٣٦٣، ٣٦٤.

* (عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: رأى رسول الله ﷺ صبيا قد حلق بعض رأسه وترك بعضه فنهاهم عن ذلك وقال: أحلقوه كله أو أتركوه كله) رواه أبو داود والنسائي وأحمد وأبن حبان بإسناد صحيح على شرط الشيخين، واته: پێغەمبەری خوا ﷺ کوڕۆکەیەکی دی بەشێکی سەری تاشرابوو، وە بەشێکی هێڵرابوەوە، جا ئەوەی لێ قەدەغەکردن‌و فەرمووی: یان هەمووی بتاشن، یان هەمووی بهێڵنەوە.

* (عن ابن عباس رضي الله عنهما كان أهل الكتاب يسدلون أشعارهم، وكان المشركون يفرقون رؤوسهم وكان رسول الله ﷺ يحب موافقة أهل الكتاب فيما لم يؤمر به، فسدل رسول الله ﷺ ناصيته ثم فرق بعده) متفق عليه، واته: خاوەن کتێبەکان عادەتیان وابوو قژیانیان وەك خۆی بەردەدایەوە، وە هاوبەش دانەرەکان هەڵیان دەدایەوە, پێغەمبەری خواش ﷺ مەگەر لە شتێکدا، کە فەرمانی پێ کرابایە، دەنا پێی خۆش بوو وەك خاوەن کتێبەکانی کردبایە، جا لە سەرەتاوە پێغەمبەری خوا ﷺ قژی پێشەسەری بەردەدایەوە، بەلاَم دوایی هەڵیدایەوە.

٥) وە تێکڕای زانایان لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون کە ئافرەت بۆی هەیەو سوننەتیشە کە دەست‌و پێی خۆی بە خەنە (حناء) ڕەنگ بکات بۆ مێردەکەی خۆی، بەلاَم بۆ پیاوان مەگەر لەبەر چارەسەر (علاج)، ئەگەرنا دروست نیە، چونکە جۆرێکە لە خۆ بەژنان چواندن کە قەدەغەکراوە، هەروەها ئەوجۆرە بۆنانەی، کە تایبەتن بە ئافرەتانەوە، وەك زەعفەران‌و خەلووق دیسان بۆ پیاوان حەڕامن[1]، لەبەر هەمان هۆ.

واتە: لەبەر خۆ بە ئافرەت چواندن (التشبه بالنساء) ئەمەش چەند دەقێکی سوننەت لەو بارەوە:

---

١) بڕوانە: (المجموع)، ج١، ص (٣٦٢، ٣٦٣).

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبّي ﷺ أتي بمخنث قد خضب يديه و رجليه بالحناء فقال: ما بال هذا؟ فقيل يا رسول الله يتشبه بالنساء! فأمر به فنفي إلى النقيع، فقالوا يا رسول الله ألا نقتله؟! فقال: إني نهيت عن قتل المصلين) رواه أبو داود، واتە: پیاوێکی سەرژنانەیان هێنایە لای پێغەمبەر ﷺ کە دەستو لاقی خۆی بە خەنە ڕەنگ کردبوو، فەرمووی: ئەوە بۆ وای کردوە؟ گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا خۆی بە ژنان دەچوێنی! جا فەرمانی کرد کە بۆ (نقیع) [*] دووربخرێتەوە، گوتیان ئەی پێغەمبەری خوا نەیکوژین؟ فەرمووی: کوشتنی نوێژکەرانم لێ قەدەغەکراوە.

* (عن أنس رضي الله عنه ان النبّي ﷺ نهى أن يتزعفر الرجل) متفق عليه، واتە: پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە، کە پیاو زەعفەران لە خۆی بدات.

* (عن يعلى بن مرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ رأى رجلا عليه خلوق، فقال: إذْهَبْ فاغسله ثم لا تَعُدْ) رواه ابوداود والترمذي و حسن. واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوێکی دی خەلووقی[(٢)] پێوەبوو، فەرمووی: بڕۆ بیشۆوە، ئنجا دووبارەی مەکەوە.

* دیارە هەرجۆرە بۆنو ڕەنگ لە خۆدانو هەڵسوکەوتێکی دیکەش، کە ژنانە بێو تایبەت بێ بەوانەوە هەمان حوکمی هەیە، هەروەها بە پێچەوانەشەوە هەرجۆرە شتێکو هەڵسوکەوتو ڕەفتارێک، کە پیاوانە بێو تایبەت بێ پێیانەوە، بۆ ئافرەتانیش حەرامە، بەکورتی:

لەسەر هەرکام لە پیاوانو ژنان حەرامە کە خۆیان بە یەکتر بچوێنن لەهەر هەڵسوکەوتو ڕەفتارێکدا جا کە تایبەت بێ بە یەکێکیانەوە پێغەمبەری خوا ﷺ نەفرینی لەو جۆرە ژنو پیاوانە کردوە:

---

١) (نقیع) ناوی شوێنێکە.

٢) (خلوق) یان(خلاق) جۆرە بۆنێکی ڕەنگدارە، کە لە چەند شتێك پێکدێ، یەکێکیان زەعفەرانەو تایبەتە بە ئافرەتانەوە، بڕوانە: (المعجم الوسيط).

* (عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: لعن رسول الله ﷺ المتشبهين من الرجال بالنساء والمتشبهات من النساء بالرجال) رواه البخاري واصحاب السنن الا النسائي وقال الترمذي: حسن صحيح، واتە پێغەمبەری خوا ﷺ لەعنەتی لەو پیاوانە کردوە کە خۆیان بە ئافرەتان دەچوێنن، وە لەو ئافرەتانە کە خۆیان بە پیاوان دەچوێنن.

٥- خۆشۆردن (الغسل)

مەبەستمان لە خۆشۆردن لێرەدا خۆشۆردنە بۆ لابردنی لەش پیسیی، جا لەبەر ئەوەی لە بڕگەی سێیەمدا بە درێژی باسی هۆیەکانی لەش پیسیی (جنابة)مان کردوە، هەروەها باسی ئەو شتانەمان کردوە کە لە سۆنگەی لەش پیسییەوە لە ئینسان حەرام دەبن، دیسان باسی حوکمی لابردنی لەش پیسیو هۆی لابردنی مان کردوە، لێرە دووبارەیان ناکەینەوەو یەکسەر دەچینە سەر باسی خۆشۆردن کە هۆی ئەسڵییو بنەڕەتی لابردنی لەش پیسییەو لە بڕگەی حەوتەمیشدا- خوا یاربێ- باسی تەیەممومم دەکەین کە جێدار (بدیل)ی هەرکام لە خۆشۆردنو دەستنوێژگرتنە لەکاتی نەبوونی یان نەلوانی بەکارهێنانی ئاودا.

ئەم بڕگەی پێنجەمەش لەم خاڵانە پێك دێ:

یەك: خۆشۆردن چیەو پایەکانی چین.

دووەم: چۆنیەتی خۆشۆردنی پیاو و ئافرەت.

سێ: خۆشۆردنە فەرزەکان و سوننەتەکان.

چوار: چەند وردە تێبینیەك دەربارەی خۆشۆردن.

یەك: خۆشۆردن چیەو پایەکانی چین؟!

خۆشۆردن (الغُسْل، الغَسْل) بریتیە لە ئاو پێداکردنو و ئاو پێگرتنەوەی سەرتاپای جەستە، واتە سەرجەم ئەندامە ڕواڵەتییەکانی.

پایەکانی خۆشۆردنیش دووانن:

١) نیازو مەبەست هەبوون (النیة) کە جیاکەرەوەی عیبادەتو عادەتە لە یەکترو شوێنەکەیشی دڵو دەروونەو هیچ پەیوەندی بە زمانو دەربڕینەوە نیە، وەك خوا

یاریێ لە نیەت هێنانی نوێژدا بە وردی ڕوونی دەکەینەوە. بەڵگەی فەرزبوون یان مەرج بوونی نیەتیش بۆ دامەزراندنو قبووڵ کرانی هەر کردەوەیەکی خێرو چاکە ئەم فەرموودەیەیە:

* (عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول إنما الاعمال بالنيات وانما لكل امري مانوى..) متفق عليه، واتە: بێگومان هەموو کردەوە -چاکە- کان بە گوێرەی نیازو مەبەستەکان وەردەگیرێن، وە بێگومان هەر کەسێك بە پێی نیازو مەبەستەکەی پاداشتی هەیە.

٢) شۆردنی هەموو ئەندامە ڕواڵەتییەکانی جەستە، چ بە شێوەی ئاو بە خۆداکردن وە چ بە شێوەی خۆ لە ئاودا نقووم کردن.

ئەمە ڕای زۆربەی[١] هەرەزۆری زانایانەو هەمووشیان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەگەر بابای خۆشۆر (مُغْتَسِلْ) پیسییەك لەسەر جەستەی هەبوو پێویستە بەر لە خۆشۆردن لای بەرێ[٢].

بەڵام هەندێك لە زانایان -وەك (مالك والمزني) دەست پێداهێنان (دَلْك)ی ئەندامەکان هەم بۆ خۆشۆردنو هەم دستنوێژیش بە فەرز دەزانن[٣]، جا هەرچەندە زۆربەو جەماوەر بەس بە سوننەتی دەزانن، بەڵام وا پێدەچێ ئەگەر بەبێ دەست پێداهێنان جەستە باش تەڕ نەبێ،دەست پێداهێنان (دلك)ی ئەندامەکان فەرز بێت، چونکە تەڕبوونی سەرتاپای جەستە فەرزە.

هەروەها سەرجەم زانایان -وەك دواتریش باسی دەکەین- دەست نوێژگرتن لە پێش خۆشۆردندا بەفەرز نازانن و بەس بە سوننەتو پەسەندی دەزانن، بەڵام (أبو

١) بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص٢١٤، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامى)، ج١، ص (٥٢٢ تا ٥٢٧).
٢) بڕوانە: (المهذب) للشيرازى لە (المجموع) ج٢ ص٢٠٩.
٣) بڕوانە: (الروضة الندية)، ج١، ص (٨٩، ٩٠) وە بڕوانە (المجموع)، ج٢، ص٢١٤.

ثور وداود الظاهري) بە پێویستی دەزانن‌و، (طبري)یش یەکدەنگی زانایان (إجماع العلماء)ی نەقڵ کردوە لەسەر فەرز نەبوونی[1].

هەرچەندە دەعوای فەرزبوونی دەست نوێژ پێش خۆشۆردن بەڵگەیەکی لەسەر نیەو ڕای جەماوەری زانایان بەهێزترو بەڵگەدارترە، بەڵام دەعوای یەکدەنگی زانایانیش وێڕای هەبوونی ڕای جیا لەلایەن دوو کەڵە زانای وەك (أبو ثور و داود)ەوە دیسان دەعوایەکی لاوازو بێ‌بەڵگەیە.

هەروەها هەندێکیش لە زانایان ئاو لە زارو لووت وەردانیش بۆ خۆشۆردن بە فەرز دەزانن، بەڵام ڕای سوننەت‌و پەسەندبوونیان، کە ڕای زۆربەی زانایانە بەهێزترە[2].

دوو: چۆنیەتی خۆشۆردنی پیاو و ئافرەت:

دەربارەی چۆنیەتی خۆشۆردن‌و لەش پیسی لەخۆ دەرکردن، هەرکام لە (عائشە‌و میمونة) دایکانی مسوڵمانان، خوا لێیان ڕازی بێ چەند دەقێکیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاونەوە، کە بە وردی چۆنیەتی خۆشۆردنی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕوون دەکەنەوەو بە هەموو ئەو شتانەوە، کە فەرزن یان پەسەندن لە خۆشۆردندا، ئەمەش دوو دەقی سەرەکی لەوبارەوە:

* (عن عائشة رضي الله عنها ان النبّي ﷺ كان إذا اغتسل من الجنابة يبدأ فيغسل يديه، ثم يُفْرِغُ بيمينه على شماله فيغسل فرجه، ثم يتوضأ وضوءه للصلاة، ثم يأخذ الماء ويدخل أصابعه في أصول الشعر حتى إذا رأى أن قد استبرأ حفن على رأسه ثلاث حثيات ثم أفاض على سائر جسده ثم غسل رجليه (وفي رواية أخرى) ثم يخلل بيديه شعره حتى إذا ظن أنه قد أروى بشرته أفاض عليه الماء ثلاث مرات) متفق عليه، واته: پێغەمبەر ﷺ کاتێك، کە

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص (٣٠٦، ٣٠٧)، وە (المجموع)، ج٢، ص٢١٤.

٢) بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج١، ص٥٢٦، وە بڕوانە (الروضة الندية)، ج١، ص٩٠.

خۆی لە لەش پیسیی دەشۆرد بە شۆردنی هەردووك دەستی، دەستی پێدەكرد، پاشان بە دەستی ڕاستی ئاوی دەكردە دەستی چەپیو داوێنی خۆی دەشۆرد، ئنجا وەك دەستنوێژی نوێژ دەستنوێژی دەگرت، پاشان بە چەنگی ئاوی دەگرتو قامكەكانی دەخستنە بنی سەری یەوە، جا كاتێك دڵنیا دەبوو كە قژی تەڕبووە سێ مستی بە سەری خۆیدا دەركردنو، پاشان ئاوی بە سەرتاپای خۆیدا دەكرد، ئنجا لە كۆتاییدا –هەردووك لاقی خۆی دەشۆرد، (وە لە ڕیوایەتێكی دیكەدا) پاشان بە هەردووك دەستی پەنجەكانی دەخستنە بنجو نێوان مووەكانیەوە، جا كاتێك دڵنیا دەبوو كە پێستی –سەری- ئاوی گەیوەتێ سێ كەڕەتان ئاوی بە خۆیدا دەكرد.

* (عن ميمونة رضي الله عنها قالت: وضعت للنبّي ﷺ ماء يغتسل به فأفرغ على يديه فغسلهما مرتين أو ثلاثا، ثم أفرغ بيمينه على شماله فغسل مذاكيره، ثم ذلك يده بالأرض ثم مضمض، واستنشق، ثم غسل وجهه ويديه، ثم غسل رأسه ثلاثا، ثم أفرغ على جسده ثم تنحى من مقامه فغسل قدميه، قالت: فأتيته بخرقة فلم يُرِدْها وجعل ينفض الماء بيده) متفق عليه، واتە: ئاوێكم بۆ پێغەمبەر ﷺ دانا كە خۆی پێ بشوات، جا ئاوی بە هەردووك دەستی دادەكردو دوو یان سێ جار شۆردنی، پاشان بە دەستی ڕاستی ئاوی كردە دەستی چەپیەوەو گەڵو گونی خۆی شۆری، ئنجا دەستی بە زەوی خشاند، (بۆ ئەوەی چاك خاوێن بێتەوە) دوایی ئاوی لە زارو لووتی وەردا، پاشان ڕوو و هەردووك دەستی (وێڕای ئانیشكەكانی) شۆری، ئنجا سێ جار سەری شۆری، جا پاشان ئاوی بە جەستەی خۆیدا كرد، وە لە كۆتاییدا لەو جێیەی لێی بوو لاچوو وە پێیەكانیشی شۆری، (میمونە) گوتوویەتی: وە پارچە پۆشاكێكم بۆ هێنا نەیویست، وەبەدەستی ئاوی لە خۆی دەكردەوەو دادەشۆری.

پێم وایە پاش ئەم دوو فەرموودەیەش پێویست بە هیچ ڕوونکردنەوەیەکی دیکە ناکات، بەڵام دەربارەی خۆشۆردنی ئافرەت دوو تێبینی پێویستن:

١- خۆشۆردنی ئافرەتیش بەڕای تێکڕای زانایان کتو مت وەك هی پیاوەو هیچ جیاوازی یان نیە[1].

٢- زانایان لەوبارەیەوە کە ئافرەتان بۆ خۆشۆردن لەسەریان پێویستە ئەگەر پرچیان هۆنیبێتەوەو کردبیان بە کەزی (ضفيرة) کەزی یەکەیان بکەنەوە یان نا؟ ڕایان جیاوازەو (نووي) گوتوویەتی: (زۆربەیان ڕایان وایە کە ئەگەر بەبێ کردنەوەی کەزی یەکانیان پێستی سەریان تەڕببێ ئەوە کردنەوەی ناوێ، ئەگەر نا دەیەوێ، هەندێکیش لە زانایان ڕایان وایە کە بە موتڵەقی پێویست نیە).

منیش پێم وایە بە سەرنج دانی دەقەکانی سوننەت لەوبارەوە هیچ ئیشکالێکمان نامێنێو دڵنیا دەبین کە ڕای سێیەم لە ڕایەکانی دیکە ڕاست ترو بەڵگەدارترە[2]، چونکە:

أ- (أم سلمة) خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە بە پێغەمبەری خوا ﷺ گوتوە: من ژنێکم قژم بە کەزی دەهۆنمەوە جا ئایا بۆ خۆشۆردنو لەش پیسیی لەخۆ دەرکردن کەزی یەکانم بکەمەوە؟! پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: (لا إنما يكفيك أن تحثي على رأسك ثلاث حثيات ثم تفيضين عليك الماء فتطهرين) رواه مسلم وأصحاب السنن[3]، واتە: نەء (پێویست ناکات کەزییەکانت بکەیەوە) بەڵکو ئەوەندەت بەسە کە سێ مستان بەسەری خۆتدا

١) بڕوانە: (المجموع) ج٢ ص٢١٤، وە بڕوانە: (فقه السنه) ج١ ص٨١، وە بڕوانە: (المغنى والشرح الكبير) ج١ ص ٢١٨، ٢١٩.

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار) ج١ ص ٣١٢ ٣١٣، وە بڕوانە: (المحلى) ج٢ ص٢٨، ٢٩. بەڵام (أبن حزم) بەس بۆ خۆشۆردنی (جنابە) بە فەرزی نازانێ.

٣) بۆ ئاگاداری: خاوەنی (فقه السنة) ئەو فەرموودەیەی وا هێناوە کە (أم سلمة) لە ئافرەتێکی دیکەی بیستوە بەڵام وا نیەو ڕاستەخۆ قسەی خۆیەتی، بڕوانە: ج١، ص٨١.

بکەی (و سەرو پرچت هەڵگوشی تاکو باش تەڕ بێت) پاشان ئاو بەخۆتدا بکەی‌و پاك دەبیتەوە.

ب- (عبيد بن عمير) دەگێڕێتەوە کە (عائشة) خوا لێی رازی بێت کە (إبن عمر) خوا لێیان رازی بێت فەرمان بە ئافرەتان دەکات کە لە کاتی خۆشۆردندا کەزی‌یەکانیان بکەنەوە ئەویش بە سەرسوڕمانەوە گوتی: (يا عجبا لأبن عمر وهو يأمر النساء إذا اغتسلن بنقض رؤوسهن، أو ما يأمرهن أن يحلقن رؤوسهن! لقد كنت أغتسل أنا و رسول الله ﷺ من إناء واحد وما أزيد على أن أفرغ على رأسي ثلاث إفراغات) رواه أحمد ومسلم، واتە: ئای لە (إبن عمر) چەند سەیرە فەرمان بە ئافرەتان دەکات کە خۆیان شۆری قژی سەریان بکەنەوە! ئەدی پێشیان نالێ سەریشیان بتاشن!! ئاخر من‌و پێغەمبەری خوا ﷺ لە یەك دەفردا خۆمان دەشۆردو لەوە زیاترم نەدەکرد کە سێ کەڕەتان ئاوم بەسەری خۆمدا کرد.

شایانی باسیشە کە هەندێك لە زانایان جیاوازی یان خستۆتە نێوان خۆشۆردن‌بۆ لابردنی بێ‌نوێژی (حيض)و خۆشۆردنی لەش پیسیی‌و گوتوویانە، بۆ حەیز پێویستە کەزی‌یەکانی بکاتەوە بەڵام بۆ لەش‌پیسیی (جنابة) پێویست ناکات! بەڵام لە ڕاستیدا بەڵگەیەکی ئەوتۆیان بەدەستەوە نیە کە بایی ئیسپاتی قسەکەیان‌بکات[1].

سێ: خۆشۆردنە فەڕزەکان‌و خۆشۆردنە سوننەتەکان:

پێشتر باسی هۆی خۆشۆردنە فەڕزەکانمان کرد لە بڕگەی سێیەمدا کە ئەم حەوتەن:

١- تۆو هاتنەو بە ئارەزوو.

٢- پێکەوە جووت بوونی ژن‌و مێردو با ئاویشیان نەیەتەوە.

---

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج٢، ص٣١٣.

٣- ئیحتیلام بوون لەگەڵ هەبوونی نیشـانەیەکدا.

٤،٥- کۆتایی پێهاتنی بێنوێژیی و زەیستانیی.

٦- مسـوڵمان بوون.

٧- مردن.

بەڵام خۆشۆردنە سوننەتەکان هەرچەندە هەندێك لـە شـەرعزانان (فقهـاء)، بـۆ وێنە (نووي) لە (المجموع)[1]دا ژمارەیەکی زۆریـان ڕیـز کـردوون، بـەڵام بێگومـان حوکمی شەرعی (واتە بە فەرز یان سـوننەت یـان حـەڕام، یـان ناپەسـەند زانینـی کردەوەیەك) بەبێ بەڵگەی قورئان و سوننەت ناچەسـپێ، بـە تایبـەت لـە بـواری خوداپەرستیی یە ڕووتەکان (العبادات المحضة)دا، بۆیە ئێمە تەنیا ئەو خۆشـۆردنانە دەنووسین، کە بەڵگەیەکی شەرعی یان لەسەر هەبێ:

١- خۆشۆردنی ڕۆژی جومعە:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إذا جاءَ أحَدُكُمْ الى الجُمُعـةِ فَلْيَغْتَسِلْ)) رواه البخاري ومسلم وأصحاب السنن، واتە: ئەگەر یەکێکتان هاتە نوێژی جومعە، بـا خۆی بشـوات.

کە پێشتریش باسمان کردوەو ئاماژەشمان بەوە کردوە، کە ژمارەیەك لـە زانایـان ئەو خۆشۆردنەی ڕۆژی جومعە بە پێویسـت دەزانن و، واش پێدەچێ ڕایەکەیان لـە ڕای ئەوانە بەهێزتر بێت، کە بەس بە پەسند (تطوع)ی دەزانن[2].

٢، ٣- خۆشۆردن بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان:

لەبارەی خۆشۆردن بۆ نوێژی دوو جەژنەکان چەند دەقێك لە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ گێڕراونـەوە، کـە لـە مەحـەکی فـەرمووده ناسـان (محدثين)، سـەلامەت

١) بڕوانە: (المجموع)،ج٢، ص (٢٣١ تا ٢٣٣)، (فصل : في الإغتسالات المسنونة).

٢) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص(٢٩٢، ٢٩٣).

دەرنەچوونو بە بێهێز (ضعیف) یـان دانـاون[1]، بـەڵام چـەند هـەواڵێکی ڕاسـت لەوبارەوە لە هاوەڵانەوە خوا لێیان ڕازی بێ هاتوون بۆ وێنە:

* (عن نافع أن عبدالله بـن عمـر كـان يَغْتَـسِلُ يَـوْمَ الفِطْـرِ قَبـلَ أنْ يَغْـدوا الى المُصلّى) رواه مالك في الموطأ[2]، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر (خوا لـێیان ڕازی بێ)، عادەتی وابوو ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان بـەر لـەوەی بـچێتە نوێژەکـە خۆی دەشۆری.

٤- خۆشۆردن بە هۆی مردووشۆرینەوە:

چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((مَن غَسَّلَ الميّت فَلْيغْتَسِل، وَمَنْ حَمَلَـهُ فَلْيَتَوَضَّأْ)) رواه أصحاب السنن إلا النسائي عن أبي هريـرة، واتـە: هـەر کەسـێك مردووی شۆری با خۆی بشوات، وە هەر کەسێکیش هەڵیگرت با دەستنوێژ بگرێ.

بۆیەش زانایان بە فەڕزیان نـەزانیوە، چـونکە فـەرموودەی دیکـە هەیـە دەقـە لەسەر سوننەت بوونی: ((ليس عليكم في غَـسْلِ مَيِّـتِكُم غُـسلٌ إذا غَـسَلْتُمُوهُ فـإنَّ مَيّتِكُم لَيْسَ بِنَجِسٍ فَحَسْبُكُمْ أنْ تَغْتَسِلوا أيْدِيَكُمْ)) رواه البيهقي والحاكم عـن إبـن عباس وهو حديث حسن[3]، کە ماناکەی ئاسانو ئاشکرایە.

٥- خۆشۆردنی بابای لەهۆش خو چوو پاش هۆشـیار بوونەوەی:

یەکی دیکە لە خۆشۆردنە سوننەتەکان ئەوەیە، کە ئینسان پاش هاتنەوە هۆشی دوای لە خۆچوون خۆی بشوات، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی مەرگیدا سـێجار پاش هاتنەوە هۆش خۆی شۆردوە، وەك (بخاري و مسلم) لە (عائـشة)یـان گێڕاوەتەوە لە فەرموودەیەکی درێژدا[4].

---

١) بڕوانە هەمان سەرچاوەو بەرگ، ص ٢٩٧.
٢) بڕوانە: (الموطأ)، ص ١٤٧.
٣) بڕوانە: (الأدلة الرضية) ص ٣٩.
٤) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص(٣٠٥، ٣٠٦) کە فەرموودەی ناوبراوی بە تەواوی هێناوە.

٦، ٧ ، ٨- خۆشۆردن بۆ ئیحرام بەستنو چوونە شاری مەککەو ڕاوەستان لە عەرەفات:

لەوبارەشەوە چەند شوێنەوارێك لە هاوەڵان (أصحاب)ەوە خوا لێیان رازی بێ گێڕاونەوە، بۆ وێنە

* (عن جعفر بن محمد عن أبيه أن عَلّياً رضي الله عنه كان يَغْتَسِلُ يَومَ العِيْدَيْنِ، وَيَوْمَ الجُمُعَةِ وَ يَومَ عَرَفَةَ وإذا أرادَ أنْ يُحْرِمِ) رواه الشافعي، واته: عەلی خوا لێی رازی بێ عادەتی وابوو ڕۆژی دوو جەژنەکانو ڕۆژی جومعەو ڕۆژی عەرەفەو کە دەیویست ئیحرام ببەستێ خۆی دەشۆری.

* (عن ابن عمر رضي الله عنه أنه كان لا يقدم مكة إلا بات بذي طوى حتى يصبح ويغتسل ثم يدخل مكة نهاراً، ويذكر عن النبّي ﷺ أنه فعله) رواه مسلم والبخاري بمعناه، واته: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، عادەتی وابوو نەدەچووە نێو شاری مەککەوە لە (ذي طوى) شەوێ نەمابایەوە پاشان بەیانی دەکردەوەو خۆی دەشۆرد، ئنجا بە ڕۆژ دەچووە مەککەوە، وە باسی دەکرد کە پێغەمبەر ﷺ هەر وای کردوە.

چوار: چەند وردە تێبینییەك دەربارەی خۆشۆردن:

١- زیادە ڕۆیی نەکردن لە بەکارهێنانی ئاودا:

زانایان سەرجەم لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە زۆر بەکارهێنانی ئاو بۆ خۆشۆردنو دەستنوێژ حەرام یان بەلای کەمەوە ناپەسەندە ئەگەر ئینسان لەسەر ڕووباریش بێت[١]، لەوبارەشەوە فەرموودە زۆرن بۆ وێنە:

* (عن أنس رضي الله عنه كان النبّي ﷺ يغتسل بالصاع إلى خمسة أمداد ويتوضأ بالمد) متفق عليه، واته: پێغەمبەر ﷺ بە صاعێك ئاو تا پێنج

١) بڕوانە: (نيل الأوطار)، ج١، ص (٣١٤ تا ٣١٧)، وە بڕوانە: (فتح الباري)، ج١، ص٣١٣.

مست خۆی دەشۆری‌و بە مستێکی دەستنوێژی دەگرت.

تێبینی: مست (مد)ێك (٥٤٤) گرامە، کەواتە: ٤×٥٤٤=٢,١٧٦ گرام، چونکە (صاع)ێك چوار مستە، کە دەکاتە دوو کیلۆو سەدو حەفتاو شەش گرام[١].

٢- بەرووتی خۆشۆردنی پیاو لەنێو پیاوان‌و ئافرەت لەنێو ئافرەتان دا حەرامە:

چونکە زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە دروست نیە بێجگە لە ژن‌و مێرد هیچ کەس عەورەتی یەکدی ببینن، بەڵام ئەگەر شوێنەکە چۆڵ‌و خاڵی بوو ئەوە زۆربەی هەرە زۆری زانایان بە دروست (جائز)ی دەزانن، ئەمەش چەند دەقێکە لەوبارەوە:

* (أحفظ عورتك إلا من زوجتك أو ما ملكت يمينك) رواه أصحاب السنن وحسنه الترمذي عن بهز بن حكيم بن معاوية بن حيدة ان أبيه عن جده، واته: عەورەتی خۆت بپارێزە (واتە بیشارەوە) مەگەر لە خێزانت یان کەنیزەکەکەت.

* (عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبّي ﷺ أن موسى اغتسل عُرْياناً فذهب الحجر بثوبه) متفق عليه، واته: مووسا (عليه السلام) بە ڕووتی خۆی شۆردو بەردەکە پۆشاکەکەی ڕفاند... (دیارە شوێنەکەی چۆڵ‌و خاڵی بووە).

٣- دروستە ژن‌و مێرد وێکڕا خۆیان بشۆن[٢]، وە بە پاشماوەی ئاوی یەکتر خۆیان بشۆن[٣].

بە بەڵگەی:

* (عن عائشة رضي الله عنها أنها كانت تغتسل هي والنبّي ﷺ في إناء واحد..) رواه مسلم، واته: عائیشە خوا لێی رازی بێت باسی کردوە لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ پێکەوە لە دەفرێکدا (واتە بە ئاوی دەفرێك) خۆیان دەشۆرد.

---

١) بڕوانە: (الأدلة الرضية)، ص ١٢٣، وە بڕوانە: (الفقه الاسلامي)، ج١، ص١٤٢.

٢) (نووي) گوتوویەتی: ئەمە زانایان لەسەری یەکدەنگن، بڕوانە: (المجموع)، ج٢، ص (٢٢١، ٢٢٢).

٣) ئەمیش وەك (نووی) گوتوویەتی: ڕای زۆربەی زۆری زانایانە، سەرچاوەو بەرگی پێشوو، ص٢٢١.

www.alibapir.com

له تۆڕه كۆمەلایەتییەكان لەگەڵتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

AliBapir/عەلی باپیر

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

كەناڵی
ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

AliBapir

Google Play

App Store

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

بەرهـەمـە چاپکراوەکانی دانـەر

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام.   چاپی ٢/ ٢٠٠٦.
٢- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچکان. چاپی ٣/ ٢٠٠٦
٣- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤـ دا. چاپی ١ /١٩٨٧
٤- کۆمەڵـی خوا. چاپی ١ / ١٩٨٨
٥- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید کێیەو چۆنە؟چاپی٣ /٢٠٠١
٦- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی. چاپی ١ /١٩٨٩
٧- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کامەیە؟! چاپی ١/ ١٩٨٩
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (مسوڵمانی کـامڵ : بەشـی یەکـەم: بیروبـڕوای مـسوڵمان) وە دواتـر ئـەمیش خرایـە نێـو کتێبـی (ئیمـانو عەقیـدەی ئیسلامیی))یەوە .
٨- ڕێگای صالح بوونو بەرەو خوا چوون. چاپی ٢ /٢٠٠٥
٩- کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟! چاپی ١ / ١٩٨٩
١٠- حوکمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت. چاپ ٢ /٢٠٠٥
١١- سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناسیۆنالیزم لـە تـەرازووی ئیـسلامدا. چـاپی ٣ /٢٠٠٥ .
١٢- مسوڵمانی کامڵ/ بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان چاپی ١ /١٩٩٧
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).
١٣- چارەسەری کێشەی کورد لە نێوان ئیمانو پەرلەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٢
١٤- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٣

١٥- بزووتنەوەی ئیسلامیی و ئاییندەیەکی گەش و ڕوون. چاپی ١/ ١٩٩٥
١٦- پرۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامیی. چاپی ١ / ١٩٩٦
١٧- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان. چاپی ١ /١٩٩٦
١٨- ئیسلام و کێشە هەنووکەییەکان چاپی ١ /١٩٩٥
١٩- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرو هەڵدێر نەبات . چاپی ٢ /٢٠٠٦.
٢٠- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستیی مسوڵمان – بەرگی یەکەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .
٢١- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستیی مسوڵمان – بەرگی دووەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠ .
تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە لەم چاپی دووەمەوە لە چوار بەرگداو بەناوونیشانی (خواپەرستیی ئیسلامیی) دەبێ .
٢٢- گەڕانەوە لای خـــوا (عزّ وجلّ) . چاپی ٤ /٢٠٠٥
٢٣- زانایانی ئیسلام و کێن و چۆنن ؟! چاپی ٢ / ٢٠٠٢
تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.
٢٤- بنچینە گرنگەکانی هەڵسوکەوتی شـەرعییانەو ژیرانـە لەگـەڵ وردە بابەتـە خیلافییەکان دا چاپی ١ / ١٩٩٩ .
تێبینـی: ئـەم نامیلکەیـە باسـێکی بـەرگی یەکـەمی کتێبـی: (خواپەرسـتیی ئیسلامیی)یە.
٢٥- مزگەوتـەکانی کوردسـتان لـە نێـوان ئـاوەدان کردنـەوەو وێـران کـردن دا. چاپی ١ /٢٠٠٠
٢٦- تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چی یەو چۆنە؟ چاپی ١ /٢٠٠٠
٢٧- بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتیەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)

٢٨- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەڵوێستەکانی. چاپی ١ /٢٠٠١

٢٩- پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، ئاڵقەکانی: ١و ٢ و ٣ و ٤ . چاپی ١ / ٢٠٠١

٣٠- ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانیو ئەرکە گرنگەکانی. چاپی ١ /٢٠٠٠.

٣١- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی ٢ / ٢٠٠٥

٣٢- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم . چاپی ٥ / ٢٠٠٥

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٣- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانمان لە هەندەران. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٤- سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز) . چاپی ٢ / ٢٠٠٣

٣٥- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٦- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٧- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٨- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٩- جیهاد لەڕێی خوادا چییەو بۆچی دەکرێو چۆن دەکرێ؟ چاپی١/ ٢٠٠٢

٤٠- ئەشکەنجەو زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٤١- کارو پرۆژەی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

٤٢- ئیسلامو مسوڵمانەتیو کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئانو سوننەتدا. چاپی ١ / ٢٠٠٦ .

٤٣- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/١، ئیمانو عەقیدەی ئیسلامی چی یەو چۆنە؟! ١ تا ١٢ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٤- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ ٢، خوا بە یەکگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٥- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ ٣، خوا بەیەکگرتن لە ناوو سیفەتو لە پەرستراوێتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٦- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ ٤، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجل)، کتێبەکانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٧- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ ٥، ئیمان بە ڕۆژی دواییو قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٨- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/٦، تایبەتمەندییو دیدو بۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٩- تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان. چاپی ١/ ٢٠٠٧

تێبینی: زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی)و ئەوەی دیکەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.

٥٠- گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتییو لاسایی کردنەوەدا.

٥١- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەکەین؟

ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕێی چاپن.

١- خوو و ڕەوشتی ئیسلامیی.
٢- ئافرەتو خێزان لەسایەی شەریعەت دا. بەرگی دووەم.
٣- گرنگیی‌و پێویستیی پابەندی بە قورئانو سوننەتەوە.
٤- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز) کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.

پێرست

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
عەلی باپیر/AliBapir
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir
PDF
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
www.alibapir.net
English - عربي - کوردی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر